WSPÓŁPRACA TRANSGRANICZNA MAŁYCH I ŚREDNICH PRZEDSIĘBIORSTW JAKO CZYNNIK ROZWOJU REGIONALNEGO

NA PRZYKŁADZIE

PODREGIONU BIAŁOSTOCKO-SUWALSKIEGO I PODREGIONU KROŚNIEŃSKO-PRZEMYSKIEGO W POLSCE, OBWODU ZAKARPACKIEGO NA UKRAINIE ORAZ OBWODU GRODZIEŃSKIEGO NA BIAŁORUSI

Białystok 2015

Autor
dr hab. Bogusław Plawgo, prof. UwB

Recenzent
dr hab. Jerzy Grabowiecki, prof. UwB

Międzynarodowy zespół badawczy

dr Marek Jacek Cierpiał-Wolan (BFKK, Polska)

dr Mariusz Citkowski (BFKK, Polska)

Oleksandr Gladovskiy (Fundacja Rozwoju Współpracy Transgranicznej, Ukraina)

dr Krzysztof Kaszuba (BFKK, Polska)

dr Magdalena Klimczuk- Kochańska (BFKK, Polska)

Andrzej Klimczuk (BFKK, Polska)

Svetlana Krechko (Państwowy Uniwersytet im. Janki Kupały w Grodnie, Białoruś)

Tchon Li (Państwowy Uniwersytet im. Janki Kupały w Grodnie, Białoruś)

dr hab. Bogusław Plawgo, - kierownik badania (UwB, BFKK, Polska)

Katarzyna Radziewicz (BFKK, Polska)

Ljubov Sapozhnikova (Fundacja Rozwoju Współpracy Transgranicznej, Ukraina)

Nadzeya Vashkelewich (Państwowy Uniwersytet im. Janki Kupały w Grodnie, Białoruś)

Justyna Żynel-Etel (BFKK, Polska)

Copyright © by Białostocka Fundacja Kształcenia Kadr
Białystok 2015, www.bfkk.pl

ISBN 978-83-64438-16-5

Druk i oprawa
Drukarnia Cyfrowa Partner Poligrafia, ul. Zwycięstwa 10, Białystok

egzemplarz bezpłatny

Ta publikacja została wydana przy pomocy finansowej Unii Europejskiej, w ramach Programu Współpracy Transgranicznej Polska-Białoruś-Ukraina 2007-2013. Odpowiedzialność za zawartość tej publikacji leży wyłącznie po stronie autora i wydawcy Białostockiej Fundacji Kształcenia Kadr i nie może być w żadnym wypadku traktowana jako odzwierciedlenie stanowiska Unii Europejskiej.

Publikacja powstała w ramach projektu „Rozwój transgranicznej współpracy gospodarczej Podregionu białostocko-suwalskiego i Obwodu grodzieńskiego na Białorusi oraz Podregionu krośnieńsko-przemyskiego i Obwodu zakarpackiego na Ukrainie" współfinansowanego ze środków Unii Europejskiej w ramach Programu Współpracy Transgranicznej Polska-Białoruś-Ukraina 2007-2013.

Projekt był realizowany przez Białostocką Fundację Kształcenia Kadr we współpracy z Państwowym Uniwersytetem im. Janki Kupały w Grodnie oraz Fundacją Rozwoju Współpracy Transgranicznej z Użhorodu.

W niniejszej publikacji wykorzystano raporty z badań z czterech podregionów:

1) *Potencjał współpracy transgranicznej podregionu białostocko-suwalskiego*, autor – Magdalena Klimczuk-Kochańska, Andrzej Klimczuk, red. naukowa – M. Klimczuk-Kochańska, red. techniczna – Mariusz Citkowski
2) *Potencjał współpracy transgranicznej podregionu krośnieńsko-przemyskiego*, autor – Krzysztof Kaszuba, Marek Jacek Cierpiał-Wolan, red. naukowa – K. Kaszuba, red. tech. – Mariusz Citkowski
3) *Аналіз потенціалу економічного транскордонного співробітництва Закарпатської Області*, autor – Oleksandr Gladovskiy, Justyna Żynel-Etel, red. naukowy – Ljubov Sapozhnikova, red. techniczny – Mariusz Citkowski
4) *Потенциал трансграничного сотрудничества Гродненской области*, autor – Tchon Li, Svetlana Krechko, Justyna Żynel-Etel, red. naukowy – Nadzeya Vashkelewich, red. techniczny – Mariusz Citkowski

SPIS TREŚCI

STRESZCZENIE **9**
SUMMARY **13**
РЕЗЮМЕ **17**
АНОТАЦІЯ **21**
WSTĘP **25**
ROZDZIAŁ 1. CHARAKTERYSTYKA BADANYCH REGIONÓW **29**
1.1. Podregion białostocko-suwalski a podregiony: krośnieńsko-przemyski, obwód zakarpacki i obwód grodzieński 29
1.1.1. Produkt krajowy brutto 29
1.1.2. Rynek pracy 38
1.1.3. Wynagrodzenia 42
1.1.4. Przemysł i budownictwo 46
1.1.5. Podmioty gospodarcze i wyniki finansowe przedsiębiorstw 50
1.1.6. Wielkość i struktura handlu zagranicznego 54
1.1.7. Wsparcie współpracy transgranicznej 69
1.1.8. Podsumowanie – analiza SWOT 83
1.2. Obwód grodzieński 85
1.2.1. Produkt krajowy brutto 85
1.2.2. Rynek pracy 88
1.2.3. Wynagrodzenia 92
1.2.4. Przemysł i budownictwo 94
1.2.5. Podmioty gospodarcze i wyniki finansowe przedsiębiorstw 99
1.2.6. Wielkość i struktura handlu zagranicznego 105
1.2.7. Działania na rzecz współpracy transgranicznej 113
1.2.8. Podsumowanie – analiza SWOT 114
1.3. Podregion krośnieńsko-przemyski 116
1.3.1. Produkt krajowy brutto 116
1.3.2. Rynek pracy 121
1.3.3. Wynagrodzenia 123
1.3.4. Przemysł i budownictwo 125
1.3.5. Podmioty gospodarcze i wyniki finansowe przedsiębiorstw 126
1.3.6. Wielkość i struktura handlu zagranicznego 130

1.3.7. Podsumowanie – analiza SWOT 134

1.4. Obwód zakarpacki 135

1.4.1. Produkt krajowy brutto 136

1.4.2. Rynek pracy 139

1.4.3. Wynagrodzenia 141

1.4.4. Przemysł i budownictwo 143

1.4.5. Sprzedaż w przemyśle 146

1.4.6. Podmioty gospodarcze i wynik finansowy przedsiębiorstw ... 147

1.4.7. Rozmiar i struktura handlu zagranicznego 150

1.4.8. Działania na rzecz współpracy transgranicznej 157

1.4.9. Podsumowanie – analiza SWOT 160

ROZDZIAŁ 2. CHARAKTERYSTYKA BADANYCH PRZEDSIĘBIORSTW 163

ROZDZIAŁ 3. STAN WSPÓŁPRACY TRANSGRANICZNEJ 169

3.1. Formy internacjonalizacji 169

3.2. Rynki zbytu 181

3.3. Rynki zaopatrzenia 186

3.4. Rynki zaopatrzenia inwestycyjnego 191

3.5. Współpraca z partnerami 195

ROZDZIAŁ 4. WSPÓŁPRACA TRANSGRANICZNA A INNOWACYJNOŚĆ PRZEDSIĘBIORSTW 203

4.1. Poziom innowacyjności 203

4.2. Źródła wiedzy o nowych rozwiązaniach 205

ROZDZIAŁ 5. WSPÓŁPRACA TRANSGRANICZNA A KONKURENCYJNOŚĆ PRZEDSIĘBIORSTW 211

5.1. Możliwy wpływ współpracy transgranicznej na potencjał konkurencyjny przedsiębiorstw 211

5.2. Możliwy wpływ współpracy transgranicznej na instrumenty konkurowania przedsiębiorstw 220

ROZDZIAŁ 6. BARIERY I KORZYŚCI WSPÓŁPRACY TRANSGRANICZNEJ PRZEDSIĘBIORSTW 231

6.1. Bariery współpracy międzynarodowej, w tym transgranicznej 231

6.2. Korzyści ze współpracy transgranicznej 233

ROZDZIAŁ 7. WSPÓŁPRACA TRANSGRANICZNA A ROZWÓJ REGIONALNY 243

7.1. Korzyści współpracy transgranicznej dla rozwoju regionalnego 243
7.2. Bariery współpracy transgranicznej 245
ROZDZIAŁ 8. POTRZEBY W ZAKRESIE WSPARCIA WSPÓŁPRACY TRANSGRANICZNEJ 255
ROZDZIAŁ 9. WNIOSKI 265
BIBLIOGRAFIA 281
SPIS TABEL 287
SPIS WYKRESÓW 293

STRESZCZENIE

W niniejszej publikacji zawarto wyniki przeprowadzonych badań przedsiębiorstw oraz eksperckie analizy na temat wpływu współpracy transgranicznej na konkurencyjność małych i średnich przedsiębiorstw, a przez to wzmocnienie procesów rozwojowych w regionach peryferyjnych. Badania były prowadzone w ramach projektu „Rozwój transgranicznej współpracy gospodarczej Podregionu białostocko-suwalskiego i Obwodu grodzieńskiego na Białorusi oraz Podregionu krośnieńsko-przemyskiego i Obwodu Zakarpackiego na Ukrainie" współfinansowanego ze środków Unii Europejskiej w ramach Programu Współpracy Transgranicznej Polska-Białoruś-Ukraina 2007-2013. Projekt był realizowany przez Białostocką Fundację Kształcenia Kadr we współpracy z Partnerem z Białorusi, Państwowym Uniwersytetem im. Janki Kupały w Grodnie oraz z Partnerem z Ukrainy, Fundacją Rozwoju Współpracy Transgranicznej z Użhorodu.

Koncepcja przeprowadzanych badań wynikała z przyjęcia założenia, iż w zakresie poznania stanu i uwarunkowań realnej współpracy gospodarczej małych i średnich przedsiębiorstw w układach transgranicznych występuje znacząca luka poznawcza. Jej zmniejszenie może przyczynić się do lepszego sterowania rozwojem współpracy transgranicznej, a może nawet skuteczniejszego wsparcia rozwoju regionalnego regionów peryferyjnych. W tym kontekście sformułowano następujące pytania badawcze:

1) W jakim zakresie małe i średnie przedsiębiorstwa na pograniczu Polska-Białoruś-Ukraina już obecnie wykorzystują obszar transgraniczny w zakresie swojej ekspansji rynkowej?
2) W jakim zakresie małe i średnie przedsiębiorstwa na pograniczu Polska-Białoruś-Ukraina wykorzystują potencjał współpracy transgranicznej w podnoszeniu swojej konkurencyjności i innowacyjności?
3) Jak małe i średnie przedsiębiorstwa postrzegają korzyści ze współpracy transgranicznej?
4) Jakie są bariery rozwoju współpracy transgranicznej małych i średnich przedsiębiorstw?

5) Jakie są potrzeby wsparcia współpracy transgranicznej małych i średnich przedsiębiorstw przez jednostki samorządu terytorialnego (JST)?

W publikacji zamieszczono wyniki badań 400 przedsiębiorstw z czterech regionów przygranicznych (po 100 z każdego regionu): podregionu białostocko-suwalskiego i podregionu krośnieńsko-przemyskiego w Polsce, obwodu zakarpackiego na Ukrainie oraz obwodu grodzieńskiego na Białorusi. Prezentację wyników badań poprzedzono dokonaniem charakterystyki gospodarczej czterech badanych regionów. Książkę zamykają następujące wnioski:

1) W ujęciu wartości PKB badane cztery podregiony posiadają zróżnicowany potencjał gospodarczy.
2) Zróżnicowana sytuacja w poszczególnych regionach transgranicznych w zakresie wolnych zasobów pracy siły roboczej i poziomów średnich wynagrodzeń tworzy pole do współpracy przedsiębiorstw. Podregion białostocko-suwalski charakteryzuje się, tuż za podregionem krośnieńsko-przemyskim, najwyższym poziomem bezrobocia rejestrowanego spośród czterech analizowanych podregionów. Jednocześnie średnie wynagrodzenia w polskich regionach są znacznie wyższe niż w obwodzie grodzieńskim, a szczególnie zakarpackim.
3) Zdecydowanym liderem w wymianie zagraniczne jest województwo podkarpackie, pozostałe regiony (województwo podlaskie oraz obwody grodzieński i zakarpacki) dysponują podobnym potencjałem w zakresie obrotów w handlu zagranicznym.
4) Poziom internacjonalizacji przedsiębiorstw mierzący wykorzystanie jej różnych form w czterech badanych regionach transgranicznych nie odbiega dodatnio od stanu internacjonalizacji w całym kraju, co oznacza niewykorzystanie przygranicznego położenia.
5) Poziom powiazań importowo-eksportowych w układach transgranicznych jest niski.
6) Występują zróżnicowania w zakresie stanu internacjonalizacji i postaw wobec internacjonalizacji w czterech badanych podregionach.
7) Rynek transgraniczny dla całej badanej populacji przedsiębiorstw jest jednym z najmniej znaczących. Przedsiębiorstwa regionów przygranicznych koncentrują się na rynkach lokalnych nie wykorzystując potencjału rynków transgranicznych. Najlepsze wyniki w tym zakresie osiągają firmy z podregionu krośnieńsko-przemyskiego, najgorsze z obwodu zakarpackiego.

8) Firmy z podregionu białostocko-suwalskiego w niedostatecznym stopniu wykorzystują możliwości podnoszenia swojej konkurencyjności dzięki pozyskiwaniu zaopatrzenia na rynku transgranicznym. W kategoriach źródeł zaopatrzenia rynek transgraniczny odgrywa marginalną rolę (mniejszą niż w wymiarze ekspansji rynkowej).
9) Zaopatrzenie inwestycyjne w układach transgranicznych ma marginalne znaczenie, przy czym występują istotne zróżnicowania w poszczególnych podregionach.
10) Kooperacja przedsiębiorstw z podmiotami mającymi siedzibę w kraju sąsiedzkim jest jeszcze ograniczona, można jednak zidentyfikować przykłady współpracy nie tylko w układach handlowych, ale także z uczelniami wyższymi.
11) Przedsiębiorstwa we wszystkich badanych regionach doceniają znaczenie innowacyjności. Pozyskiwanie wiedzy o nowych rozwiązaniach z obszaru transgranicznego ocenić trzeba jako rzadkie, występują jednak w tym zakresie zróżnicowane doświadczenia w poszczególnych regionach, które mogą stać się przedmiotem wzajemnej wymiany.
12) Współpraca transgraniczna może mieć wpływ na poprawę stanu potencjału konkurencyjnego przedsiębiorstw.
13) Współpraca transgraniczna może mieć wpływ na zdolność przedsiębiorstw do wykorzystywania instrumentów konkurowania, a przez to na poprawę pozycji konkurencyjnej przedsiębiorstw.
14) Stan zrozumienia korzyści współpracy transgranicznej dla przedsiębiorstw wśród badanych respondentów jest niepełny. Percepcja korzyści współpracy transgranicznej przez przedsiębiorców nieco inaczej rozkłada się w regionach polskich, a inaczej w regionach Białorusi i Ukrainy. W polskich regionach przedsiębiorcy przede wszystkim oczekują poszerzenia rynku zbytu na swoje wyroby oraz pozyskiwania tańszych źródeł zaopatrzenia, a w części choć w mniejszym zakresie dostępu do tańszej siły roboczej. W przypadku regionów po wschodniej stronie granicy jako istotne korzyści zdecydowanie należy wskazać dostęp do technologii, który wiąże się też z oczekiwaniem przyspieszenia procesów innowacyjnych. Na drugim miejscu dopiero pojawia się oczekiwanie poszerzenia rynków zbytu. Takie oczekiwania przedsiębiorców są zrozumiałe, oparte na obiektywnym stanie gospodarek regionalnych i tworzą doskonałą płaszczyznę do rozwoju wzajemnie korzystnej współpracy transgranicznej.

15) Współpraca transgraniczna może przynieść znaczące korzyści w wymiarze rozwoju regionalnego.
16) Do najważniejszych barier współpracy transgranicznej można zaliczyć bariery formalnoprawne i bariery gospodarcze. Z punktu widzenia możliwości oddziaływania na poziomie regionalnym szczególne znaczenie posiadają bariery instytucjonalne. Pokonanie tych barier leży w gestii instytucji publicznych w poszczególnych regionach, ale może być także przedmiotem współpracy tych instytucji w układzie transgranicznym. Dotychczasowa ocena wpływu władz publicznych na współpracę transgraniczną jest raczej negatywna. Natomiast w opiniach przedsiębiorców ograniczenia infrastrukturalne, społeczne, finansowe czy środowiskowe nie tworzą silnych barier w zakresie rozwoju współpracy transgranicznej.
17) Przedsiębiorcy opowiadają się za rozwojem współpracy transgranicznej przedsiębiorstw. Wynikają z tego szerokie potrzeby w zakresie wsparcia współpracy transgranicznej.
18) W poszczególnych podregionach występują branże posiadające największy potencjał do rozwoju współpracy transgranicznej.

SUMMARY

This publication presents the results of the survey of enterprises as well as experts' reports concerning the influence of the cross-border cooperation on the competitiveness of small and medium-sized enterprises, and therefore, strengthening the developmental processes in the peripheral regions. The survey was carried out within the project called "Development of the cross-border economic cooperation of Białystok-Suwałki Subregion and Hrodna oblast in Belarus and also of Krosno-Przemysl Subregion and Zakarpattia oblast in Ukraine", which was co-financed from the European Union means within the Cross-border Cooperation Program Poland-Belarus-Ukraine 2007-2013. The project was realised by the Białystok Foundation of Professional Training in cooperation with the Partner from Belarus, Yanka Kupala State University of Grodno and the Partner from Ukraine, the Fund of Transborder Cooperation and Special Economic Zones Development of Uzhorod.

The concept of the surveys that were carried out resulted from the assumption that there is a huge cognitive gap in the scope of knowledge of the status and conditions of the real economic cooperation of small and medium-sized enterprises in the cross-border system. The narrowing of the gap can contribute to better control over the development of the cross-border cooperation, or even more effective support for the regional development of the peripheral regions. In this context, there were formulated the following research questions:

1) In what scope do the small and medium-sized enterprises on the Poland-Belarus-Ukraine border use the cross-border terrain in the scope of their market expansion?
2) In what scope do the small and medium-sized enterprises on the Poland-Belarus-Ukraine border use the potential of the cross-border cooperation in increasing their competitiveness and innovation?
3) How do the small and medium-sized enterprises see the benefits from the cross-border cooperation?
4) What are the developmental barriers of the cross-border cooperation of the small and medium-sized enterprises?

5) How should the cross-border cooperation of the small and medium-sized enterprises be supported by the territorial self-government entities?

The publication presents the results of the survey of 400 enterprises from four cross-border regions (100 from each region): the białostocki-suwalski sub-region and the krośnieński-przemyski sub-region in Poland, Zakarpacki district in Ukraine and Grodno district in Belarus. The results presentation was preceded by the economic characteristics of the surveyed regions. The book ends with the following conclusions:

1) Taking into account the GDP value, the surveyed regions have diversified economic potential.
2) The diversified situation in the particular cross-border regions, related to the free labour resources and levels of average wages, creates the field for the cooperation of enterprises. The białostocki-suwalski sub-region is characterized, in the second place behind the krośnieński-przemyski sub-region, by the highest level of unemployment recorded among the analyzed sub-regions. At the same time, the average wages in the Polish regions are much higher than in Grodno district, and, in particular, in Zakarpacki district.
3) The Podkarpackie province is the leader in the foreign exchange; the remaining regions (the Podlaskie province and Grodno and Zakarpacie districts) dispose of similar potential in the scope of the volume of foreign trade.
4) The internationalization level of enterprises measuring the use of its various forms in the surveyed cross-border regions does not positively differ much from the internationalization in the whole country, which means that the cross-border location is not used.
5) The level of import-export connections in the cross-border relations is rather low.
6) The internationalization status and attitudes towards the internationalization are diversified in the four surveyed sub-regions.
7) The cross-border market is one of the least significant for the whole surveyed population of enterprises. The enterprises of the cross-border regions focus on their local markets and do not use the potential of the cross-border markets. The best results in this scope are achieved by companies from the krośnieński-przemyski sub-region, the worst from Zakarpacki district.
8) The companies from the białostocki-suwalski sub-region insufficiently use the opportunities of increasing their competitiveness thanks to obtaining supplies on the cross-border

market. In the categories of supplies sources, the cross-border market plays a marginal role (more insignificant than in market expansion).

9) The investment procurement in the cross-border relations is of marginal significance and there are substantial diversifications in the particular sub-regions.
10) The cooperation of enterprises with entities having their registered offices in the neighbouring countries is still limited, but it is possible to identify some instances of cooperation not only in trade relations, but also with higher education institutions.
11) The enterprises in all the surveyed regions appreciate the significance of innovation. Gaining knowledge about new solutions in the field of cross-border area are rather scarce, but in this scope there are diversified experiences in particular regions, which can become the subject of mutual exchange.
12) The cross-border cooperation can have some impact on the improvement of the competitiveness potential of the enterprises.
13) The cross-border cooperation can have some impact on the ability of enterprises to use the competitive tool, and thus, on the improvement of the competitive position of the enterprises.
14) The understanding of the benefits from the cross-border cooperation for the enterprises among the surveyed respondents is not full. The perception of benefits from the cross-border cooperation by entrepreneurs is differently diversified in the Polish, Belorussian and Ukrainian regions. In the Polish regions, the entrepreneurs want to broaden the selling markets for their own products and gaining cheaper sources of supplies, as well as access to the cheaper labour. In case of the regions on the eastern side of the border, the crucial benefits are: access to technology, which is connected with the expectation of the acceleration of the innovation process, next, broadening the selling markets. Such expectations of entrepreneurs are understood, based on the objective condition of regional economies and create great field for the development of mutually beneficial cross-border cooperation.
15) The cross-border cooperation can bring significant benefits in terms of regional development.
16) The formal-legal and economic barriers are the most significant barriers for the cross-border cooperation. From the point of view of the possible effects at the regional level, the institutional barriers have special meaning. Overcoming these barriers depends on the public institutions in particular regions, but it can also be the subject of the cross-border cooperation of those institutions in the cross-

border relation. The previous assessment of the influence of the public authorities on the cross-border cooperation is rather negative. But, according to the entrepreneurs, the infrastructural, social, financial or environmental limitations do not create strong barriers in the scope of the development of the cross-border cooperation.

17) The entrepreneurs are for the development of the cross-border cooperation of enterprises. It causes great needs in the scope of the support for the cross-border cooperation.
18) In particular sub-regions there are branches with greatest potential for the development of the cross-border cooperation.

РЕЗЮМЕ

В настоящей публикации содержатся результаты исследований проведенных на предприятиях и анализ экспертов на тему влияния трансграничного сотрудничества на конкурентноспособность малых и средних предприятий, и, тем самым, укрепление процессов развития в периферийных регионах. Исследования были проведены в рамках проекта «Развитие трансграничного сотрудничества в области хозяйства Белостокско-сувальского региона и Гродненской области Белоруссии, а также Кросьненско-пшемыского региона и Закарпатской области Украины» софинансируемого из средств ЕС в рамках «Программы трансграничного сотрудничества Польши-Белоруссии-Украины 2007-2013». Проект был реализован Белоскским фондом обучения кадров в сотрудничестве с партнером из Белоруссии Гродненским Государственным унивеситетом им. Янки Купалы и партнером из Украины Фондом развития трансграничного сотрудничества из Ужгорода.

Концепция проведенных исследований зародилась из предположения, что в объёме ознакомления с состоянием и условиями реального хозяйственного сотрудничества малых и средних предприятий в трансграничной сфере, выступает значительная познавательная брешь. Ее уменьшение может способствовать лучшему управлению развитием трансграничного сотрудничества, и может даже эффективной поддержке регионального развития периферийных регионов. В этом контексте сформулированы следующие вопросы исследования:

1) В каком масштабе малые и средние предприятия на пограничье Польши-Белоруссии-Украины уже сейчас используют трансграничные площади в рамках своей рыночной экспансии?
2) В каком объеме малые и средние предприятия на пограничье Польши-Белоруссии-Украины используют потенциал трансграничного сотрудничества в повышении своей конкурентноспособности и инновациях?
3) Как малые и средние предприятия воспринимают выгоду от трансграничного сотрудничества?

4) Какие ограничения в развитии трансграничного сотрудничества малых и средних предприятий?
5) Какие потребности в поддержке трансграничного сотрудничества малых и средних предприятий органами территориального самоуправления?

Публикация содержит результаты исследований, проведенных на 400 предприятиях на территории четырех приграничных регионов (по 100 из каждого региона): Белоскокско-сувальского и Кросьненско-пшемыского Польши, Закарпатской области Украины и Гродненской области Белоруссии. Презентации результатов исследования предшествовала хозяйственная характеристика четырех изучаемых регионов. В конце книги содержаться следующие выводы:

1) В подходе к стоимости ВВП четыре анализируемых региона имеют разнородный хозяйственный потенциал.
2) Неоднородность ситуации в отдельных трансграничных районах в диапазоне свободных трудовых ресурсов рабочей силы и уровня средней заработной платы, создают предпосылки к сотрудничеству предприятий. На втором месте после Кросьненско-пшемыского региона находится Белостокский, который характеризуется самым высоким уровнем безработицы, зарегистрированным среди четырех рассматриваемых регионов. В то же время, средняя заработная плата в польских регионах намного выше, чем в Гродненской области, а особенно в Закарпатской области.
3) Явным лидером в международном обмене является Подкарпатское воеводство, остальные регионы (Подлясское воеводство, а также Гродненская и Закарпатская области) располагают похожим потенциалом в объеме оборотных средств во внешней торговле.
4) Уровень интернацонализации предприятий, который направлен на использование разных ее форм в четырех исследуемых трансграничных регионах, не может быть положительным по отношению к интернационализации во всей стране, что означает недостаточное использование приграничного положения.
5) Уровень импортно-экспортных связей в трансграничных системах низкий.
6) Выступает дифференциация в рамках состояния интернационализации и отношении к интернационализации в четырех рассматриваемых регионах.

7) Трансграничный рынок для всей популяции исследуемых предприятий является одним из наименее значимых.
8) Предприятия приграничных регионов концентрируется на локальных рынках и не используют потенциал трансграничных рынков. Самых лучших результатов добились фирмы Кросьненско-пшемыского региона, а наиболее слыбые эффекты были достигнуты в Закарпатской области.
9) Фирмы Белостокско-сувальского региона в неполном объеме используют возможность повышения своей конкурентноспособности, которая становится реальной, благодаря поставкам на трансграничном рынке. В категории источников поставок трансграничный рынок играет второстепенную роль (меньшую, чем в объеме рыночной экспансии).
10) Инвестиционные поставки в трансграничных системах имеют второстепенное значение, при этом, выступают существенные различия в определенных регионах.
11) Кооперация предприятий с субъектами, которые имеют локализацию в соседней стране, еще ограничена, можно, однако, идентифицировать примеры сотрудничества не только в области торговли, но и совместной деятельности с высшими учебными заведениями.
12) Предприятия во всех исследуемых регионах высоко оценивают значение инноваций. Приобретение знаний о новых намерениях в трансграничной сфере надо оценить как недостаточные, однако, в этой области наблюдается разнородный опыт в определенных регионах, которые могут стать предметом взаимного обмена.
13) Трансграничное сотрудничество может иметь влияние на улучшение состояния конкурентного потенциала предприятий.
14) Трансграничное сотрудничество может иметь влияние на способность предприятий к использованию инструментов конкуренции, вследствие этого может наступить улучшение конкурентной позиции предприятий.
15) Осмысление выгоды трансграничного сотрудничества предприятиями среди исследуемых объектов является неполным. Оценка преимущества трансграничного сотрудничества несколько иначе рассматривается предприятиями в польских регионах, чем в регионах Белоруссии и Украины. В польских регионах предприниматели, прежде всего, ожидают расширения рынка сбыта своих изделий

и ищут дешевые источники поставок, в меньшей степени задумываются о доступе к дешевой рабочей силе. В случае регионов восточной стороны границы, нужно указать как существенную выгоду доступ к технологиям, который связан с ожиданием ускорения инновационных процессов. Только на втором месте появляется надежда, связанная с расширением рынков сбыта. Такие предположения предпринимателей понятны и основаны на объективном состоянии региональнах хозяйств, а также создают идеальную почву для развития взаимовыгодного трансграничного сотрудничества.

16) Совместная трансграничная деятельность может принести значительные доходы в масштабе регионального развития. Самыми важными преградами трансграничного сотрудничества являются формально-юридические и хозяйственные барьеры. С точки зрения возможности воздействия на региональном уровне особенное значение имеют институциональные препятствия. Решение этих проблем остается за публичными учреждениями в каждом отдельно взятым регионе, а также может быть предметом сотрудничества этих учреждений в трансграничном масштабе. Предыдущая оценка воздействия публичных властей на трансграничную деятельность является негативной. В то же время, по отзывам предпринимателей инфраструктурные, общественные, финансовые или экологические ограничения не представляют серьезных преград в объеме трансграничного сотрудничества.
17) Предприниматели высказываются за развитие трансграничной деятельности предприятий. Результатом этих действий являются широкие потребности в области трансграничного сотрудничества.
18) В отдельных регионах выступают компании, имеющие огромный потенциал в развитиии трансграничной совместной деятельности.

АНОТАЦІЯ

На сторінках даного видання викладено результати проведених досліджень підприємств та висновки експертів на тему впливу транскордонного співробітництва на конкурентоспроможність малих і середніх підприємств, і як результат, зміцнення процесу розвитку в периферійних регіонах. Дослідження проводилися у рамках проекту «Розвиток економічного транскордонного співробітництва Білостоцько-Сувальського субрегіону і Гродненської області у Білорусі та Кросненсько-Перемишльського субрегіону і Закарпатської області в Україні» співфінансованого з ресурсів Європейського Союзу у рамках «Програми транскордонного співробітництва Польща-Білорусь-Україна 2007-2013». Проект реалізовано Білостоцьким фондом навчання персоналу в співробітництві з Партнером з Білорусі, Гродненським державним університетом імені Янки Купали та Партнером з України, Фондом розвитку транскордонного співробітництва м. Ужгород.

Концепція проведених досліджень базувалася на основі прийнятої тези, що при ознайомленні зі станом та умовами реального економічного співробітництва малих та середніх підприємств в транскордонних союзах можна помітити значні прогалини у знаннях. Їх подолання сприятиме кращому контролюванню розвитку транскордонного співробітництва і, можливо, навіть ефективнішій підтримці регіонального розвитку периферійних регіонів. Беручи до уваги вищесказане, можна сформулювати наступні питання дослідження:

1) У якому обсязі малі та середні підприємства на прикордонних територіях Польщі-Білорусі-України на даний момент використовують транскордонний простір для розширення власних ринків?
2) У якому обсязі малі та середні підприємства на прикордонних територіях Польщі-Білорусі-України використовують потенціал транскордонного співробітництва для підвищення своєї конкурентоспроможності та інноваційності?

3) Які переваги у транскордонному співробітництві бачать малі та середні підприємства?
4) Які перешкоди стоять на шляху розвитку транскордонного співробітництва малих та середніх підприємств?
5) Яка є необхідність у наданні підтримки одиницями територіального самоврядування (ОТС) малим та середнім підприємства у транскордонному співробітництві?

У виданні подано результати досліджень 400 підприємств з чотирьох прикордонних регіонів (по 100 з кожного регіону): Білостоцько-Сувальського та Кросненсько-Перемишльського субрегіонів у Польщі, Закарпатської області в Україні та Гродненській області в Білорусі. Представленню результатів досліджень передує економічна характеристика чотирьох досліджуваних регіонів. Книжка завершується наступними висновками:

1) З точки зору обсягу ВВП чотири досліджувані субрегіони характеризуються різноманітним економічним потенціалом.
2) Різноманітна ситуація в окремих транскордонних регіонах у сфері доступних засобів праці, робочої сили і середніх показників заробітних плат формує поле для співробітництва підприємств. Білостоцько-Сувальський субрегіон, одразу після Кросненсько-Перемишльського субрегіону, характеризується найвищим рівнем зафіксованого безробіття серед чотирьох аналізованих субрегіонів. Водночас, середня заробітна плата в польських регіонах значно вища, ніж в Гродненській області, а особливо, ніж у Закарпатській області.
3) Безперечним лідером у транскордонному обміні є Підкарпатське воєводство. Інші регіони (Підляське воєводство та Гродненська і Закарпатська області) характеризуються схожим потенціалом у сфері оборотів в зовнішній торгівлі.
4) Рівень інтернаціоналізації підприємств, який є показником її форм в чотирьох досліджуваних транскордонних регіонах, не є вищим від стану інтернаціоналізації у всій країні, що свідчить про невикористання переваг прикордонного географічного положення.
5) Рівень імпортно-експортних зв’язків в транскордонних союзах є низьким.
6) Виявлено розбіжності у сфері стану інтернаціоналізації і ставлення до інтернаціоналізації в чотирьох досліджуваних субрегіонах.

7) Транскордонний ринок для усієї досліджуваної структури підприємств є одним з найменш значущих. Підприємства прикордонних регіонів зосереджуються на локальних ринках не використовуючи потенціалу транскордонних ринків. Найвищі результати в цій сфері досягають фірми з Кросненсько-Перемишльського субрегіону, найнижчі - із Закарпатської області.
8) Фірми з Білостоцько-Сувальського субрегіону недостатньо використовують можливості підвищення своєї конкурентоспроможності завдяки отриманому забезпеченню на транскордонному ринку. У категоріях джерел забезпечення транскордонний ринок відіграє маргінальну роль (меншу, ніж у обсязі ринкової експансії).
9) Інвестиційне забезпечення в транскордонних союзах має маргінальне значення, при цьому виникають істотні розбіжності в окремих субрегіонах.
10) Кооперація підприємств з суб'єктами з місцезнаходженням в сусідній країні поки що обмежена, однак можна ідентифікувати приклади співробітництва не тільки в торговельних союзах, але й також з вищими навчальними закладами.
11) У всіх досліджуваних регіонах підприємства цінують значення інноваційності. Розширення своїх знань про нові можливості, які дає транскордонний простір слід оцінити як рідкісне явище, однак в окремих регіонах відзначається чимало різноманітного досвіду у цій сфері, який може стати предметом взаємного обміну.
12) Транскордонне співробітництво може сприяти покращенню стану конкурентного потенціалу підприємств.
13) Транскордонне співробітництво може впливати на спроможність підприємств використовувати інструменти конкуренції і, як результат, посилювати конкурентні позиції підприємств.
14) Серед досліджуваних респондентів відсутнє повне усвідомлення вигод від транскордонного співробітництва для підприємств. Дещо по-іншому відображається розуміння підприємцями вигоди від транскордонного співробітництва в польських регіонах та по-іншому в регіонах Білорусі та України. У польських регіонах підприємці, перш за все, сподіваються розширити ринки збуту своїми виробами, а також отримати дешевші джерела забезпечення, а частково, хоча і в меншій мірі, доступ до дешевшої робочої сили. У випадку

регіонів зі східного боку кордону, без сумніву, слід зазначити такі істотні вигоди: доступ до технологій, який також пов'язаний з очікуванням пришвидшення інноваційних процесів. Лише на другому місці з’являється очікування розширення ринків збуту. Такі сподівання підприємців є цілком зрозумілими та базуються на об'єктивному стані регіональної економіки і формують досконалу основу для розвитку взаємно вигідного транскордонного співробітництва.

15) Транскордонне співробітництво може принести значні вигоди у вимірі регіонального розвитку.
16) До найважливіших перешкод транскордонного співробітництва можна зарахувати формально-юридичні і економічні бар'єри. На регіональному рівні особливий вплив мають інституційні бар'єри. Їх подолання є обов’язком державних інституцій в окремих регіонах, але й також може бути предметом співробітництва цих інституцій в транскордонному союзі. Дотеперішня оцінка впливу державної влади на транскордонне співробітництво є, здебільшого, негативною. Натомість, на думку підприємців, інфраструктурні, суспільні, фінансові та просторові обмеження не створюють суттєвих бар'єрів у розвитку транскордонного співробітництва.
17) Підприємці налаштовані на розвиток транскордонного співробітництва підприємств. У зв’язку з цим виникають значні потреби у підтримці транскордонного співробітництва.
18) У окремих субрегіонах існують галузі, які мають найбільший потенціал розвитку транскордонного співробітництва.

WSTĘP

W Polsce obszarem o szczególnych wyzwaniach w zakresie rozwoju regionalnego jest tak zwana Polska Wschodnia, w której skład wchodzą najsłabiej rozwinięte województwa: warmińsko-mazurskie, podlaskie, lubelskie, świętokrzyskie i podkarpackie. Analizy procesów rozwojowych w tej części kraju wskazują, iż podejmowane działania polityki spójności nie przyczyniły się do zmniejszenia dystansu rozwojowego pomiędzy regionami Polski Wschodniej a dynamicznie rozwijającymi się regionami reszty kraju. W istocie luka rozwojowa uległa dalszemu pogłębieniu. Wskazuje to na niewystarczającą skalę i zakres podejmowanych działań, mających na celu zwiększenie spójności społeczno-gospodarczej Polski Wschodniej z resztą kraju. Można także przypuszczać, iż interwencji nie kierowano w dostatecznym stopniu na kluczowe endogeniczne potencjały rozwojowe regionów Polski Wschodniej[1].

Podobna sytuacja dystansu rozwojowego regionów przygranicznych występuje po drugiej stronie granicy na Białorusi i na Ukrainie. Obwód grodzieński na Białorusi i obwód Zakarpacki na Ukrainie pozostają na niższym niż przeciętna dla swoich krajów poziomie rozwoju gospodarczego. Symetria problemów rozwojowych obszarów peryferyjnych wskazuje, iż o gospodarczej dynamice regionów, w tym podmiotów sektora małych i średnich przedsiębiorstw (MSP) ciągle w dużej mierze decydują czynniki lokalizacyjne. Niezależnie od rozwoju komunikacji elektronicznej czy nawet obniżania się kosztów transportu, geograficzna bliskość w stosunku do głównych centrów wzrostu czy osi komunikacyjnych znacząco przyspiesza tempo wzrostu gospodarczego. Regiony oddalone muszą opierać swój rozwój na specyficznych źródłach wzrostu, które zrekompensują słabości peryferyjnego położenia.

---

[1] Na temat dystansu rozwojowego Polski Wschodniej zobacz na przykład: B. Plawgo, *Wpływ polityki spójności na rozwój Polski Wschodniej*, [w:] *Jak Polska wykorzystała środki Unii Europejskiej*, J.P. Gieorgica (red.), Wydawnictwo Polskie Stowarzyszenie Prointegracyjne Europa, Warszawa 2014, s. 269-288.

Poszukując endogenicznych czynników wzrostu regionalnego omawianego obszaru przygranicznego Polska-Białoruś-Ukraina, warto zwrócić uwagę na potencjał rozwoju współpracy transgranicznej. Należy przy tym mieć na uwadze, iż gospodarcza współpraca transgraniczna w praktyce może być realizowana przede wszystkim przez podmioty sektora małych i średnich przedsiębiorstw. Tymczasem dotychczasowe badania współpracy transgranicznej koncentrowały się raczej na kwestiach relacji pomiędzy władzami publicznymi, czy wdrażaniu określonych programów współpracy najczęściej w sferze społecznej i infrastrukturalnej czy środowiskowej. W zakresie poznania stanu i uwarunkowań realnej współpracy gospodarczej małych i średnich przedsiębiorstw występuje znacząca luka poznawcza. Jej zmniejszenie może przyczynić się do lepszego sterowania rozwojem współpracy transgranicznej, a może nawet skuteczniejszego wsparcia rozwoju regionalnego regionów peryferyjnych. W tym kontekście można sformułować następujące pytania badawcze:

1) W jakim zakresie małe i średnie przedsiębiorstwa na pograniczu Polska-Białoruś-Ukraina już obecnie wykorzystują obszar transgraniczny w zakresie swojej ekspansji rynkowej?
2) W jakim zakresie małe i średnie przedsiębiorstwa na pograniczu Polska-Białoruś-Ukraina wykorzystują potencjał współpracy transgranicznej w podnoszeniu swojej konkurencyjności i innowacyjności?
3) Jak małe i średnie przedsiębiorstwa postrzegają korzyści ze współpracy transgranicznej?
4) Jakie są bariery rozwoju współpracy transgranicznej małych i średnich przedsiębiorstw?

Zrozumienie odpowiedzi na powyższe pytania powinno stanowić podstawę do sformułowania odpowiedzi na pytanie badawcze, które tworzy bezpośrednio płaszczyznę aplikacyjną projektu badawczego:

5) Jakie są potrzeby wsparcia współpracy transgranicznej małych i średnich przedsiębiorstw przez jednostki samorządu terytorialnego (JST)?

Przeprowadzenie badań w kontekście tych pytań badawczych w czterech podregionach przygranicznych było możliwe dzięki Projektowi „Rozwój transgranicznej współpracy gospodarczej Podregionu białostocko-suwalskiego i Obwodu grodzieńskiego na Białorusi oraz Podregionu krośnieńsko-przemyskiego i Obwodu zakarpackiego na Ukrainie" współfinansowanego ze środków Unii Europejskiej w ramach Programu Współpracy Transgranicznej Polska-Białoruś-Ukraina 2007-2013. Projekt był realizowany przez Białostocką Fundację Kształcenia Kadr

we współpracy z Partnerem z Białorusi, Państwowym Uniwersytetem im. Janki Kupały w Grodnie oraz z Partnerem z Ukrainy, Fundacją Rozwoju Współpracy Transgranicznej z Użhorodu. Głównym celem Projektu była poprawa współpracy jednostek samorządu terytorialnego (JST) oraz przedsiębiorców z sektora MSP z obszaru 4 regionów objętych projektem, przyczyniająca się do rozwoju społeczno-gospodarczego podregionu białostocko-suwalskiego i podregionu krośnieńsko-przemyskiego w Polsce, obwodu zakarpackiego na Ukrainie oraz obwodu grodzieńskiego na Białorusi. W ramach podejmowanych działań przeprowadzono badania 400 przedsiębiorstw z czterech wymienionych regionów (po 100 z każdego regionu). Zadaniem projektu było także opracowanie na podstawie wyników badań czterech modelowych programów współpracy transgranicznej dla JST. Modele te mogą być adaptowane przez JST do własnych indywidualnych potrzeb i będą określać kierunki działań, jakie powinny one podejmować w celu stworzenia warunków do rozwoju współpracy transgranicznej.

W niniejszej publikacji zawarto wyniki przeprowadzonych badań przedsiębiorstw oraz eksperckie analizy na temat możliwości wykorzystania współpracy transgranicznej dla wzmocnienia konkurencyjności przedsiębiorstw i wzmocnienia procesów rozwojowych w regionach peryferyjnych. Przedstawienie wyników badań poprzedzono dokonaniem charakterystyki gospodarczej czterech badanych regionów.

ROZDZIAŁ 1.
CHARAKTERYSTYKA BADANYCH REGIONÓW

Podregion białostocko-suwalski jest obszarem wydzielonym na poziomie NUTS III jako podregion składający się z 9 powiatów. Są to powiaty:

- augustowski,
- białostocki,
- grajewski,
- moniecki,
- sejneński,
- sokólski,
- suwalski

oraz miasta:

- miasto Białystok,
- miasto Suwałki.

W kilku przypadkach w raporcie uwzględniono zmienne z podziałem na podregion białostocki i podregion suwalski.

1.1. Podregion białostocko-suwalski a podregiony: krośnieńsko-przemyski, obwód zakarpacki i obwód grodzieński

1.1.1. Produkt krajowy brutto

W roku 2013 wartość produktu krajowego brutto uzyskanego w podregionie białostocko-suwalskim wyniosła 26320 mln zł (Tabela 1.), co stanowiło blisko 1,6% PKB w Polsce. W przeliczeniu na euro wartość PKB podregionu białostocko-suwalskiego w roku 2013 wyniosła 6346,45 mln euro i było to o 2,4% więcej niż w 2012 roku.

Wartość ta była jednocześnie wyższa o 15,3% w stosunku do PKB dla podregionu krośnieńsko-przemyskiego, o 28,6% wyższa niż poziom PKB wygenerowany w 2013 roku w obwodzie grodzieńskim oraz aż o blisko 70% od wartości PKB wytworzonego w roku 2013 w obwodzie zakarpackim (tabela 1.).

Tabela 1. PKB w latach 2008-2013 w Polsce i podregionie białostocko-suwalskim oraz w podregionach objętych badaniem (w mln zł, w mln euro; w cenach bieżących; w %)

Wyszczególnienie	**2008**	**2009**	**2010**	**2011**	**2012**	**2013**
Polska (mln zł)	1275508	1344505	1416585	1528127	1595225	1662052
Podregion białostocko-suwalski (mln zł)	20469	21868	22870	24542	25334	26320
Podregion białostocko-suwalski Polska=100%	*1,6*	*1,6*	*1,6*	*1,6*	*1,6*	*1,6*
Podregion białostocko-suwalski (mln euro)	4905,81	5323,01	5774,82	5556,51	6196,86	6346,45
Podregion białostocko-suwalski rok poprzedni =100%	-	*108,5*	*108,5*	*96,2*	*111,5*	*102,4*
Podregion białostocko-suwalski podregion białostocko-suwalski =100%	*100,0*	*100,0*	*100,0*	*100,0*	*100,0*	*100,0*
Podregion krośnieńsko-przemyski (mln euro)	4161,15	4350,32	4851,91	4720,16	5210,85	5374,47
Podregion krośnieńsko-przemyski rok poprzedni =100%	-	*104,5*	*111,5*	*97,3*	*110,4*	*103,1*
Podregion krośnieńsko-przemyski podregion białostocko-suwalski =100%	*84,8*	*81,7*	*84,0*	*84,9*	*84,1*	*84,7*
Obwód grodzieński (mln euro)	3329,78	2976,23	3341,89	3489,77	3948,44	4532,16

Wyszczególnienie	**2008**	**2009**	**2010**	**2011**	**2012**	**2013**
Obwód grodzieński rok poprzedni =100%	-	*89,4*	*112,3*	*104,4*	*113,1*	*114,8*
Obwód grodzieński podregion białostocko-suwalski =100%	*67,9*	*55,9*	*57,9*	*62,8*	*63,7*	*71,4*
Obwód zakarpacki (mln euro)	1180,76	1086,23	1437,84	1739,26	2002,60	1893,93
Obwód zakarpacki rok poprzedni =100%	*83,6*	*92,0*	*132,4*	*121,0*	*115,1*	*94,6*
Obwód zakarpacki podregion białostocko-suwalski =100%	*24,1*	*20,4*	*24,9*	*31,3*	*32,3*	*29,8*

Źródło: opracowanie własne na podstawie: *Produkt Krajowy Brutto. Rachunki regionalne w 2010 r.*, Urząd Statystyczny w Katowicach, Katowice 2012; *Produkt krajowy brutto – Rachunki regionalne w 2012 r.*, Urząd Statystyczny w Katowicach, Katowice, listopad 2014; *Wstępne szacunki produktu krajowego brutto według województw w 2013 r.*, Urząd Statystyczny w Katowicach, Katowice, 27 stycznia 2015; *Ukraina w liczbach w 2013 roku*, Państwowy Urząd Statystyczny Ukrainy, Kijów 2014; *Diagnoza stanu i możliwości rozwoju Transgranicznego Klastra Tufów Zeolitowych*, Rzeszów 2014.

Wzajemna relacja wytworzonego PKB w analizowanych podregionach utrzymuje się na przestrzeni ostatnich sześciu lat na porównywalnym poziomie (por. wykres 1). Jedynie w przypadku obwodu zakarpackiego różnica w wytworzonym PKB w roku 2013 w stosunku do roku 2012 powiększyła się o ponad 3% na jego niekorzyść.

Analiza dynamiki zmian PKB w poszczególnych regionach wskazuje, iż podregion białostocko-suwalski, obok podregionu krośnieńsko-przemyskiego ma najbardziej ustabilizowane tempo wzrostu w latach 2009-2010. W obu przypadkach tempo wzrostu jest bardzo do siebie zbliżone (wykres 2.). Jednakże w okresie 2010-2013 najwyższą dynamikę ciągłego wzrostu PKB należy odnotować w przypadku obwodu grodzieńskiego. Z kolei obwód zakarpacki odnotował jeszcze większe wzrosty PKB w latach 2010-2012 niż obwód grodzieński, jednakże dla

tego regionu rok 2013 zakończył się ponad 5% spadkiem regionalnego PKB względem roku poprzedniego.

Wykres 1. Produkt krajowy brutto w podregionie białostocko-suwalskim oraz podregionach objętych badaniem w latach 2008-2013 (w mln euro; w cenach bieżących)

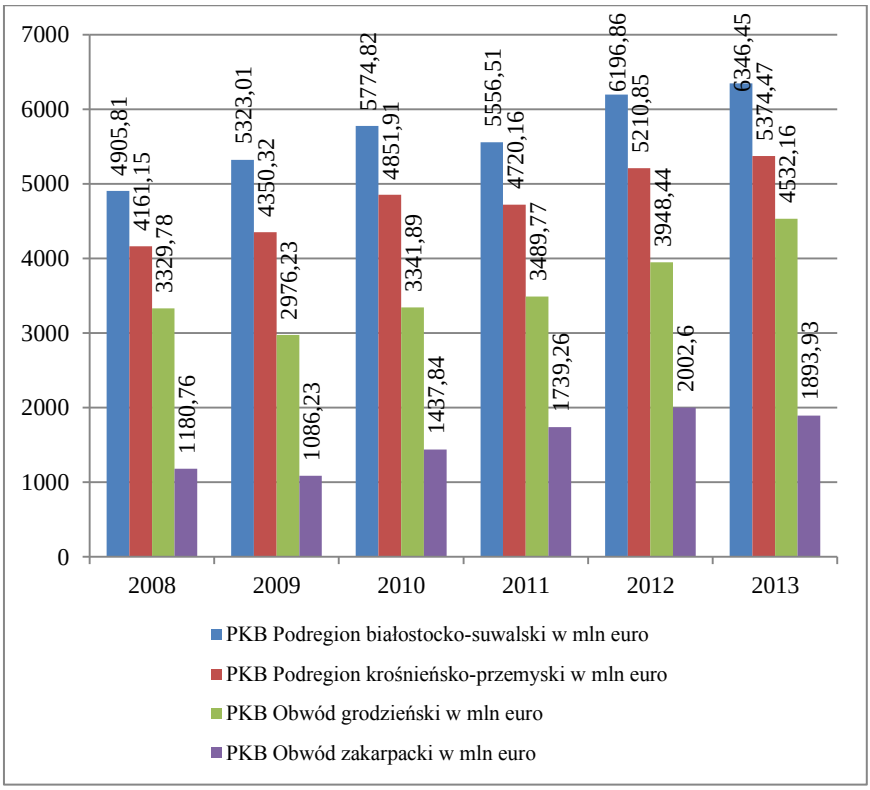

Źródło: opracowanie własne na podstawie: *Produkt Krajowy Brutto. Rachunki regionalne w 2010 r.*, Urząd Statystyczny w Katowicach, Katowice 2012; *Produkt krajowy brutto – Rachunki regionalne w 2012 r.*, Urząd Statystyczny w Katowicach, Katowice, listopad 2014; *Wstępne szacunki produktu krajowego brutto według województw w 2013 r.*, Urząd Statystyczny w Katowicach, Katowice, 27 stycznia 2015; *Ukraina w liczbach w 2013 roku*, Państwowy Urząd Statystyczny Ukrainy, Kijów 2014; *Diagnoza stanu i możliwości rozwoju Transgranicznego Klastra Tufów Zeolitowych*, Rzeszów 2014.

Wykres 2. Dynamika zmian PKB w poszczególnych podregionach objętych badaniem w latach 2009-2013 w %

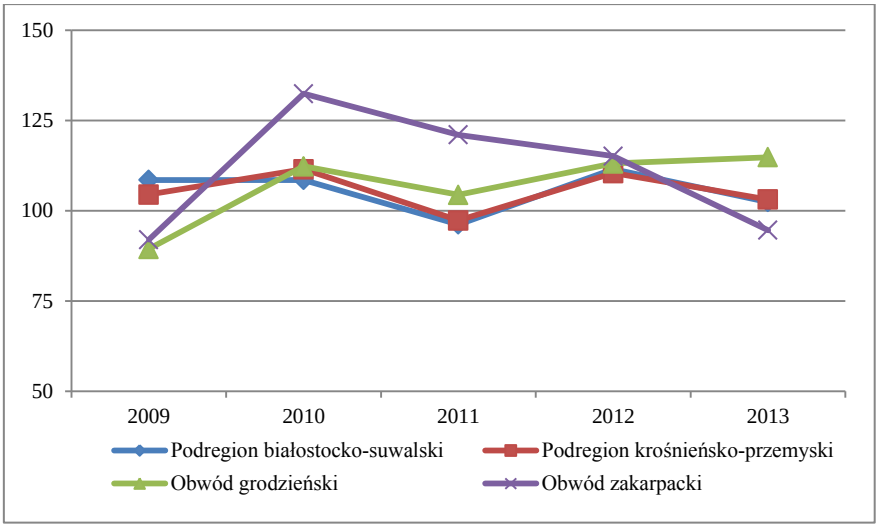

Źródło: opracowanie własne na podstawie: *Produkt Krajowy Brutto. Rachunki regionalne w 2010 r.*, Urząd Statystyczny w Katowicach, Katowice 2012; *Produkt krajowy brutto – Rachunki regionalne w 2012 r.*, Urząd Statystyczny w Katowicach, Katowice, listopad 201 *Wstępne szacunki produktu krajowego brutto według województw w 2013 r.*, Urząd Statystyczny w Katowicach, Katowice, 27 stycznia 2015; *Ukraina w liczbach w 2013 roku*, Państwowy Urząd Statystyczny Ukrainy, Kijów 2014; *Diagnoza stanu i możliwości rozwoju Transgranicznego Klastra Tufów Zeolitowych*, Rzeszów 2014.

Biorąc pod uwagę wartość generowanego PKB w danym regionie należy jednoznacznie wskazać, iż podregion białostocko-suwalski ma w chwili obecnej największy potencjał gospodarczy do nawiązywania współpracy transgranicznej w zakresie obrotu towarami i usługami, jednocześnie oferując potencjalnie największy zakres przedmiotowy do wymiany transgranicznej. Z kolei w przypadku obwodu zakarpackiego, nawiązanie szerszej współpracy transgranicznej może być jednym z istotnych stymulant pobudzania regionalnej koniunktury i długofalowo wzrostu wartości wytwarzanego PKB w regionie, m.in. na potrzeby wymiany transgranicznej.

Natomiast obwód grodzieński uwzględniając dynamikę wzrostu regionalnego PKB w ujęciu rocznym jest najbardziej dynamicznie rozwijającym się regionem spośród analizowanych regionów w latach 2010-2013. Utrzymanie się tej tendencji z pewnością wiązać się będzie w przyszłości ze wzrostem wymiany zagranicznej, w tym transgranicznej.

Wartość wytworzonego PKB w przeliczeniu na jednego mieszkańca podregionu białostocko-suwalskiego (*per capita*) w roku 2013 wyniosła 33424 zł i stanowiła 77,4% wartości PKB *per capita* dla Polski. W stosunku do roku poprzedniego wartość PKB na jednego mieszkańca w omawianym podregionie wzrosła o 2,5%.

Wartość wytworzonego PKB w przeliczeniu na jednego mieszkańca również wskazuje na podobne relacje pomiędzy analizowanymi podregionami, jak w przypadku PKB ogółem (tabela 2., wykres 3.), jednak przy większych dysproporcjach na korzyść podregionu białostocko-suwalskiego.

Tabela 2. Produkt krajowy brutto w przeliczeniu na jednego mieszkańca w Polsce oraz podregionach objętych badaniem w latach 2008-2013 (w zł, w euro; w %, w cenach bieżących)

Wyszczególnienie	**2008**	**2009**	**2010**	**2011**	**2012**	**2013**
Polska (zł)	33464	34937	37317	40326	41934	43168
Podregion białostocko-suwalski (zł)	26215	27774	29267	31130	32141	33424
Podregion białostocko-suwalski Polska=100%	*78,3*	*79,5*	*78,4*	*77,2*	*76,6*	*77,4*
Podregion białostocko-suwalski (euro)	6283	6761	7390	7048	7862	8059
Podregion białostocko-suwalski rok poprzedni =100%	-	107,6	109,3	95,4	111,5	102,5
Podregion białostocko-suwalski podregion białostocko-suwalski =100%	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Podregion krośnieńsko-przemyski (euro)	4749	4963	5536	5330	5891	6092
Podregion krośnieńsko-przemyski rok poprzedni =100%	-	*104,5*	*111,5*	*96,3*	*110,5*	*103,4*
Podregion krośnieńsko-przemyski podregion białostocko-suwalski =100%	*75,6*	*73,4*	*74,9*	*75,6*	*74,9*	*75,6*
Obwód grodzieński (euro)	3093	2778	3235	3289	3731	4296
Obwód grodzieński rok poprzedni =100%	-	*89,8*	*116,5*	*101,7*	*113,4*	*115,1*
Obwód grodzieński podregion białostocko-suwalski =100%	*49,2*	*41,1*	*43,8*	*46,7*	*47,5*	*53,3*

Wyszczególnienie	**2008**	**2009**	**2010**	**2011**	**2012**	**2013**
Obwód zakarpacki (euro)	949	873	1153	1392	1598	1507
Obwód zakarpacki *rok poprzedni =100%*	*83,5*	*92,0*	*132,1*	*120,7*	*114,8*	*94,3*
Obwód zakarpacki *podregion białostocko-suwalski =100%*	*15,1*	*12,9*	*15,6*	*19,8*	*20,3*	*18,7*

Źródło: opracowanie własne na podstawie: *Produkt Krajowy Brutto. Rachunki regionalne w 2010 r.*, Urząd Statystyczny w Katowicach, Katowice 2012; *Produkt krajowy brutto – Rachunki regionalne w 2012 r.*, Urząd Statystyczny w Katowicach, Katowice, listopad 2014; *Wstępne szacunki produktu krajowego brutto według województw w 2013 r.*, Urząd Statystyczny w Katowicach, Katowice, 27 stycznia 2015; *Ukraina w liczbach w 2013 roku*, Państwowy Urząd Statystyczny Ukrainy, Kijów 2014; *Diagnoza stanu i możliwości rozwoju Transgranicznego Klastra Tufów Zeolitowych*, Rzeszów 2014.

Wykres 3. Poziom PKB w przeliczeniu na jednego mieszkańca w poszczególnych podregionach objętych badaniem w latach 2008-2013 w euro

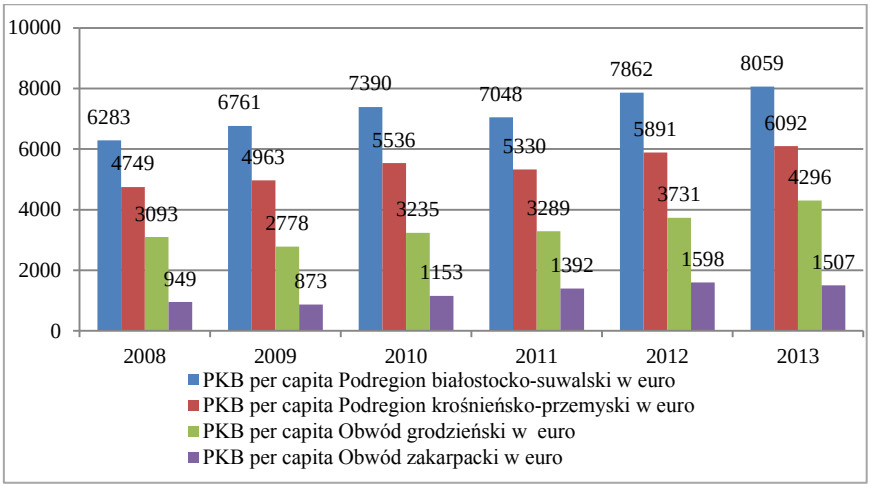

Źródło: opracowanie własne na podstawie: *Produkt Krajowy Brutto. Rachunki regionalne w 2010 r.*, Urząd Statystyczny w Katowicach, Katowice 2012; *Produkt krajowy brutto – Rachunki regionalne w 2012 r.*, Urząd Statystyczny w Katowicach, Katowice, listopad 2014; *Wstępne szacunki produktu krajowego brutto według województw w 2013 r.*, Urząd Statystyczny w Katowicach, Katowice, 27 stycznia 2015; *Ukraina w liczbach w 2013 roku*, Państwowy Urząd Statystyczny Ukrainy, Kijów 2014; *Diagnoza stanu i możliwości rozwoju Transgranicznego Klastra Tufów Zeolitowych*, Rzeszów 2014.

Statystycznie najzamożniejszymi mieszkańcami spośród podregionów są mieszkańcy podregionu białostocko-suwalskiego. Wartość PKB

per capita regionu krośnieńsko-przemyskiego w odniesieniu do podregionu białostocko-suwalskiego stanowiła 75,6% w 2013 roku, dla obwodu grodzieńskiego ten wskaźnik wyniósł 53,3%. Natomiast poziom wytworzonego PKB w przeliczeniu na jednego mieszkańca obwodu zakarpackiego w 2013 roku stanowił zaledwie 18,7% PKB *per capita* wytworzonego w podregionie białostocko-suwalskim w tym samym czasie.

Dynamika zmian w wartości wytwarzanego PKB w podregionie białostocko-suwalskim w przeliczeniu na jednego mieszkańca (wykres 4.), podobnie jak w pozostałych analizowanych podregionach, właściwie pokrywa się z dynamiką zmian dla PKB ogółem. Także i w tym przypadku 2013 rok okazał się dla obwodu zakarpackiego rokiem zmian na niekorzyść względem pozostałych podregionów.

Wykres 4. Dynamika zmian PKB *per capita* w poszczególnych podregionach objętych badaniem w latach 2009-2013 w %

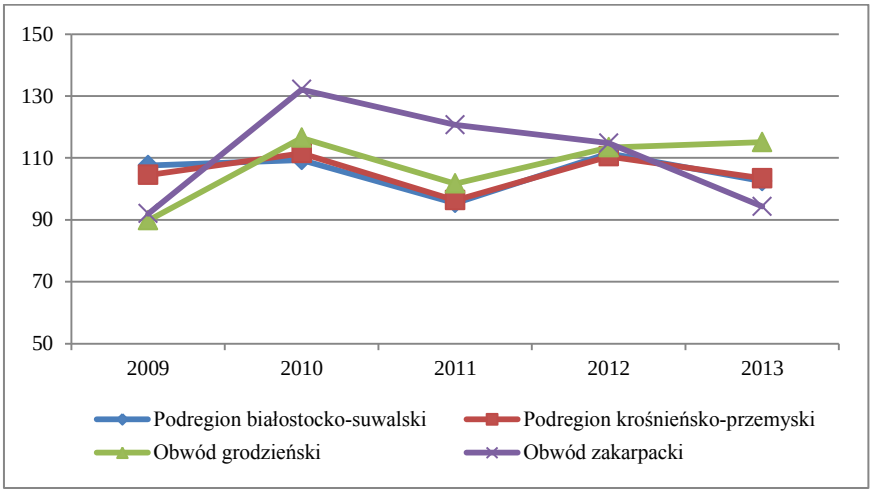

Źródło: opracowanie własne na podstawie: *Produkt Krajowy Brutto. Rachunki regionalne w 2010 r.*, Urząd Statystyczny w Katowicach, Katowice 2012; *Produkt krajowy brutto – Rachunki regionalne w 2012 r.*, Urząd Statystyczny w Katowicach, Katowice, listopad 2014; *Wstępne szacunki produktu krajowego brutto według województw w 2013 r.*, Urząd Statystyczny w Katowicach, Katowice, 27 stycznia 2015; *Ukraina w liczbach w 2013 roku*, Państwowy Urząd Statystyczny Ukrainy, Kijów 2014; *Diagnoza stanu i możliwości rozwoju Transgranicznego Klastra Tufów Zeolitowych*, Rzeszów 2014.

Najwyższy poziom wytwarzanego PKB przypadającego na jednego mieszkańca w podregionie białostocko-suwalskim należy rozpatrywać jako potencjalną najwyższą siłę nabywczą w tymże podregionie, tym samym w szczególności do tego podregionu należy kierować strumień

dóbr z pozostałych trzech analizowanych podregionów. Mając oczywiście na uwadze kryterium ceny i jakości odpowadającej względnie najzamożniejszej grupie odbiorców.

Najwyższe przyrosty regionalnego PKB w przeliczeniu na jednego mieszkańca w okresie 2010-2013 sukcesywnie odnotowywał obwód grodzieński, tym samym w ujęciu statystycznym mieszkańcy tego regionu najszybciej wzbogacali się w omawianym okresie spośród mieszkańców wszystkich analizowanych regionów.

Wartość dodana brutto dla podregionu białostocko-suwalskiego w roku 2012 wyniosła 22449 mln zł, co stanowiło niespełna 1,57% wartości dodanej brutto wytworzonej w całej Polsce w tym samym roku. Jednocześnie wartość dodana brutto w roku 2012 okazała się być wyższa względem roku poprzedniego o 4,0%. W przeliczeniu na euro wartość dodana brutto podregionu białostocko-suwalskiego w roku 2012 wyniosła 5491 mln i była wyższa o 18,93% od wartości dodanej brutto w tym samym okresie w podregionie krośnieńsko-przemyskim.

Tabela 3. Wartość dodana brutto w Polsce i podregionie białostocko-suwalskim w latach 2008-2012 (mln zł, mln euro, ceny bieżące)

Wyszczególnienie	2008	2009	2010	2011	2012
Polska (mln zł)	1116552	1194830	1265904	1365622	1431872
Podregion białostocko-suwalski (mln zł)	17918	19274	20141	21573	22449
Podregion białostocko-suwalski (mln euro)	4294	4692	5086	4884	5491

Źródło: opracowanie własne na podstawie: *Produkt Krajowy Brutto. Rachunki Regionalne w 2010 r.*, US w Katowicach, Katowice 2012; *Produkt Krajowy Brutto. Rachunki Regionalne w 2012 r.*, US w Katowicach, Katowice 2014.

W podregionie białostocko-suwalskim generowana wartość dodana brutto posiada znaczne zróżnicowanie – inne znaczenie mają poszczególne rodzaje działalności w tworzeniu wartości dodanej brutto dla regionu. Mianowicie w okresie 2008-2012 w podregionie białostockim struktura generowanej wartości dodanej brutto właściwie nie uległa istotnym zmianom, podobnie jak w poderegionie suwalskim. Jednakże o wartości wytworzonego PKB w 2012 r. w podregionie białostockim zadecydował przede wszystkim handel w 33,2% (w 31,1% w roku 2008), a w dalszej kolejności pozostałe usługi (28,2%) oraz przemysł (18,04%) (wykres 5.).

Wykres 5. Struktura wartości dodanej brutto według rodzajów działalności w podregionach białostockim i suwalskim w 2008 r. i w 2012 r.

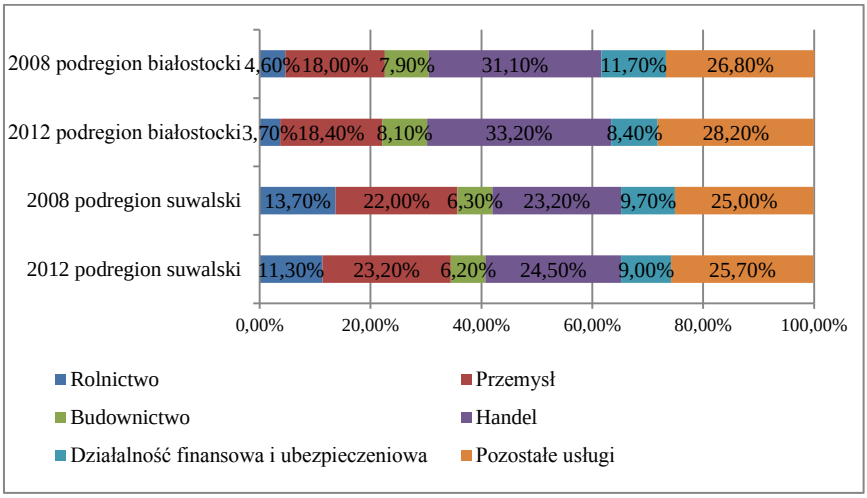

Źródło: opracowanie własne na podstawie: *Produkt Krajowy Brutto. Rachunki Regionalne w 2010 r.*, US w Katowicach, Katowice 2012; *Produkt Krajowy Brutto. Rachunki Regionalne w 2012 r.*, US w Katowicach, Katowice 2014.

Z kolei na wartość wygenerowanego PKB w podregionie suwalskim w porównywalnym stopniu mają wpływ w kolejności: pozostałe usługi (udział na poziomie 25,7%), handel (24,50%) oraz przemysł (23,20%). W przypadku podregionu suwalskiego względnie duży udział w tworzeniu wartości dodanej brutto ma rolnictwo – z udziałem na poziomie 11,30% w roku 2012. W podregionie białostockim udział rolnictwa w roku 2012 w generowaniu wartości dodanej brutto nie przekroczył 3,70%. W obu podregionach udział rolnictwa w tworzeniu PKB w okresie 2008-2012 uległ obniżeniu.

1.1.2. Rynek pracy

Przeciętne zatrudnienie w województwie podlaskim w roku 2013 stanowiło 2,1% całego zatrudnienia w Polsce (tabela 4.) i wynosiło 204 821 osób.

Tabela 4. Przeciętne zatrudnienie w Polsce i w województwie podlaskim w latach 2008-2013

Wyszczególnienie	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Polska	9850748	9768013	9744815	9801877	9719559	9566039

Wyszczególnienie	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Polska *Rok poprzedni = 100%*	-	*99,2*	*99,8*	*100,6*	*99,2*	*98,4*
Województwo podlaskie	221611	212193	208646	211008	207453	204821
Województwo podlaskie *Rok poprzedni = 100%*	-	*95,8*	*98,3*	*101,1*	*98,3*	*98,7*

Źródło: Bank Danych Lokalnych, stat.gov.pl; *Rocznik Statystyczny Województwa Podlaskiego 2012*, Urząd Statystyczny w Białymstoku, Białystok 2012; *Rocznik Statystyczny Województwa Podlaskiego 2011*, Urząd Statystyczny w Białymstoku, Białystok 2011; *Rocznik Statystyczny Województwa Podlaskiego 2010*, Urząd Statystyczny w Białymstoku, Białystok 2010; *Województwo podlaskie 2013, 2012, 2011, 2010, 2009, 2008*, Urząd Statystyczny w Białymstoku, Białystok 2013, 2012,2011, 2010, 2009, 2008.

W 2013 r., po dwóch latach wzrostu, przeciętne zatrudnienie w sektorze przedsiębiorstw ukształtowało się ponownie poniżej poziomu zanotowanego przed rokiem. Spadek zatrudnienia w skali roku obserwowano we wszystkich kwartalnych okresach narastających. Przeciętne zatrudnienie w sektorze przedsiębiorstw w województwie podlaskim w 2013 r. wyniosło 97,3 tys. osób i było o 1,8% niższe niż rok wcześniej (w 2012 r. zwiększyło się odpowiednio o 0,5%). W skali kraju odnotowano także spadek zatrudnienia w stosunku do roku poprzedniego – o 1,0% (wobec wzrostu w 2012 r. odpowiednio o 0,1%).[2]

Analizując przeciętne zatrudnienie w sektorze przedsiębiorstw w województwie podlaskim w 2013 r. według sekcji, najwyższy jego poziom zanotowano w przetwórstwie przemysłowym – 41,7 tys. osób (42,8% ogółem) oraz handlu; naprawie pojazdów samochodowych – 23,1 tys. osób (23,8%), a najniższy w informacji i komunikacji – 1,1 tys. osób (1,1%). W skali roku największy spadek przeciętnego zatrudnienia miał miejsce w budownictwie (o 5,8%), a także handlu; naprawie pojazdów samochodowych (o 3,6%). Natomiast wzrost odnotowano przede wszystkim w administrowaniu i działalności wspierającej (o 8,4%) oraz transporcie i gospodarce magazynowej (o 2,9%). Warto przy tym zwrócić uwagę, że w Polsce w 2013 r. w zasadzie wszystkie rodzaje działalności miały wyższy udział pracowników niż w województwie podla-

[2] *Raport o sytuacji społeczno-gospodarczej województwa podlaskiego w 2013 r.*, Urząd Statystyczny w Białymstoku, Białystok, maj 2014, s. 33.

skim. Szczególnie duża różnica miała miejsce w przypadku przemysłu. W tej sekcji Polskiej Klasyfikacji Działalności (PKD) procentowy udział zatrudnionych był o 3% wyższy niż w województwie podlaskim (tabela 5.). Duża różnica miała miejsce także w przypadku transportu – więcej o 2,4% oraz działalności profesjonalnej, naukowej o technicznej – o 1,7%. W województwie podlaskim wyższy zaś był udział przeciętnego zatrudnienia w sekcji rolnictwo, leśnictwo, łowiectwo i rybactwo (o 0,4%) i budownictwo (o 0,1%).

Tabela 5. Przeciętne zatrudnienie według sekcji PKD 2007 w województwie podlaskim w latach 2008-2013

Wyszczególnienie	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Rolnictwo, leśnictwo, łowiectwo i rybactwo	4564	4395	3851	3876	3789	3791
Przemysł	57939	53954	50644	51644	50868	49885
w tym przetwórstwo przemysłowe	*51019*	*47143*	*45175*	*45879*	*45320*	*44573*
Budownictwo	14207	14379	14224	15359	14455	13585
Handel, naprawa pojazdów samochodowych	37950	35349	34995	35313	33212	32265
Transport i gospodarka magazynowa	11188	7646	7599	7727	7624	7877
Zakwaterowanie i gastronomia	3463	3410	3346	3128	3175	3209
Działalność finansowa i ubezpieczeniowa	4758	3816	3745	3728	4511	4519
Działalność profesjonalna, naukowa i techniczna	3848	3927	3907	4087	3856	3817

Źródło: Bank Danych Lokalnych, stat.gov.pl.

W końcu 2013 r. nadal utrzymywała się niekorzystna sytuacja na rynku pracy w województwie podlaskim. W ujęciu rocznym zanotowano wzrost ogólnej liczby zarejestrowanych bezrobotnych, ale był on niższy niż w 2012 r. Najbardziej zwiększyła się liczba osób pozostających bez pracy dłużej niż 1 rok. Stopa bezrobocia wzrosła w nieco mniejszym stopniu niż rok wcześniej. Pozytywną zmianą w porównaniu z rokiem poprzednim było zwiększenie liczby ofert zatrudnienia, którymi dysponowały urzędy pracy.

W końcu grudnia 2013 r. liczba bezrobotnych zarejestrowanych w powiatowych urzędach pracy podregionu białostocko-suwalskiego wynosiła 48,7 tys. osób i była niższa od zanotowanej rok wcześniej

o 1,6% (tabela 6.). Te sam wskaźniki dla województwa podlaskiego to: liczba bezrobotnych 70,9 tys. osób i była to liczba wyższa od zanotowanej rok wcześniej o 3,2%.

Tabela 6. Liczba bezrobotnych zarejestrownaych w powiatowych urzędach pracy w podregionie białostocko-suwalskim w latach 2008-2013 (stan na 31XII)

Wyszczególnienie	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Województwo podlaskie (osoby)	45821	61169	63761	65920	68705	70889
Województwo podlaskie w % *Rok poprzedni = 100%*	-	*133,5*	*104,2*	*103,4*	*104,2*	*103,2*
Podregion białostocko-suwalski	32197	44159	46002	47263	49500	48700
Podregion białostocko-suwalski *Rok poprzedni = 100%*	-	*137,2*	*104,2*	*102,7*	*104,7*	*98,4*

Źródło: Województwo podlaskie 2013, 2012, 2011, 2010, 2009, 2008, op. cit.

W 2013 r. stopa bezrobocia rejestrowanego, zarówno w skali kraju, jak i województwa, w kolejnych miesiącach omawianego roku była wyższa niż rok wcześniej. W końcu grudnia 2013 r. stopa bezrobocia rejestrowanego w kraju wyniosła 13,4% i utrzymała się na poziomie sprzed roku, była jednak wyższa o 1,0 p. proc. w porównaniu z zanotowaną w analogicznym okresie 2010 r. (tabela 7.) W województwie podlaskim w końcu 2013 r. ukształtowała się ona na poziomie 15,1% i była o 0,4 p. proc. wyższa niż rok wcześniej i o 1,3 p. proc. wyższa niż w końcu 2010r.

O ile w podregionie białostockim w okresie 2018-2013 stopa bezrobocia była zbliżona do poziomu dla całego województwa, o tyle w przypadku podregionu suwalskiego poziom bezrobocia był średnio o 2% wyższy od poziomu dla całego województwa.

W porównaniu do pozostałych podregionów, poziom bezrobocia w podregionie białostockim w 2013 r. był o 7,2% wyższy od poziomu bezrobocia w obwodzie zakarpackim i o 14,9% wyższy niż zarejestrowany w tym samym czasie w obwodzie grodzieńskim. Jednocześnie bezrobocie było tu niższe o: 1% w stosunku do podregionu suwalskiego, 1,9% w stosunku do podregionu krośnieńskiego i o 2,6% do podregionu przemyskiego.

Z kolei poziom bezrobocia w podregionie suwalskim w 2013 r. był o 1,2% wyższy od bezrobocia zarejestrowanego w podregionie białostockim, o 8,4% wyższy od poziomu bezrobocia obwodzie zakarpackim, o 16,1% wyższe niż rejestrowane w tym samym czasie bezrobocie w

obwodzie grodzieńskim. Jednocześnie niższe o: 0,7% dla podregionu krośnieńskiego i o 2,4% dla podregionu przemyskiego.

Tabela 7. Poziom bezrobocia w Polsce w województwie podlaskim oraz w analizowanych regionach w latach 2008-2013

Wyszczególnienie	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Polska	*9,5*	*11,9*	*12,4*	*12,5*	*13,4*	*13,4*
Województwo podlaskie	*9,7*	*12,8*	*13,8*	*14,1*	*14,7*	*15,1*
Podregion białostocki	9,3	13,2	14,1	14,1	15,0	15,4
Podregion suwalski	11,7	14,5	15,6	16,9	16,5	16,6
Podregion krośnieński	14,4	17,5	16,3	16,3	17,6	17,3
Podregion przemyski	16,0	19,1	18,6	18,4	19,3	19,0
Obwód grodzieński	1,0	1,1	0,8	0,6	0,6	0,5
Obwód zakarpacki	6,8	10,6	9,3	10,2	9,2	8,2

Źródło: opracowanie własne na podstawie: Bank Danych Lokalnych, Województwo podlaskie 2013, 2012, 2011, 2010, 2009, 2008…, op. cit.; *Liczba bezrobotnych zarejestrowanych oraz stopa bezrobocia według województw, podregionów i powiatów – grudzień 2013*, http://old.stat.gov.pl/gus/5840_1487_PLK_HTML.htm?action=show_archive; B. Błachut, M. Cierpiał-Wolan, D. Koprowicz, *Analiza rozwoju społeczno-gospodarczego województwa podkarpackiego w latach 2009-2013. Analizy statystyczne*, Urząd Statystyczny w Rzeszowie, Rzeszów 2014; http://www.uz.ukrstat.gov.ua/; Praca w obwodzie zakarpackim. Zbiór statystyczny, Użhorod 2012, Główny Urząd Statystyki Obwodu Zakarpackiego; Praca w obwodzie zakarpackim. Zbiór statystyczny, Użhorod 2014, Główny Urząd Statystyki Obwodu Zakarpackiego.

Podregion białostocko-suwalski charakteryzuje się, tuż za podregionem krośnieńsko-przemyskim, najwyższym poziomem bezrobocia rejestrowanego spośród czterech analizowanych podregionów. Oznacza to duży potencjał niewykorzystanych zasobów pracy i jednocześnie duży potencjał do wykorzystania w obliczu wzrostu tempa produkcji na potrzeby rosnącej w przyszłości wymiany transgranicznej, zwłaszcza z obwodem grodzieńskim.

1.1.3. Wynagrodzenia

W 2013 r. w województwie podlaskim przeciętne miesięczne wynagrodzenie brutto w sektorze przedsiębiorstw osiągnęło poziom 3186,58 zł (768,4 euro) i było o 2,3% wyższe niż w roku poprzednim (wobec wzrostu w 2012 r. odpowiednio o 3,0%) (tabela 8.). Zatem przeciętne miesięczne wynagrodzenie brutto w sektorze przedsiębiorstw w 2013 r. zwiększyło się w ujęciu rocznym, ale w nieco mniejszym stopniu niż rok

wcześniej. W kraju przeciętne miesięczne wynagrodzenie brutto wyniosło 3837,20 zł (925,3 euro) i zwiększyło się o 2,9% w odniesieniu do zanotowanego przed rokiem (przy wzroście w 2012 r. odpowiednio o 3,4%). W porównaniu z 2012 r. zmniejszył się czas przepracowany w sektorze przedsiębiorstw, a wzrosło średnie wynagrodzenie za godzinę pracy.

W stosunku do poprzedniego roku wzrost wynagrodzeń wystąpił w większości w sekcji sektora przedsiębiorstw w regionie, przy czym najwyższy stwierdzono w wytwarzaniu i zaopatrywaniu w energię elektryczną, gaz, parę wodną i gorącą wodę (o 7,0%) oraz w budownictwie (o 3,7%). Natomiast spadek wynagrodzeń miał miejsce przede wszystkim w sekcji zakwaterowanie i gastronomia (o 6,5%), a także transport i gospodarka magazynowa (o 2,2%).

Tabela 8. Przeciętne miesięczne wynagrodzenie brutto w sektorze przedsiębiorstw w Polsce i w województwie podlaskim w latach 2008-2013

Wyszczególnienie	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Polska (zł)	3178,80	3318,32	3429,64	3604,02	3728,36	3837,20
Polska (euro)	761,9	807,7	866,0	816,0	912,0	925,3
Polska *Rok poprzedni = 100%*	-	*104,4*	*103,4*	*105,1*	*103,5*	*102,9*
Województwo podlaskie (zł)	2707,36	2758,08	2896,16	3023,31	3115,44	3186,58
Województwo podlaskie (euro)	648,9	671,4	731,3	684,5	762,1	768,4
Województwo podlaskie *Rok poprzedni = 100%*	-	*101,9*	*105,0*	*104,4*	*103,0*	*102,3*

Źródło: Bank Danych Lokalnych, www.stat.gov.pl.

W analizowanym roku najwyższe przeciętne miesięczne wynagrodzenia brutto występowało w sekcjach wytwarzanie i zaopatrywanie w energię elektryczną, gaz, parę wodną i gorącą wodę oraz informacja i komunikacja. Przekroczyły one odpowiednio o 50,5% i 37,9% średnie wynagrodzenie w sektorze przedsiębiorstw w województwie. Najniższe wynagrodzenia zaobserwowano natomiast w administrowaniu i działalności wspierającej oraz zakwaterowaniu i gastronomii i były one odpo-

wiednio o 40,1% i 33,3% mniejsze od przeciętnego miesięcznego wynagrodzenia w sektorze przedsiębiorstw w regionie.[3]

W tabeli 9. zaprezentowano przeciętne miesięczne wynagrodzenie brutto w sektorze przedsiębiorstw w podregionie białostockim, suwalskim, krośnieńskim i przemyskim w latach 2008-2013. Spośród czterech analizowanych podregionów, najwyższy poziom wynagrodzeń w 2013 r. osiągnięty został w podregionie białostockim, gdzie przeciętne wynagrodzenie brutto miesięczne w sektorze przedsiębiorstw wyniosło 3506,84 zł (845,6 euro). W podregionie suwalskim wartość analizowanego wynagrodzenia w tym samym czasie wyniosła 3353,13 zł (808,5 euro) i w dalszej kolejności w podregionie przemyskim 3185,68 zł (768,2 euro) oraz podregionie krośnieńskim 3021,02 zł (728,4 euro).

Tabela 9. Przeciętne miesięczne wynagrodzenie brutto w sektorze przedsiębiorstw w podregionie białostockim, suwalskim, krośnieńskim, przemyskim w latach 2008-2013

Wyszczególnienie	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Podregion białostocki (zł)	2881,74	3024,01	3129,59	3255,08	3394,57	3506,84
Podregion białostocki (euro)	*690,7*	*736,1*	*790,2*	*737,0*	*830,3*	*845,6*
Podregion białostocki Rok poprzedni =100%	*110,1*	*104,9*	*103,5*	*104,0*	*104,3*	*103,3*
Podregion suwalski (zł)	2762,83	2799,91	2948,36	3147,96	3249,44	3353,13
Podregion suwalski (euro)	*662,2*	*681,5*	*744,5*	*712,7*	*794,8*	*808,5*
Podregion suwalski Rok poprzedni =100%	*110,2*	*101,3*	*105,3*	*106,8*	*103,2*	*103,2*
Podregion krośnieński (zł)	2401,06	2545,81	2650,41	2796,37	2897,31	3021,02
Podregion krośnieński (euro)	*575,5*	*619,7*	*669,2*	*633,1*	*708,7*	*728,4*
Podregion krośnieński Rok poprzedni =100%	*108,7*	*106,0*	*104,1*	*105,5*	*103,6*	*104,3*
Podregion przemyski (zł)	2505,93	2630,28	2764,67	2949,43	3075,1	3185,68

[3] Ibidem, s. 49.

Wyszczególnienie	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Podregion przemyski (euro)	*600,6*	*640,3*	*698,1*	*667,8*	*752,2*	*768,2*
Podregion przemyski *Rok poprzedni =100%*	*110,2*	*105,0*	*105,1*	*106,7*	*104,3*	*103,6*

Źródło: opracowanie własne na podstawie Bank Danych Lokalnych, dane Urzędu Statystycznego w Rzeszowie.

W oparciu o powyższe szacowana wartość przeciętnego miesięcznego wynagrodzenie brutto w sektorze przedsiębiorstw w całym podregionie białostocko-suwalskim w 2013 r. wyniosła 3429,7 zł (827 euro), co stanowiło 107,6% poziomu wynagrodzenia dla całego województwa podlaskiego.

W zestawieniu z pozostałymi regionami, średnie miesięczne nominalne wynagrodzenie w obwodzie zakarpackim w 2013 r. stanowiło zaledwie 31,4% wartości średniego miesięcznego nominalnego wynagrodzenia najbardziej rozwiniętego podregionu spośród analizowanych – białostocko-suwalskiego. Dla porównania średnie miesięczne nominalne wynagrodzenie w podregionie krośnieńsko-przemyskim stanowiło 90,5% białostocko-suwalskiego, a w obwodzie grodzieńskim wskaźnik ukształtował się na poziomie 46,9% (tabela 10.).

Najwyższy poziom wynagrodzeń w sektorze przedsiębiorstw w podregionie białostocko-suwalskim spośród wszystkich analizowanych regionów wraz z utrzymaniem się tendencji wzrostowej w jej poziomie oznaczać może dla potencjalnych eksporterów w ramach rozwoju wymiany transgranicznej wzrost kosztów produkcji. W końcowym efekcie oznacza mniejszą konkurencyjność cenową za granicą. Zwłaszcza w kontekście wskazywanej powyżej mniejszej siły nabywczej mieszkańców na rynkach docelowych wymiany transgranicznej.

Tabela 10. Poziom średniego miesięcznego nominalnego wynagrodzenia w analizowanych podregionach w 2013 roku w euro, w %

Wyszczególnienie	2013
Podregion białostocko-suwalski (euro)	827,0
Podregion białostocko-suwalski *podregion białostocko-suwalski =100%*	*100,0*
Podregion krośnieńsko-przemyski (euro)	748,3
Podregion krośnieńsko-przemyski *podregion białostocko-suwalski =100%*	*90,5*

Wyszczególnienie	2013
Obwód grodzieński (euro)	388,0
Obwód grodzieński *podregion białostocko-suwalski =100%*	*46,9*
Obwód zakarpacki (euro)	259,7
Obwód zakarpacki *podregion białostocko-suwalski =100%*	*31,4*

Źródło: opracowanie własne na podstawie Bank Danych Lokalnych, dane Urzędu Statystycznego w Rzeszowie, *Praca w obwodzie zakarpackim. Zbiór statystyczny*, Użhorod 2012, Główny Urząd Statystyki Obwodu Zakarpackiego; *Praca w obwodzie zakarpackim. Zbiór statystyczny*, Użhorod 2014, Główny Urząd Statystyki Obwodu Zakarpackiego.

1.1.4. Przemysł i budownictwo

Produkcja sprzedana i przeciętne zatrudnienie w przemyśle

W latach 2012-2013 miał miejsce silny wzrost produkcji sprzedanej przemysłu w województwie podlaskim w odniesieniu do 2010 r. (wykres 6.). Dynamika tego wzrostu jednak nieco obniżyła się od 2012 r. W porównaniu z rokiem 2012 odnotowano zwiększenie wydajności pracy, któremu towarzyszył spadek przeciętnego zatrudnienia w przemyśle. Produkcja sprzedana przemysłu w 2013 r. w województwie osiągnęła wartość 20381,4 mln zł (4884,8 mln euro) (w cenach bieżących).[4] Była ona o 6,7% wyższa od zanotowanej w 2012 r. oraz o 20,8% wyższa niż w 2010 r. w cenach stałych (wykres 6.). W skali kraju w tym czasie sprzedaż produkcji zwiększyła się odpowiednio o 2,2% i 11,0%. Po notowanym w I kwartale 2013 r. wzroście produkcji sprzedanej przemysłu w regionie w skali roku (o 5,2%), w kolejnym kwartalnym okresie narastającym zaobserwowano zwiększenie tempa tego wzrostu (wyniósł on o 5,9%), natomiast w okresie trzech pierwszych kwartałów omawianego roku – nieznaczne jego zmniejszenie (do 5,4%).

[4] Ibidem, s. 68-69.

Wykres 6. Dynamika produkcji sprzedanej przemysłu w Polsce i w województwie podlaskim w latach 2011-2013 (ceny stałe, 2010=100)

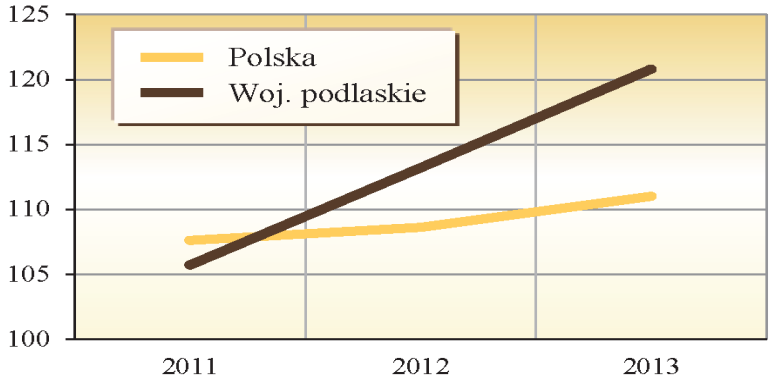

Źródło: *Raport o sytuacji społeczno-gospodarczej województwa podlaskiego w 2013 r…*, op. cit., s. 69.

Na ogólną wartość produkcji sprzedanej przemysłu (w cenach bieżących) w 2013 r. w województwie podlaskim złożyła się przede wszystkim produkcja w sekcjach przetwórstwo przemysłowe o wartości 19182,6 mln zł (4625,4 mln euro) (94,1% produkcji sprzedanej przemysłu w regionie). Produkcja sprzedana przetwórstwa przemysłowego w 2012 r. wyniosła 16987,6 mln zł (4155,3 mln euro) (93,2%). Istotne było także wytwarzanie i zaopatrywanie w energię elektryczną, gaz, parę wodną i gorącą wodę, w przypadku którego wartość produkcji sprzedanej w roku 2013 wyniosła 580,1 mln zł (139,9 mln euro) (2,8%), zaś rok wcześniej 570,4 mln zł (139,5 mln euro) (3,1%). Jednocześnie trzeba zauważyć, że w kraju udział tych sekcji w strukturze produkcji sprzedanej przemysłu ukształtował się w roku 2013 odpowiednio na poziomie 84,5% i 8,7%. Wzrost produkcji uzyskany w województwie w ciągu 2013 r. był wynikiem jej zwiększenia o 7,1% (w cenach stałych) w przetwórstwie przemysłowym, a także o 0,6% w sekcji wytwarzanie i zaopatrywanie w energię elektryczną, gaz, parę wodną i gorącą wodę.[5]

Jeśli chodzi o samą strukturę produkcji sprzedanej przemysłu w przetwórstwie przemysłowym to wśród dominujących działów w 2013 r. wyższą niż przed rokiem wartość produkcji sprzedanej (w cenach stałych) uzyskano w produkcji wyrobów z drewna, korka, słomy i wikliny

[5] Ibidem, s. 69-70.

(o 9,8%), wyrobów z gumy i tworzyw sztucznych (o 8,5%), maszyn i urządzeń (o 8,4%) oraz artykułów spożywczych (o 7,9%). W analizowanym okresie spadek produkcji dotyczył sekcji pozostałej produkcji wyrobów (o 21,9%) oraz produkcji wyrobów z metali (o 11,8%).

Wzrostowi produkcji sprzedanej przemysłu w województwie podlaskim towarzyszyło zmniejszenie przeciętnego zatrudnienia o 1,4% w stosunku do roku poprzedniego i o 0,1% w porównaniu z 2010 r. (wykres 7.). W kraju stwierdzono natomiast spadek przeciętnego zatrudnienia w przemyśle w odniesieniu do roku poprzedniego o 1,0%, a w porównaniu z 2010 r. jego wzrost o 0,1%.

Wykres 7. Dynamika przeciętnego zatrudnienia w przemyśle w Polsce i w województwie podlaskim 2010 = 100

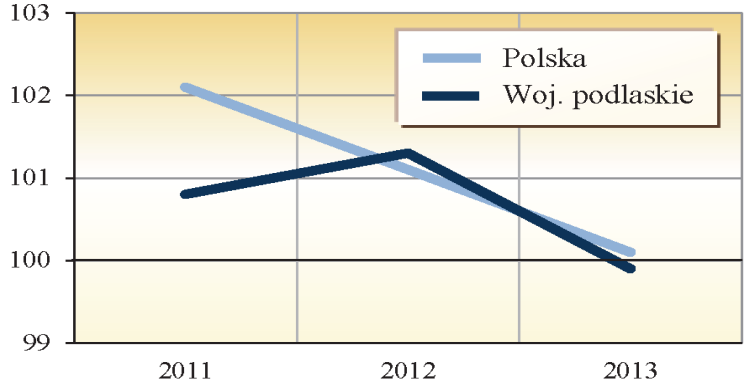

Źródło: *Raport o sytuacji społeczno-gospodarczej województwa podlaskiego w 2013 r…*, op. cit., s. 69.

W 2013 r. przeciętne zatrudnienie w przemyśle w województwie ukształtowało się na poziomie 46,3 tys. osób i w stosunku do 2012 r. zmniejszyło się zarówno w sekcji przetwórstwo przemysłowe (o 1,3%), jak i wytwarzanie i zaopatrywanie w energię elektryczną, gaz, parę wodną i gorącą wodę (o 1,6%). Wydajność pracy w przemyśle, mierzona wartością produkcji sprzedanej na 1 zatrudnionego, w województwie podlaskim w 2013 r. była o 8,2% wyższa (w cenach stałych) niż rok wcześniej. W kraju wydajność pracy w przemyśle w omawianym roku wzrosła o 3,2% w porównaniu z rokiem 2012.[6]

[6] Ibidem, s. 71.

Rosnąca wydajność w przemyśle z pewnością w dużym stopniu rekompensuje przedsiębiorcom wzrost przeciętnego poziomu wynagrodzeń i jednocześnie pozwala z optymizmem patrzeć na konkurencyjność cenową produktów wytwarzanych niższym kosztem z przeznaczeniem na rynki wymiany transgranicznej.

Produkcja sprzedana i przeciętne zatrudnienie w budownictwie

W przypadku produkcji sprzedanej w budownictwie zarówno w 2013r., jak i w 2012 r. zostało odnotowane zmniejszenie produkcji sprzedanej budownictwa w odniesieniu do roku poprzedniego. Niższa niż przed rokiem była także wartość produkcji budowlano-montażowej. W analizowanym 2013 r. odnotowano zwiększenie wydajności pracy w budownictwie w ujęciu rocznym, przy jednoczesnym zmniejszeniu przeciętnego zatrudnienia.

W 2013 r. produkcja sprzedana budownictwa w województwie podlaskim (w cenach bieżących) ukształtowała się na poziomie 4314,4 mln zł (1040,3 mln euro) i zmniejszyła się o 1,4% w porównaniu z zanotowaną w roku poprzednim (w 2012 r. spadła odpowiednio o 5,9%). W skali kraju zmniejszyła się ona o 11,3% w stosunku do uzyskanej przed rokiem.[7]

W województwie podlaskim produkcja budowlano-montażowa w analizowanym okresie ukształtowała się na poziomie 1852,8 mln zł (446,8 mln euro) (co stanowiło 42,9% ogólnej wartości produkcji sprzedanej budownictwa) i zmniejszyła się o 20,2% w stosunku do zanotowanej w roku poprzednim. W kraju także stwierdzono spadek sprzedaży produkcji budowlano-montażowej w porównaniu z 2012 r. i wyniósł on 13,6%.

Wydajność pracy w budownictwie w województwie podlaskim, mierzona wartością produkcji sprzedanej budownictwa w przeliczeniu na 1 zatrudnionego, w 2013 r. zwiększyła się (w cenach bieżących) w stosunku do zanotowanej w roku poprzednim o 4,7%. Jednocześnie zaobserwowano spadek przeciętnego zatrudnienia w budownictwie o 5,8%.

Rosnąca wydajność w budownictwie, podobnie jak w przemyśle, pozwala z optymizmem patrzeć na konkurencyjność cenową produktów wytwarzanych taniej na rynkach wymiany transgranicznej.

[7] Ibidem, s. 72-73.

1.1.5. Podmioty gospodarcze i wyniki finansowe przedsiębiorstw

W końcu grudnia 2013 r. w bazie krajowego rejestru urzędowego podmiotów gospodarki narodowej REGON województwa podlaskiego znajdowało się 96517 jednostek, czyli o 1,9% więcej niż w analogicznym okresie roku poprzedniego (tabela 11.). Stanowiły one 2,4% podmiotów w Polsce. W sektorze prywatnym stwierdzono wzrost liczby podmiotów (o 2,0%), natomiast w sektorze publicznym − spadek (o 2,0%).

Tabela 11. Podmioty gospodarki narodowej w rejestrze REGON (stan w dniu 31 XII) w Polsce, województwie podlaskim i podregionie białostocko-suwalskim w latach 2008-2013

Wyszczególnienie	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Polska	3757093	3742673	3909802	3869897	3975334	4070259
Polska *Rok poprzedni = 100%*	-	*99,6*	*104,5*	*99,0*	*102,7*	*102,4*
Województwo podlaskie	90229	89578	91876	91738	94721	96517
Województwo podlaskie *Rok poprzedni = 100%*	-	*99,3*	*102,6*	*99,8*	*103,3*	*101,9*
Podregion białostocko-suwalski	68676	68826	70695	70659	73086	74531
Podregion białostocko-suwalski *Rok poprzedni = 100%*	-	*100,2*	*102,7*	*99,9*	*103,4*	*102,0*

Źródło: Bank Danych Lokalnych, stat.gov.pl.

Większą niż przed rokiem liczbę jednostek zaobserwowano w województwie podlaskim w 2013 r. w takich formach organizacyjno-prawnych, jak: fundacje (o 21,3%), spółki handlowe (o 8,9%), w tym: spółki komandytowo-akcyjne (ponad 2,5-krotnie), spółki komandytowe (o 18,5%), spółki z ograniczoną odpowiedzialnością (o 9,7%), spółki partnerskie (o 3,8%), spółki jawne (o 2,4%), stowarzyszenia i organizacje społeczne (o 4,1%), spółdzielnie (o 1,9%), osoby fizyczne prowadzące działalność gospodarczą (o 1,4%), spółki cywilne (o 0,6%).

Zdecydowana większość podmiotów gospodarki narodowej należy do sektora prywatnego. W końcu 2013 r. w województwie podlaskim ich

liczba ukształtowała się na poziomie 93353, co stanowiło aż 96,7% ogółu jednostek wpisanych do rejestru REGON. Podmioty te prowadziły działalność gospodarczą głównie w sekcjach: handel; naprawa pojazdów samochodowych, budownictwo, przetwórstwo przemysłowe oraz działalność profesjonalną, naukową i techniczną.

Biorąc pod uwagę liczbę zarejestrowanych podmiotów pod względem rodzaju wykonywanej działalności stwierdzono, że w końcu 2013 r. niemalże połowa z nich skupiła się w trzech sekcjach, tj.: handel; naprawa pojazdów samochodowych – 26,5% ogółu zarejestrowanych podmiotów, budownictwo – 12,4% oraz przetwórstwo przemysłowe – 8,2% (wykres 8.). Podobną prawidłowość zaobserwowano w zbiorowości osób fizycznych prowadzących działalność gospodarczą, gdzie również najliczniej była reprezentowana sekcja handel; naprawa pojazdów samochodowych (28,6% ogółu zarejestrowanych podmiotów w tej grupie). Ten rodzaj działalności dominował także wśród spółek cywilnych (40,0%) oraz spółek handlowych (35,6%).

Wykres 8. Struktura podmiotów gospodarki narodowej według sekcji w województwie podlaskim w 2013 roku (stan w dniu 31 XII)

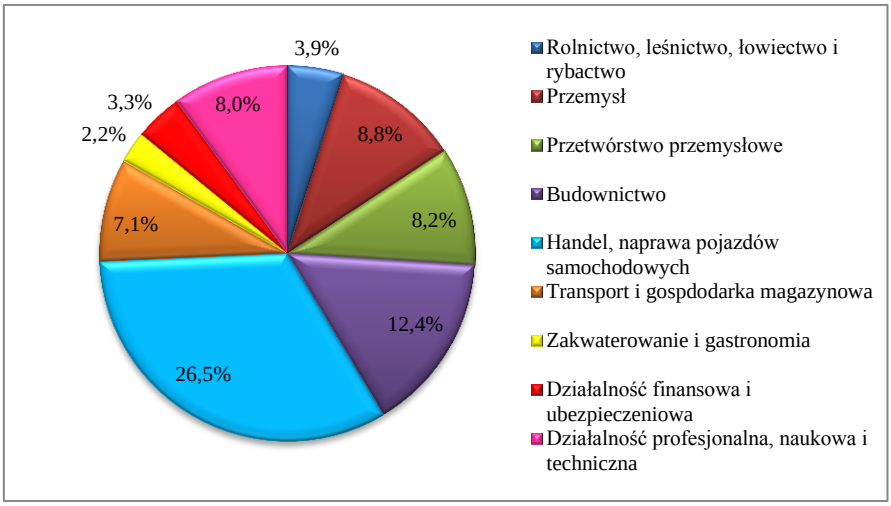

Źródło: *Podmioty gospodarki narodowej w rejestrze REGON w województwie podlaskim. Stan na koniec 2013 r.*, Urząd Statystyczny w Białymstoku, Białystok, luty 2014, s. 2.

W przypadku spółdzielni najwięcej podmiotów zajmowało się działalnością związaną z obsługą rynku nieruchomości (22,8% ogółu tych jednostek prawnych), handlem; naprawą pojazdów samochodowych

(22,4%) oraz rolnictwem, leśnictwem, łowiectwem i rybactwem (21,7%).[8]

W końcu grudnia 2013 r. tylko 3,3% ogółu podmiotów wpisanych do rejestru REGON w województwie podlaskim należało do sektora publicznego. Spośród 3164 podmiotów zaliczanych do tego sektora własności najwięcej odnotowano w sekcjach: edukacja (48,2%), administracja publiczna i obrona narodowa; obowiązkowe zabezpieczenia społeczne (14,4%) oraz obsługa rynku nieruchomości (13,8%).

W 2013 r. wyniki finansowe 363 badanych przez GUS przedsiębiorstw niefinansowych były korzystniejsze niż uzyskane w 2012 roku. Taka sytuacja była zarówno w województwie podlaskim, jak i w Polsce. W odniesieniu do roku poprzedniego poprawiły się także podstawowe wskaźniki ekonomiczno-finansowe. W efekcie wzrostu przychodów z całokształtu działalności przy zmniejszeniu kosztów ich uzyskania, obniżył się wskaźnik poziomu kosztów. Wyższe niż w 2012 r. były wskaźniki obrotu brutto i netto, a niższe wskaźniki płynności (tabela 12.).

Przychody z całokształtu działalności w 2013 roku były o 4,0% wyższe niż w 2012 r. Koszty uzyskania tych przychodów wzrosły o 2,5%. Przychody netto ze sprzedaży produktów osiągnęły w roku 2013 poziom 21678705 zł (5227311 euro), zaś ze sprzedaży towarów i materiałów 10798519 zł (2603810 euro). Wyższa dynamika przychodów z całokształtu działalności od dynamiki kosztów ich uzyskania, wpłynęła na poprawę wskaźnika poziomu kosztów w skali roku – o 1,5 p. proc. do 96,8%, gdyż w kraju zanotowano jego poprawę o 0,3 p. proc. do 95,5%.

Tabela 12. Przychody, koszty oraz wyniki finansowe podmiotów w województwie podlaskim w roku 2012 i 2013 (w mln zł)

Wyszczególnienie	2012		2013	
	mln zł	mln euro	mln zł	mln euro
Przychody z całokształtu działalności	31924,0	7808,8	33204,3	8006,4
w tym przychody ze sprzedaży produktów, towarów i materiałów	31007,7	7584,7	32477,2	7831,1
Koszty uzyskania przychodów z całokształtu działalności	31367,4	7672,7	32158,2	7754,2
w tym koszt własny sprzedanych produktów	20937,0	5121,3	22214,9	5356,6

[8] *Podmioty gospodarki narodowej w rejestrze REGON w województwie podlaskim. Stan na koniec 2013 r.*, Urząd Statystyczny w Białymstoku, Białystok, luty 2014, s. 4.

Wyszczególnienie	2012		2013	
	mln zł	mln euro	mln zł	mln euro
wartość sprzedanych towarów i materiałów	9345,8	2286,0	9351,2	2254,8
Wynik na sprzedaży produktów, towarów i materiałów	724,8	177,3	911,1	219,7
Wynik na działalności gospodarczej	556,5	136,1	1046,2	252,3
Wynik zdarzeń nadzwyczajnych	5,5	1,3	0,2	0,05
Wynik finansowy brutto	562,0	137,5	1046,3	252,3
Wynik finansowy netto	408,4	99,9	817,3	197,1
zysk netto	917,0	224,3	1012,0	244,0
strata netto	508,6	124,4	194,7	46,9

Źródło: Bank Danych Lokalnych, stat.gov.pl.

Przychody netto ze sprzedaży produktów, towarów i materiałów w 2013 r. osiągnęły wartość 32477,2 mln zł (7831,1 mln euro) (wzrost o 4,7% w stosunku do roku poprzedniego), a koszty ich uzyskania wyniosły 9351,2 mln zł (2254,8 euro). Wynik finansowy ze sprzedaży produktów, towarów i materiałów ukształtował się na poziomie 911,1 mln zł (219, mln euro) i był o 25,7% wyższy niż przed rokiem.

Koszty własne sprzedanych produktów ukształtowały się w 2013 r. na poziomie 22214882 zł (5356,6 mln euro). Przy czym wartość sprzedanych towarów i materiałów wyniosła w tym roku 9351232 zł (2254,8 mln euro).

Wynik finansowy na działalności gospodarczej ukształtował się na poziomie 1046,2 mln zł (252,26 mln euro) i był o 88,0% wyższy niż w 2012 r. Po uwzględnieniu wyniku zdarzeń nadzwyczajnych w kwocie 0,2 mln zł, wynik finansowy brutto osiągnął wartość 1046,3 mln zł (252,3 mln euro) i był wyższy o 484,3 mln zł (tj. o 86,2%) od uzyskanego w 2012 r. Wynik finansowy netto ukształtował się na poziomie 1012,0 mln zł i był wyższy o 408,9 mln zł (tj. o 100,1%) w porównaniu z wygenerowanym rok wcześniej, zatem wzrósł ponad dwukrotnie w stosunku do roku 2012. Zysk netto wzrósł o 10,4%, natomiast strata netto zmniejszyła się o 61,7%.

W 2013 r. zysk netto wykazało 83,9% badanych przedsiębiorstw, wobec 77,3% przed rokiem. W badanych przedsiębiorstwach odnotowano poprawę podstawowych wskaźników ekonomiczno-finansowych. W skali roku wskaźnik poziomu kosztów z całokształtu działalności

obniżył się o 1,5 p. proc. (tabela 13.). Wyższe były zarówno wskaźniki rentowności obrotu brutto (o 1,4 p.p.), jak i obrotu netto (o 1,2 p. proc.). Zatem wskaźnik rentowności obrotu brutto wzrósł z 1,8% w roku poprzednim do 3,2% w 2013 r., netto – odpowiednio z 1,3% do 2,5%, zaś wskaźnik rentowności ze sprzedaży produktów, towarów i materiałów – z 2,3% w roku poprzednim do 2,8% w 2013 r. Wzrosły także wskaźniki płynności finansowej. Wskaźniki płynności finansowej I stopnia z 22,7% do 23,2%, czyli o 0,5 p. proc., natomiast II stopnia z 82,5% do 86,7% – o 4,2 p. proc. (tabela 13.). W kraju w 2013 r. również odnotowano poprawę większości podstawowych wskaźników ekonomiczno- finansowych badanych przedsiębiorstw w odniesieniu do poprzedniego roku.

Tabela 13. Podstawowe wskaźniki ekonomiczno-finansowe podmiotów objętych badaniem w województwie podlaskim (w %)

Wyszczególnienie	2012	2013
Wskaźnik poziomu kosztów	98,3	96,8
Wskaźnik rentowności ze sprzedaży produktów, towarów i materiałów	2,3	2,8
Wskaźnik rentowności obrotu brutto	1,8	3,2
Wskaźnik rentowności obrotu netto	1,3	2,5
Wskaźnik płynności finansowej I stopnia	22,7	23,2
Wskaźnik płynności finansowej II stopnia	82,5	86,7

Źródło: Bank Danych Lokalnych, stat.gov.pl.

1.1.6. Wielkość i struktura handlu zagranicznego

Dane dotyczące wymiany handlowej dla podregionu białostocko-suwalskiego były możliwe do prawidłowego uchwycenia jedynie na poziomie województwa podlaskiego. Dlatego też w kontekście wielkości i struktury eksportu, ale także pozostałych zmiennych charakteryzujących wymianę handlową porównywane będą obwód grodzieński oraz obwód zakarpacki z województwami podlaskim oraz podkarpackim, co będzie uwzględniane przy wyprowadzaniu wniosków.

Wartość obrotów handlu zagranicznego województwa podlaskiego w 2013 r. wyniosła 4312,6 mln USD (1,1% łącznej wartości obrotów handlu zagranicznego dla Polski), z czego 2447,2 mln USD stanowił eksport (1,2% wartości ogólnokrajowej), zaś 1865,4 mln USD import (0,9% udziału w imporcie krajowym) (tabela 14., wykres 9.). Dla porównania obroty handlu zagranicznego województwa podkarpackiego kształtowały się na poziomie 10984,5 mln USD (2,7% wartości dla Pol-

ski), eksport 6540,3 mln USD (3,2%) oraz import 4444,3 mln USD (2,2%). Wartość obrotów handlowych województwa podlaskiego sukcesywnie rośnie od 2010 roku. Jedynie w roku 2012 nastąpił minimalny spadek wartości obrotów poniżej wartości w roku 2011 (0,9%). Było to zdecydowanie łagodniejsze załamanie niż to związane z kryzysem światowym w roku 2009 roku, gdy nastąpił spadek obrotów handlowych względem roku poprzedniego o 22,2%.

Tabela 14. Rozmiar eksportu i importu w województwie podlaskim oraz pozostałych analizowanych regionach w latach 2008-2013 (w mln USD; w %)

Wyszczególnienie		2008	2009	2010	2011	2012	2013
Podlaskie	Obroty (mln dolarów USD)	3147,4	2299,3	2962,7	3893,5	3858,2	4312,6
	Rok poprzedni=100%	-	73,1	128,9	131,4	99,1	111,8
	Podlaskie=100%	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
	Eksport (mln USD)	1516,4	1179,5	1470,2	1875,3	2097,4	2447,2
	Rok poprzedni=100%	-	77,8	124,6	127,6	111,8	116,7
	Podlaskie=100%	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
	Import (mln USD)	1631,0	1119,8	1492,5	2018,2	1760,8	1865,4
	Rok poprzedni=100%	-	68,7	133,3	135,2	87,2	105,9
	Podlaskie=100%	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
	Saldo (mln USD)	-114,6	59,7	-22,3	-142,9	336,6	581,8
Podkarpackie	Obroty (mln USD)	-	6258,3	7636,1	8944,0	9603,3	10984,6
	Rok poprzedni=100%	-	-	122,0	117,1	107,4	114,4
	Podlaskie=100%	-	272,2	257,7	229,7	248,9	254,7
	Eksport (mln USD)	4537,5	3769,1	4414,4	5177,7	5365,5	6540,3
	Rok poprzedni=100%	-	83,1	117,1	117,3	103,6	121,9
	Podlaskie=100%	299,2	319,6	300,3	276,1	255,8	267,3
	Import (mln USD)	-	2489,2	3221,7	3766,3	4237,8	4 444,30
	Rok poprzedni=100%	-	-	129,4	116,9	112,5	104,9
	Podlaskie=100%	-	222,3	215,9	186,6	240,7	238,2
	Saldo obrotu (mln USD)	-	1279,9	1192,7	1411,4	1127,7	2096,0

Wyszczególnienie		2008	2009	2010	2011	2012	2013
Obwód grodzieński	Obroty towarów (mln USD)	3073,1	2403,9	2972,2	3794,7	3803,7	3986,6
	Rok poprzedni=100%	*124,5*	*78,2*	*123,6*	*127,7*	*100,2*	*104,8*
	Podlaskie=100%	97,6	104,5	100,3	97,5	98,6	92,4
	Eksport (mln USD)	1564	1253,1	1628,8	2113,3	2077,8	2361,2
	Rok poprzedni=100%	110,9	80,1	130	129,7	98,3	113,6
	Podlaskie=100%	103,1	106,2	110,8	112,7	99,1	96,5
	Import (mln USD)	1509,1	1150,8	1343,4	1681,4	1725,9	1625,4
	Rok poprzedni=100%	142,8	76,3	116,7	125,2	102,6	94,2
	Podlaskie=100%	92,5	102,8	90,0	83,3	98,0	87,1
	Saldo obrotu towarów (mln dolarów)	54,9	102,3	285,4	431,9	351,9	735,8
Obwód zakarpacki	Obroty (mln USD)	3086,7	1887,9	2505,2	3395,5	3394,4	3362,5
	Rok poprzedni=100%	-	*61,2*	*132,7*	*135,5*	*100,0*	*99,1*
	Podlaskie=100%	*98,1*	*82,1*	*84,6*	*87,2*	*88,0*	*78,0*
	Eksport (mln USD)	1220,6	935,0	1156,6	1397,6	1385,3	1300,0
	Rok poprzedni=100%	-	*76,6*	*123,7*	*120,8*	*99,1*	*93,8*
	Podlaskie=100%	*80,5*	*79,3*	*78,7*	*74,5*	*66,0*	*53,1*
	Import (mln USD)	1866,1	952,9	1348,6	1997,9	2009,1	2062,5
	Rok poprzedni=100%	-	*51,1*	*141,5*	*148,1*	*100,6*	*102,7*
	Podlaskie=100%	*114,4*	*85,1*	*90,4*	*99,0*	*114,1*	*110,6*
	Saldo obrotu (mln USD)	-645,5	-17,9	-192,0	-600,3	-623,8	-762,5

Źródło: opracowanie własne na podstawie: J. Grabowiecki, *Eksport regionów peryferyjnych na przykładzie województwa podlaskiego*, prezentacja w ramach konferencji „Podlasie na eksport", Białystok 15 grudnia 2014 r.*; Handel zagraniczny w Polsce i Małopolsce w 2010* roku, Kraków 2011; *Handel zagraniczny w Polsce i Małopolsce w 2011 roku*, Kraków 2012; *Handel zagraniczny w Polsce i Małopolsce w 2013 roku,* Kraków 2014, http://www.uz.ukrstat.gov.ua/.

Wykres 9. Wartość obrotów handlu zagranicznego województwa podlaskiego w latach 2008-2013 (w mln USD)

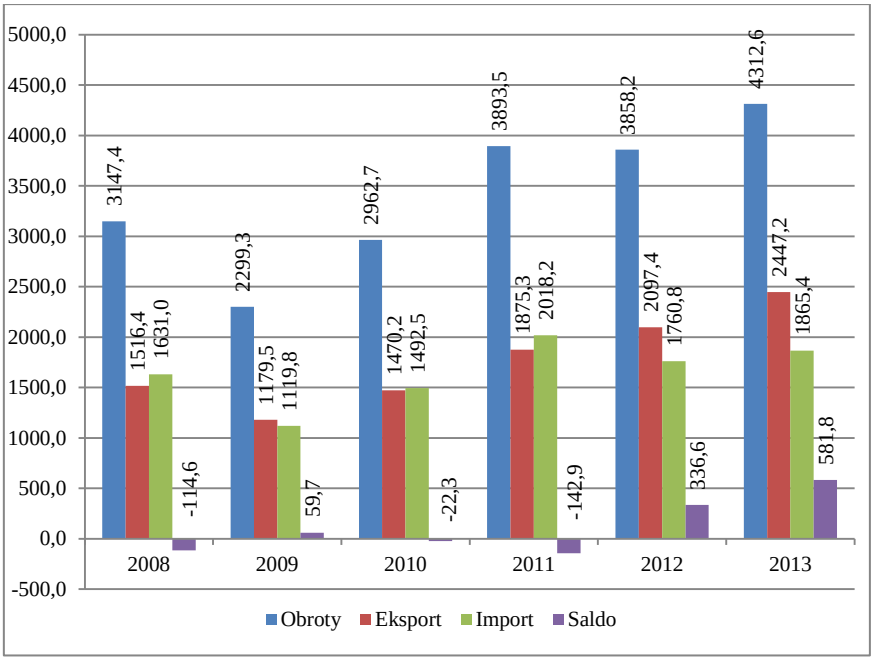

Źródło: opracowanie własne na podstawie: J. Grabowiecki, *Eksport regionów peryferyjnych na przykładzie województwa podlaskiego*, prezentacja w ramach konferencji „Podlasie na eksport", Białystok 15 grudnia 2014 r.; *Handel zagraniczny w Polsce i Małopolsce w 2010* roku, Kraków 2011; *Handel zagraniczny w Polsce i Małopolsce w 2011 roku*, Kraków 2012; *Handel zagraniczny w Polsce i Małopolsce w 2013 roku,* Kraków 2014, http://www.uz.ukrstat.gov.ua/.

W latach 2008-2013 odnotowano w województwie podlaskim trzykrotnie wartości ujemne salda obrotów handlowych z zagranicą. Przewaga importu nad eksportem w województwie podlaskim dotyczyła: 2008 roku i była na poziomie -114,6 mln USD, 2010 rok przyniósł saldo handlowe na poziomie -22,3 mln USD oraz 2011 rok na poziomie -142,9 mln USD.

W okresie 2009-2011 dynamika zmian eksportu i importu utrzymywała się na podobnym poziomie, przy czym w latach 2010-2011 dynamika importu przewyższała dynamikę zmian eksportu. Począwszy od 2012 roku zmiany przyrostu wartości z eksportu towarów za granicę są wyższe od przyrostu importu (wykres 10.).

Wykres 10. Dynamika eksportu i importu województwa podlaskiego w latach 2009-2013

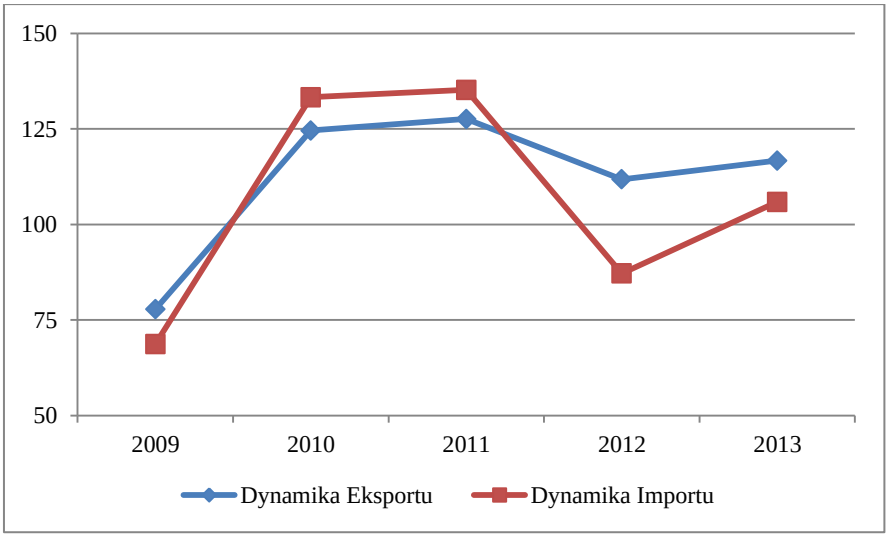

Źródło: opracowanie własne na podstawie: J. Grabowiecki, *Eksport regionów peryferyjnych na przykładzie województwa podlaskiego*, prezentacja w ramach konferencji „Podlasie na eksport", Białystok 15 grudnia 2014 r.; *Handel zagraniczny w Polsce i Małopolsce w 2010* roku, Kraków 2011; *Handel zagraniczny w Polsce i Małopolsce w 2011 roku*, Kraków 2012; *Handel zagraniczny w Polsce i Małopolsce w 2013 roku,* Kraków 2014, http://www.uz.ukrstat.gov.ua/.

Należy stwierdzić, iż zestawiając wartość obrotów handlowych województwa podlaskiego z wartością obrotów handlowych innych analizowanych regionów to plasują się one na podobnym - niskim poziomie, tak jak dla obwodu grodzieńskiego i obwodu zakarpackiego. Bezapelacyjnym liderem spośród analizowanych regionów jest województwo podkarpackie, którego wartość obrotów handlowych z zagranicą w 2013 roku w relacji do obrotów handlowych województwa podlaskiego wyniosła 257,4% (wykres 11.). Dla porównania obroty handlowe obwodu zakarpackiego z zagranicą w 2013 roku stanowiły wartościowo 78% obrotów województwa podlaskiego w tym samym okresie. Ten sam wskaźnik dla obwodu grodzieńskiego wyniósł 87,1% (wykres 11.).

Należy zatem stwierdzić, iż w zakresie wymiany handlowej, w tym transgranicznej uwzględniając wartość obrotów handlowych największym partnerem handlowym względem pozostałych regionów jest województwo podkarpackie, w tym podregion krośnieńsko-przemyski.

Wykres 11. Poziom obrotów handlowych województwa podlaskiego w odniesieniu do obrotów handlowych pozostałych regionów w latach 2009-2013 w % (Podlaskie=100%)

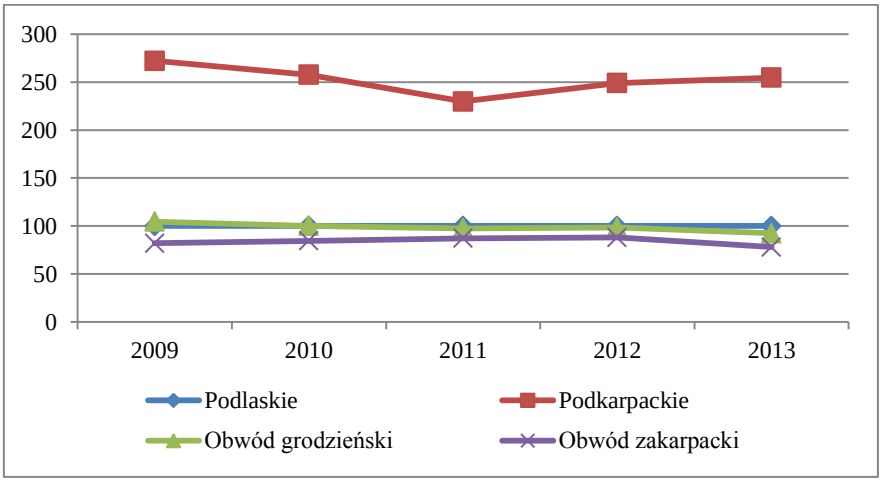

Źródło: opracowanie własne na podstawie: J. Grabowiecki, *Eksport regionów peryferyjnych na przykładzie województwa podlaskiego*, prezentacja w ramach konferencji „Podlasie na eksport", Białystok 15 grudnia 2014 r.*; Handel zagraniczny w Polsce i Małopolsce w 2010* roku, Kraków 2011; *Handel zagraniczny w Polsce i Małopolsce w 2011 roku*, Kraków 2012; *Handel zagraniczny w Polsce i Małopolsce w 2013 roku,* Kraków 2014, http://www.uz.ukrstat.gov.ua/; *Rocznik Statystyczny Ukraina w liczbach w 2013 roku*, Państwowy Urząd Statystyczny Ukrainy, Kijów 2014.

Dynamika zamian wielkości obrotów handlowych we wszystkich analizowanych regionach była w okresie 2010-2012 zbliżona. Województwo podkarpackie odnotowało rok do roku względnie mniejsze spadki dynamiki obrotów handlowych w analizowanym okresie, zaś największe zmiany w kierunku obniżki wartości obrotów handlowych przypadły w udziale obwodowi zakarpackiemu (wykres 12.). Pozycja województwa podkarpackiego jako lidera w wymianie handlowej z zagranicą na tle pozostałych regionów jest niezachwiana począwszy od 2009 r., aż do 2013 r., zarówno po stronie eksportu, jak i importu.

Wykres 12. Dynamika zamian wielkości obrotów handlowych obwodu zakarpackiego na tle dynamiki obrotów handlowych pozostałych regionów w latach 2010-2013

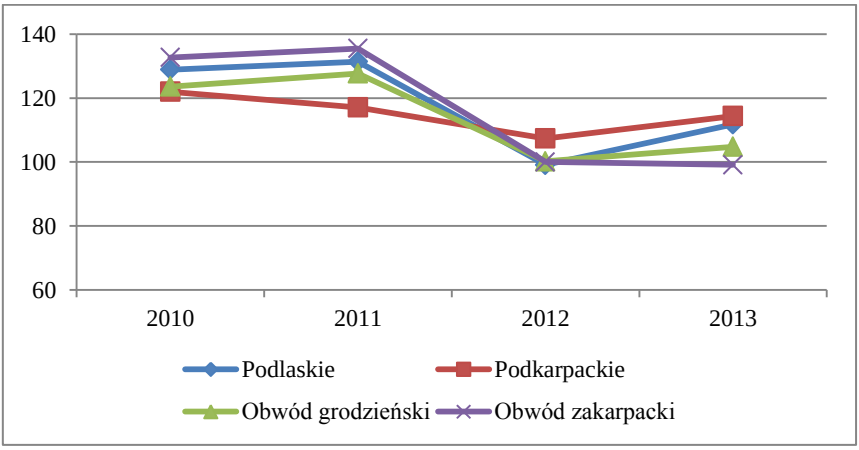

Źródło: opracowanie własne na podstawie: J. Grabowiecki, *Eksport regionów peryferyjnych na przykładzie województwa podlaskiego*, prezentacja w ramach konferencji „Podlasie na eksport", Białystok 15 grudnia 2014 r.*; Handel zagraniczny w Polsce i Małopolsce w 2010* roku, Kraków 2011; *Handel zagraniczny w Polsce i Małopolsce w 2011 roku*, Kraków 2012; *Handel zagraniczny w Polsce i Małopolsce w 2013 roku,* Kraków 2014, http://www.uz.ukrstat.gov.ua/; *Rocznik Statystyczny Ukraina w liczbach w 2013 roku*, Państwowy Urząd Statystyczny Ukrainy, Kijów 2014.

Wartość eksportu dla województwa podkarpackiego wyniosła w 2013 r. 267,3% wartości województwa podlaskiego (wykres 13.). Dla porównania wartość eksportu obwodu grodzieńskiego w 2013 r. stanowiła 96,5% wartości województwa podlaskiego. Natomiast ten sam wskaźnik w 2013 r. dla obwodu zakarpackiego wyniósł zaledwie 53,1%.

W eksporcie zbliżonym potencjałem do województwa podlaskiego dysponuje obwód grodzieński – uwzględniając wartość eksportu obu regionów w latach 2009-2013.

Z kolei w imporcie dla obwodu zakarpackiego tendencja jest odwrotna. Wartość importu obwodu zakarpackiego w 2013 roku stanowiła 110,6% wartości województwa podlaskiego. Jeszcze w roku 2009 ten sam wskaźnik wynosił 85,1%.

W imporcie, podobnie jak w eksporcie zbliżonym potencjałem do województwa podlaskiego dysponuje obwód grodzieński – uwzględniając wartość importu obu regionów w latach 2009-2013.

Z kolei wartość importu dla województwa podkarpackiego wyniosła w 2013 roku 238,2% wartości województwa podlaskiego.

Wykres 13. Poziom eksportu i importu województwa podlaskiego w odniesieniu do poziomu eksportu i importu pozostałych regionów w latach 2009-2013 w % (Podlaskie=100%)

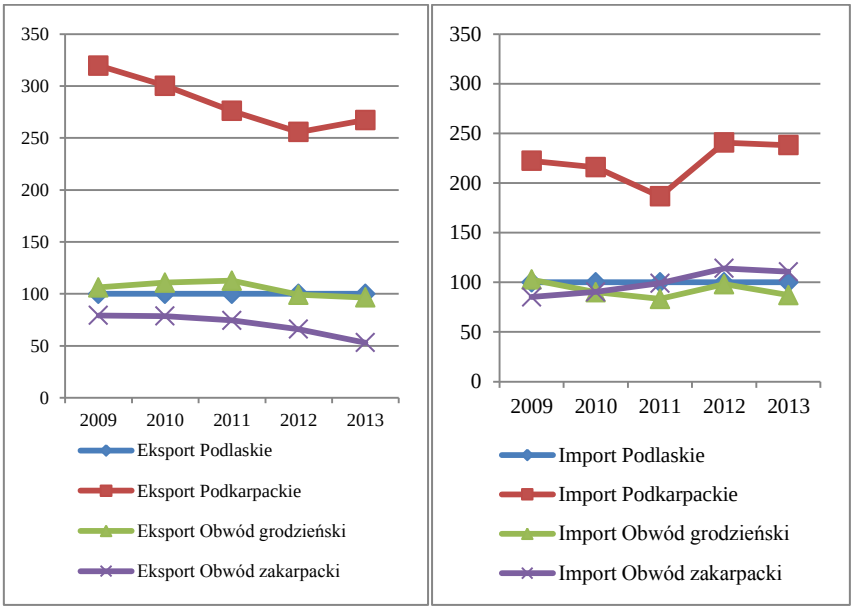

Źródło: opracowanie własne na podstawie: J. Grabowiecki, *Eksport regionów peryferyjnych na przykładzie województwa podlaskiego*, prezentacja w ramach konferencji „Podlasie na eksport", Białystok 15 grudnia 2014 r.*; Handel zagraniczny w Polsce i Małopolsce w 2010* roku, Kraków 2011; *Handel zagraniczny w Polsce i Małopolsce w 2011 roku,* Kraków 2012; *Handel zagraniczny w Polsce i Małopolsce w 2013 roku,* Kraków 2014, http://www.uz.ukrstat.gov.ua/; *Rocznik Statystyczny Ukraina w liczbach w 2013 roku,* Państwowy Urząd Statystyczny Ukrainy, Kijów 2014.

W strukturze towarowej eksportu województwa podlaskiego niezmiennie w okresie 2009-2013 dominuje eksport zwierząt żywych i produktów pochodzenia zwierzęcego na poziomie 31,1-31,6% całej wielkości eksportu (wykres 14.). W dalszej kolejności, drugą pozycję w roku 2013 niezmiennie w stosunku do roku 2009 zajmował eksport maszyn i urządzeń mechanicznych (19,3%). Na trzecim i czwartym miejscu w strukturze eksportu, uwzględniając wartość obrotów, uplasował się odpowiednio eksport drewna i wyrobów z drewna (8,1%) oraz eksport tworzy sztucznych i artykułów z nich (6,4 %). We wszystkich tych przypadkach wartość eksportu uległa zwiększeniu w 2013 roku w stosunku do 2009 roku.

W oparciu o powyższe za podstawową ofertę eksportową województwa podlaskiego, w tym w wymianie transgranicznej z innymi analizo-

wanymi regionami, w szczególności należy uznać: zwierzęta żywe i produkty pochodzenia zwierzęcego, maszyny i urządzenia mechaniczne oraz drewno i wyroby z drewna.

Wykres 14. Struktura towarowa eksportu województwa podlaskiego w latach 2009, 2013 (w %)

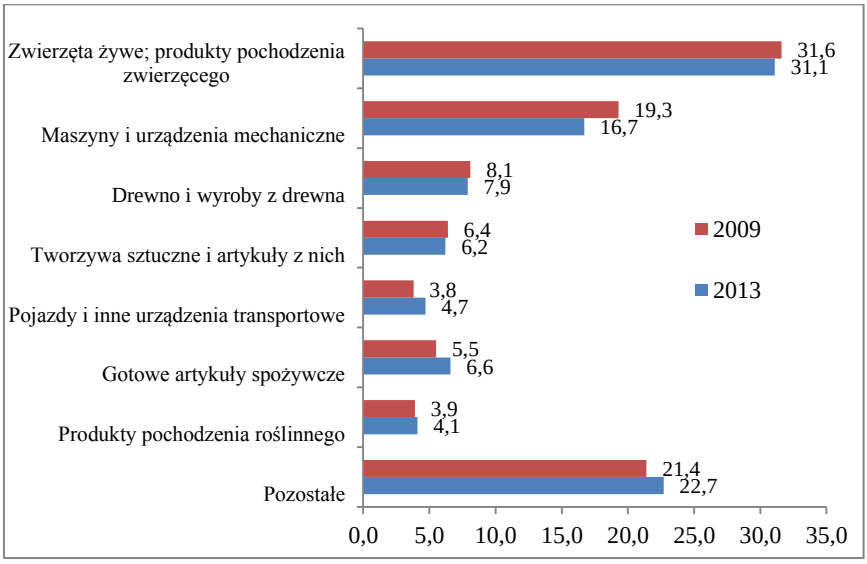

Źródło: opracowanie własne na podstawie: J. Grabowiecki, *Eksport regionów peryferyjnych na przykładzie województwa podlaskiego*, prezentacja w ramach konferencji „Podlasie na eksport", Białystok 15 grudnia 2014 r.

Blisko 70% eksportu z województwa podlaskiego (o wartości 16888,7 mln USD) trafiło w 2013 r. na rynki krajów Unii Europejskiej (UE) (wykres 15.). Drugi istotny kierunek eksportu województwa podlaskiego stanowią kraje byłego ZSRR, dla których udział w eksporcie ukształtował się w 2013 r. na poziomie 22,8% (556,8 mln USD). Do krajów wysoko rozwiniętych spoza UE w roku 2013 wyeksportowano towary na kwotę 109,5 mln USD, co stanowiło 4,5% wartości ogólnej eksportu.

W strukturze towarowej importu województwa podlaskiego dominuje niezmiennie import wyrobów mineralnych z udziałem w imporcie ogółem dla województwa podlaskiego na poziomie 34,1% (w 2009 r. 32,3%). Na drugim miejscu plasuje się import maszyn i urządzeń mechanicznych (16,6%), z kolei na trzecim miejscu – import zwierząt żywych i produktów pochodzenia zwierzęcego (8,1%). W tym przypadku

udział w imporcie ogółem w 2013 r. był o 10,2% niższy niż w 2009 r. (wykres 16.).

Wykres 15. Struktura geograficzna eksportu województwa podlaskiego w 2009, 2012, 2013 r. (w mln USD, wartości w nawiasach w %)

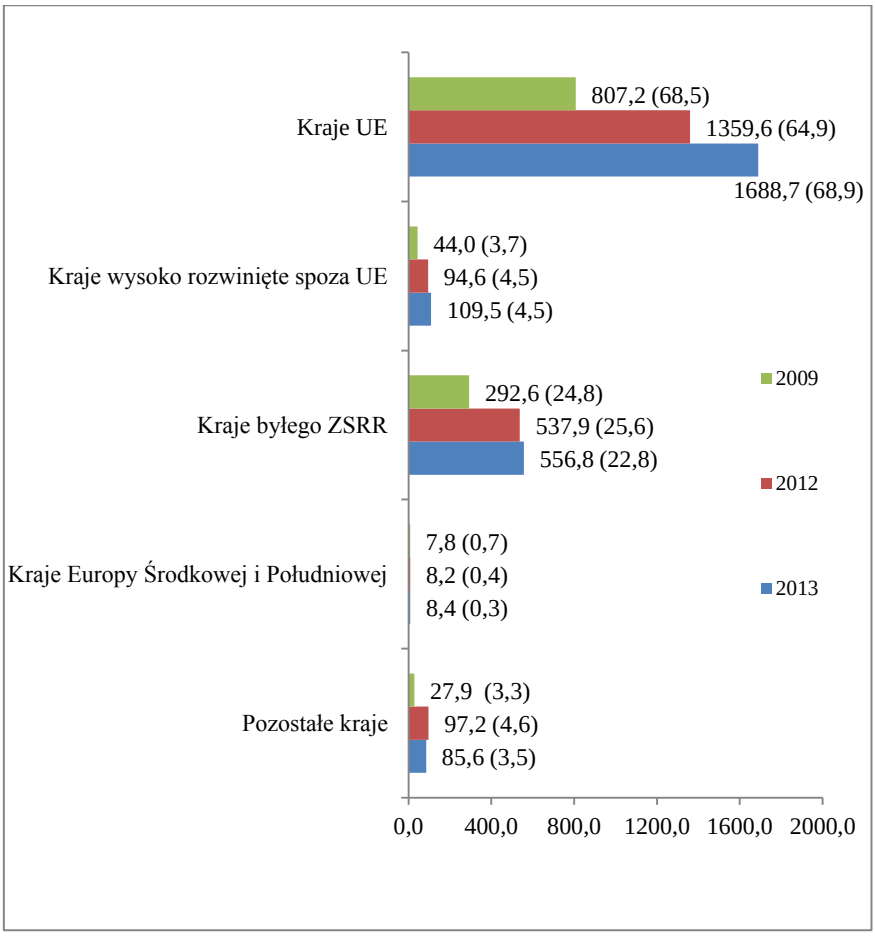

Źródło: J. Grabowiecki, *Eksport regionów peryferyjnych na przykładzie województwa podlaskiego*, prezentacja w ramach konferencji „Podlasie na eksport", Białystok 15 grudnia 2014 r.

Wykres 16. Struktura towarowa importu województwa podlaskiego w latach 2009, 2013 (w %)

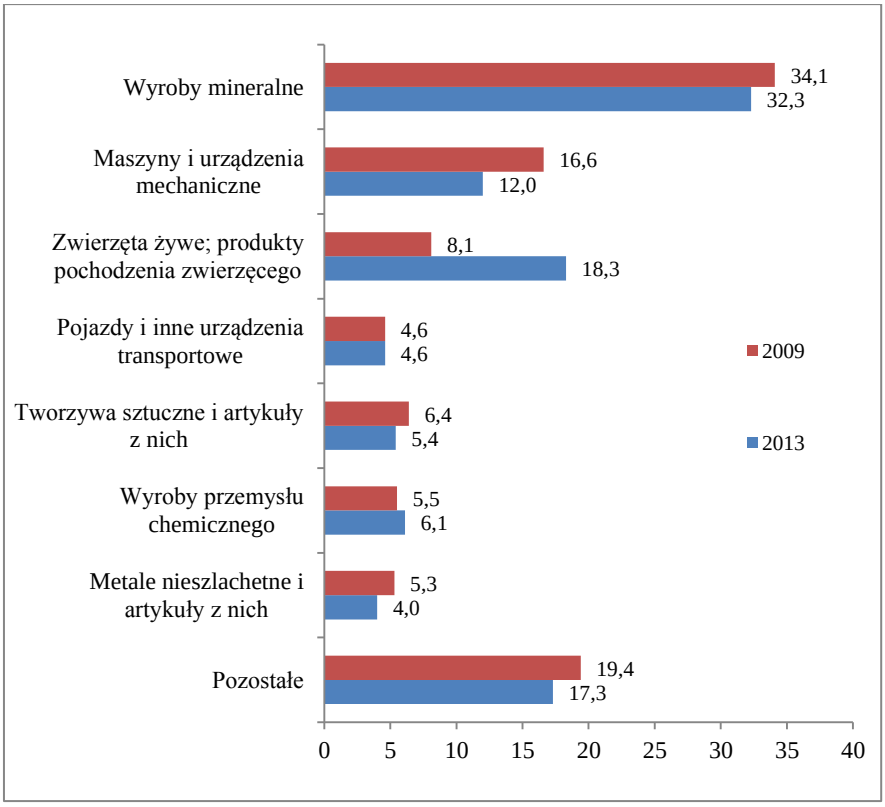

Źródło: J. Grabowiecki, *Eksport regionów peryferyjnych na przykładzie województwa podlaskiego*, prezentacja w ramach konferencji „Podlasie na eksport", Białystok 15 grudnia 2014 r.

W oparciu o powyższe za podstawową potrzebę importową województwa podlaskiego w wymianie transgranicznej z innymi analizowanymi regionami w szczególności należy uznać: wyroby mineralne, maszyny i urządzenia mechaniczne.

Podobnie jak w eksporcie, również w imporcie najważniejszą rolę odgrywają kraje UE. Z krajów UE w 2013 r. na rynek województwa podlaskiego trafiło 52,4% wszystkich zaimportowanych w tym czasie towarów na wartość rzędu 977,5 mln USD. Udział krajów UE w imporcie województwa podlaskiego w 2013 r. był wyższy względem roku 2009 o 4,2%. Drugim źródłem zaopatrzenia województwa podlaskiego w towary w 2013 r. były kraje byłego ZSRR, z których to województwo zaimportowało towary na kwotę 692,4 mln USD, co stanowiło 37,1%

całego importu i jednocześnie import ten był niższy od importu z tych krajów w roku 2009 o 3,2% (wykres 17.).

Wykres 17. Struktura geograficzna importu województwa podlaskiego w 2009, 2012, 2013 r. (w mln USD, wartości w nawiasach w %)

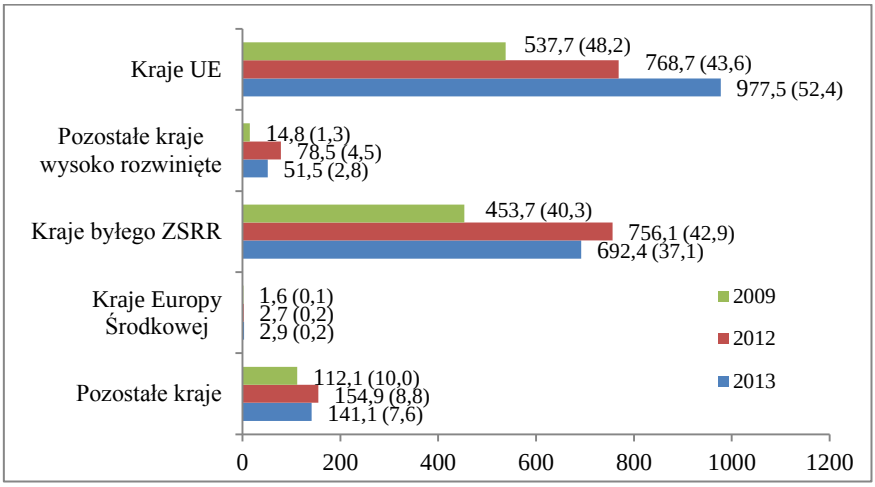

Źródło: J. Grabowiecki, *Eksport regionów peryferyjnych na przykładzie województwa podlaskiego*, prezentacja w ramach konferencji „Podlasie na eksport", Białystok 15 grudnia 2014 r.

W tabeli 15. zaprezentowano listę krajów – najważniejszych partnerów w eksporcie i imporcie w 2013 roku. Blisko 34% eksportu województwa podlaskiego trafiło w 2013 r. do dwóch krajów: Niemiec (22,8%) oraz Rosji (11,0%). Najwyżej spośród analizowanych podregionów i krajów w zakresie wymiany transgranicznej znalazła się Białoruś. W przypadku eksportu z województwa podlaskiego była to trzecia pozycja spośród wszystkich krajów eksportowych tuż po Niemczech i Rosji. Wartość wyeksportowanych towarów na Białoruś, w tym do obwodu grodzieńskiego wyniosła 187,6 mln USD, co stanowiło w badanym roku 7,7% wartości całego eksportu województwa podlaskiego. Wartość eksportu na Ukrainę, w tym do obwodu zakarpackiego w tym samym czasie wyniosła 51,0 mln USD, co stanowiło 2,1% całego eksportu województwa podlaskiego w 2013 r. Tym samym uplasowało to Ukrainę jako dwunasty w kolejności kraj eksportowy województwa podlaskiego.

Tabela 15. Lista najważniejszych partnerów w eksporcie i imporcie województwa podlaskiego w 2013 roku w mln USD, w %

Eksport				Import			
Lp.	**Kraj**	**w mln USD**	**w %**	**Lp.**	**Kraj**	**w mln USD**	**w %**
1.	Niemcy	559,0	22,8	1.	Rosja	480,1	25,7
2.	Rosja	270,1	11,0	2.	Niemcy	216,1	11,6
3.	**Białoruś**	**187,6**	**7,7**	3.	Szwecja	207,2	11,1
4.	Litwa	169,7	6,9	**4.**	**Białoruś**	**161,4**	**8,7**
5.	Niderlandy	134,3	5,5	5.	Litwa	119,1	6,4
6.	Wielka Brytania	132,5	5,4	6.	Chiny	85,0	4,6
7.	Republika Czeska	82,6	3,4	7.	Niderlandy	61,2	3,3
8.	Francja	81,1	3,3	8.	Włochy	51,8	2,8
9.	Łotwa	77,1	3,1	9.	Belgia	45,8	2,5
10.	Słowacja	64,9	2,7	10.	Francja	44,7	2,4
11.	Włochy	63,3	2,6	11.	Republika Czeska	36,8	2,0
12.	**Ukraina**	**51,0**	**2,1**	12.	Austria	35,9	1,9
13.	Norwegia	50,1	2,0	13.	Dania	32,3	1,7
14.	Szwecja	50,0	2,0	14.	Wielka Brytania	29,7	1,6
15.	Węgry	45,3	1,8	**15.**	**Ukraina**	**29,5**	**1,6**

Źródło: J. Grabowiecki, *Eksport regionów peryferyjnych na przykładzie województwa podlaskiego*, prezentacja w ramach konferencji "Podlasie na eksport", Białystok 15 grudnia 2014 r.

W 2013 r. największy procentowo import w całej strukturze geograficznej importu pochodził odpowiednio z Rosji (25,7%), Niemiec (11,6%) oraz Szwecji (11,1%). Białoruś zajęła w tym zestawieniu czwartą pozycję z 8,7% udziałem w całym imporcie województwa podlaskiego i wartością na poziomie 161,4 mln USD. Z kolei Ukraina to w kolejności 15. kraj, z którego pochodził import do województwa podlaskiego w 2013 r. z udziałem 1,6% w strukturze geograficznej importu i wartością 29,5 mln USD.

Nie ma żadnych regionalnych rankingów głównych eksporterów z województwa podlaskiego. Jako sektory strategiczne dla województwa, ujęte w strategii rozwoju regionalnego, znalazły się: przemysł spo-

żywczy, drzewny, budowlany, maszynowy i turystyczny. Szczególnie dynamicznie rozwija się przemysł spożywczy. W Podlaskiem działają duże zakłady zajmujące się przetwórstwem mleka, mięsa, drobiu i zbóż oraz browary. Działające tu mleczarnie należą do największych i najnowocześniejszych w kraju. Istotną gałęzią gospodarki jest przemysł drzewny, pracujący w oparciu o surowce pochodzące z regionu. Jest to między innymi produkcja parkietów, mebli, stolarki, czy elementów konstrukcji domów. W przemyśle budowlanym dominują firmy zajmujące się produkcją ceramiki, kostki brukowej, silikatów. Ważną rolę odgrywa także przemysł maszynowy, w tym maszyn i urządzeń rolniczych.

Według rankingu 500 największych firm w Polsce tworzonego przez gazetę „Rzeczpospolita" w roku 2014, w kategorii głównych eksporterów znalazło się 9 przedsiębiorstw z województwa podlaskiego[9]. Były to: Mlekpol z Grajewa na miejscu 87., Mlekovita z Wysokiego Mazowieckiego na pozycji 91., Barter z Białegostoku - 142, Pfleiderer z Grajewa – 156., Unibep z Bielska Podlaskiego – 273., Okręgowa Spółdzielnia Mleczarska z Piątnicy – 282., Spółdzielnia Obrotu Towarowego Przemysłu Mleczarskiego z Białegostoku – 300., Pronar z Narwi – 385. oraz Adampol S.A. z Białegostoku na miejscu 500. Dla porównania dwa lata wcześniej w rankingu czasopisma „Polityka" 500 największych firm w roku 2011, znalazło się 8 podlaskich przedsiębiorstw. O miejscu w zestawieniu zadecydowała wielkość osiąganych przychodów. Były to wszystkie podmioty z listy największych eksporterów z roku 2014 poza jednym – Adampolem S.A., który wówczas zamykał stawkę. Również kolejność podmiotów była taka sama, chociaż zajęły one wówczas inne miejsca na liście rankingowej. Najwyżej w zestawieniu uplasowały się firmy z branży mleczarskiej: Mlekpol z Grajewa zajął 85. pozycję, natomiast niedaleko za nim, czyli na 88. miejscu znalazła się Mlekovita z Wysokiego Mazowieckiego. Kolejne podlaskie przedsiębiorstwa, które zostały uwzględnione w rankingu największych, to: Barter z Białegostoku – 210. miejsce, Pfleiderer z Grajewa – 214., Unibep z Bielska Podlaskiego – 299., Okręgowa Spółdzielnia Mleczarska z Piątnicy – 320., SOTPM z Białegostoku – 328. i na końcu Pronar z Narwi – 466.[10]

Dla porównania w tabeli 16. zamieszczono 9 firm spośród 20 największych eksporterów w 2013 r. w województwie podlaskim według

[9] Strona www bialystokonline: http://www.bialystokonline.pl/bialostockie-firmy-w-rankingu-500-najwiekszych,artykul,77227,4,9.html, data dostępu: 12.08.2014 r.

[10] Strona www czasopisma „Polityka", *Lista 500 Polityki. Lista największych polskich firm. 100 największych eksporterów w 2012 r.*, http://www.lista500.polityka.pl/rankings/show/region:10, data dostępu: 11.08.2014 r.

danych Centrum Analitycznego Administracji Celnej, które są obecne na runku białoruskim i/lub ukraińskim.

Tabela 16. Liderzy eksportu województwa podlaskiego w 2013 r. działający na rynku białoruskim i/lub ukraińskim

Nazwa firmy	Białoruś	Ukraina
Glob -Terminal Sp. z o.o.	●	
PFLEIDERER Grajewo Spółka Akcyjna	●	●
PFLEIDERER MDF Sp. z o.o.		●
AC Spółka Akcyjna		●
KAN Sp. z o.o.	●	●
MP- TRADE Mirosław Piekarski	●	●
Rolnicze Przedsiębiorstwo Produkcyjno-Handlowe "CONTRCTUS" Sp. z o.o.	●	
Spółdzielnia Obrotu Towarowego Przemysłu Mleczarskiego		●
UNIBEP Sp. z o.o.	●	

Źródło: opracowanie własne na podstawie M. Thlon (red.), Analiza dotycząca oferty inwestycyjnej Makroregionu Polski Wschodniej w ramach projektu „Tworzenie i Rozwój Sieci Współpracy Centrów Obsługo Inwestora”,PAIiZ, Warszawa marzec 2014, s. 113.

Województwo podlaskie, w tym podregion białostocko-suwalski, chociaż pod względem poziomu PKB można ocenić jako najbardziej rozwinięte spośród 4 analizowanych regionów, to w wymiarze wymiany handlowej z zagranicą ustępuje województwu podkarpackiemu, w tym podregionowi krośnieńsko-przemyskiemu. Utrzymująca się od 2012 r. przewaga eksportu nad importem oraz większa dynamika wzrostu eksportu niż importu może prognozować dalsze otwieranie się województwa na ekspansję zagraniczną. Z perspektywy rozwoju wymiany transgranicznej z analizowanymi regionami, przede wszystkim obwodem grodzieńskim, należy spodziewać się po stronie eksportu dominacji produktów pochodzenia zwierzęcego oraz zwierząt żywych, a także maszyn i urządzeń mechanicznych oraz drewna i produktów z drewna. Po stronie importu nadal dominować będą raczej wyroby mineralne oraz maszyny i urządzenia mechaniczne.

1.1.7. Wsparcie współpracy transgranicznej

Dokumenty strategiczne opracowane na potrzeby poszczególnych władz lokalnych i regionalnych mogą być dobrym źródłem wiedzy na temat ich podejścia do współpracy transgranicznej. W opracowaniu „Samorządowa i obywatelska współpraca transgraniczna w województwie podlaskim. Przegląd literatury i dokumentów strategicznych”[11] zostały poddane analizie dokumenty z województwa podlaskiego według stanu na dzień 1 stycznia 2013 roku. Wśród nich znalazły się przede wszystkim strategie powiatowe i gminne, programy i plany rozwoju lokalnego oraz plany rozwoju i odnowy miejscowości.

Poniższa analiza odnosi się jedynie do 8 powiatów składających się na analizowany podregion białostocko-suwalski. Wyodrębniono przy tym tylko te dokumenty, w których była poruszana kwestia współpracy międzynarodowej, w tym transgranicznej z Białorusią. Łącznie było to 100 opracowań różnego typu.

W 13 dokumentach strategicznych z terenu powiatu augustowskiego odnaleziono wzmianki o współpracy transgranicznej. Przede wszystkim zwraca się w nich uwagę na walory turystyczne i środowiskowe powiatu augustowskiego. Rozwój turystyki w ramach współpracy z partnerami zagranicznymi ma tu istotne znaczenie. Aktualnie jest realizowanych wiele zadań w tym zakresie, również z partnerami z innych krajów, w tym z Białorusi. Ważne są również działania na rzecz obszarów chronionych. Jako walory powiatu dostrzegane są położenie przygraniczne i przebieg drogi nr S8. Zwraca się uwagę, że słabą stroną jest brak przejść granicznych z Białorusią. Niezwykle rzadko pojawiają się w powyższych dokumentach konkretne zapisy odnoszące się do współpracy gospodarczej, w tym tej transgranicznej. Wspomniano jedynie o poszukiwaniu partnerów zagranicznych do pozyskiwania środków z Unii Europejskiej oraz o ogólnym znaczeniu rozwoju inwestycji w gminie Bargłów Kościelny, dzięki pozyskaniu inwestorów zewnętrznych.

Z kolei na stronie internetowej miasta Białystok (powiat miasto Białystok) wskazuje się na rozwój współpracy zagranicznej od lat 90. XX wieku. Jednym z miast partnerskich jest Grodno na Białorusi. Miasto wspiera rozwój współpracy instytucji i podmiotów z miast partnerskich (m.in. Uniwersytet w Białymstoku). Białystok należy do Stowarzyszenia Euroregion Niemen oraz Stowarzyszenia Europejskich Miast Eurocities.

[11] A. Klimczuk, Raport Desk Research pt. „*Samorządowa i obywatelska współpraca transgraniczna w województwie podlaskim. Przegląd literatury i dokumentów strategicznych*”, Białystok, październik 2013, http://mpra.ub.uni-muenchen.de/51768/1/MPRA_paper_51768.pdf.

Na podstawie powyższych można stwierdzić, że w mieście Białystok istotną rolę w dokumentach strategicznych przypisuje się współpracy zagranicznej. Szczególnie jednak chodzi o pozyskanie inwestorów spoza kraju związanych z rozwojem kulturowym i turystycznym. Brak przy tym informacji o sposobie prowadzenia współpracy transgranicznej. Nie jest ona również uznana jako istotny kierunek rozwoju miasta.

W odniesieniu do powiatu białostockiego informacje odnoszące się do współpracy transgranicznej zostały zidentyfikowane w 22 dokumentach strategicznych. W powyższych dokumentach podkreśla się znaczenie możliwość rozwoju turystycznego powiatu białostockiego, a także organizacji licznych imprez kulturowych, w tym o zasięgu międzynarodowym. Ważny jest przebieg tzw. szosy warszawskiej oraz potencjalny przebieg transy Via Baltica, a także działające w tym regionie przejście graniczne w Bobrownikach. Zasadniczo jednak brak zapisów odnoszących się wprost do współpracy transgranicznej, w tym z Białorusią.

Odnośnie powiatu monieckiego zapisy dotyczące relacji z partnerami zagranicznymi zidentyfikowano w 8 dokumentach. Można stwierdzić, że w powyższych dokumentach brak zapisów odnoszących się do zainteresowania współpracą gospodarczą z regionami z Białorusi. Na terenie powiatu monieckiego są organizowane imprezy kulturalne z podmiotami zza wschodniej granicy. Kierunkiem rozwoju jest turystyka. Ważne są też działania na rzecz poprawy jakości środowiska naturalnego według norm międzynarodowych. Zwracana jest uwaga na planowaną budowę drogi Białystok – Ełk i Białystok – Augustów, która może przyczynić się do rozwoju regionu również z zagranicą.

W przypadku powiatu sejneńskiego zidentyfikowano w 8 dokumentach odniesienia do kwestii współpracy transgranicznej. Na podstawie analizy tych dokumentów można stwierdzić, że jest to region wielokulturowy i wieloetniczny. W powiecie zasadne jest tworzenie programów rozwoju turystyki oraz podkreślenie wagi tych walorów przyrodniczych i kulturowych regionu. Stąd często wskazuje się na konieczność opracowania wspólnej koncepcji rozwoju turystyki transgranicznej. Przede wszystkim w dokumentach zwraca się uwagę, że powiat sejneński jest bardziej nastawiony na współpracę z podmiotami z Litwy niż z Białorusią.

W 12 dokumentach powiatu sokólskiego doszukano się zapisów na temat współpracy z partnerami zagranicznymi różnych miejscowości i gmin z powiatu sokólskiego.

Powiat sokólski ma bliskie położenie w stosunku do granicy kraju. Na jego terenie odbywa się handel z partnerami m.in. z Rosji i Białorusi. Przebiega też szlak komunikacyjny Warszawa – Białystok – Augustów

– Suwałki. Powiat cechuje znaczna wielokulturowość i wieloetniczność. Ma on warunki do rozwoju turystyki, w tym nastawionej na odbiorców zagranicznych. Ważne dla jego dalszego rozwoju – jak wynika z powyższych dokumentów – byłoby utworzenie przejścia granicznego w Chworościanach.

Odnośnie miasta Suwałki przeanalizowano zawartość 2 dokumentów, w których zidentyfikowano informacje o współpracy międzynarodowej.

Na podstawie powyższych dokumentów można stwierdzić, że miasto Suwałki jest zainteresowane działaniami o charakterze międzynarodowym, w tym przede wszystkim w zakresie rozwoju kulturowego. Duże znaczenie przywiązuje się również do działalności turystycznej. Jednak w analizowanych dokumentach mało mówi się o współpracy gospodarczej z zagranicą i brak jest wyznaczonych jej kierunków.

W 9 dokumentach strategicznych dotyczących miejscowości i gmin z powiatu suwalskiego zidentyfikowano zapisy dotyczące współpracy międzynarodowej. Na terenie powiatu znajdują się drogi kołowe i kolejowe oraz szlaki rowerowe o charakterze transgranicznym. Jednocześnie jednak ważne jest utrzymanie wysokiej jakości środowiska naturalnego. Odbywają się tu festyny o charakterze międzynarodowym. Ma miejsce wymiana młodzieży pomiędzy terenami przygranicznymi. Brak jednak w przeanalizowanych dokumentach z powiatu suwalskiego bezpośrednich odniesień do współpracy z Białorusią. Wskazuje się na istotne znaczenie tworzenia w przyszłości klimatu do inwestowania przez kapitał zewnętrzny w tym regionie.

Dokumenty większości samorządów nie tylko nie uwzględniają perspektywy zagranicznych partnerów, ale też zawężają kontakty zagraniczne do wymiaru rozwoju turystyki, czy napływu inwestycji zagranicznych, co prowadzi do eksponowania działań związanych raczej z promocyjną niż współpracą prowadzącą do obopólnych korzyści. Bardzo rzadko w dokumentach wskazuje się na przykłady konkretnych zadań i projektów do realizacji, które mają prowadzić do rozwoju współpracy zagranicznej lub przyciągania gości z zagranicy. Takie podejście sprawia, że są to raczej deklaracje niż faktyczne działania.

Jeśli chodzi o kraje, z którymi dana jednostka samorządu terytorialnego zamierza współpracować, to w dokumentach przeważa wykorzystywanie bardzo ogólnych sformułowań, takich jak np. „zagranica", „partnerzy zagraniczni", „kraje sąsiednie", „kraje wschodnie". Zwroty te nie określają precyzyjnie grup docelowych, z którymi samorząd zamierza współpracować lub w których zamierza promować swoją aktywność. Jednocześnie ich użycie może sugerować zupełną obojętność lub brak

wiedzy o kraju pochodzenia partnerów, w tym inwestorów i kapitału zagranicznego. Może to sugerować, że w przeważającej liczbie gmin sytuacja gospodarcza jest na tyle trudna, że poszukuje się jakichkolwiek inwestorów bez względu na to, skąd pochodzą. Brak wyraźnie wyróżnionego kierunku współpracy dotyczy głównie dokumentów z powiatów bielskiego (83,3%) i monieckiego (75,0%).

Wśród analizowanych krajów, z którymi jednostki samorządu zamierzają lub już prowadzą współpracę, wyraźnie przeważa Białoruś (26,0% analizowanych dokumentów). Dążenie do współpracy z Białorusią dostrzec można głównie w dokumentach powiatów siemiatyckiego (50,0%), hajnowskiego (47,1%), augustowskiego (46,2%), sejneńskiego (42,9%), sokólskiego (37,5%) i białostockiego (32,3%).[12]

Warunki rozwoju współpracy transgranicznej mogą tworzyć różne podmioty realizujące politykę nie tylko na poziomie krajowym, ale i regionalnym, czy lokalnym. Poniżej przedstawiono zakres zadań realizowanych przez Urząd Marszałkowski Województwa Podlaskiego, Podlaski Urząd Wojewódzki, Urząd Miasta w Białymstoku i Urząd Miasta w Suwałkach oraz inne instytucje wspierające rozwój przedsiębiorstw i branż w podregionie białostocko-suwalskim.

Województwo zarówno kreuje rozwój gospodarczy i przestrzenny na swoim terytorium, jak też jest podstawowym poziomem absorpcji środków pomocowych z UE, w tym realizacji projektów transgranicznych. Urzędy marszałkowskie współdziałają z partnerami zagranicznymi. Mogą z nimi zawierać porozumienia, współpracować z władzami samorządowymi, inicjować działania i zlecać ich przeprowadzenie organizacjom pozarządowym i gospodarczym. Urzędy te nadzorują także działania prowadzone przez takie podmioty, jak na przykład izby gospodarcze, czy agencje rozwoju regionalnego.[13] Współpraca zagraniczna województw jest regulowana przez art. 172 pkt. 2 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej oraz art. 75–77 art. 18 pkt 13 i 14 i art. 41 pkt 5 ustawy z dnia 5 czerwca 1998 roku o samorządzie województwa[14]. Przepisy powyższe zobowiązują województwa do prowadzenia tej współpracy zgodnie z prawem wewnętrznym, polityką zagraniczną państwa, jego zobowią-

[12] A. Klimczuk, Raport Desk Research…, op. cit., s. 108-112.

[13] Por. E. Szadkowska, *Województwo jako potencjalny podmiot współpracy transgranicznej,* [w:] M. Perkowski (red.), *Współpraca transgraniczna. Aspekty prawno-ekonomiczne,* Fundacja Prawo i Partnerstwo, Białystok 2010, s. 64.

[14] Ustawa z dnia 5 czerwca 1998 roku o samorządzie województwa, Dz.U. 1998 nr 91 poz. 576 z późn. zmianami.

zaniami międzynarodowymi oraz wyłącznie w granicach zadań i kompetencji województwa.

Zakres i kierunki współpracy zagranicznej województwa podlaskiego zostały zapisane w uchwale przyjęta w 2006 roku. Zgodnie z nią współpraca ma służyć do: „kreowania harmonijnego rozwoju gospodarczego, kulturalnego i społeczno-politycznego regionu oraz – ze względu na położenie geograficzne i potencjał społeczno-gospodarczy – umacniania jego pozycji zarówno w Polsce i wśród regionów Unii Europejskiej, jak i na świecie”[15].

W dokumencie tym przyjęto osiem celów współpracy zagranicznej województwa podlaskiego. Wśród nich jeden dotyczy bezpośrednio współpracy transgranicznej między innymi z Białorusią. Brzmi on następująco: „rozwijanie dobrosąsiedzkich stosunków i partnerska współpraca z państwami graniczącymi z województwem podlaskim (Litwa, Białoruś) w celu harmonijnego rozwoju obszarów przygranicznych”. Wyróżniono także cztery kierunki współpracy zagranicznej. Jednym z nich jest kontynuowanie współpracy z regionami przygranicznymi Litwy i Białorusi, ze szczególnym uwzględnieniem regionów zrzeszonych w euroregionach Niemen i Puszcza Białowieska. Ponadto przyjęto, że niezbędna jest dalsza kontynuacja współpracy na mocy podpisanych porozumień i deklaracji z regionami, takimi jak obwód grodzieński na Białorusi.

Dokument powyższy zawiera również informacje o członkostwie i udziale przedstawicieli województwa podlaskiego w pracach takich podmiotów, jak: Konferencja Peryferyjnych Morskich Regionów Europy (CPMR), Komitet Regionów Unii Europejskiej (COR), Kongres Władz Lokalnych i Regionalnych Rady Europy (CLA-RE), Stowarzyszenie Europejskich Regionów Granicznych (SERG), Konferencja Współpracy Subregionalnej Państw Morza Bałtyckiego (BSSSC), Zgromadzenie Regionów Europy (AER), Rad Gmin i Regionów Europy (CEMR), Sieć Wschodnich Regionów Granicznych (NEEBOR) oraz z euroregionalnymi związkami transgranicznymi Niemen i Puszcza Białowieska.

W ramach prowadzonej działalności województwo realizuje programy Europejskiej Współpracy Terytorialnej. W latach 2007-2013 obejmowały one trzy typy programów operacyjnych, w tym dotyczące granic zewnętrznych UE. Jest to współpraca transgraniczna z krajami partner-

[15] Uchwała Nr XXXVII/480/06 Sejmiku Województwa Podlaskiego z dnia 10 kwietnia 2006 r. w sprawie Priorytetów Współpracy Zagranicznej Województwa Podlaskiego, s. 1, www.wrotapodlasia.pl /NR/rdonlyres/75329163-5284-4087-9125-02A043187E67/0/Priorytety Wsp%C3%B3lpracyZagranicznej.doc, data dostępu: 10.10.2013 r.

skimi w ramach Programu Współpracy Transgranicznej Litwa–Polska –Rosja 2007–2013 oraz Programu Współpracy Transgranicznej Polska –Białoruś–Ukraina 2007–2013. Ich główne obszary wsparcia to[16]: promowanie dialogu politycznego i reform; wzmocnienie instytucji krajowych i innych instytucji odpowiedzialnych za przygotowanie i efektywne wdrażanie polityk; promowanie ochrony środowiska i dobrego zarządzania zasobami naturalnymi; wspieranie polityk zmierzających do redukcji ubóstwa; wspieranie polityk promujących rozwój społeczny, równość kobiet i mężczyzn, zatrudnienia i ochrony socjalnej; wspieranie współpracy transgranicznej oraz promowanie zrównoważonego rozwoju ekonomicznego, społecznego i środowiskowego w regionach przygranicznych; wspieranie polityk promujących zdrowie, edukację i szkolenia; promowanie i ochrona praw człowieka jako fundamentalnych wolności i wspieranie procesu demokratyzacji; zapewnienie sprawnie działającego i bezpiecznego systemu zarządzania granicami; promowanie współpracy w dziedzinach sprawiedliwości, spraw wewnętrznych oraz prewencji i walki z terroryzmem i zorganizowaną przestępczością; promowanie udziału Wspólnot w działaniach dotyczących badań i innowacji; promowanie współpracy pomiędzy Państwami Członkowskimi i krajami partnerskimi w dziedzinie szkolnictwa wyższego, wymiany nauczycieli, naukowców i studentów; oraz promowanie dialogu między kulturami i kontaktami międzyludzkich. Beneficjentami tych programów mogą być władze lokalne i regionalne, organizacje pozarządowe, instytucje edukacyjne i instytucje kultury.

W Programie Współpracy Transgranicznej Polska-Białoruś-Ukraina 2007-2013 z inicjatywy podmiotów z województwa podlaskiego zrealizowane zostały 22 projekty (według stanu na wrzesień 2014 r.). Wśród tzw. projektów strategicznych znalazł się jeden pt.: „Budowa infrastruktury drogowego przejścia granicznego Połowce - Pieszczatka - Etap III (granica polsko-białoruska) – powiat hajnowski RP – obwód brzeski RB”.

Jeśli chodzi o inne projekty wybrane drogą konkursową znajdują się wśród nich następujące[17]:

- Białostocka Fundacja Kształcenia Kadr “Development of the cross-border economic cooperation of Białystok-Suwałki

[16] Europejski Instrument Sąsiedztwa i Partnerstwa, Wrota Podlasia, www.wrotapodlasia.pl/pl/ue/europejski_instrument_partnerstwa_sasiedztwa/, data dostępu: 10.10.2013 r.

[17] Program Współpracy Transgranicznej Polska-Białoruś-Ukraina 2007-2013, Projekty zakontraktowane z naborów, www.pl-by-ua.eu/pl,5, data dostępu: 10.09.2014 r.

Subregion and Hrodna oblast in Belarus and also of Krosno-Przemysl Subregion and Zakarpattia oblast in Ukraine”;
- Białostockie Centrum Onkologii „Rozwój współpracy w celu poprawy diagnostyki histopatologicznej nowotworów piersi i jelita grubego na przygranicznych terenach Polski i Białorusi”;
- Biblioteka Publiczna w Suwałkach „Multicenter - interactive centres for science and technology in Suwałki and Hrodna”;
- Euroregion Puszcza Białowieska „Support of cross-border local communities initiatives in the Białowieża Forest Euroregion”;
- Euroregion Puszcza Białowieska „Together we protect the Białowieża Forest”;
- gmina Czeremcha „Improving cross-border environmental protection system of Czeremcha and Vysokaje through the development of sewerage infrastructure”;
- gmina Hajnówka „Rozbudowa transgranicznego systemu oczyszczania ścieków w zlewni rzeki Bug”;
- gmina Płaska „Rozwój infrastruktury transportowej wokół Kanału Augustowskiego”;
- gmina Suwałki „Współpraca-Aktywność-Przyszłość” - budowa infrastruktury sportowej z zapleczem socjalnym;
- Podlaskie Stowarzyszenie Kultury Fizycznej i Sportu „Stworzenie Transgranicznego Centrum Wolontariatu „Strażak” na rzecz poprawy bezpieczeństwa przeciwpożarowego”;
- powiat Hajnówka „Modernizacja infrastruktury dydaktycznej dla współpracy polsko-białoruskiej na rzecz osób niepełnosprawnych”;
- powiat moniecki „Providing valuable areas of tourism and economy - to improve the quality of roads bordering the Polish-Belarusian”;
- Samodzielny Publiczny Psychiatryczny Zakład Opieki Zdrowotnej im. dr. Stanisława Deresza w Choroszczy „A development of cooperation between medical facilities from a Polish-Belarusian borderland in a treatment of acute psychiatric disorders”;
- Samodzielny Publiczny Zakład Opieki Zdrowotnej w Hajnówce „Development of transborder cooperation in the scope of prophylaxis, diagnosis and treatment of diseases

transmitted by ticks in the regions of their endemic occurrence in the Polish-Belarusian borderland”;
- Samodzielny Publiczny Zakład Opieki Zdrowotnej w Bielsku Podlaskim „Rozwój współpracy transgranicznej w celu poprawy warunków zdrowia publicznego w powiecie bielskim i rejonie lubomelskim poprzez programy związane z promocją zdrowia i profilaktyki w zakresie chorób nowotworowych i gruźlicy”;
- Specjalistyczny Zakład Opieki Zdrowotnej Gruźlicy i Chorób Płuc w Białymstoku „Rozwój współpracy instytucji medycznych polsko-białoruskiego przygranicza w obszarze immunoterapii gruźlicy narządów oddechowych”;
- Suwalska Izba Rolniczo-Turystyczna „Komunikacja bez granic - tworzenie transgranicznej sieci informacyjno-turystycznej”;
- Szpital Wojewódzki im. dr. Ludwika Rydygiera w Suwałkach „Development of co-operation of medical institutions of Poland and Belarus in order to improve the quality of oncology diagnosis and organization of help in emergency cases”;
- Urząd Miasta Hajnówka „An integrated project of support for tourism sector of Polish-Belarusian borderland”;
- Wojewódzki Szpital Zespolony im. Jędrzeja Śniadeckiego w Białymstoku „Rozwój współpracy w celu poprawy bezpieczeństwa zdrowotnego mieszkańców polsko-białoruskiego obszaru przygranicza”;
- Wojewódzki Szpital Zespolony im. Jędrzeja Śniadeckiego w Białymstoku „Medical institutions co-operation in Belarus and Poland to improve the access to medical service and its quality within emergency service as well as stroke incidents diagnostics and treatment”.

Wyraźnie widoczna jest tu przede wszystkim współpraca o charakterze infrastrukturalnym i naukowym inicjowana przez podmioty samorządowe.

Jako przejaw działań na rzecz współpracy zagranicznej można wskazać także Regionalne Centra Obsługi Inwestorów i Eksporterów (COIE). Działają one w strukturach urzędów marszałkowskich bądź w innych jednostkach wybranych przez te urzędy. W województwie podlaskim zostało ono powołane na mocy Porozumienia Ramowego oraz Umowy Wykonawczej zawartej między Ministrem Gospodarki a Województwem

Podlaskim. Celem utworzenia COIE jest wzrost poziomu umiędzynarodowienia polskich firm, poprzez ułatwienie przedsiębiorcom i organizacjom ich zrzeszających, dostępu do kompleksowych i nieodpłatnych informacji istotnych z punktu widzenia planowania, organizowania i realizacji eksportu i/lub inwestycji na rynkach zagranicznych. Eksperci COIE świadczą usługi o charakterze informacyjnym w zakresie pro-eksport, skierowane do przedsiębiorstw polskich, organizacji zrzeszających przedsiębiorców i osób fizycznych chcących rozpocząć działalność eksportową oaz w zakresie pro-biz, skierowane do inwestorów zagranicznych.

Usługi COIE w tak zwanym zakresie pro-biz to dostarczanie zainteresowanym inwestorom zagranicznym pakietu ogólnych informacji gospodarczych o regionie, w tym[18]:

- informacji statystycznych o potencjale gospodarczym regionu i bieżącej sytuacji gospodarczej, prawno-administracyjnych regulacji z zakresu prowadzenia działalności gospodarczej w Polsce (w tym m.in.: zagadnienia podejmowania, wykonywania i rezygnacji z prowadzenia działalności gospodarczej);
- charakterystyki instrumentów wsparcia rozwoju przedsiębiorczości, dostępnych zachęt inwestycyjnych oferowanych na poziomie regionu i kraju oraz instytucji właściwych dla poszczególnych instrumentów poprzez udostępnienie ich danych teleadresowych oraz ich charakterystykę i zakres kompetencji;
- prezentacji informacji o dostępnych lokalizacjach inwestycyjnych poprzez udostępnienie przeglądania bazy w Internecie, podanie ogólnie kilku przykładowych lokalizacji;
- informacji o podmiotach gospodarczych z regionu, poszukujących inwestora;
- podanie danych potencjalnych poddostawców według sektorów.

Oferowana przez COIE pomoc odbywa się na poziomie regionów przy zachowaniu jednolitych standardów i procedur oraz rozpoznawalnych przez przedsiębiorców jednostek. System Centrów na bieżąco iden-

[18] Strona www Centrum Obsługi Inwestorów i Eksporterów w Białymstoku, http://podlaskie.coie.gov.pl/pl/dla-inwestorow/, data dostępu: 15.08.2014 .

tyfikuje potrzeby firm i koncentruje się na eliminowaniu barier w dostępie do informacji rynkowej. Jego zaletą jest fakt, że ułatwia przepływ informacji między podmiotami gospodarczymi, samorządami województw i Ministerstwem Gospodarki. Świadczone przez COIE usługi, w zakresie identyfikacji rynku zagranicznego dla konkretnego typu produktów są nieodpłatne.

Jeśli chodzi o Podlaski Urząd Wojewódzki, to zgodnie z ustawą z dnia 15 września 2000 roku o przystępowaniu jednostek samorządu terytorialnego do międzynarodowych zrzeszeń społeczności lokalnych i regionalnych[19], wojewoda opiniuje, a następnie przekazuje ministrowi właściwemu do spraw zagranicznych projekty uchwał jednostek samorządu terytorialnego o przystąpieniu do międzynarodowych zrzeszeń społeczności lokalnych i regionalnych. Ponadto Wojewoda Podlaski prowadzi samodzielną współpracę z partnerami zagranicznymi w zakresie realizacji swoich kompetencji. Urząd współpracuje od 2001 roku z Białorusią – obwodem grodzieńskim (Białoruś). Współpraca z Białorusią prowadzona jest w Podkomisji ds. współpracy przygranicznej, działającej w ramach Polsko-Białoruskiej Międzyrządowej Komisji Koordynacyjnej ds. Współpracy Transgranicznej. Tu działania obejmują: zapobieganie i likwidację katastrof, klęsk żywiołowych i innych nadzwyczajnych sytuacji w przygranicznych rejonach Polski i Białorusi; zapewnienie ochrony ludności oraz terytorium obu państw przed katastrofami klęskami żywiołowymi oraz innymi sytuacjami nadzwyczajnymi; zapobieganie katastrofom, klęskom żywiołowym i innym sytuacjom nadzwyczajnym oraz likwidację ich skutków; współpracę służb porządkowych i ratowniczych, w tym także działających w ramach organizacji młodzieżowych i społecznych formacji ratownictwa przeciwpożarowego; przeciwdziałanie degradacji środowiska naturalnego, w tym również z tytułu składowania i magazynowania odpadów niebezpiecznych w rejonach przygranicznych; współdziałanie w dziedzinie bezpieczeństwa przemysłowego, przewozu niebezpiecznych materiałów, zabezpieczenia ludności przed promieniowaniem radioaktywnym, monitorowania oraz oceny czystości, jakości i ilości wód granicznych.

Miasto Białystok – Urząd Miejski w Białymstoku – jest partnerem projektu pn. „Tworzenie i rozwój sieci współpracy centrów obsługi inwestora (COI) na obszarze Polski Wschodniej". Przedmiotem niniejsze-

[19] Ustawa z dnia 15 września 2000 roku o przystępowaniu jednostek samorządu terytorialnego do międzynarodowych zrzeszeń społeczności lokalnych i regionalnych (Dz.U. Nr 91 z dnia 28 października 2000 roku, poz. 1009 z późn. zm.)

go projektu jest utworzenie sieci centrów obsługi inwestorów w regionie Polski Wschodniej, której głównym celem jest aktywne wspieranie procesu podnoszenia poziomu potencjału gospodarczego i atrakcyjności inwestycyjnej regionów Polski Wschodniej poprzez zbudowanie stałej platformy kooperacji oraz zintegrowanego systemu obsługi inwestorów zewnętrznych.[20] W ramach projektu podjęto szereg działań mających na celu wsparcie kluczowych branż i promocję powiatu miasta Białystok, takich jak[21]: 1) publikacja w 2013 r. informacji o mieście/województwie w kwietniowym specjalnym raporcie „Financial Times" poświęconym inwestowaniu w krajach Europy Środkowo-Wschodniej (*CEE Business Locations*) oraz w periodyku „The European" w sekcji *inward investment*; 2) udział przedstawicieli Biura Obsługi Inwestora (BOI) działającego przy Urzędzie Miasta w Białymstoku w seminarium dla pracowników COI organizowanym przez Rzeszowską Agencję Rozwoju Regionalnego S.A. w dniach od 27 lutego do 1 marca 2013 r. – tematem seminarium było „Zarządzanie zmianą" oraz „Zarządzanie zespołem"; udział przedstawicieli BOI Białystok w konferencji „Apetyt na *outsourcing*. Perspektywy rozwoju BPO w Kielcach i innych miastach Polski Wschodniej" w dniach 4-5 kwietnia 2013 r.; 3) udział przedstawicieli BOI Białystok w konferencji pt. „Potencjał inwestycyjny Polski Wschodniej w kontekście współpracy z wydziałami promocji handlu i inwestycji" organizowanej przez COI województwa lubelskiego, która odbyła się w dniach 12-13 czerwca 2013 r.; 4) udział przedstawicieli BOI Białystok w seminarium dla pracowników COI organizowanym przez COI województwa świętokrzyskiego w dniach 17-19 czerwca 2013 r. w Kielcach; 5) udział przedstawicieli BOI Białystok w IV Forum Gospodarczo-Inwestycyjnym organizowanym przez COI woj. podlaskiego w dniach 24-26 czerwca 2013 r. w Augustowie; 6) współpraca z Białostockim Parkiem Naukowo-Technologicznym oraz Biurem Promocji Urzędu Miejskiego w Białymstoku w zakresie promocji inwestycyjnej miasta; 7) udział przedstawicieli BOI Białystok w konferencji zagranicznej w Królestwie Arabii Saudyjskiej, Kataru oraz Zjednoczonych Emiratów Arabskich w dniach 17-26 listopada 2013 r. – opracowa-

[20] Strona www Polskiej Agencji Informacji i Inwestycji Zagranicznych, Projekt „Tworzenie i rozwój sieci współpracy Centrów Obsługi Inwestora", http://www.paiz.gov.pl/polska_wschodnia/sieci_COI
[21] M. Thlon (red.), *Analiza dotycząca oferty inwestycyjnej Makroregionu Polski Wschodniej w ramach projektu „Tworzenie i Rozwój Sieci Współpracy Centrów Obsługo Inwestora",* PAIiZ, Warszawa marzec 2014, s. 47.

nie ofert inwestycyjnych miasta Białystok oraz prezentacji na temat jego potencjału inwestycyjnego.[22]

Natomiast Miasto Suwałki zrealizowało projekt pn. „Utworzenie Transgranicznego Centrum Obsługi Inwestorów i Eksporterów w Suwałkach". Był on realizowany w ramach Funduszu Małych Projektów (FMP) Programu Współpracy Transgranicznej Litwa - Polska 2007-2013. Głównym celem projektu była poprawa współpracy transgranicznej w obszarze rozwoju przedsiębiorczości. Projekt ten jednak nie dotyczył bezpośrednio rozwoju współpracy transgranicznej z Białorusią.[23]

Jak wynika z analiz przeprowadzonych przez M. Thlona (i in.) w 2013 r. przedstawiciele miasta Białystok wzięli udział w 2 wizytach studyjnych, zorganizowanych przez Polską Agencję Informacji i Inwestycji Zagranicznych S.A. oraz w 2 konferencjach zagranicznych. Ponadto Biuro Obsługi Inwestora (BOI) Białystok w 2013 r. nawiązało kontakty (rozmowy, spotkania, korespondencja) łącznie z 82 firmami oraz podmiotami zainteresowanymi ofertą i ewentualną współpracą z miastem Białystok, w tym z: Polski (16 firm), Rosji (2 firmy), Niemiec (9 firm), Litwy (1 firma), Włoch (1 firma), Wielkiej Brytanii (6 firm), USA (4 firmy), Zjednoczonych Emiratów Arabskich (22 firmy), Królestwa Arabii Saudyjskiej (10 firm), Kataru (11 firm).[24] Jednakże zabrakło w tym gronie wyjazdów, targów i zapytań o współpracy „na" i „z" Białorusi i Ukrainy. W ramach prowadzonych działań wspierano również aktywność gospodarczą – targi i misje organizowane dla przedsiębiorców z Polski Wschodniej. Przekazano informacje aktywizacyjne podmiotom funkcjonującym na terenie miasta Białystok na temat możliwości udziału w licznych wydarzeniach targowo-wystawienniczych i misjach - łącznie w 24. Jednakże żadne z nich nie było ukierunkowane bezpośrednio na Białoruś czy też Ukrainę.

Według portalu wrotapodlasia.pl na terenie podregionu białostocko-suwalskiego działają liczne instytucje otoczenia biznesu, które wspierają przedsiębiorstwa w prowadzonej działalności gospodarczej. Wśród nich można wymienić między innymi[25]:

---

[22] Ibidem, s. 44-49.

[23] Strona www Urzędu Miasta w Suwałkach, Utworzenie Transgranicznego Centrum Obsługi Inwestorów i Eksporterów w Suwałkach, http://um.suwalki.pl/utworzenie-transgranicznego-centrum-obslugi-inwestorow-i-eksporterow-w-suwalkach/, data dostępu: 20.09.2014 r.

[24] M. Thlon (red.), *Analiza dotycząca oferty inwestycyjnej Makroregionu Polski Wschodniej…*, op. cit., s. 44.

[25] Strona www Wrotapodlasia.pl, Instytucje biznesowe, http://www.wrotapodlasia.pl/pl/gospodarka/twoja_firma/instytucje_biznesowe/, data dostępu: 05.08.2014 r.

- agencje: Agencja Rozwoju Regionalnego „ARES" S.A. w Suwałkach, Agencja Rozwoju Regionalnego S.A. w Łomży, Rada Federacji Stowarzyszeń Naukowo-Technicznych NOT, Centrum Promocji Podlasia, Park Naukowo-Technologiczny Polska-Wschód w Suwałkach Sp. z o.o., Suwalska Specjalna Strefa Ekonomiczna S.A.;
- fundacje: Podlaska Fundacja Rozwoju Regionalnego, Fundacja Rozwoju Przedsiębiorczości w Suwałkach, Białostocka Fundacja Kształcenia Kadr, Regionalny Instytut Społeczno-Ekonomiczny; FRDL - Podlaskie Centrum;
- fundusze: Podlaski Fundusz Poręczeniowy Sp. z o.o.; Fundusz Pożyczkowy Agencja Rozwoju Regionalnego ARES S.A. w Suwałkach;
- izby gospodarcze: Izba Przemysłowo-Handlowa w Białymstoku; Izba Rzemieślnicza i Przedsiębiorczości w Białymstoku;
- stowarzyszenia: Podlaskie Stowarzyszenie Przedsiębiorców; Suwalskie Stowarzyszenie Pracodawców; Podlaski Klub Biznesu; Stowarzyszenie Wspierania Edukacji Rynku Pracy; Wschodnie Towarzystwo Gospodarcze; Stowarzyszenie Promocji Przedsiębiorczości; Zrzeszenie Kupców, Producentów i Usługodawców; Regionalny Związek Pracodawców „Nasz Produkt - Nasz Handel"; Loża Białostocka Business Center Club;
- inkubatory: Akademicki Inkubator Przedsiębiorczości UwB, Uniwersytet w Białymstoku; Akademicki Inkubator Przedsiębiorczości WSFiZ, Wyższa Szkoła Finansów i Zarządzania w Białymstoku;
- pozostałe: Białostocka Spółdzielnia Kupców „Kawaleryjska"; Podlaskie Forum Gospodarcze; Podlaskie Stowarzyszenie Właścicielek Firm.

Należy jednak stwierdzić, że wśród kluczowych zadań powyższych instytucji najczęściej wskazywane są: rozwój regionalnej działalności gospodarczej; przeciwdziałanie bezrobociu; działanie w zakresie restrukturyzacji regionalnej; działalność szkoleniowa i doradcza; koordynacja i wdrażanie zagranicznych programów pomocy regionalnej; tworzenie i wdrażanie regionalnych strategii; organizacja targów, misji handlowych, konferencji i seminariów międzynarodowych; obsługa prawno-podatkowa podmiotów gospodarczych; kreowanie nowych instytucji wspierających region; promocja regionu w kraju i za granicą. Zatem

w kontekście współpracy transgranicznej nie stanowią one najczęściej ważnego partnera dla małych i średnich przedsiębiorstw. Brakuje przede wszystkim instytucji otoczenia biznesu nastawionych na przykład na taką działalność, jak: ubezpieczenie kredytów eksportowych, czy doradztwo prawne w zakresie współpracy z partnerami ze Wschodu, przepisów Unii Europejskiej dotyczących działalności gospodarczej[26].

W roku 2014 miały miejsce Podlaskie Targi Handlu Zagranicznego „Wrota na Wschód". Była to impreza wystawiennicza pod hasłem „wietrzenie magazynów". Udział w niej mogły wziąć firmy i instytucje oferujące między innymi usługi i towary dla wschodnich partnerów. Miała ona miejsce w dniach 18-19 październik 2014 r. w Wasilkowie. Udział w niej brało ponad 50 podmiotów wystawiających.[27]

Ośrodki *Enterprise Europe Network* działające przy Podlaskiej Fundacji Rozwoju Regionalnego oraz przy Lubelskiej Fundacji Rozwoju, zorganizowały misję gospodarczą do Republiki Białoruś. Współorganizatorem misji był Wydział Promocji Handlu i Inwestycji Ambasady Rzeczpospolitej Polskiej w Mińsku. Odbyła się ona w dniach 22-24 października 2013 r. Była ona przeznaczona jest dla przedsiębiorców chcących nawiązać współpracę z firmami białoruskimi. Była to misja wielobranżowa – w spotkaniach mogli uczestniczyć przedstawiciele różnych sektorów. Firmy białoruskie do uczestniczenia w niej były dobierane pod konkretne, zgłoszone firmy polskie, na podstawie ich opisu i oferty kooperacyjnej. W ramach misji realizowane były indywidualne spotkania z przedsiębiorstwami białoruskimi, przedstawicielami administracji, banków, kancelarii prawnych, wizyta w Wolnej Specjalnej Strefie Ekonomicznej oraz na targach branżowych. Udział w misji gospodarczej do Republiki Białoruś był bezpłatny, a uczestnicy we własnym zakresie pokrywali koszty zakwaterowania i pobytu na terenie Republiki Białoruś oraz koszt wizy.

Natomiast w dniach 18-19 września 2014 r. odbył się w Białymstoku Wschodni Kongres Gospodarczy – Partnerstwo dla rozwoju. Jego organizatorem była Grupa PTWP S.A. z Katowic. Jest ona wydawcą kilkunastu branżowych magazynów i portali oraz organizatorem kongresów, konferencji, seminariów i wydarzeń specjalnych oraz szkoleń, na czele z Europejskim Kongresem Gospodarczym – *European Economic Con-*

[26] Strategia rozwoju gminy Suwałki na lata 2000-2015, Naczelna Organizacja Techniczna w Suwałkach, Suwałki 2000.
[27] Strona www Targiwbialymstoku.pl, http://www.targiwbialymstoku.pl/zagranica/index.html.

gress (EEC) – jedną z najbardziej prestiżowych imprez odbywających się w Europie Centralnej.

Podsumowując należy stwierdzić, że na terenie województwa podlaskiego, jak i podregionu białostocko-suwalskiego miały miejsce w ostatnich latach raczej nieliczne działania na rzecz wspierania rozwoju współpracy transgranicznej. Przeważały działania prowadzone w ramach Biura Obsługi Inwestora, realizowane przy Urzędzie Miasta w Białymstoku. Koncentrowały się one przede wszystkim na organizacji udziału przedsiębiorców i przedstawicieli innych instytucji w imprezach targowo-wystawienniczych i misjach. Większość z tych działań nie dotyczyła jednak współpracy z Białorusią czy regionami z tego kraju. Poza środkami z Unii Europejskiej generalnie brak innych specjalnie dedykowanych działań w tym obszarze. Tym samym podkreślić można realny brak instytucjonalnego wsparcia dla rozwoju współpracy transgranicznej w podregionie białostocko-suwalskim.

1.1.8. Podsumowanie – analiza SWOT

W tabeli 17. zaprezentowano analizę SWOT potencjału współpracy transgranicznej podregionu białostocko-suwalskiego.

Tabela 17. Analiza SWOT potencjału współpracy transgranicznej podregionu białostocko-suwalskiego

Mocne strony	Słabe strony
• względnie wysoki pozom rozwoju gospodarczego • względnie duża siła nabywcza mieszkańców • przygraniczne położenie • obecność międzynarodowych przejść granicznych (kolejowego, drogowego) • baza rodzimych surowców niezbędnych do rozwoju przemysłu rolno-spożywczego i drzewnego • wysokospecjalistyczna produkcja mleczarska • różnorodność oferty oraz dopasowanie jej głównych elementów do największych potrzeb importowych gospodarki Białorusi (szeroka gama wysokiej	• brak dużych przedsiębiorstw w branży spożywczo-rolnej (poza mleczarską) • brak znaczących zasobów kapitałowych, które pozwoliłyby na podstawowe inwestycje umożliwiające poszerzanie eksportu, takie jak np. magazynowanie, pakowanie • niski poziom internacjonalizacji firm na rynki wschodnie • wysokie koszty związane z nawiązaniem i prowadzeniem zagranicznych operacji biznesowych • ograniczona liczba przejść granicznych z Białorusią • brak międzynarodowego portu lotniczego na Podlasiu • duże odległości od centrów

jakości artykułów spożywczych, maszyn i urządzeń, produkcja odzieżowa) • dobry układ sieci powiązań komunikacyjnych • funkcjonowanie struktur regionu Niemen wspierających rozwój współpracy transgranicznej	przemysłowych • niskie zainteresowanie kapitału zagranicznego • niskie zainteresowanie współpracą przygraniczną na szczeblu regionalnym i lokalnym
Szanse	**Zagrożenia**
• rozbudowa infrastruktury granicznej (w tym otwarcie nowych przejść granicznych postulowanych przez władze regionalne i lokalne w miejscowościach Lipszczany, Chworościany, Jałówka, Białowieża) i logistycznej w postaci terminali przeładunkowych finansowana z funduszy krajowych i europejskich • silne wsparcie sektora małych i średnich przedsiębiorstw ze strony krajowych i międzynarodowych programów pomocowych • pozyskanie środków z unijnego Programu dla Polski Wschodniej w perspektywie finansowej UE na lata 2014-2020 • pozyskanie środków pomocowych i krajowych na restrukturyzację rolnictwa i wielofunkcyjny rozwój obszarów wiejskich • odbudowa i otwarcie dla transgranicznego ruchu drogowego odcinka Kanału Augustowskiego przebiegającego przez granicę • powtórne wprowadzenie w życie umowy o małym ruchu bezwizowym z Białorusią • rozwój inwestycji dzięki rosnącemu zainteresowaniu inwestorów zewnętrznych	• utrzymująca się niesprawność polityki proeksportowej • brak nowych rozwiązań organizacyjnych, narastająca atomizacja systemu wspierania eksportu w stosunku do potrzeb regionu • utrzymujący się brak znaczących efektów działań na rzecz poprawy otoczenia biznesowego w podregionie i w województwie • petryfikacja europocentrycznej orientacji polskiego eksportu w obrotach z pozostałymi krajami • utrzymujący się niski poziom innowacyjności przedsiębiorstw, a w konsekwencji pogarszająca się konkurencyjność oferty eksportowej i mały udział wyrobów wysokiej techniki w eksporcie • znacząca konkurencja firm zagranicznych w związku z otwarciem gospodarki i importem towarów z zachodu • migracja wykształconej młodzieży do większych ośrodków miejskich w kraju i za granicą • rosnąca konkurencja ze strony firm międzynarodowych • utrzymująca się trudna sytuacja polityczna i ekonomiczna na Białorusi • wzrost przestępczość zagranicznej • niedobór środków finansowych w

• rozwój przemysłu materiałów budowlanych, przetwórstwa surowców rolniczych • większe środki na bezpieczeństwo na wschodniej granicy Unii Europejskiej • poprawa stosunków Polski z Republiką Białorusi • poprawa sytuacji ekonomicznej na Białorusi • zainteresowanie współpracą przygraniczną na szczeblu euroregionalnym oraz współpracą sąsiedzką po obu stronach granicy polsko-białoruskiej • przebieg obszaru transeuropejskiego korytarza infrastruktury drogowej i kolejowej	budżecie państwa na budowę i modernizację układów transportowych w ruchu międzynarodowym

Źródło: opracowanie własne.

1.2. Obwód grodzieński

1.2.1. Produkt krajowy brutto

W 2013 r. wartość produktu krajowego brutto uzyskanego w obwodzie grodzieńskim wyniosła 53400 mld rubli (tabela 18.), co stanowiło 8,4% PKB Białorusi. W przeliczeniu na euro wartość PKB obwodu grodzieńskiego w 2013 r. wyniosła 4532,16 mln euro i było to o 14,8% więcej niż w 2012 r. Stanowiło to 71,4% wartości wytworzonego PKB w tym samym okresie w podregionie białostocko-suwalskim, który spośród wszystkich badanych podregionów jest najbardziej rozwinięty pod względem gospodarczym. Dlatego też ten region został uwzględniony jako punkt odniesienia w analizie potencjału gospodarczego analizowanego obwodu grodzieńskiego, jak i innych regionów.

Tabela 18. Produkt krajowy brutto w latach 2008-2013 na Białorusi i obwodzie grodzieńskim oraz w podregionach objętych badaniem (w mld rubli, w mln euro; w cenach bieżących)

Wyszczególnienie	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Białoruś (mld rubli)	129790,8	137442,2	164476,1	297157,7	527385,1	636784

Wyszczególnienie	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Obwód grodzieński (mln rubli)	10438,2	11563,8	13200,1	22446,5	42299,9	53400,0
Obwód grodzieński Białoruś =100%	*8,0*	*8,4*	*8,0*	*7,6*	*8,0*	*8,4*
Obwód grodzieński (mln euro)	3329,78	2976,23	3341,89	3489,77	3948,44	4532,16
Obwód grodzieński rok poprzedni =100%	-	*89,4*	*112,3*	*104,4*	*113,1*	*114,8*
Obwód grodzieński podregion białostocko-suwalski =100%	*67,9*	*55,9*	*57,9*	*62,8*	*63,7*	*71,4*

Źródło: opracowanie własne na podstawie: *Produkt Krajowy Brutto. Rachunki regionalne w 2010 r.*, Urząd Statystyczny w Katowicach, Katowice 2012; *Produkt krajowy brutto – Rachunki regionalne w 2012 r.*, Urząd Statystyczny w Katowicach, Katowice, listopad 2014; *Wstępne szacunki produktu krajowego brutto według województw w 2013 r.*, Urząd Statystyczny w Katowicach, Katowice, 27 stycznia 2015; *Diagnoza stanu i możliwości rozwoju Transgranicznego Klastra Tufów Zeolitowych*, Rzeszów 2014.

Relacja wytworzonego PKB w analizowanych czterech podregionach względem siebie utrzymuje się na przestrzeni ostatnich sześciu lat na porównywalnym poziomie. Jednakże w okresie 2010-2013 najwyższą dynamikę ciągłego wzrostu PKB należy odnotować w przypadku obwodu grodzieńskiego. Z kolei podregion białostocko-suwalski, obok podregionu krośnieńsko-przemyskiego ma najbardziej ustabilizowane tempo wzrostu w latach 2009-2010. W obu przypadkach tempo wzrostu jest bardzo do siebie zbliżone.

Biorąc pod uwagę wartość generowanego PKB w danym regionie należy wskazać, iż obwód grodzieński ma największą dynamikę wzrostu PKB regionalnego w okresie 2008-2013, gdzie wartość regionalnego PKB w roku 2013 w stosunku do 2008 roku była wyższa o 36,1%. Rosnący potencjał gospodarczy obwodu grodzieńskiego znamionuje tym samym rosnący potencjał do wymiany transgranicznej, w szczególności z podregionem białostocko-suwalskim.

Wartość wytworzonego PKB w przeliczeniu na jednego mieszkańca w obwodzie grodzieńskim (*per capita*) w 2013 roku wyniosła 50620 tys. rubli i stanowiła 75,3% wartości PKB *per capita* dla całej Białorusi. Proporcja ta praktycznie odwzorowuje relacje województwa podlaskiego, w tym podregionu białostocko-suwalskiego, do poziomu średnio krajowego dla Polski. Zatem poziom dystansu rozwojowego obu dysku-

towanych regionów w stosunku do wartości krajowych sprawia, iż są one w podobnym położeniu jako regiony słabiej rozwinięte.

W przeliczeniu na euro wartość wytworzonego PKB *per capita* wyniosła 4296 euro. W stosunku do roku poprzedniego wartość PKB na jednego mieszkańca w omawianym obwodzie wzrosła o blisko 15,1%. Jednocześnie wartość PKB na jednego mieszkańca w obwodzie grodzieńskim stanowiła w 2013 r. 53,3% wartości PKB na jednego mieszkańca wytworzonego w tym samym czasie w podregionie białostocko-suwalskim.

Wartość wytworzonego PKB w przeliczeniu na jednego mieszkańca również wskazuje na podobne relacje pomiędzy analizowanymi podregionami, jak PKB ogółem (tabela 19.). Dynamika zmian w wartości wytwarzanego PKB w obwodzie grodzieńskim w przeliczeniu na jednego mieszkańca (wykres 4.) podobnie jak w pozostałych analizowanych podregionach właściwie pokrywa się z dynamiką zmian dla PKB ogółem.

Tabela 19. Produkt krajowy brutto w przeliczeniu na jednego mieszkańca w latach 2008-2013 na Białorusi oraz podregionach objętych badaniem (w zł, w euro; w cenach bieżących)

Wyszczególnienie	2008	2009	2010	2011	2012	2013
PKB *per capita* Białoruś (tys. rubli)	13642	14467	17347	31394	55726	67255
PKB *per capita* Obwód grodzieński (tys. rubli)	9694	10794	12383	21151	39965	50620
Obwód grodzieński Białoruś=100%	*71,1*	*74,6*	*71,4*	*67,4*	*71,7*	*75,3*
PKB *per capita* Obwód grodzieński (euro)	3093	2778	3235	3289	3731	4296
Obwód grodzieński rok poprzedni =100%	-	*89,8*	*116,5*	*101,7*	*113,4*	*115,1*
Obwód grodzieński podregion białostocko-suwalski =100%	*49,2*	*41,1*	*43,8*	*46,7*	*47,5*	*53,3*

Źródło: opracowanie własne na podstawie: *Produkt Krajowy Brutto. Rachunki regionalne w 2010 r.*, Urząd Statystyczny w Katowicach, Katowice 2012; *Produkt krajowy brutto – Rachunki regionalne w 2012 r.*, Urząd Statystyczny w Katowicach, Katowice, listopad 2014; *Wstępne szacunki produktu krajowego brutto według województw w 2013 r.*, Urząd Statystyczny w Katowicach, Katowice, 27 stycznia 2015; *Diagnoza stanu i możliwości rozwoju Transgranicznego Klastra Tufów Zeolitowych*, Rzeszów 2014.

Najwyższe spośród 4 badanych podregionów przyrosty regionalnego PKB w przeliczeniu na jednego mieszkańca w okresie 2010-2013 sukcesywnie odnotowuje obwód grodzieński.

Poziom wytwarzanego PKB przypadającego na jednego mieszkańca w obwodzie grodzieńskim pozycjonuje go na trzecim miejscu, jeśli chodzi o potencjalną siłę nabywczą w grupie analizowanych podregionów. Jednoczesnie rosnąca rok do roku siła nabywcza mieszkańców obwodu zachęcać będzie importerów do sprowadzenia twarów z zagranicy, w szczególności z podregionu białostocko-suwalskiego.

Analiza zmian produktu brutto w odniesieniu do poszczególnych regionów Republiki Białoruś prowadzona jest od 2010 r. Dynamika rozwoju obwodu grodzieńskiego według wskaźników wartości dodanej przy zachowaniu ogólnych tendencji nie jest niższa od tempa wzrostu produktu krajowego brutto Republiki Białoruś. Największy wpływ na wzrost regionalnego produktu brutto obwodu grodzieńskiego wywiera rozwój przemysłu. Jednakże wskaźniki wzrostu oraz rozwoju poszczególnych gałęzi gospodarki nie charakteryzują się stabilnością, więc dlatego struktura regionalnego produktu brutto obwodu grodzieńskiego w ciągu badanego okresu odznacza się zmianami.

1.2.2. Rynek pracy

W obwodzie grodzieńskim zamieszkuje 1054,9 tysięcy mieszkańców, w tym 768,4 tysięcy mieszkańców miast, mieszkańców wsi – 286,4 tysięcy osób. W układzie narodowościowym najwięcej jest Białorusinów (62,3%), ale liczni są także Polacy (24,8%) i Rosjanie (10,1%). Ukraińcy stanowią 1,8%, resztę zaś stanowią przedstawiciele innych narodowości.

Ludność zdolna do pracy w wieku produkcyjnym stanowiła w 2013 r. 57,6% ogólnej populacji obwodu grodzieńskiego i kształtowała się na poziomie 607,7 tys. osób. W tym samym okresie aktywność zawodowa ludności była na poziomie 498,2 tys. osób, zaś zatrudnienie na poziomie 495,4 tys. osób (tabela 20.), z czego 58,6% zatrudnionych w 2013 r. pracowało w sektorze prywatnym, zaś pozostałe 41,4% zatrudnionej ludności w sektorze publicznym.

Dynamika aktywności zawodowej ludności obwodu grodzieńskiego została zaprezentowana na wykresie 18. W obwodzie grodzieńskim wyraźna jest tendencja spadku liczby ludności w wieku produkcyjnym. W okresie 2008-2013 spadek tek wyniósł 3,9%. W tym samym czasie aktywność zawodowa ludności zmalała o 1,8%.

Tabela 20. Liczba ludności w wieku produkcyjnym, ludność aktywna zawodowo oraz poziom zatrudnienia w obwodzie grodzieńskim w latach 2008-2013 (w tys. osób)

Wyszczególnienie	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Ludność w tys. osób	1076,7	1071,3	1065,9	1061,2	1058,4	1054,9
Ludność zdolna do pracy w wieku produkcyjnym w tys. osób	632,0	627,2	623,4	618,4	612,1	607,7
Ludność zdolna do pracy w wieku produkcyjnym w % *Rok poprzedni = 100%*	-	*99,2*	*99,4*	*99,2*	*99,0*	*99,3*
Aktywna zawodowa ludności w tys. osób	507,4	512,1	512,0	510,0	504,6	498,2
Aktywna zawodowa ludności w % *Rok poprzedni = 100%*	-	*100,9*	*100,0*	*99,6*	*98,9*	*98,7*
Zatrudnienie w tys. osób	501,6	506,6	506,7	506,2	501,1	495,4
Zatrudnienie w tys. osób w % *Rok poprzedni = 100%*	-	*101,0*	*100,0*	*99,9*	*99,0*	*98,9*

Źródło: opracowanie własne na podstawie: *Потенциал трансграничного сотрудничества Гродненской области.*

Spadająca liczba ludności w wieku produkcyjnym i jeszcze w większym stopniu obniżająca się aktywność zawodowa w korelacji z rosnącym poziomem produkcji w obwodzie grodzieńskim może wywoływać w dłuższej perspektywie braki w zasobach kadrowych.

Według stanu na dzień 31 grudnia 2013 r. podlegające rejestracji bezrobocie wyniosło 0,5% (w dniu 31 grudnia 2012 r. – 0,6%). W dniu 31 grudnia 2013 r. w ewidencji znajdowało się 2,5 tys. bezrobotnych, co stanowiło 88,3% w liczby bezrobotnych w 2012 r. (tabela 21.). Przeciętnie miesięcznie liczba wolnych wakatów przewyższała liczbę bezrobotnych ponad dwukrotnie.

Jeśli chodzi o strukturę wiekową bezrobotnych sytuacja właściwie nie uległa zmianie w latach 2009-2012. W tym okresie najwięcej bezrobotnych było w dwóch grupach wiekowych: 50 lat i starsi oraz 20-24 lat. W pierwszym przypadku tendencja jest wzrostowa (z 16,8% w 2009 r. do 20,2% w 2012 r. ogółu bezrobotnych), zaś w drugiej grupie wiekowej poziom oscyluje wokół 17% (16,8% w 2012 r.).

Wykres 18. Dynamika zmian liczby ludności w wieku produkcyjnym, ludności aktywnej zawodowo oraz poziomu zatrudnienia w obwodzie grodzieńskim w latach 2008-2013 (rok poprzedni =100%)

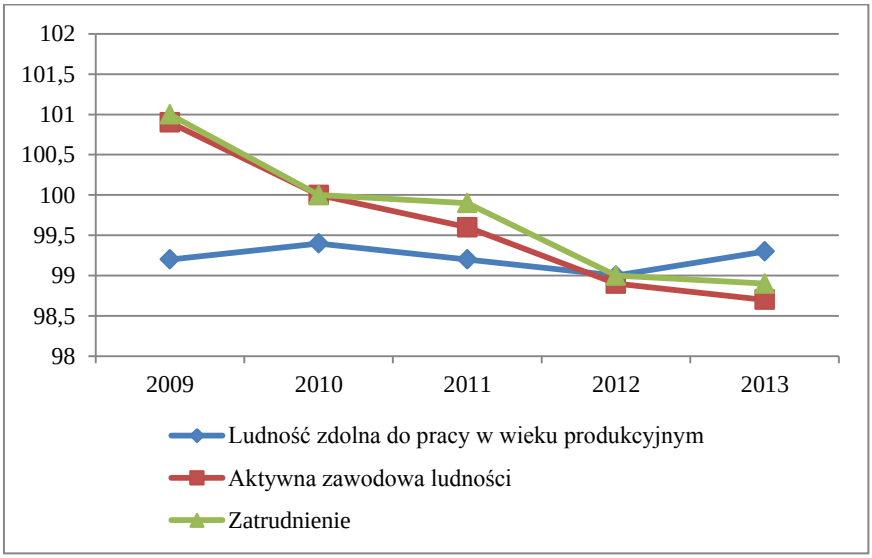

Źródło: opracowanie własne na podstawie: *Потенциал трансграничного сотрудничества Гродненской области*.

W porównaniu do pozostałych analizowanych regionów, obwód grodzieński charakteryzuje najniższy poziom bezrobocia rejestrowanego nie tylko w roku 2013, ale również w całym okresie 2008-2013 (tabela 22.).

Tabela 21. Wskaźniki koniunktury na rynku pracy obwodu grodzieńskiego

Wyszczególnienie		2008	2009	2010	2011	2012	2013
Bezrobotni, zarejestrowani w organach dla bezrobotnych, ds. zatrudnienia oraz w pomocy społecznej (średnio w ciągu roku, tys. osób)		5,8	5,5	5,3	3,8	3,5	2,5
Poziom zarejestrowanego bezrobocia (w % w stosunku do liczby aktywnych gospodarczo mieszkańców)		1,0	1,1	0,8	0,6	0,6	0,5
Liczba bezrobotnych zarejestrowanych w organach ds. pracy, zatrudnienia oraz	16-17	-	1,8	1,2	1,4	1,0	-
	18-19	-	5,9	4,7	4,3	4,1	-

Wyszczególnienie		2008	2009	2010	2011	2012	2013
ochrony społecznej – wg grup wiekowych na koniec roku, w tym wiekowo zaawansowani, tys.	20-24	-	16,6	16,8	17,5	16,8	-
	25-29	-	14,0	13,9	14,1	13,5	-
	30-34	-	10,0	10,8	11,7	12,3	-
	35-39	-	11,0	11,0	10,4	9,3	-
	40-44	-	11,2	11,3	10,3	11,0	-
	45-49	-	12,7	12,5	11,5	11,8	-
	50 i starsi	-	16,8	17,8	18,8	20,2	-

Źródło: opracowanie własne na podstawie: *Потенциал трансграничного сотрудничества Гродненской области*.

Tabela 22. Poziom bezrobocia w analizowanych regionach w latach 2008-2013

Wyszczególnienie	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Podregion białostocki	9,3	13,2	14,1	14,1	15,0	15,4
Podregion suwalski	11,7	14,5	15,6	16,9	16,5	16,6
Podregion krośnieński	14,4	17,5	16,3	16,3	17,6	17,3
Podregion przemyski	16,0	19,1	18,6	18,4	19,3	19,0
Obwód grodzieński	1,0	1,1	0,8	0,6	0,6	0,5
Obwód zakarpacki	6,8	10,6	9,3	10,2	9,2	8,2

Źródło: opracowanie własne na podstawie: Bank Danych Lokalnych Województwo podlaskie 2013, 2012, 2011, 2010, 2009, 2008…, op. cit.; Liczba bezrobotnych zarejestrowanych oraz stopa bezrobocia według województw, podregionów i powiatów – grudzień 2013, http://old.stat.gov.pl/gus/5840_1487_PLK_HTML .htm?action =show_archive, B. Błachut, M. Cierpiał-Wolan, D. Koprowicz, *Analiza rozwoju społeczno-gospodarczego województwa podkarpackiego w latach 2009-2013. Analizy statystyczne*, Urząd Statystyczny w Rzeszowie, Rzeszów 2014; http://www.uz.ukrstat.gov.ua/; *Praca w obwodzie zakarpackim. Zbiór statystyczny*, Użhorod 2012, Główny Urząd Statystyki Obwodu Zakarpackiego; *Praca w obwodzie zakarpackim. Zbiór statystyczny*, Użhorod 2014, Główny Urząd Statystyki Obwodu Zakarpackiego.

Obwód grodzieński, jak wynika z danych statystycznych, charakteryzuje się bardzo niskim poziomem bezrobocia. Mając na uwadze spadek osób w wieku produkcyjnym może stanowić to istotny hamulec wzrostu produkcji bez istotnego podwyższania wydajności pracy.

1.2.3. Wynagrodzenia

Średnie miesięczne nominalne wynagrodzenie pracowników w obwodzie grodzieńskim w 2013 r. wyniosło 4578.8 tys. rubli, co stanowiło 90,5% wielkości średniego miesięcznego nominalnego wynagrodzenia dla całej Białorusi. Wartość ta w porównaniu do 2012 r. była wyższa o 38,9%, zaś w stosunku do 2008 r. wzrosła blisko sześciokrotnie.

W przeliczeniu na walutę euro średnie miesięczne nominalne wynagrodzenie w obwodzie grodzieńskim w 2013 r. wyniosło 388 euro. Dla porównania poziom średniego miesięcznego nominalnego wynagrodzenia dla Republiki Białoruś wyniósł 439 euro.

Tabela 23. Średnie miesięczne nominalne wynagrodzenie pracowników na Białorusi i w obwodzie grodzieńskim w latach 2008-2013 (tys. rubli, euro)

Wyszczególnienie		2008	2009	2010	2011	2012	2013
Średnie miesięczne nominalne naliczone wynagrodzenie pracowników, tys. rubli	Białoruś	868,2	981,6	1217,3	1899,8	3676,1	5061,4
	Obwód grodzieński	793,3	894,8	1105,2	1714,8	3296,8	4578,8
Średnie miesięczne nominalne naliczone wynagrodzenie pracowników, euro	Białoruś	277	252	308	295	343	439
	Obwód grodzieński	253	230	280	267	307	388

Źródło: opracowanie własne na podstawie: *Потенциал трансграничного сотрудничества Гродненской области.*

Szczególnie widoczny jest przyrost wielkości średniego miesięcznego nominalnego wynagrodzenia w obwodzie grodzieńskim w latach 2012-2013. W roku 2012 wzrost analizowanego poziomu wynagrodzeń względem 2011 roku wyniósł 14,9%, natomiast w 2013 r. w stosunku do 2012 r. o kolejne 26,3% (wykres 19.).

W zestawieniu z pozostałymi analizowanymi regionami transgranicznymi, średnie miesięczne nominalne wynagrodzenie w obwodzie grodzieńskim w 2013 roku stanowiło zaledwie 46,9% wartości średniego miesięcznego nominalnego wynagrodzenia najbardziej rozwiniętego

podregionu białostocko-suwalskiego. Dla porównania średnie miesięczne nominalne wynagrodzenie w podregionie krośnieńsko-przemyskim stanowiło 90,5% białostocko-suwalskiego, a w obwodzie zakarpackim wskaźnik ukształtował się na poziomie zaledwie 31,4% (tabela 24.).

Wykres 19. Poziom średniego miesięcznego nominalnego wynagrodzenia pracowników na Białorusi i w obwodzie grodzieńskim w latach 2008-2013 (w euro)

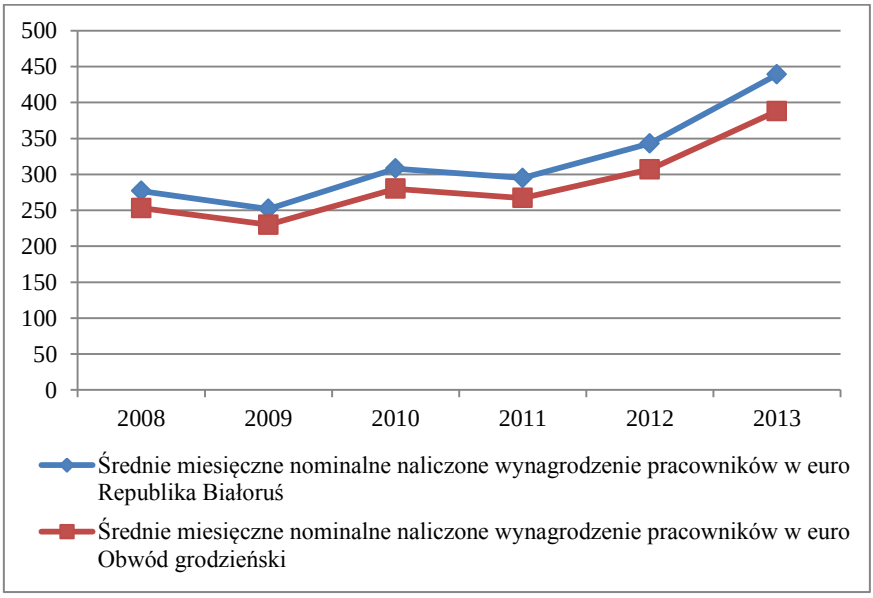

Źródło: opracowanie własne na podstawie: *Потенциал трансграничного сотрудничества Гродненской области*.

Tabela 24. Poziom średniego miesięcznego nominalnego wynagrodzenia w analizowanych podregionach w 2013 roku w euro (w %)

Wyszczególnienie	2013
Obwód grodzieński (euro)	388,0
Obwód grodzieński *podregion białostocko-suwalski =100%*	*46,9*

Źródło: opracowanie własne na podstawie Bank Danych Lokalnych, dane Urzędu Statystycznego w Rzeszowie; *Praca w obwodzie zakarpackim. Zbiór statystyczny*, Użhorod 2012, Główny Urząd Statystyki Obwodu Zakarpackiego; *Praca w obwodzie zakarpackim. Zbiór statystyczny*, Użhorod 2014, Główny Urząd Statystyki Obwodu Zakarpackiego.

Rosnący poziom wynagrodzeń może zachęcać ludność bierną zawodowo do aktywizacji i podejmowania pracy, tym samym ograniczając wskazywane zagrożenie braku zasobów ludzkich do pracy w przyszłości. Obecny poziom wynagrodzeń kształtuje warunki do osiągania przewag kosztowych przez przedsiębiorstwa obwodu grodzieńskiego, szczególnie w stosunku do regionów polskich.

1.2.4. Przemysł i budownictwo

Na rzecz obwodu grodzieńskiego przypada 10,2% produkcji przemysłowej Republiki Białoruś (2014 r.), około 15,3% produkcji rolnej (2014 r.). Przemysł pozostaje wiodącą gałęzią gospodarki regionu grodzieńskiego. Jego udział w wielkości regionalnego produktu brutto wynosi około 30%, co świadczy o wysokim poziomie wpływu na wskaźniki społeczno-gospodarcze rozwoju obwodu. Udział zysków ze sprzedaży dóbr wytworzonych w przemyśle stanowił w 2012 r. 57,0% łącznej wartości zysków dla obwodu grodzieńskiego, a dynamika przyrostu zysków ze sprzedaży produkcji przemysłowej w latach 2011-2012 przekraczała 150% względem roku poprzedniego.

W 2013 r. przemysł zapewnił obwodowi przyrost wielkości produkcji na poziomie 4,5%.

Dane zawarte w tabeli 26. wskazują, iż maleje od 2012 r. średnia liczba pracowników w działalności przemysłowej obwodu grodzieńskiego, przy jednoczesnym, począwszy od 2009 r. nieustannym wzroście rok do roku wielkości produkcji przemysłowej.

Powyższe może świadczyć o wzroście wydajności w przemyśle obwodu grodzieńskiego, co będzie z pewnością istotnym argumentem w walce konkurencyjnej na rynkach wymiany transgranicznej obwodu grodzieńskiego.

Tabela 25. Średnia liczba pracowników zatrudnionych w przemyśle oraz wielkość produkcji przemysłowej w obwodzie grodzieńskim w latach 2008-2013 (w tys. osób.; w mld rubli; mln euro)

Wyszczególnienie	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Średnia statystyczna liczba pracowników zatrudnionych w przemyśle w tys. osób	117,3	115,2	114,3	114,5	112,8	96,0

Wyszczególnienie	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Średnia statystyczna liczba pracowników zatrudnionych w przemyśle w % *Rok poprzedni = 100%*	-	*98,2*	*99,2*	*100,2*	*98,5*	*85,1*
Wartość produkcji przemysłowej w mld rubli w cenach bieżących	254,712	402,6	16164,3	30295,4	56603,4	61832,7
Wielkość produkcji przemysłowej w mld rubli w cenach bieżących w % *Rok poprzedni = 100%*	-	*158,1*	*4015,0*	*187,4*	*186,8*	*109,2*
Wielkość produkcji przemysłowej w mln euro w cenach bieżących	*81,3*	*103,6*	*4092,3*	*4710,0*	*5283,6*	*5247,9*

Źródło: opracowanie własne na podstawie: *Потенциал трансграничного сотрудничества Гродненской области.*

W kompleksie przemysłowym dominuje produkcja produktów spożywczych, których udział w wielkości produkcji całego obwodu wynosi 38,4% (w 2013 r.), jak również produkcja chemiczna (jej udział – 15,4%), produkcja maszyn i urządzeń (4,6%), produkcja innych niemetalicznych produktów mineralnych (8,05%).

W zakresie produkcji podstawowych rodzajów produktów w przeliczeniu na jednego mieszkańca obwód zajmuje wiodącą pozycję nie tylko w państwie, a także pośród krajów tzw. bliskiej zagranicy [28] i dalekiej zagranicy.[29]

W zakresie przemysłu przetwórczego tempo wzrostu ponad średni poziom w kraju jest osiągane w zakresie obróbki drewna oraz w produkcji wyrobów z drewna (159,6%, udział w ogólnej produkcji 2,8%), w produkcji metalurgicznej oraz w produkcji gotowych wyrobów z me-

[28] Bliska zagranica – w nomenklaturze rosyjskiej – to wszystkie państwa, które wchodziły dawniej w skład Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich (przyp. tłum.).

[29] Daleka zagranica – dla Federacji Rosyjskiej wszystkie państwa świata z wyłączeniem krajów tzw. „bliskiej zagranicy" (przyp. tłum.).

talu (118,7%, 3,0%), w zakresie produkcji wyrobów z gumy oraz z mas plastycznych (106,7%, 1,7%), w produkcji chemicznej (105,5%, 15,5%). Tempo wzrostu produkcji oraz podziału energii elektrycznej, gazu, pary i gorącej wody (udział w ogólnej produkcji kraju to 7,1%) wyniosło 124,6%, w tym produkcja energii elektrycznej – 146,7%, energii cieplnej – 103,6% (GRUPA „Grodnoenergo" – 106,1%).

Produkcja produktów żywnościowych, włączając w to napoje, jak również produkcja wyrobów tytoniowych zwiększyła się w 2013 r. o 3,2%. Wysokie tempo wzrostu produkcji surowców spożywczych osiągnięte zostało w zakresie produkcji wołowiny (123,6%), wieprzowiny (150,5%), mięsa i jadalnych podrobów drobiowych świeżych lub schłodzonych (110,7%), mleka, śmietany kremowej w opakowaniach twardych (134,8%) oraz innych produktów.

Osiągnięcie wskaźników produkcji w dużej mierze spowodowane jest prowadzonymi przez podmioty przemysłowe działaniami z zakresu wymiany wyposażenia technicznego. W latach 2013-2015 zaplanowano do zmodernizowania ponad 200 podmiotów ze sfery przemysłowej.

Do dziedzin specjalizacji obwodu grodzieńskiego należy zaliczyć produkcję amoniaku (100%), karpolaktamu (100%), tkanin koronkowych (powyżej 90%), ziemniaków (100%), produkcję szkła (100%), żywnościowych produktów mlecznych dla dzieci (100%) , 93% nawozów azotowych, 85% ciągników siewnych, 82% wyrobów z twardej skóry, 50% wyrobów tytoniowych, 48% łupków, 47% cementu, 42% farb i lakierów. Oprócz tego w obwodzie produkowana jest znaczna część wytwarzanego w Republice Białoruś papieru, materiałów budowlanych, wyrobów tytoniowych, wyrobów pończoszniczych oraz skarpet, jak również wyrobów skórzanych (tabela 26.).

Tabela 26. Udział obwodu grodzieńskiego w całości krajowej produkcji poszczególnych rodzajów produktów przemysłowych (w %)

Wyszczególnienie	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Nawozy azotowe w przeliczeniu na 100% azotu)	92,3	91,7	91,6	92,1	91,6	-
Amoniak	100	100	100	100	100	100
Karpolaktam	100	100	100	100	100	100
Tkanina koronkowa	95,5	96,4	98,2	98,5	99,3	-
Ziemniaki	100	100	100	100	99,9	-

Wyszczególnienie	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Cement portlandzki, glinowy, cement żużlowy oraz analogiczne cementy hydrauliczne	42,8	41,2	41,5	41,9	39,7	-
Płyty faliste (slate)	48,8	49,2	46,4	57,7	57,5	-
Szkło płaskie, odlewane, walcowane, ciągnione i dmuchane, ale nie obrobione innym sposobem	100	100	100	99,6	98,9	-
Papier oraz karton	20,7	21,0	20,3	21,5	19,9	-
Wyroby pończosznicze oraz skarpety	41,9	47,6	55,4	57,3	66,5	-
Wyroby skórzane	14,6	8,1	12,0	17,4	16,6	-
Wyroby tytoniowe	65,4	66,8	69,7	79,0	80,3	-
Żywność w proszku dla dzieci na bazie mleka	100	100	100	100	100	100

Źródło: opracowanie własne na podstawie: *Потенциал трансграничного сотрудничества Гродненской области*.

Sektor budowlany bazuje na bogatej bazie surowcowej i materiałów budowlanych wytwarzanych w obwodzie, w tym: cement, wapno, kreda, mieszanki budowlane suche w szerokim wyborze, produkty azbestowo-cementowe: łupki, rury produkcji Spółki Akcyjnej Typu Otwartego „Krasnosielskostrojmatieriały", "[*Krasnoselskostroymaterialy" „Krasnosielskie Materiały Budowlane" (Krasne Sioło)*], nowoczesne materiały ścienne – bloki z gazobetonu, cegła wapienno-piaskowa (Spółka Akcyjna Typu Otwartego „Grodzieński Kombinat Materiałów Budowlanych", Spółka Akcyjna Typu Otwartego „Smorgoński Beton Silikonowy" [*w mieście Smorgonie*]), wyroby stolarskie, drewniane skrzydła drzwiowe i okienne, profile, listwy (Spółka Akcyjna Typu Otwartego „Lidastrojmatieriały" [*Lidastroymaterialy, „Lidzkie Materiały Budowlane (Lida)*]", Spółka Akcyjna Typu Otwartego „Grodnożyłstroj" [*Grodnozhylstroy, Grodzieńskie Budownictwo Mieszkaniowe (Grodno)*]".

W ostatnich latach zostały wprowadzone nowe technologie i dokonano modernizacji przedsiębiorstw produkujących cement, materiały pokryciowe, materiały ścienne. W ciągu ostatnich dwóch lat w obwodzie opanowano produkcję nowego rodzaju materiału budowlanego – bloków ściennych z betonu komórkowego z dokładną geometrią cięcia płaszczyzny. W obwodzie grodzieńskim rozpoczęły działalność dwie zagraniczne linie technologiczne do produkcji takich bloków w Spółce Akcyjnej

Typu Otwartego „Smorgoński Beton Silikonowy” [*w mieście Smorgonie*] oraz w Spółce Akcyjnej Typu Otwartego „Grodzieński Kombinat Materiałów Budowlanych”. Produkcja wyrobów na takich liniach pozwala na osiąganie dużej dokładności uzyskiwanych bloków, na zmniejszanie kosztów materiałowych ponoszonych przy wykonywaniu robót na placu budowlanym, i co jest szczególnie ważne – pozwala na zwiększenie odporności termicznej przegród zewnętrznych konstrukcji, na uzyskanie oszczędności w zakresie energii cieplnej w trakcie eksploatacji budynku.

W związku z rosnącym popytem, zarówno wewnętrznym, jak i na rynkach zagranicznych, na takie rodzaje materiałów budowlanych, jak beton komórkowy oraz cegła silikatowa[30], będzie następowało dalsze zwiększanie się masy produkcji wskazanych materiałów. Przeprowadzone badania rynku dowodzą gospodarczej celowości opanowania produkcji elewacyjnej cegły silikonowej przeznaczonej do budowy ścian fasadowych budynków wznoszonych z betonu komórkowego.

Występują natomiast potrzeby rozwoju szerokiej gamy wysokiej jakości materiałów ściennych, łącznie z cegłą ceramiczną oraz silikatową, blokami z betonu komórkowego. W najbliższych latach wymagana jest modernizacja przedsiębiorstw prefabrykatów betonowych, unowocześnienie ich bazy materiałowo-technicznej w celu podniesienia jakości oraz konkurencyjności produkowanych wyrobów.

W 2013 r. oddano do użytkowania 654,9 tys. metrów kwadratowych powierzchni mieszkalnej, co odpowiada 125,6% w stosunku do roku 2012. Z wykorzystaniem pomocy państwowej zbudowano 362,3 tys. metrów kwadratowych powierzchni domów mieszkalnych – to znaczy 120,8% w stosunku do zadania, które wytyczone zostało przez Rząd.

Średnia wartość 1 metra kwadratowego ogólnej powierzchni mieszkalnej, która wybudowana została dla obywateli potrzebujących poprawy swych warunków mieszkaniowych z wykorzystaniem pomocy państwowej, na terenie obwodu grodzieńskiego – wyniosła 5,1 mln rubli (najniższa wartość pośród wszystkich obwodów).

Na terenie miejscowości wiejskich wprowadzono do eksploatacji 90,4 tys. metrów kwadratowych ogólnej powierzchni mieszkalnej.

W podsumowaniu roku 2013 można stwierdzić, że wielkość indywidualnego budownictwa mieszkaniowego wyniosła 253,7 tys. metrów kwadratowych, co daje 156,7% w porównaniu z rokiem 2012 oraz

[30] Cegła silikatowa – zwana jest również cegłą krzemionkową, cegłą wapienno-krzemową (przyp. tłum.).

38,7% w ogólnej wielkości oddanych do użytku mieszkań. Jest to najwyższy wskaźnik w ciągu wszystkich lat istnienia obwodu grodzieńskiego.

1.2.5. Podmioty gospodarcze i wyniki finansowe przedsiębiorstw

Według stanu na dzień 1 stycznia 2014 r. w obwodzie było zarejestrowanych 8740 podmiotów małej przedsiębiorczości. Oznaczało to przyrost na poziomie 110,8% [*podmiotów małej przedsiębiorczości*] w stosunku do dnia 1 stycznia 2013 roku. Z tego działalność gospodarczą prowadziło 7939 podmiotów, w tym 7006 było mikroprzedsiębiorstwami (88,2% w stosunku do łącznej liczby podmiotów małej przedsiębiorczości), 933 małymi przedsiębiorstwami (11,8% w stosunku do ogólnej liczby).

W oparciu o podsumowanie z 2013 roku na mikro oraz małe przedsiębiorstwa przypadało 15,3% średniego zatrudnienia we wszystkich podmiotach w obwodzie, 6,6% łącznej wielkości produkcji przemysłowej oraz 13,9% obrotów handlu zagranicznego towarami.

W 2013 r. zarejestrowanych zostało ponad 1500 nowych małych przedsiębiorstw, w tym 113 z kapitałem zagranicznym. Jako podstawowy rodzaj działalności 285 jednostek określiło – przemysł.

Znacznie zwiększyła się liczba podmiotów infrastruktury otoczenia biznesu. Wg stanu na dzień 1 stycznia 2014 r. funkcjonuje 14 Centrów Wsparcia Rozwoju Przedsiębiorczości, z których 5 utworzonych zostało w 2013 r. W ramach działań promujących przedsiębiorczość w 2013 r. odbyły się – trzeci oraz czwarty – Grodzieńskie Weekendy Inwestycyjne. W ich trakcie zaprezentowanych zostało 35 pomysłów biznesowych, udział wzięło 300 osób.

Charakterystykę liczby oraz osiągnięć ekonomicznych mikro i małych przedsiębiorstw w obwodzie grodzieńskim prezentuje tabela 27. W latach 2010-2013 rosła liczba mikro i małych podmiotów w obwodzie grodzieńskim. W 2013 r. względem roku poprzedniego przyrost liczby podmiotów ukształtował się na poziomie blisko 16%. Także inne wskaźniki ekonomiczne dotyczące omawianej grupy przedsiębiorstw wykazały znaczące wzrosty.

Jedynie w przypadku salda obrotów handlowych z zagranicą, import mikro i małych podmiotów pozostaje wyższy nad eksportem, co skutkuje ujemnym saldem handlowej tej grupy przedsiębiorstw.

Zgodnie ze stanem na dzień 1 lutego 2014 r., w kraju [*Republika Białoruś*] prowadziło działalność 142,3 tys. podmiotów prawnych (w

obwodzie [31] grodzieńskim 12,2 tys. – 8,5%) oraz 268,1 tys. indywidualnych przedsiębiorców. Spośród 142,3 tys. podmiotów[32] w sferze produkcji, działalność prowadziło 34 tys. (w obwodzie grodzieńskim 3,1 tys. – 9,1%) podmiotów, w sferze usług – 108,3 tys. podmiotów (76,1%), w obwodzie grodzieńskim – 9,1 tys. podmiotów (74,6%) (tabela 28.).

Dochody ze sprzedaży produkcji, towarów, robót, usług według różnych rodzajów działalności gospodarczej zostały przedstawione w tabeli 29.

Tabela 27. Podstawowe wskaźniki ekonomiczne działalności mikropodmiotów oraz małych podmiotów w obwodzie grodzieńskim w latach 2009-2013.

Wyszczególnienie	**2009**	**2010**	**2011**	**2012**	**2013 1) 33**
Liczba podmiotów, które prowadziły działalność w roku sprawozdawczym					
jednostek	5 943	6 304	6 563	6 847	7 939
w % w stosunku do roku ubiegłego	*x*	*106,1*	*104,1*	*104,3*	*115,9*
Średnia liczba pracowników					
tys. osób	65,3	64,8	67,6	72,8	69,1
w % w stosunku do roku ubiegłego	*x*	*99,3*	*104,3*	*107,6*	*95,0*
Naliczone średnie miesięczne nominalne wynagrodzenie pracowników *tys. rubli*	701,5	862,4	1 376,2	2 789,8	3 826,1
Wartość wytworzonych produktów (robót, usług) *mld rubli*	2 140,0	2 736,8	5 523,1	11 749,8	11 890,6
Wartość produkcji przemysłowej *mld rubli*	817,2	1 102,2	2 334,6	5 902,5	4 119,5
Zysk ze sprzedaży produktów, towarów, robót, usług					

[31] Obwód – jednostka administracyjno-terytorialnego podziału kraju, odpowiednik województwa (przyp. tłum).

[32] W nomenklaturze białoruskiej w danym kontekście termin „podmiot" często zamieniany jest terminem „organizacja" (przyp. tłum.).

[33] Brak w przedłożonym do tłumaczenia dokumencie tekstu odsyłacza nr 1 wyszczególnionego w rosyjskojęzycznym wariancie (przyp. tłum.).

Wyszczególnienie	2009	2010	2011	2012	2013 [1)] 33
mld rubli	4 817,9	6 080,6	11 206,5	22 504,0	25 491,6
w % w stosunku do roku ubiegłego	*x*	*126,2*	*184,3*	*200,8*	*113,3*
Czysty zysk, straty netto (-), mld rubli	213,5	345,8	972,2	1 450,5	1 449,7
Rentowność sprzedaży, %	6,5	7,1	11,7	9,2	7,5
Udział podmiotów przynoszących straty, %	21,0	18,2	15,0	14,8	16,0
Inwestycje w środki trwałe, mld rubli	1 250,6	1 517,9	2 278,3	5 442,7	4 089,3
Detaliczny obrót towarami podmiotów sfery handlowej, mld rubli	1 350,9	1 492,0	2 501,1	4 599,5	5 889,4
Obrót towarami żywienia społecznego, mld rubli	65,2	74,9	127,3	235,5	297,4
Eksport towarów, mln USD	56,4	69,8	104,9	175,9	141,8
Import towarów, mln USD	246,7	328,8	317,0	526,7	412,4
Saldo, mln USD	-190,3	-259,0	-212,1	-350,8	-270,6

Źródło: opracowanie własne na podstawie: *Потенциал трансграничного сотрудничества Гродненской области*.

Wskaźniki rentowności sprzedaży w obwodzie grodzieńskim w latach 2009-2013 według rodzajów działalności zawarto w tabeli 30. Najwyższe wartości w omawianym okresie osiąga budownictwo, w 2012 r. wskaźnik na poziomie 9,8%, przemysł (2013 -9,1) oraz transport i łączność (2013 - 8,4%).

W ciągu 2013 r. zysk z tytułu sprzedaży produkcji, towarów, robót, usług podmiotów obwodu w cenach bieżących wyniósł 118,6 tryliona rubli, co oznaczało wzrost o 21,1 w ciągu roku 2012 (por. tabela 31.).

Tabela 28. Liczba podmiotów prowadzących działalność gospodarczą w obwodzie grodzieńskim wg struktury własności oraz rodzaju działalności na dzień 1.02.2014 r.

Wyszczególnienie	Liczba podmiotów łącznie		W tym:				
			Rolnictwo, łowiectwo, gospodarka	Przemysł	Budownictwo	Handel	Inne
Łącznie osób prawnych	Jedn.	12163	605	1580	850	3245	5883
	%	*100*	*100*	*100*	*100*	*100*	*100*
Własność państwowa	Jedn.	2 097	63	85	45	20	1 884
	%	*17,2*	*10,4*	*5,4*	*5,3*	*0,6*	*32,0*
Krajowa	Jedn.	218	16	11	1	6	184
	%	*1,8*	*2,6*	*0,7*	*0,1*	*0,2*	*3,1*
Komunalna	Jedn.	1 879	47	74	44	14	1 700
	%	*15,4*	*7,8*	*4,7*	*5,2*	*0,4*	*28,9*
Własność prywatna	Jedn.	9 750	533	1 415	793	3 116	3 893
	%	*80,2*	*88,1*	*89,5*	*93,3*	*96,0*	*66,2*
W niej liczba podmiotów z udziałem własności państwowej	Jedn.	164	8	71	24	34	27
	%	*1,3*	*1,3*	*4,5*	*2,8*	*1,0*	*0,5*
Własność podmiotów zagranicznych	Jedn.	316	9	80	12	109	106
	%	*2,6*	*1,5*	*5,1*	*1,4*	*3,4*	*1,8*

Źródło: opracowanie własne na podstawie: *Потенциал трансграничного сотрудничества Гродненской области.*

Tabela 29. Dochód ze sprzedaży produkcji, towarów, robót, usług w obszarze różnych rodzajów działalności gospodarczej (miliardy rubli; w cenach bieżących)

Wyszczególnienie		2008	2009	2010	2011	2012
Republika Białoruś (mld rubli)		339058,0	352360,1	453349,3	908702,6	1545814,9
Obwód grodzieński (mld rubli)	Łącznie	25892,2	28 727,1	37 500,6	67 593,9	115 207,4
	Przemysł	13 588,2	15 543,3	21 190,5	39 342,6	65 666,0
	Rolnictwo, łowiectwo oraz gospodarka leśna	2 131,4	2 324,0	2 742,6	5 137,3	10 168,4
	Budownictwo	2 376,8	2 863,7	3 566,0	5 594,1	9 370,8
	Handel	5 645,2	6 183,7	7 839,4	13 961,1	23 886,4
	Hotele oraz restauracje	125,4	131,0	135,2	246,3	433,8
	Transport oraz łączność	1 173,6	1 109,5	1 358,4	2 302,5	3954,7
Republika Białoruś, (mln euro)		108,1594	90,68871	114,7752	141,2766	144,2924
Obwód grodzieński (mln euro)	Łącznie	8259,602	7393,64	9494,087	10508,87	10753,91
	Przemysł	4334,631	4000,458	5364,833	6116,622	6129,522
	Rolnictwo, łowiectwo oraz gospodarka leśna	679,916	598,14	694,348	798,7	949,158
	Budownictwo	758,198	737,045	902,81	869,719	874,707
	Handel	1800,817	1591,53	1984,713	2170,542	2229,65
	Hotele oraz restauracje	40,003	33,716	34,229	38,292	40,493
	Transport oraz łączność	374,378	285,558	343,908	357,971	369,147

Źródło: opracowanie własne na podstawie: *Потенциал трансграничного сотрудничества Гродненской области.*

Tabela 30. Rentowność sprzedaży w odniesieniu do rodzajów działalności gospodarczej (w %)

Wyszczególnienie		2008	2009	2010	2011	2012	2013
Białoruś	Łącznie	7,6	5,9	5,8	10,1	9,2	-
Obwód grodzieński	Łącznie	7,0	5,3	5,6	8,8	9,3	7,9
	Rolnictwo, łowiectwo oraz gospodarka leśna	7,7	0,4	-0,3	16,3	20,1	7,8
	Przemysł	7,6	5,5	6,4	9,2	9,8	9,1
	Budownictwo	10,6	9,9	8,4	6,6	8,5	9,8
	Handel, remont samochodów, wyrobów gospodarstwa domowego oraz przedmiotów użytku osobistego	3,9	3,5	3,4	5,5	4,2	2,8
	Hotele oraz restauracje	1,9	2,7	3,0	2,4	3,6	1,9
	Transport oraz łączność	8,0	8,8	8,6	10,4	7,1	8,4

Źródło: opracowanie własne na podstawie: *Потенциал трансграничного сотрудничества Гродненской области*.

Tabela 31. Podstawowe wyniki finansowe działalności podmiotów obwodu grodzieńskiego[1)]

Wyszczególnienie	2012	2013	2013 w % *2012 =100%*
Zysk ze sprzedaży produkcji, towarów, robót, usług, mld rubli	97 917,6	118 613,5	*121,1*
Koszt własny sprzedanej produkcji, towarów, robót, usług, mld rubli	75 659,3	91 985,6	*121,6*

Zysk, strata (-) ze sprzedaży produkcji, towarów, robót, usług, mld rubli	9 335,2	9 425,7	*101,0*
Zysk, strata (-) przed opodatkowaniem, mld rubli	7 063,2	5 397,6	*76,4*
Czysty zysk, strata (-), mld rubli	6 156,0	4 150,7	*67,4*
Zysk ze sprzedaży produkcji, towarów, robót, usług w przeliczeniu na jednego statystycznego pracownika			
mln rubli	388,0	481,5	*124,1*
tys. USD	46,4	53,7	*115,7*
Rentowność sprzedanej produkcji, towarów, robót, usług, w %	12,3	10,2	*X*
Rentowność sprzedaży, w %	9,5	7,9	*X*
Liczba nierentownych podmiotów, jednostek	35	66	*188,6*
Udział nierentownych przedsiębiorstw w ogólnej liczbie organizacji, w %	4,1	7,7	*X*

[1)] Bez banków, organizacji ubezpieczeniowych, organizacji budżetowych, mikropodmiotów[34] oraz małych podmiotów bez podporządkowania resortowego.

Źródło: opracowanie własne na podstawie: *Потенциал трансграничного сотрудничества Гродненской области*.

1.2.6. Wielkość i struktura handlu zagranicznego

Działalność w sferze handlu zagranicznego – to jeden z ważniejszych kierunków rozwoju gospodarki w obwodzie grodzieńskim. Obwód może poszczycić się stałym wzrostem obrotu towarowego z krajami Wspólnoty Niepodległych Państw oraz poza WNP. Rozmiar eksportu i importu towarów i usług w obwodzie grodzieńskim w latach 2008-2013, przedstawiony został w tabeli 32. oraz na wykresach 20. i 21.

Poza rokiem 2009 oraz 2011 obwód grodzieński odnotowuje wzrosty eksportu rok do roku. Z kolei spadek importu w względem roku poprzedniego odnotowano odpowiednio w roku 2009 i 2013.

W całości z terenu obwodu w ciągu 2013 r. eksport towarów wyniósł 2361,2 mln dolarów USA (tempo wzrostu – 113,7%), import – 1625,5 mln dolarów USA (tempo wzrostu – 94,1%), saldo powstało dodatnie w wysokości 735,8 dolarów USA i w porównaniu z poziomem 2012 r. zwiększyło się o 385,7 dolarów USA.

[34] Por. przypis 33.

W całym badanym okresie obwód grodzieński odnotował w ujęciu wartościowym nadwyżkę eksportu nad importem (dodatnie saldo bilansu handlowego), która w roku 2013 wyniosła 735,8 mln USD.

Tabela 32. Rozmiar eksportu i importu w obwodzie grodzieńskim w latach 2008-2013 w mln USD (w %)

Wyszczególnienie	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Obroty (mln USD)	3073,1	2403,9	2972,2	3794,7	3803,7	3986,6
Rok poprzedni =100%	*124,5*	*78,2*	*123,6*	*127,7*	*100,2*	*104,8*
Podlaskie=100%	97,6	104,5	100,3	97,5	98,6	92,4
Eksport (mln USD)	1564	1253,1	1628,8	2113,3	2077,8	2361,2
Rok poprzedni =100%	110,9	80,1	130	129,7	98,3	113,6
Podlaskie=100%	103,1	106,2	110,8	112,7	99,1	96,5
Import (mln USD)	1509,1	1150,8	1343,4	1681,4	1725,9	1625,4
Rok poprzedni =100%	*142,8*	*76,3*	*116,7*	*125,2*	*102,6*	*94,2*
Podlaskie=100%	*92,5*	*102,8*	*90,0*	*83,3*	*98,0*	*87,1*
Saldo obrotu (w mln USD)	54,9	102,3	285,4	431,9	351,9	735,8

Źródło: opracowanie własne na podstawie: J. Grabowiecki, *Eksport regionów peryferyjnych na przykładzie województwa podlaskiego*, prezentacja w ramach konferencji „Podlasie na eksport", Białystok 15 grudnia 2014 r.*; Handel zagraniczny w Polsce i Małopolsce w 2010* roku, Kraków 2011; *Handel zagraniczny w Polsce i Małopolsce w 2011 roku*, Kraków 2012; *Handel zagraniczny w Polsce i Małopolsce w 2013 roku,* Kraków 2014, http://www.uz.ukrstat.gov.ua/.

Warto zauważyć, że dodatnie saldo obrotu towarowego w wymianie zagranicznej ulega ciągłemu zwiększeniu od roku 2008 do chwili obecnej (wykres 20.), z wyjątkiem 2012 r.

Począwszy od 2009 r. do chwili obecnej w wymianie handlowej obwodu grodzieńskiego występuje pozytywna tendencja, jeśli chodzi o jej bezpośredni wpływ na zmiany regionalnego PKB. Bowiem dynamika wzrostu importu od 2009 r. aż do 2013 r. była niższa od dynamiki wzrostu eksportu (wykres 21.) z wyłączeniem roku 2012. Z punktu widzenia regionalnych producentów oznacza to proporcjonalnie większy udział w wymianie handlowej, a dla regionu przyrost regionalnego PKB związany z eksportem produktów wytworzonych w regionie za granicę obwodu.

Wykres 20. Wartość handlu zagranicznego obwodu grodzieńskiego w latach 2008-2013 (w mln USD)

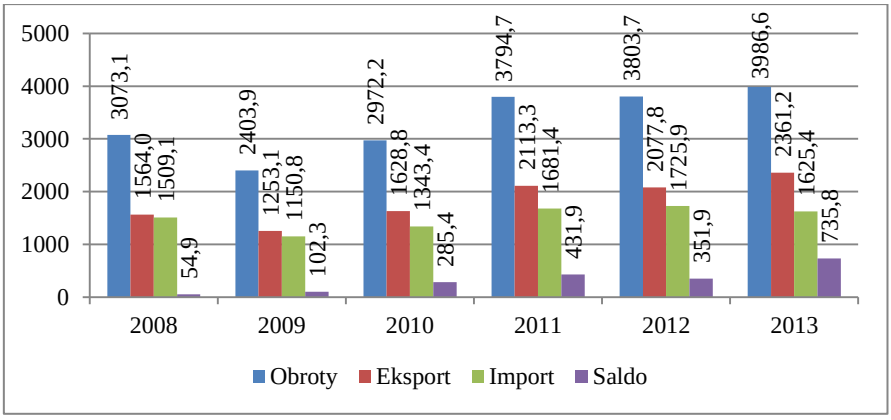

Źródło: *Потенциал трансграничного сотрудничества Гродненской области.*

Wykres 21. Dynamika eksportu i importu obwodu grodzieńskiego w latach 2008-2013

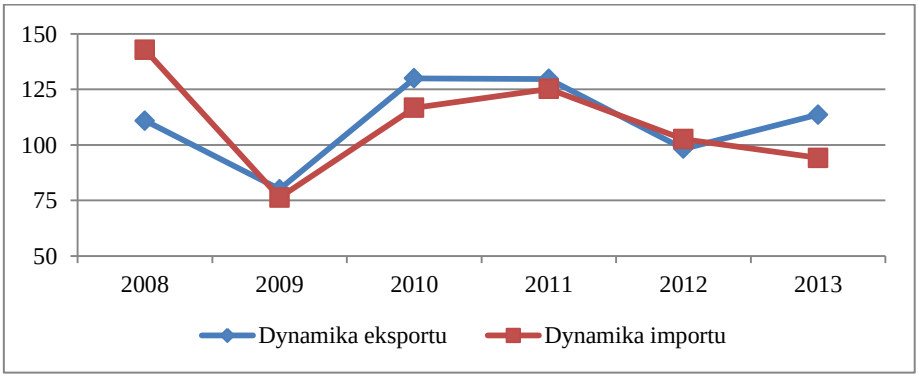

Źródło: *Потенциал трансграничного сотрудничества Гродненской области.*

Obroty handlowe obwodu grodzieńskiego z zagranicą w 2013 r. stanowiły 92,4%. wartości obrotów województwa podlaskiego w tym samym okresie. Wartość eksportu obwodu grodzieńskiego w 2013 r. stanowiła 96,5% wartości eksportu województwa podlaskiego. Z kolei import obwodu grodzieńskiego w 2013 r. stanowił 87,1% wartości importu województwa podlaskiego.

Struktura dostaw za granicę prezentuje szerokie spektrum towarów i usług. Nawozy mineralne oraz wały napędowe, włókna chemiczne, farby i lakiery, materiały budowlane, produkty przedsiębiorstw przemy-

słu lekkiego oraz towary produkcji rolnej są znane zarówno w całej Białorusi, jak i daleko poza jej granicami. Grodzieńszczyzna wytwarza około 1% rynku światowego karbamidu, ponad 2% siarczanu amonu oraz 4,5% światowej produkcji nici kordowych i technicznych. Jednostki organizacyjne obwodu dokonywały operacji eksportowo-importowych ze 132 krajami świata. Towary dostarczane były na rynki 89 państw, a importowane były ze 111 krajów. Podstawowymi partnerami handlowymi są: Rosja, Polska, Niemcy, Ukraina, Chiny, USA, Litwa oraz Włochy (por. tabela 33.).

Z łącznej wielkości towarów wyeksportowanych z obwodu – na Rosję przypadło 59,9%, na pozostałe kraje WNP – 9,0%, zaś na kraje Unii Europejskiej – 17,5%. Import z Rosji – to 22,8% łącznej wielkości towarów importowanych przez obwód, z pozostałych krajów WNP – 7,0%, z krajów UE – 43,6%.

Pod względem wielkości obrotów dla obwodu grodzieńskiego Polska i Ukraina stanowią w kolejności odpowiednio 2. i 4. w hierarchii ważności kraj w zakresie wymiany handlowej.

W 2013 r. geografia eksportu towarów przedsiębiorstw z obwodu poszerzyła się o 9 państw: Bangladesz, Bośnia i Hercegowina, Gabon, Kamerun, Kostaryka, Malezja, Meksyk, Urugwaj. Na nowe rynki eksportowano: żywność dla dzieci – Spółka Akcyjna Typu Otwartego „Biełłakt" [*„Biellakt", „Białoruska Laktoza"*] do Pakistanu; lornetki, lunety Zagraniczne Prywatne Produkcyjno-Unitarne Przedsiębiorstwo „Biełtieks Optik" [*„Belteks Optik" „Białoruskie Tekstylia i Przybory Optyczne"*] do Singapuru, Wietnamu, Turcji, Kamerunu, Arabii Saudyjskiej, Bośni i Hercegowiny, Urugwaju; wyroby wódczane Odrębny Samodzielny Podwydział „Fabryka Win i Wódek w Zdzięciole" na Cypr; ręczniki higieniczne „Kompania Produkcyjna „Romaks" Sp. z o.o. do Gabonu, świeże ziemniaki do Serbii, kazeinę do Meksyku i in.

Tabela 33. **Dane dotyczące handlu zagranicznego w odniesieniu do poszczególnych krajów w 2013 roku (dane szacunkowe)**

Lp.	Wyszczególnienie	Obrót towarami		Eksport		Import		Saldo tys. USD
		tys. USD	2012=100%	tys. USD	2012=100%	tys. USD	2012=100%	
	Łącznie	3 986 690,0	104,8	2 361 231,8	113,7	1 625 458,2	94,1	735 773,6
1.	Rosja	1 767 364,4	107,7	1 394 435,5	111,9	372 928,9	94,4	1 021 506,6
2.	**Polska**	**324 789,1**	**119,6**	**106 426,8**	**105,3**	**218 362,3**	**128,0**	**-111 935,5**
3.	Niemcy	265 313,9	120,2	53 620,7	114,0	211 693,2	121,9	-158 072,5
4.	**Ukraina**	**208 087,8**	**114,0**	**112 529,8**	**141,9**	**95 558,0**	**92,7**	**16 971,8**
5.	Chiny	194 867,9	91,9	125 253,2	88,7	69 614,7	98,3	55 638,5
6.	Włochy	111 515,4	95,1	2 988,4	148,9	108 527,0	94,1	-105 538,6
7.	Francja	91 629,5	114,8	52 863,0	115,0	38 766,5	114,6	14 096,5
8.	Brazylia	75 923,5	124,9	53 582,1	208,9	22 341,4	63,5	31 240,7
9.	Tajwan (Chiny)	54 497,3	259,9	50 857,5	294,6	3 639,8	98,1	47 217,7
10.	Kazachstan	53 950,3	93,6	48 826,8	91,5	5 123,5	119,9	43 703,3
11.	Turcja	46 920,3	89,1	5 538,0	126,1	41 382,3	85,7	-35 844,3
12.	Holandia	45 723,0	88,3	15 793,0	130,6	29 930,0	75,4	-14 137,0
13.	Austria	36 843,4	97,5	493,4	44,5	36 350,0	99,1	-35 856,6
14.	Republika Mołdawii	35 189,2	174,4	32 740,8	190,8	2 448,4	81,1	30 292,4

Lp.	Wyszczególnienie	Obrót towarami		Eksport		Import		Saldo tys. USD
		tys. USD	2012=100%	tys. USD	2012=100%	tys. USD	2012=100%	
15.	Belgia	35 112,4	149,8	19 137,5	180,4	15 974,9	124,5	3 162,6
16.	Wielka Brytania	33 090,1	122,5	16 469,3	279,7	16 620,8	78,6	-151,5
17.	Stany Zjednoczone	32 560,4	103,8	5 909,9	98,9	26 650,5	105,0	-20 740,6
18.	Republika Czeska	26 955,7	98,6	9 493,4	78,2	17 462,3	114,8	-7 968,9
19.	Argentyna	23 739,0	68,9	-	-	23 739,0	87,2	-23 739,0
20.	Kanada	23 634,1	78,3	22 112,6	78,0	1 521,5	83,4	20 591,1
21.	Szwajcaria	22 249,1	20,9	1 648,4	229,2	20 600,7	19,4	-18 952,3
22.	Uzbekistan	19 635,1	117,9	11 125,8	120,6	8 509,3	114,6	2 616,5
23.	Hiszpania	17 336,6	123,5	2 234,0	126,5	15 102,6	123,0	-12 868,6
24.	Indie	14 957,8	21,9	6 688,3	в 3,3р.	8 269,5	12,5	-1 581,2
25.	Słowacja	14 106,0	162,4	4 197,5	177,7	9 908,5	156,7	-5 711,0
26.	Nigeria	13 574,7	в 559р.	13 574,7	в 559р.	-	-	13 574,7
27.	Łotwa	12 882,1	107,6	6 190,6	134,6	6 691,5	90,8	-500,9
28.	Finlandia	12 620,8	126,0	494,8	30,4	12 126,0	144,6	-11 631,2
29.	Słowenia	12 162,2	146,6	2 347,8	84,1	9 814,4	178,3	-7 466,6

Źródło: opracowanie własne na podstawie: Потенциал трансграничного сотрудничества Гродненской области.

Obwód posiada 42 porozumienia dotyczące współpracy gospodarczo-handlowej, naukowo-technicznej oraz kulturalnej zawarte pomiędzy Obwodem Grodzieńskim Obwodowym Komitetem Wykonawczym a państwami obcymi, w tym z 22 regionami Federacji Rosyjskiej.

W ciągu 2013 r. 223 podmioty gospodarcze obwodu wzięły udział w 143 przedsięwzięciach wystawienniczo-targowych za granicą. W celu poszerzenia oraz umocnienia związków gospodarczo-handlowych pomiędzy producentami towarów obwodu i regionów krajów tzw. bliskiej zagranicy i dalekiej zagranicy w mieście Grodno rokrocznie odbywa się wielogałęziowa wystawa handlowa „Euroregion Niemen". W 2013 r. wystawę tę odwiedziły osoby z kręgów biznesowych obwodu kaliningradzkiego oraz niżegorodzkiego w Rosji.

Strukturę towarową eksportu obwodu grodzieńskiego w 2012 prezentuje wykres 22.

Główni eksporterzy obwodu grodzieńskiego to – Spółka Akcyjna Typu Otwartego „Radiowołna" [*Radiovolna, „Fala Radiowa"*], Zjednoczenie Państwowe „Grodnomiasomołprom" [*Grodnomiasomol prom, „Grodzieński Przemysł Mięsny i Mleczny*], Przedsiębiorstwa Grupy Państwowe Przedsiębiorstwa Unitarne „Obsielchoztiechnika" [*Obsielkhoztekhnika „Sprzęt Rolniczy dla Obwodu"*], „Biokom Tiechnołogija" [*Biokom Tekhnologya, „Technologia dla Biologii i Handlu"*] Sp. z o.o., Spółka Rolna z Ograniczoną Odpowiedzialnością „Kontie Spa" [*Conte Spa*], Zagraniczna Spółka z Ograniczoną Odpowiedzialnością „Kronospan" [*Kronospan*], Spółka Akcyjna Typu Otwartego „Tabacznaja Fabrika „Nioman" [*Tabachnaya Fabrika „Nioman", Fabryka Wyrobów Tytoniowych „Niemen"*], Spółka Akcyjna Typu Otwartego „Skidielskij Sachkombinat" [*Skidelskiy Sakhkombinat, Kombinat Cukrowniczy w Skidlu*], Spółka Akcyjna Typu Otwartego „Awtoprowod" [*Avtoprovod, „Przewody Samochodowe*] Miasto Szczuczyn, Spółka Akcyjna Typu Otwartego „Biełkard" [*Bielkard, „Białoruskie Wały Napędowe"*], Spółka Akcyjna Typu Otwartego „Łakokraska" [*Lakokraska, „Lakiery i Farby"*], Spółka Akcyjna Typu Otwartego „Grodno Azot" [*Grodno Azot, „Grodzieńskie Zakłady Azotowe"*].

Wykres 22. Struktura towarowa eksportu obwodu grodzieńskiego w 2012 roku

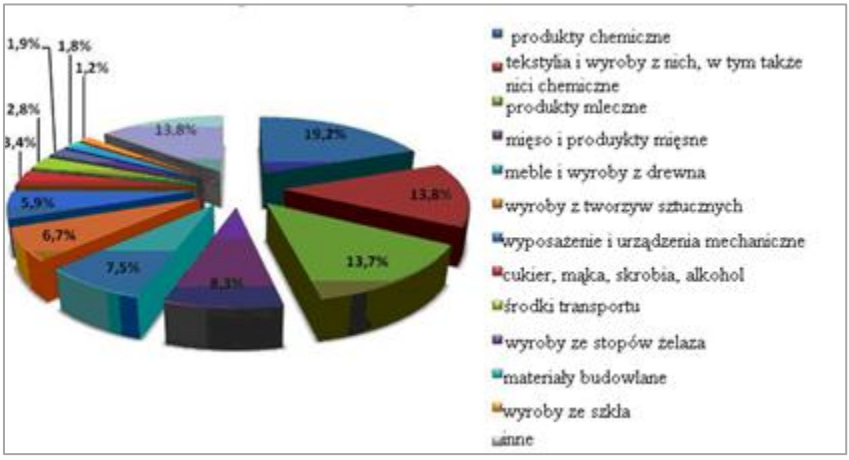

Źródło: opracowanie własne na podstawie: *Потенциал трансграничного сотрудничества Гродненской области.*

Podstawą importu jest mięso oraz spożywcze uboczne produkty mięsne, tytoń, paliwo mineralne, ropa naftowa i produkty jej destylacji, tworzywa sztuczne oraz wyroby z nich, tekstylia i wyroby tekstylne, metale nieszlachetne oraz wyroby z nich, maszyny i inne.

Według stanu z dnia 1 stycznia 2013 r. za granicą funkcjonowało 45 podmiotów z sieci wymiany towarowej (według stanu z dnia 1 stycznia 2012 roku – 38 podmiotów). Za granicą działają 4 podmioty sieci wymiany towarowej z białoruskim kapitałem: Spółka Akcyjna Typu Zamkniętego Torgowyj Dom „Grodnienskij" [*Torgovyj Dom „Grodnenskiy", Dom Handlowy „Grodzieński"*], miasto Smoleńsk (75% akcji należy do Zjednoczenia Państwowego „Grodnomiasomołprom" oraz do organizacji branży przemysłu mięsnego i mlecznego obwodu); „Torgowyj Dom „Biełłakt" Sp. z o.o. [*Torgovyj Dom „Biellakt", Dom Handlowy „Białoruska Laktoza"*] miasto Smoleńsk (26% akcji należy do Spółki Akcyjnej Typu Otwartego „Biełłakt" [*Biellakt, „Białoruska Laktoza"*] z Wołkowyska); „Torgowyj Dom „Biełłakt-Ukraina" Sp. z o.o. [*Torgovyj Dom „Biellakt-Ukraina", Dom Handlowy „Białoruska Laktoza - Ukraina"*] miasto Kijów (26% akcji należy do Spółki Akcyjnej Typu Otwartego „Biełłakt" [*Biellakt*]) z Wołkowyska; „Torgowyj Dom „Szczuka" Sp. z o.o. [*Torgovyj Dom „Shchuka", Dom Handlowy „Szczupak"*] miasto Briańsk (51% akcji należy do Spółki Akcyjnej Typu Otwartego „Szczuczinskij Masłosyrzawod [*Shchuchinskij Maslosyrzavod, Wytwórnia Masła i Serów w Szczuczynie*]).

W 2012 r. wartość dostaw towarów przedsiębiorstw z obwodu grodzieńskiego wyekspediowanych do prowadzących aktualnie działalność podmiotów sieci wymiany towarowej wyniosła 170975,3 tys. dolarów USA i wzrosła ona o 43,3% w stosunku do poziomu z roku 2011, w tym eksport za pośrednictwem podmiotów sieci wymiany towarowej z białoruskim kapitałem wyniósł 25158,6 tys. dolarów USA (tempo wzrostu: 99,5%), eksport za pośrednictwem sieci wymiany towarowej bez pozyskiwania firm z białoruskim kapitałem – 145816,7 dolarów USA (tempo wzrostu: 155,0%).

W obwodzie podejmowane są działania mające na celu ograniczenie importu. W ciągu 2012 roku wytworzone zostały towary produkcji krajowej, które zastępują importowane, na sumę 249,9 mln dolarów USA, w tym wysłano ich za granicę na sumę 40,3 mln dolarów USA. Wśród towarów pierwszej grupy (towary, których produkcja realizowana jest w kraju w niewystarczającej ilości) w roku 2012 zaplanowano zmniejszenie importu na sumę 173,4 mln dolarów USA. Wielkość produkcji w 2012 roku wyniosła 184,9 mln dolarów USA, w tym wyeksportowano towary na sumę 24,9 mln dolarów USA.

Wśród towarów drugiej grupy (towary, których produkcja planowana jest do wdrożenia lub zwiększania jej ilości w ramach aktualnych programów państwowych, naukowo technicznych) wielkość wytworzonej produkcji w 2012 roku wyniosła 64,8 mln dolarów USA, w tym wyeksportowano towary na sumę 15,4 mln dolarów USA.

Wśród towarów trzeciej grupy (towary, które nie są produkowane w kraju, a których wdrożenie lub zwiększenie ich ilości znajduje się obecnie w stadium ponownego opracowywania lub realizacji) wielkość wytworzonej w 2012 roku produkcji wyniosła 0,2 mln dolarów USA.

Obwód grodzieński cechuje podobny poziom obrotów handlowych jak województwo podlaskie. Analizy wykazują istnienie znacznego potencjału do rozwoju współpracy transgranicznej.

1.2.7. Działania na rzecz współpracy transgranicznej

Na Grodzieńszczyźnie realizowane są dwa duże projekty inwestycyjne z zakresu budowy wielkich centrów logistycznych w pobliżu punktów przekraczania granicy: Bruzgi i Berestowica. Ten właśnie fakt rozwiąże cały szereg istniejących jeszcze kwestii na punktach granicznych oraz przyspieszy przekraczanie granicy. Rozwija się strefa turystyczna Kanału Augustowskiego, Euroregion „Niemen", kontakty kulturalne i inne.

Euroregion „Niemen" jest efektem dążenia do przyjaznej obopólnie korzystnej współpracy transgranicznej na terytorium Białorusi, Polski, Litwy oraz Rosji. Kierunki działania euroregionu: wspólne przedsię-

wzięcia w stosunkach gospodarczych; realizacja wspólnych projektów ekologicznych; współpraca w sferze kształcenia, kultury, turystyki; rozwój infrastruktury przygranicznej. Realizowane projekty (z udziałem strony białoruskiej): obejmująca różne dziedziny życia coroczna Wystawa-Jarmark Euroregion „Niemen". Celem wystawy jest aktywizacja współpracy pomiędzy podmiotami gospodarczymi Białorusi, Polski, Litwy, Rosji, zawieranie umów, pokaz i sprzedaż towarów powszechnego użytku.

Oprócz tego, następujące projekty zostały zrealizowane przez ugrupowania społeczne Euroregionu „Niemen":

1) Inforegion „Niemen" (2001-2002), w ramach którego w mieście Grodno odbyło się Forum Organizacji Społecznych Euroregionu „Niemen", prowadzona była elektroniczna wysyłka „Niemen-info", utworzona została baza danych organizacji Euroregionu;
2) „PoLiBiełKa"[35] (2003, 2006) – Międzynarodowe Szkoły Młodzieżowe
   z udziałem aktywistów organizacji społecznych z przygranicznych rejonów Polski, Litwy, Białorusi oraz obwodu[36] kaliningradzkiego w Rosji.
3) Programy współpracy transgranicznej:
   - „Polska – Ukraina – Białoruś 2007-2013"
   - „Łotwa – Litwa – Białoruś 2007-2013".

1.2.8. Podsumowanie – analiza SWOT

W tabeli 34. zaprezentowano analizę SWOT potencjału współpracy transgranicznej obwodu grodzieńskiego.

Tabela 34. Analiza SWOT potencjału współpracy transgranicznej obwodu grodzieńskiego

Silne strony	Słabe strony
• Wysoka dynamika wzrostu obrotów handlu zagranicznego	• Niewystarczająca konkurencyjność produktów, środków produkcji oraz

[35] Dany skrót pochodzi od rosyjskojęzycznego połączenia wyrazowego: Polska-Litwa-Białoruś-Kaliningradzki (obwód) [przyp. tłum.].

[36] Obwód – jednostka administracyjno-terytorialnego podziału kraju, odpowiednik województwa (przyp. tłum).

• Wysoka dynamika rozwoju małej przedsiębiorczości • Rosnąca siła nabywcza mieszkańców regionu • Obecność dynamicznie rozwijającej się Strefy Wolnocłowej „Grodnoinwiest" [*Grodnoinvest, „Grodzieńskie Inwestycje"*][37], zwiększenie liczby jej zagranicznych rezydentów • Korzystne położenie geograficzne. Wspólne granice z krajami Unii Europejskiej: Litwą oraz Polską • Bogate zasoby surowcowe na potrzeby przemysłu materiałów budowlanych • Stosunkowo dobrze wykwalifikowana oraz tania siła robocza • Wysoka aktywność gospodarcza ludności. Poziom bezrobocia w stosunku do liczebności aktywnej gospodarczo ludności obniżył się z 1,4% do 0,9%	technologii • Niski poziom aktywności inwestycyjnej; • Niski poziom efektywności ekonomicznej części realizowanych projektów inwestycyjnych • Brak na terytorium obwodu centrów logistycznych • Niski udział przedsiębiorstw z kapitałem zagranicznym • Brak wsparcia małych przedsiębiorstw w zakresie ekspansji zagranicznej, w tym brak upowszechniania dobrych praktyk w tym zakresie • Niewystarczające kompetencje kadr przedsiębiorstw w zakresie zarządzania marketingu, technologii informacyjnych oraz finansów oraz brak działań na rzecz podwyższania tych kompetencji • Niesprzyjająca sytuacja demograficzna, przyspieszone starzenie się ludności • Niska innowacyjność białoruskich przedsiębiorstw
Szanse	**Zagrożenia**
• Ułatwienia w zakresie procesów certyfikacji produkowanych towarów oraz ich atestacji, dającej prawo do eksportu do krajów Unii Europejskiej • Możliwości współpracy międzyregionalnej, wspólna realizacja wielkich projektów gospodarczych • normalizacja relacji	• Zmniejszenie napływu inwestycji zagranicznych; • Zmniejszenie w skali kraju wielkości produkcji w nierentownych gałęziach (produkcja lnu oraz mięsa) • Wzrost konkurencji na rynkach zagranicznych i w konsekwencji obniżenie wielkości obrotów w sferze handlu zagranicznego

[37] W tekście zastosowano polskojezyczną transliterację alfabetu cyrylicznego, zaś w nawiasach kwadratowych podana została transliteracja anglojęzyczna nazw własnych, a następnie nazwy zakładów i firm zaprezentowano w wolnym tłumaczeniu (przyp. tłum.).

politycznych i gospodarczych na szczeblu rządowym obu państw: Polski i Białorusi	• Wzrost atrakcyjności innych regionów w stosunku do konkurencyjnych gałęzi biznesu, które są zorientowane na globalne rynki zbytu

Źródło: opracowanie własne

1.3. Podregion krośnieńsko-przemyski

Podregiony przemyski i krośnieński są wydzielonymi na terenie województwa podkarpackiego obszarami na poziomie[38] NUTS 3. Jako podregiony składają się z następujących powiatów:

- Podregion krośnieński – powiaty: bieszczadzki, brzozowski, jasielski, krośnieński, leski, sanocki, Krosno – miasto na prawach powiatu;
- Podregion przemyski – powiaty: jarosławski, lubaczowski, przemyski, przeworski, Przemyśl – miasto na prawach powiatu.

1.3.1. Produkt krajowy brutto

W roku 2013 wartość produktu krajowego brutto uzyskanego w podregionie krośnieńsko-przemyskim wynosiła 22289 mln zł i było to o 4,6% więcej niż w roku 2012 (tabela 35.). Wartość PKB podregionu krośnieńsko-przemyskiego w 2013 r. stanowiła 1,3% PKB w Polsce.

W przeliczeniu na euro wartość PKB podregionu krośnieńsko-przemyskiego w 2013 r. wyniosła 5374,47 mln euro i było to o 3,1% więcej niż w 2012 r. Stanowiło to 84,7% wartości wytworzonego PKB w tym samym okresie w podregionie białostocko-suwalskim, który spośród wszystkich badanych podregionów posiada najwyższy poziom wytwarzanego PKB.

Analiza dynamiki zmian PKB w poszczególnych regionach wskazuje, iż podregion białostocko-suwalski, obok podregionu krośnieńsko-przemyskiego ma najbardziej ustabilizowane tempo wzrostu w latach 2009-2010. W obu przypadkach tempo wzrostu jest bardzo do siebie zbliżone (por. wykres 2.).

[38] Podregion (subregion, NUTS 3) – pojęcie z nomenklatury jednostek terytorialnych do celów statystycznych w Polsce, związane z klasyfikacją NUTS. Jest to jednostka na poziomie regionalnym, których w Polsce od 2008 r. jest 66. Każde z województw grupuje kilka podregionów, a podregion grupuje kilka niższych jednostek, tj. powiatów. Pojęcie zostało wprowadzone w Polsce w 2000 r., kiedy wytyczono ich początkowo 44. W latach 2002–2007 stosowano 45 podregionów.

Tabela 35. Produkt krajowy brutto w latach 2008-2013 w Polsce i w podregionie krośnieńsko-przemyskim (w mln zł i w mln euro; w cenach bieżących)

Wyszczególnienie	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Polska (w mln zł)	1275508	1344505	1416585	1528127	1595225	1662052
Podregion krośnieńsko-przemyski (mln zł)	17362	17872	19215	20848	21303	22289
Podregion krośnieńsko-przemyski Polska=100%	*59,2*	*58,4*	*58,8*	*58,4*	*57,4*	*58,5*
Podregion białostocko-suwalski (mln euro)	4905,81	5323,01	5774,82	5556,51	6196,86	6346,45
Podregion białostocko-suwalski rok poprzedni =100%	-	*108,5*	*108,5*	*96,2*	*111,5*	*102,4*
Podregion białostocko-suwalski podregion białostocko-suwalski =100%	*100,0*	*100,0*	*100,0*	*100,0*	*100,0*	*100,0*
Podregion krośnieńsko-przemyski (mln euro)	4161,15	4350,32	4851,91	4720,16	5210,85	5374,47
Podregion krośnieńsko-przemyski rok poprzedni =100%	-	*104,5*	*111,5*	*97,3*	*110,4*	*103,1*
Podregion krośnieńsko-przemyski podregion białostocko-suwalski =100%	*84,8*	*81,7*	*84,0*	*84,9*	*84,1*	*84,7*
Obwód grodzieński (mln euro)	3329,78	2976,23	3341,89	3489,77	3948,44	4532,16
Obwód grodzieński rok poprzedni =100%	-	*89,4*	*112,3*	*104,4*	*113,1*	*114,8*
Obwód grodzieński podregion białostocko-suwalski =100%	*67,9*	*55,9*	*57,9*	*62,8*	*63,7*	*71,4*
Obwód zakarpacki (mln euro)	1180,76	1086,23	1437,84	1739,26	2002,60	1893,93

Obwód zakarpacki rok poprzedni =100%	*83,6*	*92,0*	*132,4*	*121,0*	*115,1*	*94,6*
Obwód zakarpacki podregion białostocko-suwalski =100%	*24,1*	*20,4*	*24,9*	*31,3*	*32,3*	*29,8*

Źródło: opracowanie własne na podstawie: *Produkt Krajowy Brutto. Rachunki regionalne w 2010 r.*, Urząd Statystyczny w Katowicach, Katowice 2012; *Produkt krajowy brutto – Rachunki regionalne w 2012 r.*, Urząd Statystyczny w Katowicach, Katowice, listopad 2014; *Wstępne szacunki produktu krajowego brutto według województw w 2013 r.*, Urząd Statystyczny w Katowicach, Katowice, 27 stycznia 2015; *Ukraina w liczbach w 2013 roku*, Państwowy Urząd Statystyczny Ukrainy, Kijów 2014; *Diagnoza stanu i możliwości rozwoju Transgranicznego Klastra Tufów Zeolitowych*, Rzeszów 2014.

Biorąc pod uwagę wartość generowanego PKB w danym regionie należy wskazać, iż podregion krośnieńsko-przemyski posiada znaczący potencjał gospodarczy do nawiązywania współpracy transgranicznej i niewiele pod tym względem odbiega od podregionu białostocko-suwalskiego.

Wartość wytworzonego PKB w przeliczeniu na jednego mieszkańca podregionu krośnieńsko-przemyskiego (*per capita*) w 2013 r. wyniosła 25265 zł i stanowiła 58,5% wartości PKB *per capita* dla Polski w tym samym roku. W stosunku do roku poprzedniego wartość PKB na jednego mieszkańca w omawianym podregionie wzrosła o 4,9%. (por. tabela 36., wykres 2.)

Wartość wytworzonego PKB w przeliczeniu na jednego mieszkańca również wskazuje na podobne relacje pomiędzy analizowanymi podregionami, jak w przypadku PKB ogółem (tabela 36.), jednak przy większych dysproporcjach na korzyść podregionu białostocko-suwalskiego.

Tabela 36. Produkt krajowy brutto w przeliczeniu na jednego mieszkańca w latach 2008-2013 w Polsce oraz podregionach objętych badaniem (w zł, w euro; w %, w cenach bieżących)

Wyszczególnienie	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Polska (zł)	33464	34937	37317	40326	41934	43168
Podregion krośnieńsko-przemyski (zł)	19816	20390	21926	23541	24082	25265
Podregion krośnieńsko-przemyski Polska=100%	*59,2*	*58,4*	*58,8*	*58,4*	*57,4*	*58,5*
PKB *per capita* podregion krośnieńsko-przemyski (euro)	4749	4963	5536	5330	5891	6092

Wyszczególnienie	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Podregion krośnieńsko-przemyski *rok poprzedni =100%*	-	*104,5*	*111,5*	*96,3*	*110,5*	*103,4*
Podregion krośnieńsko-przemyski *podregion białostocko-suwalski =100%*	*75,6*	*73,4*	*74,9*	*75,6*	*74,9*	*75,6*

Źródło: opracowanie własne na podstawie: *Produkt Krajowy Brutto. Rachunki regionalne w 2010 r.*, Urząd Statystyczny w Katowicach, Katowice 2012; *Produkt krajowy brutto – Rachunki regionalne w 2012 r.*, Urząd Statystyczny w Katowicach, Katowice, listopad 2014; *Wstępne szacunki produktu krajowego brutto według województw w 2013 r.*, Urząd Statystyczny w Katowicach, Katowice, 27 stycznia 2015.

Wartość PKB *per capita* regionu krośnieńsko-przemyskiego w 2013 r. stanowiła 75,6% wartości PKB *per capita* podregionu białostocko-suwalskiego w tym samym roku. Dynamika zmian w wartości wytwarzanego PKB w podregionie krośnieńsko-przemyskim w przeliczeniu na jednego mieszkańca (por. wykres 4.), podobnie jak w pozostałych analizowanych podregionach właściwie pokrywa się z dynamiką zmian dla PKB ogółem. Należy dostrzec wysoki tempo wzrostu osiągnięte w roku 2012, ale i dodatnie tempo zmian w roku 2013 (103,4%), w którym to roku podregion uzyskał lepsze wyniki w tym zakresie niż podregion białostocko-suwalski.

Analizując wytwarzany PKB przypadający na jednego mieszkańca w podregionie krośnieńsko-przemyskim należy zauważyć, iż wskaźnik ten plasuje region na drugiej pozycji spośród czterech analizowanych regionów. Podregion krośnieńsko-przemyski stanowić może istotne miejsce zbytu dla produktów z pozostałych regionów, z racji na stosunkowo wysokie PKB przypadające na przeciętnego miszkańca w stosunku do obwodu grodzieńskigo, jak i obwodu zakarpackiego.

Wytworzona wartość dodana brutto dla podregionu krośnieńsko-przemyskiego w roku 2012 wyniosła 22449 mnl zł, co stanowiło 1,3% wartości dodanej brutto wytworzonej w całej Polsce w tym samym roku. Jednocześnie wartość dodana brutto w 2012 r. okzała się być wyższa względem roku poprzedniego o 3,0%. W przeliczeniu na euro wartość dodana brutto podregionu krośnieńsko-przemyskiego w 2012 r. wyniosła 4617 mln (tabela 37.).

Tabela 37. Wartość dodana brutto w Polsce i podregionie krośnieńsko-przemyskim w latach 2008-2012 (mln zł, mln euro, ceny bieżące)

Wyszczególnienie	2008	2009	2010	2011	2012
Polska w mln zł	1116552	1194830	1265904	1365622	1431872
Podregion krośnieńsko-przemyski w mln zł	15199	15882	16924	18325	18877
Podregion krośnieński-przemyski w mln euro	*3643*	*3866*	*4273*	*4149*	*4617*

Źródło: opracowanie własne na podstawie: *Produkt Krajowy Brutto. Rachunki Regionalne w 2010 r.*, US w Katowicach, Katowice 2012; *Produkt Krajowy Brutto. Rachunki Regionalne w 2012 r.*, US w Katowicach, Katowice 2014.

W okresie 2008-2012 w podregionie krośnieńskim struktura generowanej wartości dodanej brutto właściwie nie uległa większym zmianom, podbnie jak w poderegionie przemyskim. W obu przypadkach decydującą rolę w tworzenu regionalnego PKB mają pozostałe usługi oraz handel. Sumarycznie oba rodzaje działności generowały w podregionie krośnieńskim w 2012 r. 53,6% wartości dodanej brutto, zaś w podregionie przemyskim 60,50% (wykres 23.). W konsekwencji to w podregionie krośnieńskim przemysł ma większe znaczenie w tworzeniu wartości dodanej brutto (27,40% w 2012 r.) niż w przemyskim (18,3% w 2012 r.).

Wykres 23. Struktura wartości dodanej brutto według rodzajów działalności w podregionach krośnieńskim i przemyskim w roku 2008 i w roku 2012

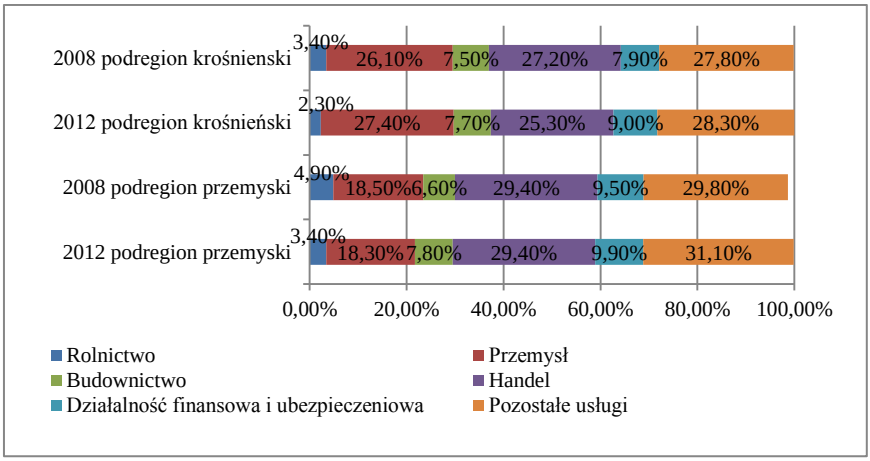

Źródło: opracowanie własne na podstawie*: Produkt Krajowy Brutto. Rachunki Regionalne w 2010 r., op. cit.; Produkt Krajowy Brutto. Rachunki Regionalne w 2012 r., op. cit.*

1.3.2. Rynek pracy

Przeciętne zatrudnienie w województwie podkarpackim w 2013 r. wyniosło 407,0 tys. osób i stanowiło 4,3% całego zatrudnienia w Polsce. W poprzednich latach udział ten utrzymywał się na podobnym poziomie, przy czym w 2012 r. wynosiło 4,2% przeciętnego zatrudnienia w kraju. W porównaniu do 2010 r. przeciętne zatrudnienie spadło w województwie podkarpackim o 2,3% (w kraju o 1,8%) (tabela 38.).

Tabela 38. Przeciętne zatrudnienie w Polsce i w województwie podkarpackim w latach 2008-2013

Wyszczególnienie	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Polska	9850748	9768013	9744815	9801877	9719559	9566039
Polska *Rok poprzedni = 100%*	-	*99,2*	*99,8*	*100,6*	*99,2*	*98,4*
Województwo podkarpackie	432845	412476	416669	423484	412544	407033
Województwo podkarpackie *Rok poprzedni = 100%*	-	*95,3*	*101,0*	*101,6*	*97,4*	*98,7*

Źródło: Bank Danych Lokalnych, stat.gov.pl.

W końcu 2013 r. w województwie podkarpackim nadal utrzymywała się niekorzystna sytuacja na rynku pracy. W ujęciu rocznym zanotowano wzrost ogólnej liczby zarejestrowanych bezrobotnych (największy wśród osób pozostających bez pracy od 1 do 3 miesięcy). W porównaniu z 2012 r. odnotowano wzrost liczby zgłoszonych ofert zatrudnienia. W końcu grudnia 2013 r. liczba bezrobotnych zarejestrowanych w powiatowych urzędach pracy województwa podkarpackiego wyniosła 154,2 tys. osób i była większa od zanotowanej przed rokiem (o 0,4 tys. osób, tj. o 0,3%) i większa niż w 2010 r. (o 12,0 tys. osób, tj. o 8,4%). W kraju na koniec 2013 r. liczba bezrobotnych była wyższa zarówno w stosunku do roku poprzedniego, jak i do 2010 r., odpowiednio o 1,0% i o 10,4% (tabela 39.).

W województwie podkarpackim w końcu 2013 r. ukształtował się pozom bezrobocia na poziomie 16,3% i był o 0,1% proc. niższy niż rok wcześniej. O ile w podregionie krośnieńskim w okresie 2018-2013 stopa bezrobocia była zbliżona do poziomu dla całego województwa (o ok. 1% wyższa), o tyle w przypadku podregionu przemyskiego poziom bezrobo-

cia był średnio o 3% wyższy od poziomu dla całego województwa (tabela 40.).

Tabela 39. Liczba bezrobotnych w województwie podkarpackim i w podregionie krośnieńskim oraz przemyskim w latach 2010-2013 (liczba osób; %)

Wyszczególnienie	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Podkarpackie	115567	141944	142263	146208	153807	154216
Podkarpackie *Rok poprzedni= 100%*	-	*122,8*	*100,2*	*102,8*	*105,2*	*100,3*
Podregion krośnieński	28616	34857	35289	35495	38251	37820
Podregion krośnieński *Rok poprzedni = 100%*	-	*121,8*	*101,2*	*100,6*	*107,8*	*98,9*
Podregion przemyski	25861	31151	31559	31620	32720	32733
Podregion przemyski *Rok poprzedni = 100%*	-	*120,5*	*101,3*	*100,2*	*103,5*	*100,0*

Źródło: dane Urzędu Statystycznego w Rzeszowie.

Tabela 40. Poziom bezrobocia w Polsce, województwie podkarpackim oraz w podregionie krośnieński i podregionie przemyskim w latach 2008-2013

Wyszczególnienie	2008	2009	2010	2011	2012
Polska	*9,5*	*11,9*	*12,4*	*12,5*	*13,4*
Województwo podkarpackie	*13,0*	*15,9*	*15,4*	*15,5*	*16,4*
Podregion krośnieński	14,4	17,5	16,3	16,3	17,6
Podregion przemyski	16,0	19,1	18,6	18,4	19,3

Źródło: opracowanie własne na podstawie: B. Błachut, M. Cierpiał-Wolan, D. Koprowicz, *Analiza rozwoju społeczno-gospodarczego województwa podkarpackiego w latach 2009-2013. Analizy statystyczne*, Urząd Statystyczny w Rzeszowie, Rzeszów 2014; http://www.uz.ukrstat.gov.ua/.

W porównaniu do pozostałych podregionów, poziom bezrobocia w podregionie krośnieńskim w 2013 r. był o 1,9% wyższy od poziomu bezrobocia dla podregionu białostockiego oraz 0,7% od poziomu dla podregionu suwalskiego. Jednocześnie o 16,8% wyższe niż zarejestrowane w tym samym czasie bezrobocie w obwodzie grodzieńskim i o 9,1% wyższe od bezrobocia zarejestrowanego w tym samym czasie w obwodzie zakarpackim.

Z kolei poziom bezrobocia w podregionie przemyskim w 2013 r. był o 3,6% wyższy od bezrobocia zarejestrowanego w podregionie białostockim, o 2,4% wyższy od poziomu bezrobocia w podregionie suwalskim. Jednocześnie o 18,5% wyższe niż rejestrowane w tym samym czasie bezrobocie w obwodzie grodzieńskim oraz o 10,8% wyższe od bezrobocia zarejestrowanego w tym samym czasie w obwodzie zakarpackim.

Podregion krośnieńsko-przemyski charakteryzuje się najwyższym poziomem bezrobocia rejestrowanego spośród czterech analizowanych podregionów. Oznacza to względnie duży potencjał niewykorzystanych zasobów pracy, który może być wykorzystany na potrzeby potencjalnie rosnącej aktywności gospodarczej, stymulowanej także wymianą transgraniczną.

1.3.3. Wynagrodzenia

Przeciętne miesięczne wynagrodzenie brutto w sektorze przedsiębiorstw w województwie podkarpackim w 2013 r. było wyższe niż przed rokiem. Przeciętne miesięczne wynagrodzenie brutto w sektorze przedsiębiorstw w województwie podkarpackim w 2013 r. ukształtowało się na poziomie 3148,16 zł (759,1 euro) i było o 4,4% wyższe niż przed rokiem (tabela 41.). W Polsce wyniosło 3837,20 zł (925,3 euro) i wzrosło o 2,9% w porównaniu z rokiem poprzednim (wobec wzrostu o 3,4% w 2012 r.).

Tabela 41. Przeciętne miesięczne wynagrodzenie brutto w sektorze przedsiębiorstw w Polsce i w województwie podkarpackim w latach 2008-2013

Wyszczególnienie	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Polska (w zł)	3178,80	3318,32	3429,64	3604,02	3728,36	3837,20
Polska (w euro)	*761,9*	*807,7*	*866,0*	*816,0*	*912,0*	*925,3*
Polska *Rok poprzedni = 100%*	-	*104,4*	*103,4*	*105,1*	*103,5*	*102,9*
Podkarpackie	2614,12	2740,89	2777,74	3023,21	3016,17	3148,16
Podkarpackie (w euro)	*626,5*	*667,2*	*701,4*	*684,5*	*737,8*	*759,1*
Podkarpackie *Rok poprzedni = 100%*	-	*104,8*	*101,3*	*108,8*	*99,8*	*104,4*

Źródło: dane Urzędu Statystycznego w Rzeszowie.

Wzrost wynagrodzeń, w porównaniu z 2012 r., wystąpił w większości sekcji, w tym największy w działalności profesjonalnej, naukowej i technicznej (o 14,4%), zakwaterowaniu i gastronomii (o 13,7%), administrowaniu i działalności wspierającej (o 9,2%) oraz w wytwarzaniu i zaopatrywaniu w energię elektryczną, gaz, parę wodną i gorącą wodę (o 8,5%). Nieco mniejszy wzrost zatrudnienia odnotowano m.in. w sekcjach: obsługa rynku nieruchomości (o 4,9%), budownictwo (o 4,8%) oraz handel; naprawa pojazdów samochodowych (o 4,6%). Natomiast spadek przeciętnego wynagrodzenia wystąpił w dwóch sekcjach, w tym w górnictwie i wydobywaniu, o 10,0%.

W 2013 r. wyższe od średniej wojewódzkiej przeciętne wynagrodzenie odnotowano w ośmiu sekcjach na 15 badanych. Wysokie wynagrodzenie wystąpiło w sekcji wytwarzanie i zaopatrywanie w energię elektryczną, gaz, parę wodną i gorącą wodę (4878,71 zł), natomiast najniższe płace odnotowano w administracji i działalności wspierającej (1876,37 zł). W sekcji przetwórstwo przemysłowe, która jest najliczniejszą sekcją pod względem liczby osób zatrudnionych, przeciętne miesięczne wynagrodzenie brutto wyniosło 3215,60 zł i było wyższe o 67,44 zł od średniej dla województwa.

Spośród czterech analizowanych podregionów, najwyższy poziom wynagrodzeń w 2013 r. osiągnięty został w podregionie białostockim, gdzie przeciętne miesięczne wynagrodzenie brutto w sektorze przedsiębiorstw wyniosło 3506,84 zł (845,6 euro). W podregionie suwalskim wartość analizowanego wynagrodzenia w tym samym czasie wyniosła 3353,13 zł (808,5 euro) i dopiero w dalszej kolejności w podregionie przemyskim 3185,68 zł (768,2 euro) oraz podregionie krośnieńskim 3021,02 zł (728,4 euro). W całym podregionie krośnieńsko-przemyskim wartość przeciętnego wynagrodzenia wyniosła w 2013 r. 3103,35 zł (748,3 euro), co stanowiło 98,6% poziomu wynagrodzenia dla całego województwa podkarpackiego.

W zestawieniu z pozostałymi regionami średnie miesięczne nominalne wynagrodzenie w podregionie krośnieńsko-przemyskim stanowiło 90,5% białostocko-suwalskiego, średnie miesięczne nominalne wynagrodzenie w obwodzie zakarpackim w 2013 r. stanowiło zaledwie 31,4% wartości średniego miesięcznego nominalnego wynagrodzenia najbardziej rozwiniętego podregionu spośród analizowanych – białostocko-suwalskiego, a w obwodzie grodzieńskim wskaźnik ukształtował się na poziomie 46,9% (por. tabela 9.).

Drugi w kolejności najwyższy poziom wynagrodzeń w sektorze przedsiębiorstw w podregionie krośnieńsko-przemyskim, tuż po podregionie białostocko-suwalskim spośród wszystkich analizowanych regio-

nów wraz z utrzymaniem się tendencji wzrostowej w jej poziomie oznaczać może dla potencjalnych eksporterów w ramach rozwoju wymiany transgranicznej wzrost kosztów produkcji. W końcowym efekcie daje to niższą konkurencyjność cenową na rynkach zagranicznych.

1.3.4. Przemysł i budownictwo

Produkcja sprzedana przemysłu w 2013 r. w podmiotach zatrudniających 9 i więcej osób w województwie podkarpackim wyniosła 35684,6 mln zł (8604 mln euro). Natomiast w podregionie krośnieńsko-przemyskim analizowana wartość w tym samym roku osiągnęła poziom 8202,5 mln zł (1977,8 mln euro) (tabela 24.). Tempo wzrostu produkcji sprzedanej mierzonej rok do roku sukcesywnie maleje począwszy od 2012 r.

Tabela 42. Produkcja sprzedana przemysłu w województwie podkarpackim i podregionie krośnieńsko-przemyskim w latach 2010-2013 (w mln zł; mln euro, w %)

Wyszczególnienie	2010	2011	2012	2013
Podkarpackie w mln zł	28554,6	32872,6	34599,1	35684,6
Podkarpackie w % *Rok poprzedni = 100%*	-	*115,1*	*105,3*	*103,1*
Podkarpackie w mln euro	*7210,2*	*7442,6*	*8463,2*	*8604,5*
Podregion krośnieńsko-przemyski w mln zł	6877,5	7676,8	8050,4	8202,5
Podregion krośnieńsko-przemyski *Rok poprzedni = 100%*	-	*111,6*	*104,9*	*101,9*
Podregion krośnieńsko-przemyski w mln euro	*1736,6*	*1738,1*	*1969,2*	*1977,8*

Źródło: dane Urzędu Statystycznego w Rzeszowie.

Przeciętne zatrudnienie w przemyśle w 2013 r. wyniosło 117,5 tys. osób i zmniejszyło się w odniesieniu do 2012 r. o 1,5% (wobec spadku o 0,9 % w roku poprzednim). W kraju, w skali roku, obniżyło się o 1,0% podobnie jak rok wcześniej.

W województwie podkarpackim spadek zatrudnienia wystąpił w wytwarzaniu i zaopatrywaniu w energię elektryczną, gaz, parę wodną i gorącą wodę (o 1,9%) oraz w przetwórstwie przemysłowym (o 1,4%), natomiast w dostawie wody, gospodarowaniu ściekami i odpadami, rekultywacji przeciętne zatrudnienie wzrosło o 5,6%.

Spadek zatrudnienia w przemyśle w województwie podkarpackim, podobnie jak i w innych polskich regionach, wiąże się przede wszystkim

ze wzrostem wydajności pracy. Jednak silniejsze tempo spadku zatrudnienia niż średnio w Polsce wraz z wyhamowaniem tempa wzrostu produkcji przemysłowej może niepokoić jako przejaw barier rozwojowych. Przemył, który generuje średnio 27% PKB regionu krośnieńsko-przemyskiego powinien poszukiwać nowych rynków zbytu, w czym może pomóc współpraca transgraniczna.

Produkcja sprzedana i przeciętne zatrudnienie w budownictwie

W 2013 r. produkcja sprzedana budownictwa w województwie podkarpackim była niższa niż przed rokiem i we wszystkich kwartalnych okresach narastających nie osiągnęła poziomu sprzed roku. W odniesieniu do 2012 r. obniżyła się również produkcja budowlano-montażowa, natomiast wzrosła wydajność pracy w budownictwie, przy jednoczesnym spadku przeciętnego zatrudnienia. Produkcja sprzedana budownictwa w 2013 r. w cenach bieżących osiągnęła wartość 5931,5 mln zł i była o 3,2% niższa niż przed rokiem (wobec wzrostu o 2,3% w analogicznym okresie ub. roku). W kraju w stosunku rocznym zmniejszyła się o 11,3% (wobec wzrostu o 0,5% w 2012 r.). Udział produkcji sprzedanej budownictwa w województwie podkarpackim wyniósł 3,5% produkcji krajowej.

Sprzedaż produkcji budowlano-montażowej zrealizowanej przez przedsiębiorstwa zaliczane do sekcji budownictwo ukształtowała się na poziomie 3562,8 mln zł i była o 6,7% (w cenach bieżących) niższa w porównaniu z rokiem poprzednim (w Polsce odnotowano spadek o 13,6%). W województwie podkarpackim produkcja budowlano-montażowa stanowiła 60,1% przychodów ogółem budownictwa. Spadek produkcji budowlano-montażowej był wynikiem zmniejszenia sprzedaży w podmiotach, których podstawowym rodzajem działalności jest wznoszenie budynków (o 18,1%) oraz w jednostkach wykonujących głównie roboty budowlane specjalistyczne (o 15,9%), przy wzroście w przedsiębiorstwach specjalizujących się w budowie obiektów inżynierii lądowej i wodnej (o 22,0%). Spadkowi produkcji sprzedanej budownictwa towarzyszył spadek przeciętnego zatrudnienia. Zatrudnienie zmniejszyło się o 4,2% w stosunku do 2012 r. (w kraju o 8,7%).

1.3.5. Podmioty gospodarcze i wyniki finansowe przedsiębiorstw

W końcu 2013 r. rejestr podmiotów prowadzących działalność gospodarczą REGON odnotowywał 159,6 tys. podmiotów mających siedzibę na terenie województwa podkarpackiego (bez osób prowadzących gospodarstwa indywidualne w rolnictwie) (tabela 43.). Podmioty z Podkarpacia stanowiły 3,9% ogółu podmiotów zarejestrowanych w Polsce.

Tabela 43. Podmioty gospodarki narodowej w województwie podkarpackim i podregionie krośnieńsko-przemyskim według sektorów własności, form prawnych w 2013 roku

Wyszczególnienie	Ogółem	Sektor		Z ogółem					
				spółki handlowe		spółki cywilne	spółdzielnie	fundacje, stowarzyszenia i organizacje społeczne	Osoby prowadzące działalność gospodarczą
		publiczny	prywatny	razem	w tym z udziałem kapitału zagranicznego				
Podkarpackie	159627	6028	153599	9513	1308	10235	799	6660	120954
Podregion krośnieński	36558	1438	35120	1571	165	1898	136	1634	28543
Podregion przemyski	25967	1314	24653	1316	303	1512	211	1337	19018

Źródło: dane Urzędu Statystycznego w Rzeszowie.

Zdecydowana większość podmiotów (153,6 tys., tj. 96,2%) należała do sektora prywatnego. Wśród podmiotów sektora prywatnego 78,7% (120,9 tys.) stanowiły osoby fizyczne prowadzące działalność gospodarczą, głównie handlową – 29,9%, budowlaną –15,0%, w zakresie przetwórstwa przemysłowego – 10,2% oraz działalność profesjonalną, naukową i techniczną – 9,1%. Ponad 3/4 osób fizycznych prowadzących działalność gospodarczą stanowiły podmioty jednoosobowe. Do rejestru REGON wpisanych było również: 10235 spółek cywilnych (w 2012 r. – 9769, wzrost o 4,8%), 9513 spółek handlowych (w 2012 r. – 8660, wzrost o 9,8%), w tym: 1308 spółek z udziałem zagranicznym (1157, wzrost o 13,1%), 243 spółki akcyjne (249, spadek o 2,4%), 7404 spółki z ograniczoną odpowiedzialnością (6680, wzrost o 10,8%), 110 spółek partnerskich (99, wzrost o 11,1%), 1400 spółek jawnych (1383, wzrost o 1,2%), 6318 stowarzyszeń i organizacji społecznych (6104, wzrost o 3,5%), 2477 wspólnot mieszkaniowych (2417, wzrost o 2,5%), 799 spółdzielni (772, wzrost o 3,5%) oraz 342 fundacje (306, wzrost

o 11,8%). Podmioty sektora publicznego (6,0 tys.) stanowiły w rejestrze 3,8%.

W 2013 r. zarejestrowano 15,3 tys. nowych podmiotów gospodarki narodowej, w tym 12,9 tys. osób fizycznych prowadzących działalność gospodarczą i 0,9 tys. spółek handlowych. Najwięcej nowych podmiotów zarejestrowano w sekcjach: handel, naprawa pojazdów samochodowych – 3,9 tys. podmiotów (25,4% ogółu nowo zarejestrowanych), budownictwo – 2,4 tys. (15,6%), przetwórstwo przemysłowe – 1,4 tys. (8,9%). W porównaniu z rokiem 2012 zarejestrowano o ponad 1,2 tys. więcej nowych pomiotów, tj. o 8,5%.

W omawianym roku z podkarpackiego rejestru REGON wyrejestrowano 10,5 tys. podmiotów, w tym 9,9 tys. osób fizycznych prowadzących działalność gospodarczą i 0,1 tys. spółek handlowych. Największą liczbę wykreślonych podmiotów odnotowano w sekcjach: handel, naprawa pojazdów samochodowych – 3,6 tys. podmiotów (23,5% ogółu wyrejestrowanych), budownictwo – 1,8 tys. (11,5%), przetwórstwo przemysłowe – 0,9 tys. (5,9%).

W 2013 r. wśród spółek handlowych 80,4% stanowiły spółki kapitałowe, a 19,6% spółki osobowe. W porównaniu z rokiem 2000 liczba spółek handlowych zwiększyła się ponad 2,5-krotnie, przy czym liczba spółek kapitałowych wzrosła o 116,7%, a osobowych – ponad 58-krotnie. Wzrosła również liczba spółek handlowych z kapitałem zagranicznym z 560 w 2000 r. do 1308 w 2013 r., tj. o 133,6%.

Na terenie województwa podkarpackiego przeważały podmioty należące do grupy mikroprzedsiębiorstw (tzn. te, które przy wpisie do rejestru REGON deklarowały przewidywane zatrudnienie do 9 osób), stanowiły one 95,4% ogółu zarejestrowanych jednostek. Udział podmiotów małych (o przewidywanej liczbie pracujących od 9 do 49 osób) wynosił 3,6%, a podmiotów średnich (przewidywana liczba pracujących od 50 do 249 osób) i dużych (przewidywana liczba pracujących 250 i więcej) wynosił odpowiednio 0,8% i 0,1%.

W województwie podkarpackim na 1000 ludności przypadało 75 podmiotów, podczas gdy w kraju 106. Oznacza to stosunkowo niski poziom przedsiębiorczości.

W 2013 r. w województwie podkarpackim wyniki finansowe osiągnięte przez badane przedsiębiorstwa niefinansowe były korzystniejsze niż w poprzednim roku. Wzrost przychodów z całokształtu działalności, przy spadku kosztów ich uzyskania wpłynął na poprawę wskaźnika poziomu kosztów. Niewielki wzrost zanotowały wskaźniki rentowności, natomiast niższe były wskaźniki płynności finansowej.

Podstawowe wyniki finansowe uzyskane w 2013 r. przez badane przedsiębiorstwa w województwie podkarpackim były korzystniejsze w porównaniu z rokiem poprzednim, jak i w stosunku do 2010 r. Podobnie w kraju, gdzie wyniki finansowe uzyskane w badanym roku były korzystniejsze niż w 2012 r., jak i w porównaniu z 2010 r. (z wyjątkiem wyniku na działalności finansowej).

Przychody z całokształtu działalności osiągnęły wartość 73048,0 mln zł i były o 1,5% wyższe niż w roku ubiegłym, natomiast koszty ich uzyskania wyniosły 68373,6 mln zł i zmniejszyły się o 0,8%. Wzrost przychodów z całokształtu działalności przy spadku kosztów ich uzyskania wpłynął na poprawę wskaźnika poziomu kosztów w skali roku o 2,2 p. proc. do poziomu 93,6% (w kraju z 95,8% do 95,5%).

Zanotowano wzrost wyniku na sprzedaży produktów, towarów i materiałów zarówno w stosunku do roku poprzedniego, jak i do 2010 r. (analogicznie w kraju zaobserwowano zbliżone tendencje wzrostowe). W 2013 r. w województwie podkarpackim przychody netto ze sprzedaży produktów, towarów i materiałów osiągnęły wartość 70220,0 mln zł, a koszty ich uzyskania wyniosły 66736,1 mln zł. Przychody netto ze sprzedaży produktów, towarów i materiałów wzrosły w stosunku do ub. roku (o 0,5%), a koszty tej działalności były niższe (o 0,4%).

Wynik ze sprzedaży produktów, towarów i materiałów (na poziomie 3484,0 mln zł) był o 22,0% wyższy niż w poprzednim roku. W ostatnich czterech latach spadek zanotowano jedynie w 2010 r., natomiast w 2013 r. tempo wzrostu było szybsze niż rok wcześniej (w 2012 r. wzrost o 1,8%). Wzrost wyniku na pozostałej działalności operacyjnej (z 280,4 mln zł w 2012 r. do 453,0 mln zł w 2013 r.) oraz poprawa wyniku na operacjach finansowych (z minus 109,5 mln zł do 737,5 mln zł) ukształtowało wynik na działalności gospodarczej na poziomie 4674,4 mln zł. Po spadku w 2012 r. (o 6,7%) w 2013 r. zanotowano znaczny wzrost wyniku (o 54,4%). Po uwzględnieniu wyniku zdarzeń nadzwyczajnych w kwocie minus 4,9 mln zł wynik finansowy brutto osiągnął wartość 4669,5 mln zł, tj. o 55,9% wyższą niż w 2012 r. Obowiązkowe obciążenia wyniku finansowego podatkiem dochodowym wzrosły w skali roku o 8,1%, do 436,7 mln zł, co skutkowało zamknięciem roku wynikiem finansowym netto na poziomie 4232,9 mln zł (o 63,3% wyższym niż w 2012 r.).

W 2013 r. zysk netto wykazało 78,7% badanych przedsiębiorstw, wobec 75,4% przed rokiem, a ich udział w przychodach ogółem wzrósł z 88,4% do 89,6%.

Tabela 44. Wybrane wskaźniki ekonomiczno-finansowe w badanych przedsiębiorstwach niefinansowych w województwie podkarpackim w latach 2012-2013 (w %)

Wyszczególnienie	2012	2013
Wskaźnik poziomu kosztów	95,8	93,6
Wskaźnik rentowności ze sprzedaży produktów, towarów i materiałów	4,1	5,0
Wskaźnik rentowności obrotu brutto	4,2	6,4
Wskaźnik rentowności obrotu netto	3,6	5,8
Wskaźnik płynności I stopnia	27,5	25,8
Wskaźnik płynności II stopnia	104,3	97,7

Źródło: dane Urzędu Statystycznego w Rzeszowie.

W skali roku odnotowano niewielkie zmiany w podstawowych wskaźnikach ekonomiczno-finansowych. Wyższe były wskaźniki rentowności obrotu brutto i obrotu netto (po 2,2 p. proc.) oraz wskaźnik rentowności ze sprzedaży produktów, towarów i materiałów (o 0,9 p. proc.). W stosunku do poprzedniego roku obniżyły się wskaźniki płynności finansowej I i II stopnia (odpowiednio z 27,5% do 25,8% i z 104,3% do 97,7%). W kraju odnotowano wzrost wskaźników rentowności i wskaźnika płynności I stopnia w stosunku do 2012 r., przy niższym wskaźniku płynności II stopnia.

Porównując wskaźniki płynności przedsiębiorstw województwa podkarpackiego z wcześniej przedstawionymi wskaźnikami przedsiębiorstw województwa podlaskiego można zauważyć, iż firmy z Podkarpacia cechują się generalnie lepszą kondycją finansową, co może też świadczyć o ich wyższej konkurencyjności w porównaniu do podmiotów gospodarczych z województwa podlaskiego, ale i innych analizowanych regionów.

1.3.6. Wielkość i struktura handlu zagranicznego

Dane dotyczące wymiany handlowej dla podregionu krośnieńsko-przemyskiego uzyskano jedynie na poziomie województwa podkarpackiego. Wartość obrotów handlu zagranicznego województwa podkarpackiego w 2013 r. wyniosła 10984,6 mln USD, z czego 6540,3 mln USD stanowił eksport (1,2% wartości ogólnokrajowej), zaś 4444,3 mln USD (tabela 45., wykres 24.).

Tabela 45. Rozmiar eksportu i importu w województwie podkarpackim oraz pozostałych analizowanych regionach w latach 2008-2013 w mln USD (w %)

Wyszczególnienie		2008	2009	2010	2011	2012	2013
Podlaskie	Obroty (mln USD)	3147,4	2299,3	2962,7	3893,5	3858,2	4312,6
	Rok poprzedni=100%	-	*73,1*	*128,9*	*131,4*	*99,1*	*111,8*
	Podlaskie=100%	*100,0*	*100,0*	*100,0*	*100,0*	*100,0*	*100,0*
	Eksport (mln USD)	1516,4	1179,5	1470,2	1875,3	2097,4	2447,2
	Rok poprzedni=100%	-	*77,8*	*124,6*	*127,6*	*111,8*	*116,7*
	Podlaskie=100%	*100,0*	*100,0*	*100,0*	*100,0*	*100,0*	*100,0*
	Import (mln USD)	1631,0	1119,8	1492,5	2018,2	1760,8	1865,4
	Rok poprzedni=100%	-	*68,7*	*133,3*	*135,2*	*87,2*	*105,9*
	Podlaskie=100%	*100,0*	*100,0*	*100,0*	*100,0*	*100,0*	*100,0*
	Saldo (w mln USD)	-114,6	59,7	-22,3	-142,9	336,6	581,8
Podkarpackie	Obroty (mln USD)	-	6258,3	7636,1	8944,0	9603,3	10984,6
	Rok poprzedni=100%	-	-	122,0	117,1	107,4	114,4
	Podlaskie=100%	-	272,2	257,7	229,7	248,9	254,7
	Eksport (mln USD)	4537,5	3769,1	4414,4	5177,7	5365,5	6540,3
	Rok poprzedni=100%	-	83,1	117,1	117,3	103,6	121,9
	Podlaskie=100%	299,2	319,6	300,3	276,1	255,8	267,3
	Import (mln USD)	-	2489,2	3221,7	3766,3	4237,8	4444,3
	Rok poprzedni=100%	-	-	*129,4*	*116,9*	*112,5*	*104,9*
	Podlaskie=100%	-	*222,3*	*215,9*	*186,6*	*240,7*	*238,2*
	Saldo obrotu (w mln USD)	-	1279,9	1192,7	1411,4	1127,7	2096,0
Obwód grodzieński	Obroty towarów (mln USD)	3073,1	2403,9	2972,2	3794,7	3803,7	3986,6
	Rok poprzedni=100%	*124,5*	*78,2*	*123,6*	*127,7*	*100,2*	*104,8*
	Podlaskie=100%	97,6	104,5	100,3	97,5	98,6	92,4
	Eksport (mln dolarów USD)	1564	1253,1	1628,8	2113,3	2077,8	2361,2
	Rok poprzedni=100%	*110,9*	*80,1*	*130*	*129,7*	*98,3*	*113,6*

Wyszczególnienie		2008	2009	2010	2011	2012	2013
	Podlaskie=100%	*103,1*	*106,2*	*110,8*	*112,7*	*99,1*	*96,5*
	Import (mln dolarów USD)	1509,1	1150,8	1343,4	1681,4	1725,9	1625,4
	Rok poprzedni=100%	*142,8*	*76,3*	*116,7*	*125,2*	*102,6*	*94,2*
	Podlaskie=100%	*92,5*	*102,8*	*90,0*	*83,3*	*98,0*	*87,1*
	Saldo obrotu towarów (w mln dolarów)	54,9	102,3	285,4	431,9	351,9	735,8
Obwód zakarpacki	Obroty (mln dolarów USD)	3086,7	1887,9	2505,2	3395,5	3394,4	3362,5
	Rok poprzedni=100%	-	*61,2*	*132,7*	*135,5*	*100,0*	*99,1*
	Podlaskie=100%	*98,1*	*82,1*	*84,6*	*87,2*	*88,0*	*78,0*
	Eksport (mln dolarów USD)	1220,6	935,0	1156,6	1397,6	1385,3	1300,0
	Rok poprzedni=100%	-	*76,6*	*123,7*	*120,8*	*99,1*	*93,8*
	Podlaskie=100%	*80,5*	*79,3*	*78,7*	*74,5*	*66,0*	*53,1*
	Import (mln dolarów USD)	1866,1	952,9	1348,6	1997,9	2009,1	2062,5
	Rok poprzedni=100%	-	*51,1*	*141,5*	*148,1*	*100,6*	*102,7*
	Podlaskie=100%	*114,4*	*85,1*	*90,4*	*99,0*	*114,1*	*110,6*
	Saldo obrotu (w mln dolarów)	**-645,5**	**-17,9**	**-192,0**	**-600,3**	**-623,8**	**-762,5**

Źródło: opracowanie własne na podstawie: J. Grabowiecki, *Eksport regionów peryferyjnych na przykładzie województwa podlaskiego*, prezentacja w ramach konferencji „Podlasie na eksport", Białystok 15 grudnia 2014 r.*; Handel zagraniczny w Polsce i Małopolsce w 2010* roku, Kraków 2011; *Handel zagraniczny w Polsce i Małopolsce w 2011 roku*, Kraków 2012; *Handel zagraniczny w Polsce i Małopolsce w 2013 roku*, Kraków 2014, http://www.uz.ukrstat.gov.ua/.

Wartość obrotów handlowych województwa podkarpackiego sukcesywnie rośnie od 2010 r. W latach 2009-2013 odnotowano jedynie dodatnie saldo obrotów handlowych z zagranicą. Przewaga eksportu nad importem w województwie podkarpackim w 2009 r. była na poziomie 1279,9 mln USD, zaś w 2013 r. saldo handlowe ukształtowało się na poziomie 2096,0 mln USD.

Wykres 24. Wartość obrotów handlu zagranicznego województwa podkarpackiego w latach 2008-2013 (w mln USD)

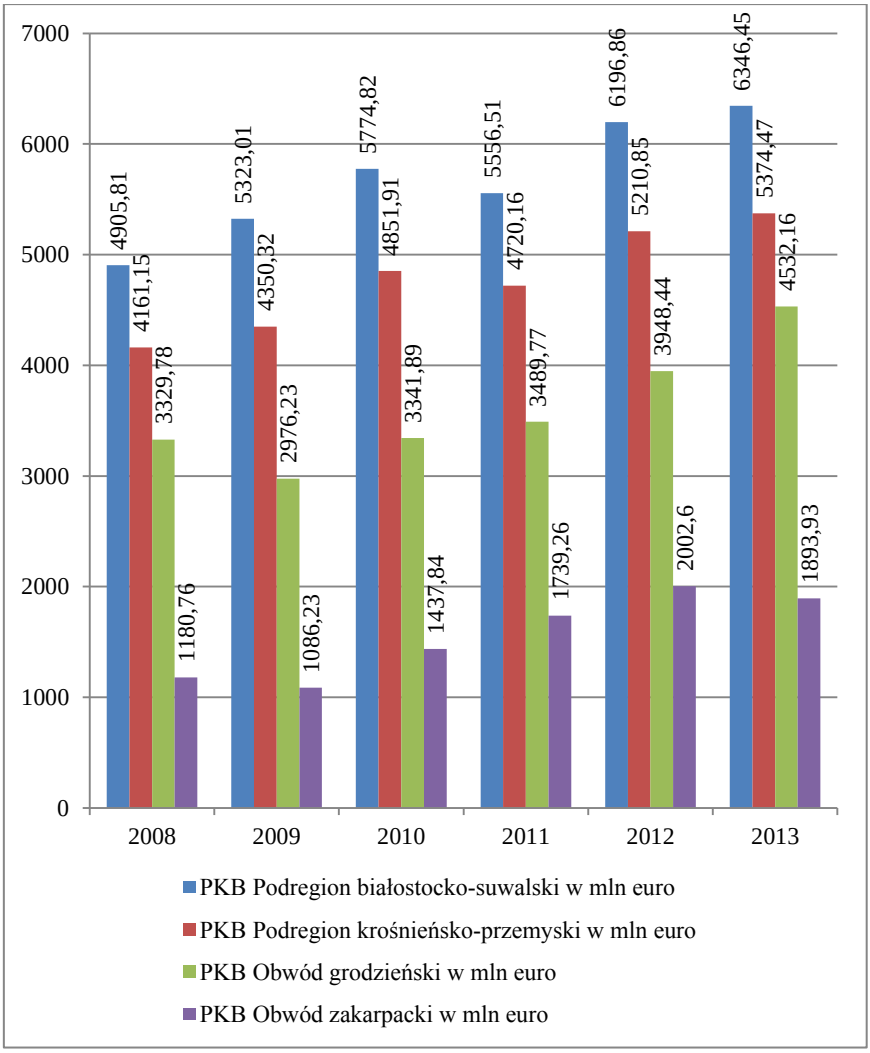

Źródło: opracowanie własne na podstawie: J. Grabowiecki, *Eksport regionów…*, op. cit.

W okresie 2010-2013 dynamika zmian eksportu i importu utrzymywała się na zróżnicowanym poziomie, przy czym w latach 2010-2012 dynamika importu przewyższała dynamikę zmian eksportu. Rok 2013 przyniósł zmiany – przyrost wartości z eksportu towarów za granicę był wyższy od przyrostu importu (wykres 25.).

Wykres 25. Dynamika eksportu i importu województwa podkarpackiego w latach 2010-2013

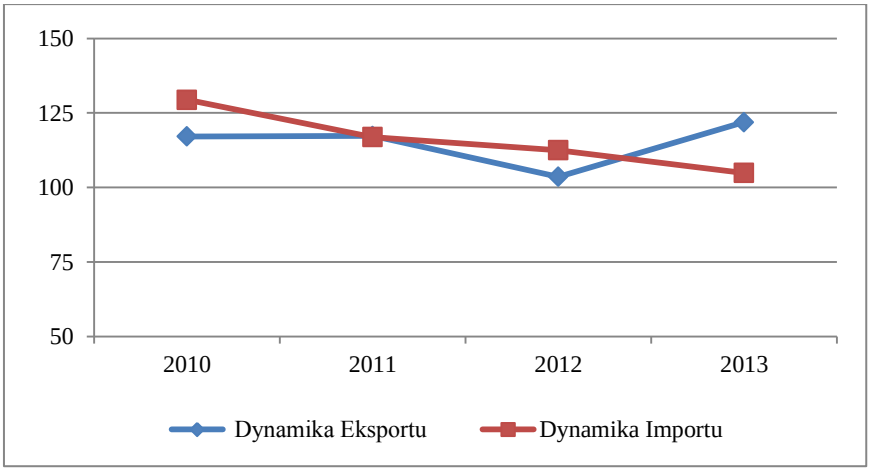

Źródło: opracowanie własne na podstawie: *J. Grabowiecki, Eksport regionów…*, op. cit.

Należy stwierdzić, iż województwo podkarpackie, zestawiając wartość jego obrotów handlowych z wartością obrotów handlowych innych analizowanych regionów jest bezapelacyjnym liderem spośród analizowanych regionów. Jego wartość obrotów handlowych z zagranicą w 2013 r. w relacji do obrotów handlowych drugiego pod tym względem województwa podlaskiego wyniosła 257,4%. Pozycja województwa podkarpackiego jako lidera w wymianie handlowej z zagranicą na tle pozostałych regionów jest niezachwiana począwszy od 2009 r. aż do 2013 r., zarówno po stronie eksportu, jak i importu. Wartość eksportu dla województwa podkarpackiego wyniosła w 2013 r. 267,3% wartości eksportu w województwie podlaskim.

Należy zatem stwierdzić, iż w zakresie wymiany handlowej, w tym transgranicznej, uwzględniając wartość obrotów handlowych największym partnerem handlowym względem pozostałych regionów jest województwo podkarpackie, w tym podregion krośnieńsko-przemyski.

1.3.7. Podsumowanie – analiza SWOT

Na podstawie wcześniej przeprowadzonych analiz metodą *desk research* opracowano analizę SWOT potencjału współpracy transgranicznej podregionu krośnieńsko-przemyskiego.

Tabela 46. Analiza SWOT potencjału współpracy transgranicznej podregionu krośnieńsko-przemyskiego

Silne strony	Słabe strony
• Najwyższy aktualny potencjał (względem analizowanych regionów) w zakresie wymiany transgranicznej mierząc poziom zagranicznej wymiany handlowej • Względnie wysoka siła nabywcza mieszkańców podregionu biorąc pod uwagę wartość PKB *per capita* • Wolne zasoby kadrowe na rynku pracy do zagospodarowania na potrzeby wzrostu wymiany transgranicznej • Znaczny potencjał przemysłu	• Brak przejścia granicznego z obwodem zakarpackim • Rosnący poziom wynagrodzeń w obliczu potrzeby oferowania konkurencyjnych cenowo produktów dla podmiotów i mieszkańców przede wszystkim obwodu zakarpackiego - o niskiej sile nabywczej • Stosunkowo niski poziom przedsiębiorczości
Szanse	**Zagrożenia**
• Rozwój infrastruktury granicznej i okołogranicznej wschodniej granicy Unii Europejskiej w szczególności na odcinku granicznym z Zakarpaciem • Poprawa sytuacji gospodarczej na Ukrainie, w tym szczególnie w obwodzie zakarpackim • Napływ środków z nowej perspektywy finansowej na podniesienie innowacyjności i konkurencyjności przemysłu • Polityka wsparcia internacjonalizacji na poziomie krajowym	• Wejście na rynek obwodu zakarpackiego międzynarodowych korporacji transnarodowych • Nasilenie braku stabilności politycznej na Ukrainie • Brak działań na rzecz umacniania partnerstwa wschodniego ze strony Unii Europejskiej

Źródło: opracowanie własne

1.4. Obwód zakarpacki

Obwód zakarpacki jako jednostka administracyjno-terytorialna utworzona została i należy do Ukrainy od stycznia 1946 roku. Pod względem podziału administracyjno-terytorialnego obejmuje 13 rejonów, 5 miast obwodowych, 11 posiadających status miast oraz 19 innych miejscowo-

ści. Na terenie obwodu funkcjonuje 307 rad wiejskich. Centrum obwodowym jest miasto Użhorod.

Obwód znajduje się na skraju zachodu Ukrainy. Na północnym wschodzie, wschodzie i południowym wschodzie graniczy z obwodem lwowskimi i iwanofrankowskim, a na północnym zachodzie, zachodzie i południu granice obwodu zbiegają się z granicą państwową Ukrainy o ogólnej długości 467,3 km, w tym z Polską – 33,4 km, Słowacją – 98,5 km, Węgrami – 130 km i Rumunią – 205,4 km. W obwodzie znajduje się 19 przejść granicznych z sąsiadującymi państwami. Taka lokalizacja sprzyja pogłębianiu współpracy transgranicznej, ale także odgrywa istotną rolę w integracji tego regionu Ukrainy z instytucjami europejskimi. Obwód posiada znaczące złoża zasobów naturalnych. Baza mineralno-surowcowa obwodu liczy ponad 220 rodzajów złóż, takich jak: sól kamienna, kaolin, marmur, metale szlachetne, ałunit, perlit, liparyt, baryt. Infrastruktura wytwórcza obwodu obejmuje rozgałęzioną sieć transportową, do której zalicza się transport kolejowy, samochodowy, powietrzny i rurociągowy. Przez obwód ze wschodu biegnie sieć międzynarodowych magistrali gazowych i produktów przemysłu naftowego. W obwodzie funkcjonuje rozwinięty system łączności, międzynarodowy system komunikacji telefonicznej, sieci komputerowej, sieci komórkowej, sieć Internetu. Zakarpacie jest regionem uzdrowiskowym. Wody mineralne i termalne kraju pod względem składu i właściwości leczniczych nie odbiegają od znanych wód Kaukazu, Czech, Francji. Obwód posiada potencjał pod względem rozwoju turystyki i rekreacji na poziomie europejskim. Na zamieszkałych terenach wiejskich rozwija się wiejska turystyka zielona, która pozytywnie wpływa na stan społeczno-ekonomiczny terenów wiejskich.

1.4.1. Produkt krajowy brutto

W 2013 roku wartość wytworzonego PKB w obwodzie zakarpackim wyniosła 21194 mln hrywien, co stanowiło 1,5% wartości wytworzonego PKB w całej Ukrainie. Jednocześnie wartość wytworzonego PKB w obwodzie zakarpackim w 2013 r. była niższa względem poprzedniego 2012 roku o 3,4%. To pierwsza taka sytuacja od roku 2008 związana ze spadkiem PKB w obwodzie zakarpackim. Dotychczas wartość regionalnego PKB w obwodzie w okresie 2008-2012 sukcesywnie wzrastała rok do roku (tabela 47.).

W przeliczeniu na euro wartość wytworzonego PKB w 2013 r. wyniosła 1893,93 mln. Stanowiło to zaledwie 29,8% wartości wytworzonego PKB w tym samym okresie w podregionie białostocko-suwalskim,

który spośród wszystkich badanych podregionów jest najbardziej rozwiniętym pod względem gospodarczym.

Tabela 47. Produkt krajowy brutto w latach 2008-2013 na Ukrainie oraz w podregionach objętych badaniem (w mln hrywien, w mln euro; w cenach bieżących; w %)

Wyszczególnienie	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Ukraina (mln hrywien)	948056	913345	1082569	1302079	1459096	1441794
Obwód zakarpacki (mln hrywien)	13208	12542	15299	18054	21404	21194
Obwód zakarpacki Ukraina=100%	*1,4*	*1,4*	*1,4*	*1,4*	*1,5*	*1,5*
Obwód zakarpacki (mln euro)	**1180,76**	**1086,23**	**1437,84**	**1739,26**	**2002,60**	**1893,93**
Obwód zakarpacki rok poprzedni =100%	*83,6*	*92,0*	*132,4*	*121,0*	*115,1*	*94,6*
Obwód zakarpacki podregion białostocko-suwalski =100%	*24,1*	*20,4*	*24,9*	*31,3*	*32,3*	*29,8*

Źródło: opracowanie własne na podstawie: *Produkt Krajowy Brutto. Rachunki regionalne w 2010 r*., Urząd Statystyczny w Katowicach, Katowice 2012; *Produkt krajowy brutto – Rachunki regionalne w 2012 r.*, Urząd Statystyczny w Katowicach, Katowice, listopad 2014; *Wstępne szacunki produktu krajowego brutto według województw w 2013 r.*, Urząd Statystyczny w Katowicach, Katowice, 27 stycznia 2015; *Ukraina w liczbach w 2013 roku*, Państwowy Urząd Statystyczny Ukrainy, Kijów 2014, *Diagnoza stanu i możliwości rozwoju Transgranicznego Klastra Tufów Zeolitowych*, Rzeszów 2014.

Spośród analizowanych regionów jedynie w przypadku obwodu zakarpackiego nastąpił spadek PKB w 2013 r. w stosunku do 2012 roku i to na stosunkowo wysokim poziomie, bo o 3%.

Dane zawarte w tabeli 47. jednoznacznie wskazują, iż mimo że wartościowo produkt regionalny w okresie 2010-2012 uległ zwiększeniu, to jednak przyrosty tej wartości z roku na rok są coraz mniejsze. Utrzymanie się tendencji może oznaczać pojawianie się barier rozwojowych, które mogą ograniczać potencjał wzrostu. Z drugiej zaś strony pojawiające się bariery mogą stymulować podmioty regionu do poszukiwania relacji w układzie współpracy transgranicznej jako środka przełamywania barier rozwojowych. Biorąc pod uwagę wartość generowanego PKB w danym regionie w 2013 r. i w latach poprzednich (2008-2012) należy jednoznacznie wskazać, iż obwód zakarpacki ma w chwili obecnej najmniejszy potencjał gospodarczy do nawiązywania współpracy transgra-

nicznej. Jednocześnie jednak dla obwodu zakarpackiego nawiązanie szerszej współpracy transgranicznej może być jednym z istotnych czynników pobudzania regionalnej koniunktury i długofalowo wzrostu wartości wytwarzanego PKB.

Wartość wytworzonego PKB w przeliczeniu na jednego mieszkańca obwodu zakarpackiego (*per capita*) w 2013 r. wyniosła 16862 hrywien (1507 euro) i stanowiła 53,2% wartości PKB *per capita* dla Ukrainy. W stosunku do roku poprzedniego wartość PKB na jednego mieszkańca w omawianym podregionie spadła o 5,7%,

Wartość wytworzonego PKB w przeliczeniu na jednego mieszkańca również wskazuje na podobne negatywne tendencje (tabela 48.), jak w przypadku wartości wytwarzanego PKB w regionie, jednak przy większych dysproporcjach na niekorzyść obwodu zakarpackiego.

Poziom wytworzonego PKB w przeliczeniu na jednego mieszkańca obwodu zakarpackiego w 2013 r. stanowił zaledwie 18,7% PKB *per capita* wytworzonego w podregionie białostocko-suwalskim w tym samym czasie. Dla porównania wartość PKB *per capita* regionu krośnieńsko-przemyskiego w odniesieniu do podregionu białostocko-suwalskiego stanowiła 75,6%, a dla obwodu grodzieńskiego 53,3%. Dynamika zmian w wartości wytwarzanego PKB w obwodzie zakarpackim w przeliczeniu na jednego mieszkańca (por. wykres 4.) podobnie jak w pozostałych analizowanych podregionach właściwie pokrywa się z dynamiką zmian dla PKB ogółem. Także i w tym przypadku 2013 r. okazał się dla obwodu rokiem zmian na niekorzyść względem pozostałych podregionów.

Tabela 48. Produkt krajowy brutto w przeliczeniu na jednego mieszkańca w latach 2008-2013 w Polsce oraz podregionach objętych badaniem (w hrywnach, w euro; w %, w cenach bieżących)

Wyszczególnienie	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Ukraina (w hrywnach)	20494	19834	23601	28492	32005	31695
Obwód zakarpacki (w hrywnach)	10626	10081	12278	14455	17088	16862
Obwód zakarpacki *Ukraina=100%*	*51,8*	*50,8*	*52,0*	*50,7*	*53,4*	*53,2*
PKB *per capita* obwód zakarpacki (euro)	949	873	1153	1392	1598	1507
Obwód zakarpacki *rok poprzedni =100%*	*83,5*	*92,0*	*132,1*	*120,7*	*114,8*	*94,3*

Wyszczególnienie	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Obwód zakarpacki *podregion białostocko-suwalski =100%*	*15,1*	*12,9*	*15,6*	*19,8*	*20,3*	*18,7*

Źródło: opracowanie własne na podstawie: *Produkt Krajowy Brutto. Rachunki regionalne w 2010 r.*, Urząd Statystyczny w Katowicach, Katowice 2012; *Produkt krajowy brutto – Rachunki regionalne w 2012 r.*, Urząd Statystyczny w Katowicach, Katowice, listopad 2014; *Wstępne szacunki produktu krajowego brutto według województw w 2013 r.*, Urząd Statystyczny w Katowicach, Katowice, 27 stycznia 2015; *Ukraina w liczbach w 2013 roku*, Państwowy Urząd Statystyczny Ukrainy, Kijów 2014, *Diagnoza stanu i możliwości rozwoju Transgranicznego Klastra Tufów Zeolitowych*, Rzeszów 2014.

Najniższy poziom wytwarzanego PKB przypadającego na jednego mieszkańca w obwodzie zakarpackim należy rozpatrywać jako skutkujący najniższą siłą nabywczą mieszkanców w tymże podregionie, w stosunku do poziostałych badanych podregionów.

1.4.2. Rynek pracy

Na koniec 2013 r. poziom bezrobocia w obwodzie zakarpackim wyniósł 8,2% i był niższy w stosunku do roku poprzedniego o 1,0%. W ujęciu ilościowym odnotowano 45,6 tys. osób w 2013 r. poszukujących pracy i jej nieposiadających w obwodzie zakarpackim. Jednocześnie bezrobocie było o 5 tys. osób niższe niż w grudniu 2012 r. (tabela 49.).

W porównaniu do pozostałych podregionów, poziom bezrobocia w obwodzie zakarpackim w 2013 r. był o 7,2% niższy od poziomu bezrobocia w podregionie białostockim, o 8,4% niższy od podregionu suwalskiego, o 9,1% niższy od podregionu krośnieńskiego oraz o 10,8% niższy od podregionu przemyskiego. Jednocześnie bezrobocie w obwodzie zakarpackim w roku 2013 było o 7,7% wyższe od poziomu bezrobocia odnotowanego w obwodzie grodzieńskim.

Warto zaważyć, iż poziom bezrobocia po znacznych wzrostach w 2009 i 2011 r. uległ w ciągu ostatnich dwóch lat obniżeniu o 2% (o blisko 10 tys. osób). W zestawieniu z utrzymującą się na tym samym poziomie aktywnością zawodową ludności regionu w wieku produkcyjnym od wielu lat (ok. 70%), może to świadczyć o pozytywnych symptomach rozwojowych dla regionu. Jednakże może to także świadczyć o tym, iż osoby poszukujące pracy w mniejszym stopniu zgłaszają się do instytucji wspierających ich w tym procesie, tym samym wykazywana jest mniejsza liczba bezrobotnych.

Tabela 49. Wskaźniki rynku pracy dla obwodu zakarpackiego oraz poziom bezrobocia w analizowanych regionach w latach 2008-2013

Wyszczególnienie	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Obwód zakarpacki - Aktywność zawodowa ludności w wieku produkcyjnym w %	71,1	70,2	70,1	69,9	70,3	70,5
Obwód zakarpacki - liczba bezrobotnych w tys. osób	37,8	57,7	50,3	55,2	50,6	45,6
Poziom bezrobocia w %						
Obwód zakarpacki	6,8	10,6	9,3	10,2	9,2	8,2
Podregion białostocki	9,3	13,2	14,1	14,1	15,0	15,4
Podregion suwalski	11,7	14,5	15,6	16,9	16,5	16,6
Podregion krośnieński	14,4	17,5	16,3	16,3	17,6	17,3
Podregion przemyski	16,0	19,1	18,6	18,4	19,3	19,0
Obwód grodzieński	1,0	1,1	0,8	0,6	0,6	0,5

Źródło: opracowanie własne na podstawie: Bank Danych Lokalnych Województwo podlaskie 2013, 2012, 2011, 2010, 2009, 2008…, op. cit.; Liczba bezrobotnych zarejestrowanych oraz stopa bezrobocia według województw, podregionów i powiatów – grudzień 2013, http://old.stat.gov.pl/gus/5840_1487_PLK_HTML.htm?action=show_archive, B. Błachut, M. Cierpiał-Wolan, D. Koprowicz, Analiza rozwoju społeczno-gospodarczego województwa podkarpackiego w latach 2009-2013. Analizy statystyczne, Urząd Statystyczny w Rzeszowie, Rzeszów 2014; http://www.uz.ukrstat.gov.ua/; Praca w obwodzie zakarpackim. Zbiór statystyczny, Użhorod 2012, Główny Urząd Statystyki Obwodu Zakarpackiego; Praca w obwodzie zakarpackim. Zbiór statystyczny, Użhorod 2014, Główny Urząd Statystyki Obwodu Zakarpackiego.

W większości rejonów obwodu na koniec 2013 r. liczba zwolnionych pracowników z różnych powodów była większa niż liczba zatrudnionych pracowników, średnio o 2-5%, natomiast w dwóch miastach obwodowych Czop i Mukaczewo wskaźnik ten wyniósł 11-12%. Na przestrzeni roku liczba pracowników zatrudnionych na niepełny etat wzrosła do 15,9 tys. osób lub 8,7% średniej liczby pracowników etatowych. W porównaniu z 2012 rokiem liczba takich pracowników wzrosła o 3,3%. Wśród osób zarejestrowanch w ewidencji osób bezrobotnych, zatrudnionych w okresie nieprzekraczającym roku, 44,4% zostało zwolnionych z poprzedniego miejsca pracy za porozumieniem stron, a co czwarta osoba – w związku z upływem okresu zatrudnienia, natomiast co dziesiąta osoba – na własne życzenie.

Na przestrzeni lat 2010-2013 widać stałą tendencję do zmniejszania liczby zatrudnionych pracowników w małych przedsiębiorstwach, w tym w mikroprzedsiębiorstwach. W szczególności, w porównaniu z 2010 r., zmniejszyła się liczba pracowników zatrudnionych w małych przedsiębiorstwach w branży zakwaterowania i organizacji żywienia, handlu hurtowego i detalicznego, naprawy samochodowych środków transportu i motocykli, przemysłu. Dynamikę zmian liczby zatrudnionej siły roboczej w średnich, małych i mikroprzedsiębiorstwach w latach 2010-2013 przedstawiono na wykresie 26.

Spadająca liczba nowo zatrudnionych pracowników w małych i średnich przedsiębiorstwach wydaje się wyrazem silnych barier rozwojowych tego sektora, narastających w ostatnich latach. W dłuższej perspektywie, przy niskiej dynamice całego sektora przemysłowego i generalnej tendencji do ograniczania w nim zatrudnienia, sytuacja ta może prowadzić do wzrostu bezrobocia, zważywszy na wchodzenie na rynek pracy kolejnych osób młodych w wieku produkcyjnym.

1.4.3. Wynagrodzenia

Na koniec grudnia 2013 r. w działających przedsiębiorstwach i instytucjach średnie miesięczne nominalne wynagrodzenie za pracę pracowników w nich zatrudnionych wg ewidencji statystycznej wynosiło 2906 hrywien (259,7 euro) i o 2,4 razy przekroczyło przewidziany przepisami prawa ustalony państwowy standard socjalny (od 1 stycznia 2013 r. minimalne wynagrodzenie za pracę wynosi 1218 hrywien (108,8 euro), jednakże poziom ten jest o 19,7% niższy od średniego wynagrodzenia za pracę na Ukrainie w tym samym okresie. Tym samym, wartość wynagradzanej roboczogodziny w obwodzie wynosiła średnio 19,12 hrywien (1,71 euro), gdy tymczasem średnia wartość wynagradzanej roboczogodziny na Ukrainie wynosiła w tym samym czasie 22,76 hrywien (2,03 euro).

Średnie miesięczne nominalne wynagrodzenie w obwodzie zakarpackim w 2013 r. stanowiło zaledwie 31,4% wartości średniego miesięcznego nominalnego wynagrodzenia najbardziej rozwiniętego podregionu spośród analizowanych – białostocko-suwalskiego. Dla porównania średnie miesięczne nominalne wynagrodzenie w podregionie krośnieńsko-przemyskim stanowiło 90,5% białostocko-suwalskiego, a w obwodzie grodzieńskim wskaźnik ukształtował się na poziomie 46,9%.

Wykres 26. Dynamika zmiany liczby pracowników MSP w obwodzie zakarpackim w latach 2010-2013 w tys. osób

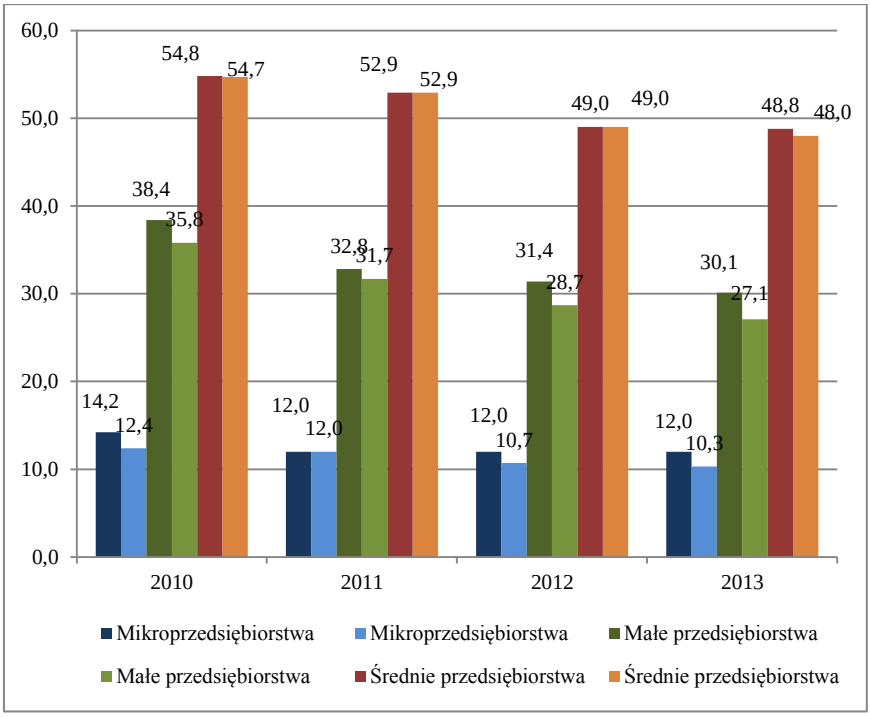

Źródło: opracowanie własne na podstawie: *Praca w obwodzie zakarpackim. Zbiór statystyczny*, Użhorod. 2012, Główny Urząd Statystyki Obwodu Zakarpackiego; *Praca w obwodzie zakarpackim. Zbiór statystyczny*, Użhorod 2014, Główny Urząd Statystyki Obwodu Zakarpackiego.

Tabela 50. Poziom średniego miesięcznego nominalnego wynagrodzenia w obwodzie zakarpackim

Wyszczególnienie	2013
Obwód zakarpacki (w euro)	259,7
Obwód zakarpacki podregion białostocko-suwalski =100%	*31,4*

Źródło: opracowanie własne na podstawie Bank Danych Lokalnych, dane Urzędu Statystycznego w Rzeszowie; *Praca w obwodzie zakarpackim. Zbiór statystyczny*, Użhorod 2012, Główny Urząd Statystyki Obwodu Zakarpackiego; *Praca w obwodzie zakarpackim. Zbiór statystyczny*, Użhorod 2014; Główny Urząd Statystyki Obwodu Zakarpackiego.

Wśród rodzajów działalności przemysłowej najniższą wysokość wynagrodzenia za pracę zanotowano w przedsiębiorstwach wytwarzających niemetalowe produkty mineralne lub produkty żywnościowe, przedsię-

biorstwach wodno-kanalizacyjnych oraz zajmujących się odpadami. W przedsiębiorstwach występuje problem zadłużenia w zakresie niewypłaconego wynagrodzenia pracownikom. Największy odsetek niewypłaconego wynagrodzenia (stan na początek stycznia 2014 r.) dotyczył właśnie przedsiębiorstw przemysłowych – 71,9%. W strukturze łącznej sumy niewypłaconego wynagrodzenia do 30% zadłużenia przypada na gospodarczo aktywne przedsiębiorstwa, 64,7% – na podmioty gospodarowania, w stosunku do których prowadzone jest postępowanie naprawcze lub upadłościowe, pozostałe – na podmioty, które zaprzestały prowadzenia aktywnej działalności gospodarczej.

Względnie niski poziom wynagrodzeń w obwodzie zakarpackim, najniższy spośród analizowanych, jest z pewnością siłą przetargową po stronie eksportowej obwodu zakarpackiego w potencjalnej wymianie transgranicznej, ze względu na najniższe koszty pracy. Z drugiej zaś strony niski poziom wynagrodzeń wpływa na niską siłę nabywczą ludności i będzie stanowił czynnik hamujący import, w tym import z regionu krośnieńsko-przemyskiego.

1.4.4. Przemysł i budownictwo

W okresie od stycznia do października 2014 r. wartość wytworzonej produkcji przemysłowej zwiększyła się w obwodzie zakarpackim w porównaniu do odpowiedniego okresu w 2013 r. o 3,8% (na Ukrainie zmniejszyła się o 9,4%). Ogólna wartość sprzedanej produkcji, której wahania są w części spowodowane zmianami cen sprzedaży przedsiębiorstw za okres od stycznia do września 2014 r. wyniosła 7516,8 mln hrywien, natomiast za odpowiedni okres w 2013 r. wyniosła 6672,1 mln hrywien, tj. uległa ostatnio zwiększeniu o 844,7 mln hrywien. Przy ocenie tej zmiany należy jednak zachować ostrożność ze względu na odnotowywaną na Ukrainie inflację.

W strukturze zrealizowanej produkcji przemysłowej pod względem rodzajów działalności największy odsetek (82,4%) liczy produkcja przemysłu przetwórczego, w tym przedsiębiorstw budowy maszyn 42,7%; 15,6% – dostawy energii elektrycznej, gazu, pary wodnej i klimatyzacji; 1,5% przypada na przemysł wydobywczy i odkrywkowy; 0,5% – odpowiednio na zbiór, oczyszczanie, dostawę wody. Indeks wartości produkcji rolnej we wszystkich kategoriach gospodarstw wyniósł za okres od stycznia do października 2014 roku 100,1%, w tym w przedsiębiorstwach rolnych 100,3% i gospodarstwach prywatnych 100,1%.

Na przestrzeni lat 2000-2008 w przemyśle obwodu zaobserwowano wzrost wartości produkcji przemysłowej. Ta pozytywna dynamika została osiągnięta głównie dzięki rozwojowi ekstensywnemu w związku

z rozwiązaniem problemu z zatrudnieniem siły roboczej, odbudową siły produkcyjnej poszczególnych dużych przedsiębiorstw, realizacją nowych rodzajów produkcji w odpowiedzi na zapotrzebowanie rynku. W okresie tym produkcja przemysłowa nadrabiała straty, które wystąpiły w okresie kryzysu 1990-1996 r. W tym okresie, gospodarka kurczyła się na skutek dominującej niedoskonałej struktura produkcji i przestarzałych technologii. Kryzys finansowy, ukierunkowanie na produkcję z importowanych półproduktów oraz zależność od niestabilnych zamówień zagranicznych doprowadziły do zmniejszenia produkcji przemysłowej. Obecnie produkcja przemysłowa ponownie wchodzi w fazę kryzysową (wykres 27.).

Na początku 2014 r. wartość produkcji przemysłowej uległa zmniejszeniu względem 2013 r. praktycznie we wszystkich rodzajach działalności przemysłowej, prócz przemysłu wydobywczego i odkrywkowego, produkcji substancji chemicznych i produktów chemicznych, hutnictwa i produkcji gotowych wyrobów metalowych, dostarczania energii elektrycznej, gazu, pary wodnej i klimatyzacji. W przedsiębiorstwach włókienniczych, produkcji odzieży i wyrobów ze skóry produkcja uległa zmniejszeniu względem roku 2013 w związku ze zmniejszeniem liczby zamówień na produkcję na warunkach półproduktów. Na wykresie 28. przedstawione zostały zmiany ze względu na rodzaje działalności w 2013 r. względem 2012 r.

Wykres 27. Dynamika zmian wielkości produkcji przemysłowej w obwodzie zakarpackim w latach 2008-2013 w odniesieniu do roku poprzedniego (w %)

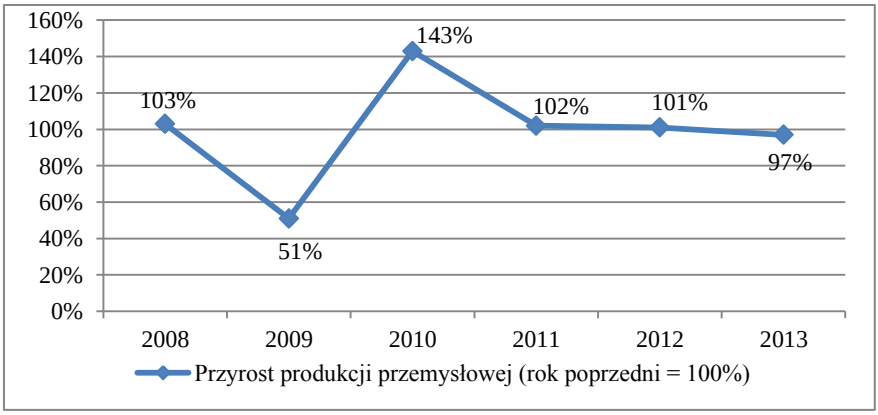

Źródło: opracowanie własne na podstawie: *Produkcja przemysłowa obwodu. Zbiór statystyczny*, Użhorod 2012, Główny Urząd Statystyki Obwodu Zakarpackiego.

Wykres 28. Dynamika zamian wielkości produkcji w poszczególnych rodzajach działalności przemysłowej w obwodzie zakarpackim w roku 2013 względem roku 2012 (w %)

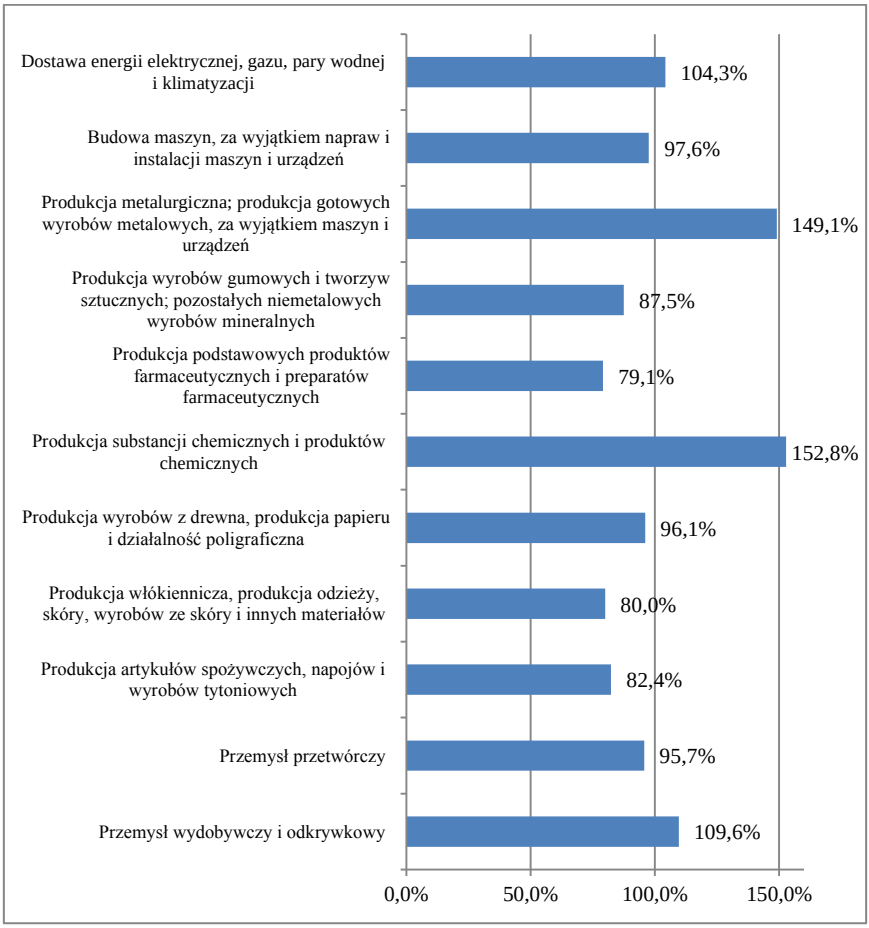

Źródło: opracowanie własne na podstawie: *Produkcja przemysłowa obwodu. Zbiór statystyczny*, Użhorod 2012, Główny Urząd Statystyki Obwodu Zakarpackiego.

Budownictwo

W strukturze inwestycji kapitałowych w aktywa materialne część związana z inwestycjami w budownictwie mieszkaniowym stanowiła we wrześniu 2014 r. 46,5%, z budownictwem niemieszkaniowym 14,9%, a z budownictwm inżynierskim – 11,6%. Głównym źródłem finansowania były środki osób fizycznych przeznaczone na indywidualne budownictwo mieszkalne, na które przypada 41,5%

wszystkich wkładów. Własne środki przedsiębiorstw i organizacji stanowiły 41,1%, natomiast inne źródła finansowania 10,0% wartości nakładów inwestycyjnych. W okresie od stycznia do września 2014 roku oddanych do eksploatacji zostało 284,3 tys. m^2 ogólnej powierzchni mieszkalnej, co stanowi o 7,6% więcej niż za odpowiedni okres roku poprzedniego. W okresie od stycznia do września 2014 r. przedsiębiorstwa i organizacje w obwodzie przeprowadziły prace budowlane na kwotę w wysokości 285,3 mln hrywien, co stanowi 77,4% w stosunku do odpowiedniego okresu w 2013 roku. Oznacza to istotne zahamowanie inwestycji o charakterze gospodarczym w regionie.

Indeks produkcji budowlanej w styczniu 2014 r. w porównaniu ze styczniem 2013 r. wyniósł 52,2%. Obniżenie indeksu produkcji budowlanej w obwodzie było spowodowane przez zmniejszenie budownictwa budynków inżynierskich do poziomu 70,8%. Przeważająca część w zakresie prac budowlanych została zrealizowane przez organizacje miast Użhorod i Mukaczewa oraz rejonów irszawskiego, tiacziwskiego i użhorodzkiego. Nowe budownictwo, przebudowy i uzbrojenia techniczne osiągnęły łącznie poziom 73% ogólnej wartości wykonanych prac budowlanych, remonty kapitalny – 11%, remont bieżący – 16%.

Na początku 2014 r. nie prowadziły działalności 183 przedsiębiorstwa budowlane, co stanowi 75% spośród tych, które podlegały badaniu statystycznemu. Można to interpretować jako przejaw zjawisk kryzysowych w budownictwie związanych z ograniczeniem skali prowadzonych budów, szczególnie w sektorze gospodarczym.

W sytuacji budownictwa w obwodzie zakarpackim należy zauważyć ograniczenie inwestycji związanych z działalnością gospodarczą. Te niekorzystne zjawisko w sektorze przedsiębiorstw już obecnie negatywnie oddziałuje na budownictwo, a w przyszłości skala tego wpływu może się jeszcze pogłębiać. W tej sytuacji przedsiębiorstwa budowlane mogą poszukiwać nowych rynków zbytu w ramach współpracy transgranicznej.

1.4.5. Sprzedaż w przemyśle

Wartość zamówień w przemyśle przetwórczym za 2013 r. wyniosła 5838,2 mln hrywien (521,7 mln euro), w tym zamówienia zagraniczne wyniosły 4093,5 mln hrywien (368,5 mln euro). Tym samym 70,1% produkcji przemysłowej sprzedano poza region.

Wśród ogólnej wartości zrealizowanej produkcji przemysłowej w 2013 r. artykuły spożywcze krótkotrwałe i długotrwałe wyniosły 38,6%, produkty inwestycyjne – 29,2%, energia – 18,5%, produkty konsumpcji pośredniej – 13,7%. Zarówno artykuły spożywcze krótkotrwałe,

jak i długotrwałe są produkowane w miastach: Mukaczewo, Czop, rejonach: berehowskim i chuściańskim (68-99%), podczas gdy w rejonie użhorodzkim – produkty inwestycyjne (48,1%), natomiast w rejonie wielkoberezneńskim, wołowieckim, pereczyńskim i rachowskim 66,3% – 100% produkcji przemysłowej dotyczy produktów konsumpcji pośredniej. Jednakże zdaniem ekspertów przestarzałe urządzenia i technologie przedsiębiorstw przemysłowych w regionie, które w większości przypadków nie zostały unowocześnione na przestrzeni ostatnich 15-20 lat, nie sprzyjają rozprzestrzenianiu się dostaw na rynki europejskie[39]. Ponad 70% produkcji przemysłowej, przeznaczonej na eksport, stanowi produkcja pierwotnego przemysłu wydobywczego i obróbki drewna. Z reguły taka produkcja była dostarczana przez ostatnie lata na rynki krajów postradzieckich. Niska zdolność konkurencyjna takiej produkcji pierwotnej na rynkach światowych związana jest z jej wysoką energochłonnością oraz niskim poziomem automatyzacji. W konsekwencji większość przedsiębiorstw przemysłowych z roku na rok zmniejsza swoją produkcję oraz zatrudnienie.

Problemy wzrostu efektywności przedsiębiorstw regionu i ich konkurencyjności wzmacnia brak systemu przygotowania kadry na potrzeby przedsiębiorstw przemysłowych, zwłaszcza w zakresie przygotowania kadry średniego szczebla zarządzania i pracowników wykwalifikowanych.

Na podstawie analizy sytuacji rozwoju produkcji przemysłowej w obwodzie zakarpackim w okresie ostatnich dziesięciu lat można wysunąć następujący wniosek: wzrost produkcji przemysłowej dzięki rozwojowi ekstensywnemu został ostatecznie wstrzymany, a co dalej za tym idzie, utrzymanie państwowych lub prywatnych przedsiębiorstw przemysłowych z przestarzałym sprzętem, nieefektywną i zasobochłonną technologią nie daje nawet nadziei na utrzymanie istniejących miejsc pracy, a tym bardziej – na stworzenie nowych[40]. Te silne bariery rozwojowe przynajmniej po części mogą być eliminowane na drodze współpracy transgranicznej, choćby w sferze przygotowania kadr.

1.4.6. Podmioty gospodarcze i wynik finansowy przedsiębiorstw

Przedsiębiorczość, jako samodzielne zjawisko społeczno-ekonomiczne, rozwija się w regionie w trudnych warunkach i napotyka

[39] L. Sapozhnikova (red.), *Аналіз потенціалу економічного транскордонного співробітництва Закарпатської Області*, Fundacja Rozwoju Współpracy Transgranicznej, Użgorod 2015.
[40] Ibidem.

na liczne problemy administracyjne. Do podstawowych barier rozwojowych przedsiębiorczości w obwodzie należy zaliczyć: znaczącą presję podatkową, wielość różnego rodzaju aktów regulujących i barier administracyjnych zarówno na poziomie państwowym, jak i regionalnym, niedostępność tanich środków kredytowo-finansowych, słabość infrastruktury materialnej, technicznej, ale także braki w zakresie kompetencji menedżerskich i pracowniczych kadr małych i średnich przedsiębiorstw. W 2012 r. liczba aktywnych gospodarczo małych przedsiębiorstw (włączając mikroprzedsiębiorstwa) w obwodzie wyniosła 5322 i zmalała w porównaniu do 2007 r. o 2242 jednostek (o 29,4%). Dynamika zmian liczby MSP w okresie ostatnich trzech lat została przedstawiona na wykresie 29.

Wykres 29. Dynamika zmian liczby MSP na Zakarpaciu w okresie ostatnich trzech lat (rok 2013 - prognoza)

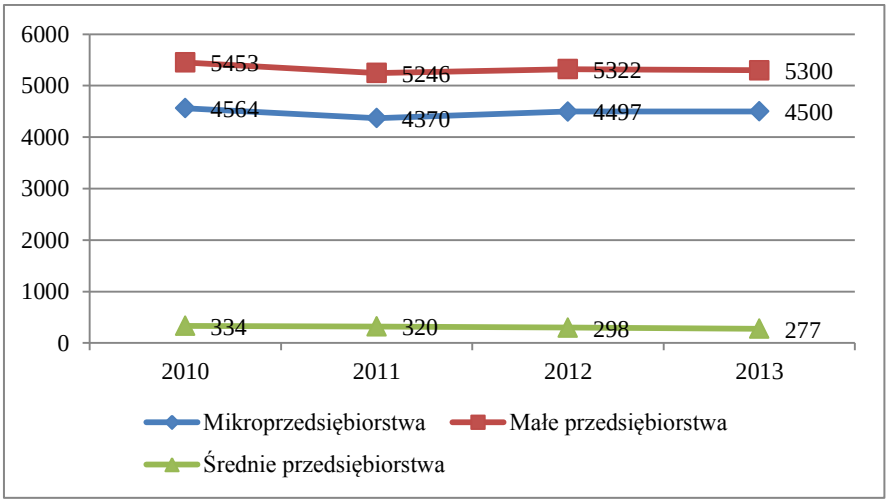

Źródło: opracowanie własne na podstawie: *Działalność podmiotów gospodarczych obwodu zakarpackiego. Zbiór statystyczny*, Użhorod 2011, Główny Urząd Statystyki Obwodu Zakarpackiego; *Działalność podmiotów gospodarczych obwodu zakarpackiego. Zbiór statystyczny*, Użhorod 2012, Główny Urząd Statystyki Obwodu Zakarpackiego; *Działalność podmiotów gospodarczych obwodu zakarpackiego. Zbiór statystyczny*, Użhorod 2013, Główny Urząd Statystyki Obwodu Zakarpackiego.

W latach 2010-2013 działalność małych przedsiębiorstw, w tym mikroprzedsiębiorstw była niedochodowa we wszystkich rodzajach działalności gospodarczej, z wyjątkiem gospodarki rolnej, transportu, magazynowania, działalności finansowej i ubezpieczeniowej, operacji związanych z majątkiem nieruchomym, działalności zawodowej, naukowej i technicznej, działalności w zakresie usług administrowania i działalno-

ści wspierającej (wykres 30.). W omawianym całym okresie 2010-2013 przemysł pozostaje w obwodzie zakarpackim w przypadku małych przedsiębiorstw działalnością niedochodową. Z kolei z negatywnego trendu wybiło się gospodarowanie nieruchomościami oraz wskazywane wyżej: gospodarka rolna, leśna i rybołówstwo.

Wykres 30. Wyniki finansowe małych przedsiębiorstw według branży w latach 2010-2013 (w tys. hrywien)

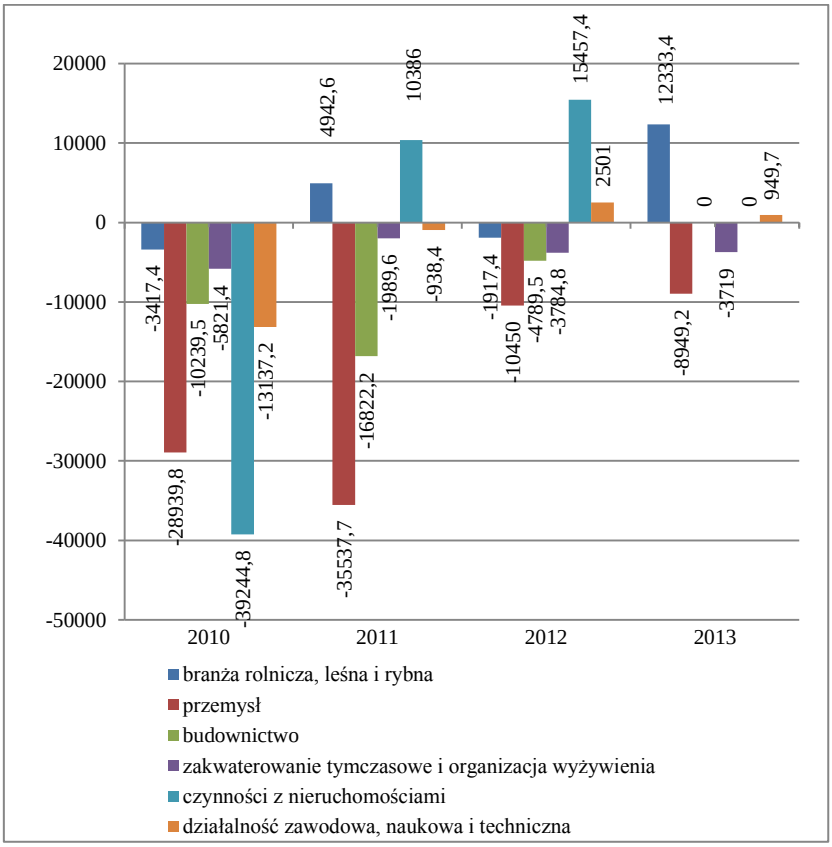

Źródło: opracowanie własne na podstawie: Działalność podmiotów gospodarczych obwodu zakarpackiego. Zbiór statystyczny, Użhorod 2011, Główny Urząd Statystyki Obwodu Zakarpackiego; Działalność podmiotów gospodarczych obwodu zakarpackiego. Zbiór statystyczny, Użhorod 2012, Główny Urząd Statystyki Obwodu Zakarpackiego; Działalność podmiotów gospodarczych obwodu zakarpackiego. Zbiór statystyczny, Użhorod 2013, Główny Urząd Statystyki Obwodu Zakarpackiego.

Analiza dostępnej statystyki dotyczącej rozwoju małych i średnich przedsiębiorstw w obwodzie zakarpackim pokazuje, że w jego środowisku zachodzą negatywne procesy, które uniemożliwiają jego rozwój bez

aktywnej pomocy ze strony państwa. Proces ten zapewne związany jest także z pogorszeniem się ogólnego stanu gospodarczego regionu.

Zdaniem ekspertów[41] wysoki stopień monopolizacji głównych branż gospodarki kraju, korupcja w organach władzy i samorządu miejscowego, nadmierne obciążenie podatkowe małych firm doprowadziły do ich wycofania się, masowej redukcji zatrudnienia i zamknięcia wielu małych i średnich przedsiębiorstw, które jeszcze do 2009 r. gwarantowały wpływ znacznych środków do budżetów miejscowych i stanowiły główną siłę napędową w stabilizacji gospodarki regionu.

Dlatego też w chwili obecnej potrzebne jest utworzenie nowych modeli rozbudowy i wsparcia przez państwo małego i średniego biznesu, jako głównej siły napędowej polepszenia stanu społeczno- ekonomicznego zarówno regionu, jak i całego kraju. Jest to szczególnie ważnie w warunkach rozwijania się światowego kryzysu finansowego i szybkiego wzrostu bezrobocia. Ponadto sytuacja polityczna i ekonomiczna uległy skomplikowaniu w związku z ostatnimi wydarzeniami na Ukrainie, które zaszły w pierwszym półroczu 2014 r. i trwają nadal.

1.4.7. Rozmiar i struktura handlu zagranicznego

Rozmiary eksportu i importu towarów i usług w obwodzie zakarpackim w latach 2008-2013 przedstawione zostały w tabeli 51. oraz na wykresach 31. i 32.

Tabela 51. Rozmiar eksportu i importu towarów w obwodzie w latach 2008-2013 w mln USD (w %)

Wyszczególnienie	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Obroty towarów (mln dolarów USD)	3086,7	1887,9	2505,2	3395,5	3394,4	3362,5
Rok poprzedni=100%	-	*61,2*	*132,7*	*135,5*	*100,0*	*99,1*
Podlaskie=100%	*98,1*	*82,1*	*84,6*	*87,2*	*88,0*	*78,0*
Eksport towarów (mln dolarów USD)	1220,6	935,0	1156,6	1397,6	1385,3	1300,0
Rok poprzedni=100%	-	*76,6*	*123,7*	*120,8*	*99,1*	*93,8*
Podlaskie=100%	*80,5*	*79,3*	*78,7*	*74,5*	*66,0*	*53,1*

[41] L. Sapozhnikova (red.), *Аналіз потенціалу економічного транскордонного співробітництва Закарпатської Області* , op. cit.

Wyszczególnienie	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Import towarów (mln dolarów USD)	1866,1	952,9	1348,6	1997,9	2009,1	2062,5
Rok poprzedni=100%	-	*51,1*	*141,5*	*148,1*	*100,6*	*102,7*
Podlaskie=100%	*114,4*	*85,1*	*90,4*	*99,0*	*114,1*	*110,6*
Saldo obrotu towarów (w mln dolarów)	-645,5	-17,9	-192,0	-600,3	-623,8	-762,5

Źródło: opracowanie własne na podstawie: J. Grabowiecki, *Eksport regionów peryferyjnych na przykładzie województwa podlaskiego*, prezentacja w ramach konferencji „Podlasie na eksport", Białystok 15 grudnia 2014 r.*; Handel zagraniczny w Polsce i Małopolsce w 2010* roku, Kraków 2011; *Handel zagraniczny w Polsce i Małopolsce w 2011 roku*, Kraków 2012; *Handel zagraniczny w Polsce i Małopolsce w 2013 roku,* Kraków 2014, http://www.uz.ukrstat.gov.ua/.

Począwszy od 2008 r. eksport towarów do krajów Europy i świata uległ istotnym wahaniom, przy czym od roku 2011 obniżaniu wartości, podczas gdy import towarów wwożonych na terytorium obwodu zakarpackiego od roku 2010 rośnie. W badanym okresie saldo obrotów towarami z zagranicą było ujemne. W 2013 r. w porównaniu z 2012 r. wartość eksportu towarów zmniejszyła się o 6,2%, a importu zwiększyła się o 2,7%. Saldo ujemne handlu zagranicznego wyniosło 762,5 mln dolarów USD.

Warto zauważyć, że ujemne saldo obrotu towarowego w wymianie zagranicznej ulega ciągłemu zwiększeniu od roku 2011 do chwili obecnej (wykres 31.).

Dynamika wzrostu importu od 2010 r., aż do 2013 r. była wyższa od dynamiki wzrostu eksportu (wykres 32.). Z punktu widzenia regionalnych producentów oznacza to proporcjonalnie mniejszy udział w wymianie handlowej, a dla regionu negatywny wpływ na przyrost regionalnego PKB na rzecz napływu produktów wytworzonych za granicą obwodu.

Obroty handlowe obwodu zakarpackiego z zagranicą w 2013 r. stanowiły wartościowo 78% obrotów województwa podlaskiego w tym samym okresie. Ten sam wskaźnik dla obwodu grodzieńskiego wyniósł 87,1%.

Wartość eksportu obwodu zakarpackiego w 2013 r. stanowiła zaledwie 53,1% wartości województwa podlaskiego. Jeszcze w roku 2009 ten wskaźnik wynosił 79,3%. Z kolei w imporcie obwodu zakarpackiego tendencja jest odwrotna. Wartość importu obwodu zakarpackiego w 2013 r. stanowiła 110,6 %wartości województwa podlaskiego.

Wykres 31. Wartość handlu zagranicznego towarami obwodu zakarpackiego w latach 2008-2013 (w mln USD)

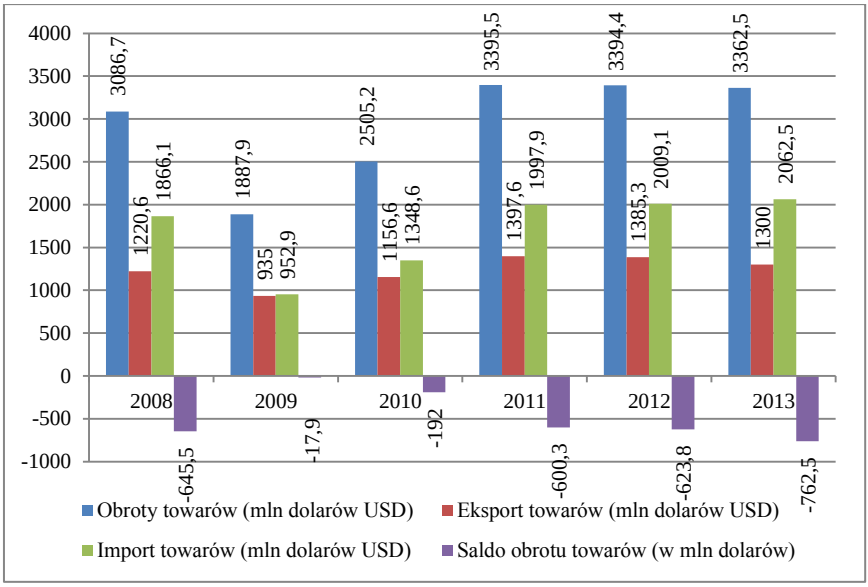

Źródło: opracowanie własne na podstawie http://www.uz.ukrstat.gov.ua/

Wykres 32. Dynamika eksportu i importu obwodu zakarpackiego w latach 2009-2013

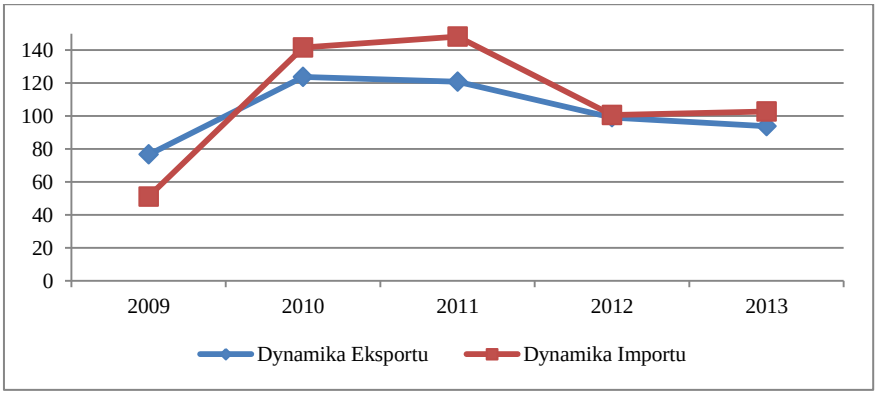

Źródło: opracowanie własne na podstawie http://www.uz.ukrstat.gov.ua/, *Rocznik Statystyczny Ukraina w liczbach w 2013 roku*, Państwowy Urząd Statystyczny Ukrainy, Kijów 2014.

Ogólnie wartość obrotu handlu zagranicznego za okres od stycznia do września 2014 r. wyniosła 2340,5 mln dolarów USD, co stanowi wzrost o 14,1% w porównaniu z odpowiednim okresem w 2013 r. Eks-

port towarów wzrósł o 7,6%, import – uległ zmniejszeniu o 14,7%. W tym okresie, zgodnie z wynikami okresu sprawozdawczego, odnotowano ujemne saldo handlu zagranicznego towarów w wysokości - 280,2 mln dolarów USD.

Głównymi krajami-partnerami obwodu zakarpackiego w zakresie handlu zagranicznego w okresie od stycznia do sierpnia 2013 r. były: Węgry, odsetek wynosi 21,3% ogólnej wartości handlu zagranicznego towarami obwodu; Białoruś, odsetek wynosi – 13,7%; Federacja Rosyjska – 11,7%; Niemcy – 8,4%; Chiny – 5,7%; Republika Czeska – 5,7%.

Do krajów Europy wyeksportowano 79,4% wszystkich towarów. Z krajami UE odnotowano saldo dodatnie w zakresie operacji handlu zagranicznego, a z krajami WNP – ujemne.

W porównaniu z rokiem 2012, zwiększyła się dostawa eksportowa do Polski, Niemiec, Słowacji, Włoch i Austrii. Głównymi krajami-partnerami w zakresie eksportu towarów z obwodu są: Węgry, do których wyeksportowano 41,4% towarów ogólnej wartości eksportu, Federacja Rosyjska – 18%, Austria – 7,1%, Słowacja – 7,0%, Niemcy – 6,4%, Polska – 5,2%.

Przedsiębiorstwa obwodu współpracują z podmiotami gospodarczymi z 107 państw świata. Zostały tu utworzone na podstawie projektów inwestycyjnych i prowadzą działalność przedsiębiorstwa znanych światowych firm – „Eurocar" Zamknięta Spółka Akcyjna, „GROCLIN-Karpaty" Sp. z o.o., „YAZAKI Ukraina" Sp. z o.o., „Jabil Circuit Ukraine Limited" Sp. z o.o.,"Flextronics" Sp. z o.o.,"Aqua-Polana" Sp. z o.o., „ARA Shoes Ukraine" Sp. z o.o. W dużym stopniu zainwestowano w przedsiębiorstwa budowy maszyn, produkcji artykułów spożywczych i napojów, włókiennictwa, produkcji odzieży, skóry, wyrobów ze skóry, innych wyrobów działalności przemysłowej.

W pierwszych ośmiu miesiącach 2013 r. należy zauważyć, iż ze względu na główne rodzaje działalności gospodarczej największą część eksportu realizowały przedsiębiorstwa, produkujące aparaturę do radio, telewizji i łączności – 20,1% ogólnej wartości eksportu oraz produkujące maszyny elektryczne i sprzęt, a także maszyny, urządzenia i mechanizmy – 64,2%; materiały włókiennicze i wyroby włókiennicze – 9,1%; różnego typu towary przemysłowe – 8,2%; drewno i wyroby z drewna – 6,1%; Produkcja chemiczna i związane z nią gałęzie przemysłu – 4,2%. Prócz tego, eksportowano materiały włókiennicze i wyroby włókiennicze, różnego typu towary przemysłowe, drewno i wyroby z drewna.

Wykres 33. Główne grupy eksportu towarów z obwodu zakarpackiego za okres od stycznia do sierpnia 2013 roku

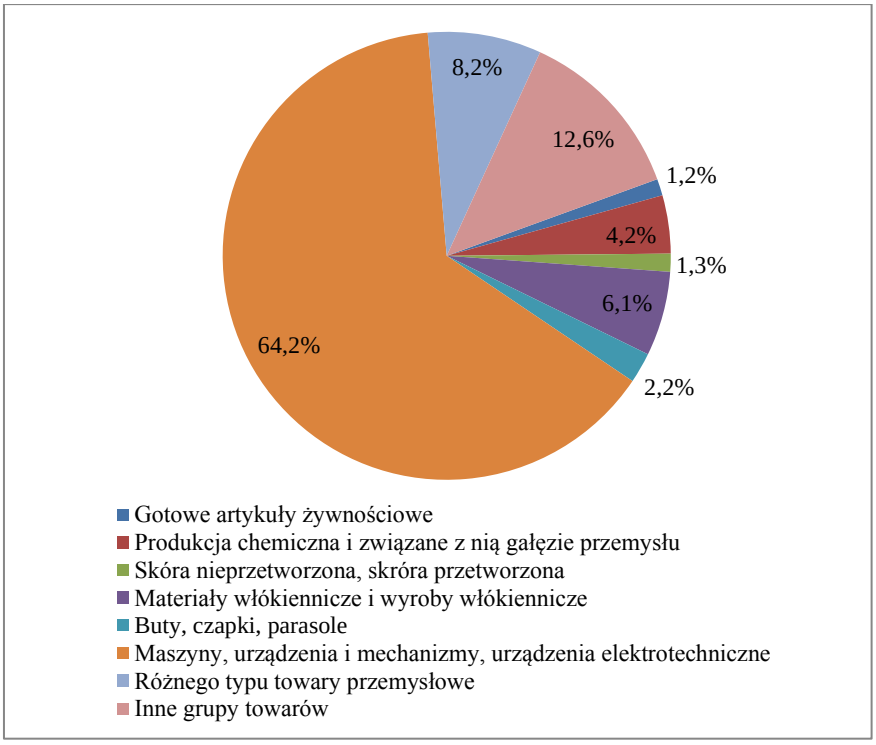

Źródło: opracowanie własne na podstawie http://www.uz.ukrstat.gov.ua/; *Rocznik Statystyczny Ukraina w liczbach w 2013 roku*, Państwowy Urząd Statystyczny Ukrainy, Kijów 2014.

Struktura operacji eksportowo-importowych w całym 2013 r. została przedstawiona na wykresie 34. W strukturze eksportu dominował wywóz z obwodu drzewa i wyrobów z drewna (36% eksportu). W kolejności trzy kolejne miejsca w eksporcie obwodu zakarpackiego stanowiły: różne towary przemysłowe (18,7%), produkty chemiczne (16,8%) oraz urządzenia mechaniczne i elektryczne (12,2%).

Natomiast struktura importu obwodu zakarpackiego w 2013 r. została zdominowana przez import produktów mineralnych, których udział w ogólnej wartości importu w analizowanym roku wyniósł 61,0%. W dalszej kolejności do obwodu zakarpackiego z zagranicy trafiły m.in. następujące grupy towarów: środki transportu drogowego, lotniczego i wodnego (9,6% udziału w imporcie), gotowe artykuły spożywcze (7,3%) oraz urządzenia mechaniczne i elektryczne (6,5%).

Wykres 34. Struktura operacji eksportowo-importowych obwodu zakarpackiego w 2013 roku

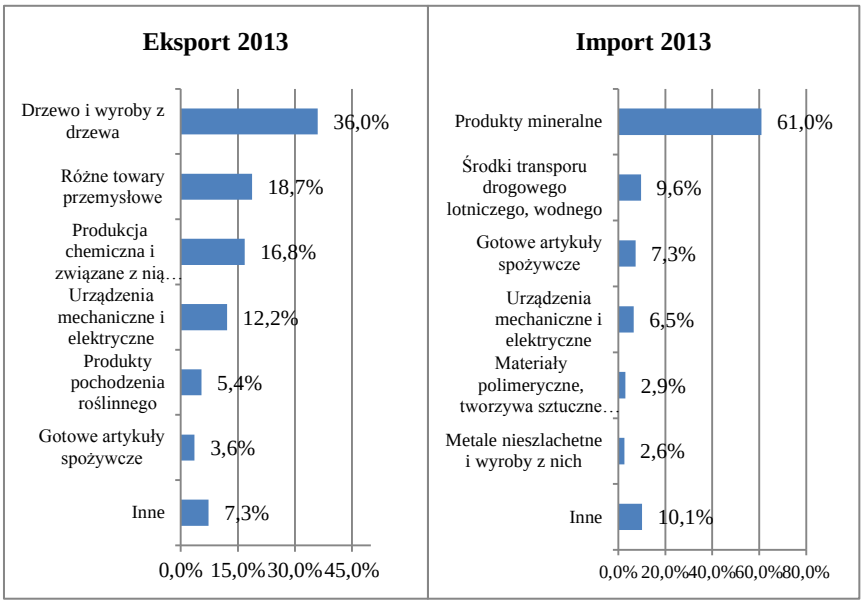

Źródło: opracowanie własne na podstawie http://www.uz.ukrstat.gov.ua/; *Rocznik Statystyczny Ukraina w liczbach w 2013 roku*, Państwowy Urząd Statystyczny Ukrainy, Kijów 2014.

Bezpośrednie inwestycje zagraniczne obwodu w latach 2011-2013 z państw świata zostały przedstawione w tabeli 52. Największych inwestycji w gospodarkę obwodu dokonały kraje europejskie: Niemcy, Austria, Polska, Węgry i Słowacja, które bezpośrednio graniczą z regionem lub znajdują się dość niedaleko od granic Ukrainy i tym samym obwodu zakarpackiego.

Na przestrzeni całego 2013 roku w zakresie gospodarki obwodu inwestorzy zagraniczni dokonali bezpośrednich inwestycji zagranicznych w wysokości 407232,9 tys. dolarów USD. Tym samym była to wartość o 16,8% większa od wartości bezpośrednich inwestycji zagranicznych w 2012 r. Dokładnie 74,6% inwestycji zagranicznych z roku 2013 dotyczyło przedsiębiorstw przemysłu.

Tabela 52. Bezpośrednie inwestycje zagraniczne w obwodzie zakarpackim wg kraju pochodzenia w latach 2011-2013 w (tys. dolarów USD)

Nazwa kraju	2011	2012	2013
Łącznie	**364353,5**	**348467,0**	**407232,9**
Europa	243339,1	228571.2	250993,7
Austria	32028,9	38623,8	42530,4
Wielka Brytania	1305,1	1236,1	4789,4
Dania	2261,8	2357,4	3001,8
Hiszpania	3176,0	5379,5	5649,5
Litwa	1115,7	1102,1	1112,2
Holandia	25077,3	5619,3	5714,2
Niemcy	39414,8	36241,4	41103,8
Polska	**32559,2**	**32215,3**	**39281,6**
Rumunia	1802,5	1744,6	1817,4
Słowacja	10044,2	8804,4	9743,0
Węgry	31709,0	28875,3	30269,6
Francja	1124,0	1163,1	1175,9
Czechy	6782,3	6607,5	7007,4

Źródło: opracowanie własne na podstawie http://www.uz.ukrstat.gov.ua/, *Rocznik Statystyczny Ukraina w liczbach w 2013 roku*, Państwowy Urząd Statystyczny Ukrainy, Kijów 2014.

Z kolei w okresie pierwszych 9 miesięcy w 2014 r. gospodarka obwodu odnotowała 10,5 mln dolarów USD bezpośrednich inwestycji zagranicznych pochodzących od inwestorów zagranicznych. Wartość zainwestowanych od początku roku 2014 w gospodarkę obwodu bezpośrednich inwestycji zagranicznych (kapitału akcyjnego) wg stanu na dzień 1 października 2014 r. wynosiła 374,0 mln dolarów USD i w przeliczeniu na jedną osobę wynosiła 298,5 dolarów USD.

Warto zauważyć, iż Polska, w tym region podkarpacko-krośnieński, nie stanowi istotnego rynku eksportu i importu dla podmiotów regionu. Jednak polskie inwestycje zagraniczne (3. miejsce pod względem wielkości w roku 2011, 2012, 2013) mogą ten stan rzeczy w sposób znaczący zmienić. W konsekwencji w chwili obecnej należy wskazać na niski pozom współpracy i wymiany transgranicznej między obwodem zakarpackim a regionem podkarpacko-krośnieńskim.

1.4.8. Działania na rzecz współpracy transgranicznej

Zgodnie z Programem Rozwoju Współpracy Transgranicznej w Obwodzie Zakarpackim na lata 2011-2015, zatwierdzonym przez przewodniczącego Zakarpackiej Obwodowej Administracji Państwowej w 2010 r., celem głównym jest aktywizacja rozwoju społeczno-ekonomicznego, naukowo-technicznego, ekologicznego i kulturalnego podmiotów współpracy transgranicznej. Program przewiduje, w okresie 5 lat, wszechstronną aktywizację współpracy transgranicznej z sąsiadującymi krajami na poziomie obwodowym i miejscowym. Dzięki temu prognozowane jest zwiększenie poziomu życia ludności regionu i rozwój społeczny na terenach przygranicznych Zakarpacia. Ma następować pogłębienie współpracy w ramach Euroregionu Karpackiego. Zakłada się aktywizowanie działalności gospodarczej, stwarzanie warunków do zakładania i prowadzenia wspólnych przedsiębiorstw i tworzenie transgranicznych klastrów ekonomicznych, wspieranie rozwoju małej i średniej przedsiębiorczości, stwarzanie warunków do inwestowania.

W związku z realizacją Programu przewiduje się, że nastąpi: zmniejszenie dysproporcji, dostosowanie ekonomicznego i społecznego poziomu rozwoju obwodu zakarpackiego do poziomu regionów państw – członków Unii Europejskiej, podwyższenie poziomu życia mieszkańców; aktywizacja zagranicznej działalności gospodarczej obwodu, rozwój małej i średniej przedsiębiorczości, regionalnych sieci transportu i komunikacji, rozbudowa infrastruktury granic państwowych; opracowanie projektów rozwoju urbanistycznego; wsparcie ochrony środowiska naturalnego, zapewnienie bezpieczeństwa ekologicznego, zabezpieczenie racjonalnego wykorzystywania bogactw naturalnych, organizacja kontroli ekologicznej i monitoringu, zapobieganie zanieczyszczaniu terenów, na których występują katastrofy technologiczne oraz obszarów dotkniętych klęską żywiołową. Prognozuje się, że zapewnienie finansowe Programu będzie realizowane przez środki przewidziane w budżecie obwodowym i w budżetach miejscowych na dany rok dla organów władzy wykonawczej, odpowiedzialnych za realizację określonych przez Program działań i projektów współpracy transgranicznej, a także dzięki międzynarodowej pomocy technicznej oraz z innych źródeł.

Dzięki ratyfikacji w 2013 r. Protokołu nr 3 do Europejskiej Konwencji Ramowej o współpracy transgranicznej między wspólnotami i władzami terytorialnymi dotyczącego ugrupowań współpracy euroregionalnej (ECGS) pojawiła się możliwość utworzenia organu współpracy transgranicznej, celem którego jest zachęta, wsparcie i rozwój na rzecz społeczności współpracy trangranicznej

i międzyterytorialnej pomiędzy jej członkami w zakresie wspólnych kompetencji. W chwili obecnej regiony zachodnie Ukrainy planują opracowanie strategii makroregionalnej dla regionu karpackiego, przez analogię do strategii bałtyckiej i dunajskiej, która jednoczyłaby interesy zarówno krajów-członków Unii Europejskiej, jak i krajów partnerstwa wschodniego, w szczególności Ukrainy. Na lata 2014-2020 zaplanowano przygotowanie i opracowanie wspólnych programów operacyjnych współpracy przygranicznej Europejskiego Instrumentu Sąsiedztwa. Dzięki temu obwód zakarpacki może otrzymać znaczne środki finansowe w ramach międzynarodowej pomocy technicznej. Oznacza to, że pod warunkiem systemowego podejścia do opracowania projektów *non-profit* i współpracy z Funduszami Europejskimi, obwód zakarpacki ma możliwość pozyskać niezbędne środki w ramach międzynarodowej pomocy technicznej w celu rozwiązania problemów w sferze priorytetowych zadań rozwoju regionu. Obecnie trwają prace nad poprawą stosunków partnerskich z regionami przygranicznymi sąsiadujących państw.

Obwód, pomimo że graniczy z Polską i utrzymuje dobrosąsiedzkie stosunki, nie ma żadnego punktu przejścia granicznego z sąsiadującym województwem podkarpackim. Sprawia to, iż współpraca transgraniczna z regionem podkarpacko-krośnieńskim jest bardzo utrudniono ze względu na brak jakiegokolwiek przejścia granicznego (nawet pieszego). Istnieje projekt budowy pieszego przejścia granicznego „Łubnia – Wołosate", które ma istotne znaczenie społeczno-ekonomiczne, w tym dla rozwoju turystyki w regionie.

Szanse na znaczną poprawę współpracy transgranicznej należy upatrywać w uzgodnieniach międzypaństwowych co do projektowania przejścia granicznego dla pojazdów osobowych i ciężarowych, co byłyby realnym czynnikiem rozwoju współpracy transgranicznej obwodu zakarpackiego i regionu podkarpacko-krośnieńskiego.

Zgodnie z Działaniami Programu Rozwoju Współpracy Transgranicznej w Obwodzie Zakarpackim w latach 2011-2015 przewidziano na pograniczu ukraińsko-polskim:

- opracowanie wspólnego ukraińsko-polskiego projektu rozwoju urbanistycznego regionu transgranicznego;
- zapewnienie przeprowadzenia Europejskich Dni Dobrosąsiedztwa, a także działań związanych z obchodem Dnia Europy na Ukrainie;

- aktywizację współpracy w ramach istniejących euroregionów i działalności międzyrządowych komisji do spraw współpracy transgranicznej;
- podwyższenie kwalifikacji osób funkcyjnych w miejscowych organach władzy wykonawczej oraz organach samorządu do spraw współpracy dzięki środkom pochodzącym z międzynarodowej pomocy technicznej oraz z innych źródeł;
- wprowadzanie systemu monitoringu efektywności programów współpracy przygranicznej w ramach Europejskiego Instrumentu Sąsiedztwa i Partnerstwa;
- utworzenie sieci centrów informacyjnych współpracy transgranicznej;
- przeprowadzenie na Ukrainie międzynarodowych seminariów specjalistycznych, konferencji, wystaw i targów przy udziale organizacji zagranicznych i krajowych w zakresie nauki i popularyzacji najnowszych technologii świadczenia usług turystycznych, a także udział w odpowiednich działaniach za granicą w regionach przygranicznych;
- organizację i przeprowadzanie w placówkach oświatowych i kulturalnych, w ramach współpracy transgranicznej, konferencji, seminariów i sympozjów;
- aktywizację współpracy między podmiotami ukraińskimi i zagranicznymi oraz uczestnikami współpracy transgranicznej dzięki prowadzeniu specjalistycznych seminariów informacyjnych, treningów społeczno-psychologicznych przy użyciu indywidualnych metod w celu podwyższenia poziomu zatrudnienia i zachęty bezrobotnych do prowadzenia działalności gospodarczej;
- opracowanie i wprowadzenie mechanizmów współfinansowania projektów transgranicznych i ich monitoring w obwodzie;
- organizacja i przeprowadzanie w placówkach oświatowych i kulturalnych, w ramach współpracy transgranicznej, konferencji, seminariów i sympozjów.

Program (ENPI - CBC) Polska - Białoruś - Ukraina 2007-2013 jest jednym ze składowych części instrumentu finansowego ogólnego Programu Unii Europejskiej - Europejskiego Instrumentu Sąsiedztwa i Partnerstwa (ENPI). Programy ENPI Polska - Białoruś - Ukraina na okres ich działania zakładają 202959,5 tys. euro (z czego 186,2 mln euro – są finansowane z UE).

Warto zauważyć, iż wśród wielu projektowanych działań występuje niedobór tych związanych z aktywizacja współpracy transgranicznej małych i średnich przedsiębiorstw. Zatem należy traktować wsparcie takiej współpracy jako kolejne zadanie dla władz publicznych po obu stronach granicy.

1.4.9. Podsumowanie – analiza SWOT

W oparciu o dokonaną analizę potencjału gospodarczego obwodu, wielkości i struktury eksportu, dotychczasowych działań na rzecz współpracy transgranicznej została dokonana analiza SWOT dotycząca rozwoju współpracy transgranicznej dla obwodu zakarpackiego (tabela 53.).

Tabela 53. Analiza SWOT obwodu zakarpackiego pod względem współpracy transgranicznej

Silne strony	Słabe strony
• Stosunkowo niskie koszty pracy w obwodzie • Dostępność transportowo-komunikacyjna do rynków krajów UE • Rozwinięta infrastruktura telekomunikacyjna • Inwestycyjna atrakcyjność regionu i rosnący z roku na rok poziom bezpośrednich inwestycji zagranicznych • Przychylność społeczności regionu do przedsiębiorczości i jego mobilność • Baza zasobów naturalnych	• Brak przejścia granicznego łączącego obwód zakarpacki z regionem krośnieńsko-przemyskim • Bardzo niski aktualny poziom współpracy obwodu z podregionem krośnieńsko-przemyskim i województwem podkarpackim • Niska konkurencyjność przedsiębiorstw, w tym spowodowana niskim poziomem innowacyjności, dominacją technologii energochłonnych i pracochłonnych • Niewystarczająca długość i niska jakość dróg o twardej nawierzchni praktycznie we wszystkich rejonach obwodu (zwłaszcza w górskich), co uniemożliwia rozwijanie gospodarki i branży turystyczno-rekreacyjnej regionu • Niski potencjał nabywczy ludności regionu • Silne bariery rozwoju sektora małych i średnich przedsiębiorstw, w tym związane z niedoborem kompetencji menedżerskich i kompetencji zawodowych

	pracowników - bariery te wywołują spadek aktywności MSP w obwodzie
Szanse	**Zagrożenia**
• Aktywizacja integracji europejskiej, oficjalnej współpracy Ukrainy z UE • Ożywienie tranzytu na linii „Eurazja — Unia Europejska" i lepsze wykorzystanie potencjału transportowego kraju • Podpisanie umów partnerskich na szczeblu krajowym i regionalnym o współpracy społeczno-gospodarczej Polska-Ukraina, województwo podkarpackie - obwód zakarpacki	• Niestabilna sytuacja polityczna na Ukrainie • Załamanie gospodarcze na Ukrainie i w konsekwencji w obwodzie zakarpackim • Wahania kursu walut

Źródło: opracowanie własne.

ROZDZIAŁ 2.
CHARAKTERYSTYKA BADANYCH PRZEDSIĘBIORSTW

Badaniem objęto 400 małych i średnich przedsiębiorstw (MSP) prowadzących działalność gospodarczą na terenie 4 obszarów: podregionu białostocko-suwalskiego i podregionu krośnieńsko-przemyskiego w Polsce, obwodu zakarpackiego na Ukrainie oraz obwodu grodzieńskiego na Białorusi. Przy czym w każdym z objętych badaniem regionów badaniem objęto 100 podmiotów. Dobór próby badawczej nie miał charakteru losowego. Podmioty były identyfikowane na podstawie danych z Izb Gospodarczych, baz teleadresowych jako potencjalnie ze względu na prowadzony charakter działalności gospodarczej mogące podejmować współpracę transgraniczną. Kryterium doboru podmiotów do badania było natomiast: posiadanie głównej siedziby i prowadzenie działalności gospodarczej na terenie jednego z czterech badanych obszarów. Drugim kryterium była liczba zatrudnionych, w przeliczeniu na pełne etaty, którą określono jako od 6 do 249 pracowników, tak aby badane podmioty reprezentowały sektor małych i średnich przedsiębiorstw, z wyłączeniem firm najmniejszych (od 0 do 5 zatrudnionych) posiadających wysoce ograniczony potencjał do rozwoju współpracy transgranicznej. Nie rekrutowano również podmiotów nieprowadzących działalności gospodarczej. Badanie było prowadzone jedynie z respondentami będącymi właścicielami lub członkami kierownictwa poszczególnych przedsiębiorstw, z wyraźnym zaznaczeniem, iż respondentem musi być osoba, która podejmuje lub ma znaczny wpływ na podejmowanie decyzji dotyczących zarządzania. Badanie zostało zrealizowane w okresie maj-lipiec 2014 r. Zastosowano metodę PAPI (z ang. *Paper and Pencil Interview*), jest to wywiad bezpośredni bazujący na konwencjonalnej – papierowej wersji kwestionariusza badawczego, w którym pisemnie zaznaczane są odpowiedzi respondentów. Wywiady przeprowadzane były przez doświadczonych ankieterów, a stworzony kwestionariusz był ustrukturalizowany i zawierał wystandaryzowane pytania dotyczące analizowanego problemu badawczego, pogrupowane w bloki tematyczne.

Przeciętnie w czterech objętych badaniem regionach prawie połowę badanych przedsiębiorstw stanowiły firmy małe, zatrudniające od 10 do 49 pracowników (wykres 35.). Jedną trzecią stanowiły przedsiębiorstwa mikro (od 6 do 9 pracowników), natomiast przedsiębiorstwa duże obejmowały niespełna 20% próby badawczej. Taki układ badanych podmiotów nie odzwierciedla faktycznej struktury wielkościowej podmiotów w poszczególnych badanych obszarach, lecz raczej wynikającą z założeń doboru próby tendencję do wybierania podmiotów zainteresowanych współpracą transgraniczną. Z tego punktu widzenia stosunkowo duży udział w badanej grupie przedsiębiorstw od 6 do 49 pracowników świadczy pośrednio, iż ten rodzaj firm może być szczególnie zainteresowany rozwojem współpracy transgranicznej. Jest to o tyle zrozumiałe, iż firmy mniejsze mogą nie posiadać wystarczającego potencjału ekonomicznego do prowadzenia działalności transgranicznej, zaś większe są z natury nastawione często także na bardziej odległe rynki zbytu i kooperacji.

Wykres 35. Wielkość przedsiębiorstw w poszczególnych obszarach

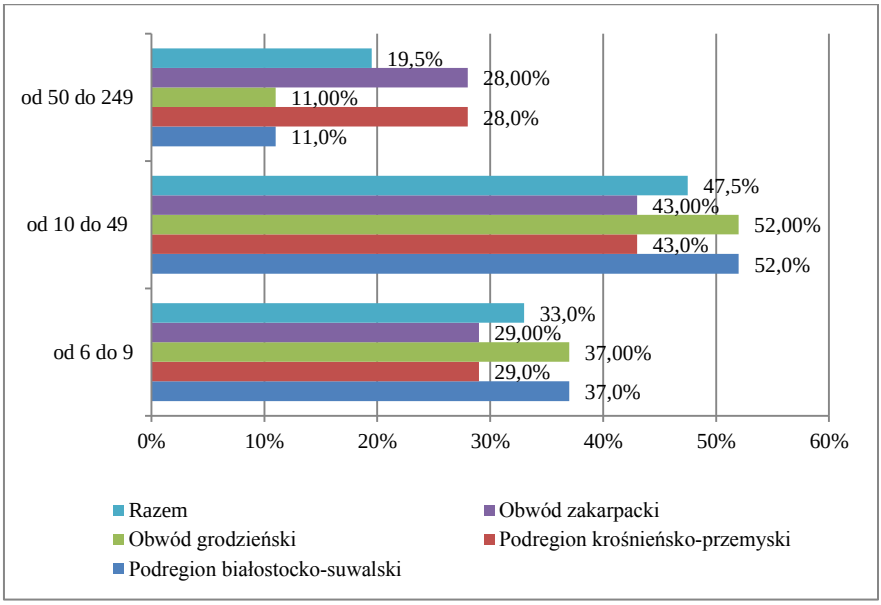

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań CATI, N=400.

Podobny udział przedsiębiorstw według wielkości w poszczególnych badanych obszarach wydaje się potwierdzać powyższą hipotezę. Szczególnie, iż doboru przedsiębiorstw do badania dokonywały niezależne

zespoły ekspertów. W podregionie białostocko-suwalskim oraz obwodzie grodzieńskim odsetek przedsiębiorstw małych przekroczył połowę badanych firm i kształtował się na poziomie 52%, a z kolei w podregionie krośnieńsko-przemyskim i obwodzie zakarpackim odsetek tej wielkości firm kształtował się na poziomie 43%.

Branżowe zróżnicowanie badanych podmiotów także warto rozpatrywać z perspektywy nie tyle odwzorowania struktury gospodarczej poszczególnych podregionów co rodzaju branż, które posiadają największy potencjał do rozwoju współpracy transgranicznej. W próbie badawczej największy udział miały przedsiębiorstwa z branży handlu i napraw (średnio 34,3%) (wykres 36.).

Wśród nich należy wymienić przedsiębiorstwa zajmujące się między innymi handlem: materiałami budowlanymi, meblami, nawozami sztucznymi, artykułami motoryzacyjnymi, produktami spożywczymi (w tym mleka), produktami ogrodniczymi, odzieżą roboczą. Jeśli zaś chodzi o naprawy, to przede wszystkim reprezentowane w badanej próbie były podmioty zajmujące się blacharstwem, lakiernictwem i tzw. autokosmetyką. Średnio co czwarte badane przedsiębiorstwo prowadziło działalność w zakresie przemysłu (25,8%). Wśród badanych z tej branży wymienić można producentów: konstrukcji stalowych, kotłów c.o., mebli, wyrobów z drewna, okien (drewnianych, PCV i aluminiowych), odzieży, produktów spożywczych, w tym pieczywa, mrożonek, lodów. Trzecią co do wielkości reprezentowaną branżą, uśredniając wyniki dla czterech regionów, była pozostała działalność usługowa, społeczna i indywidualna. Wśród tej kategorii wymienić można działalność kosmetyczno-fryzjerską. W próbie badawczej nie pojawiła się żadna firma prowadząca działalność w branży ochrony zdrowia, bardzo niewielki odsetek stanowiły przedsiębiorstwa działające w branżach pośrednictwa finansowego, turystyki i edukacji.

Można wyciągnąć ostrożny wniosek, iż największy obecnie potencjał do rozwoju współpracy transgranicznej reprezentują przedsiębiorstwa z branży handlowej i poprzemysłowej. O ile branża handlowa z natury rzeczy jest predystynowana do działalności transgranicznej, to warto odnotować zidentyfikowany znaczący potencjał przedsiębiorstw przemysłowych hipotetycznie zdolnych do rozwoju kooperacji w układzie transgranicznym.

Wykres 36. Branża działalności przedsiębiorstw

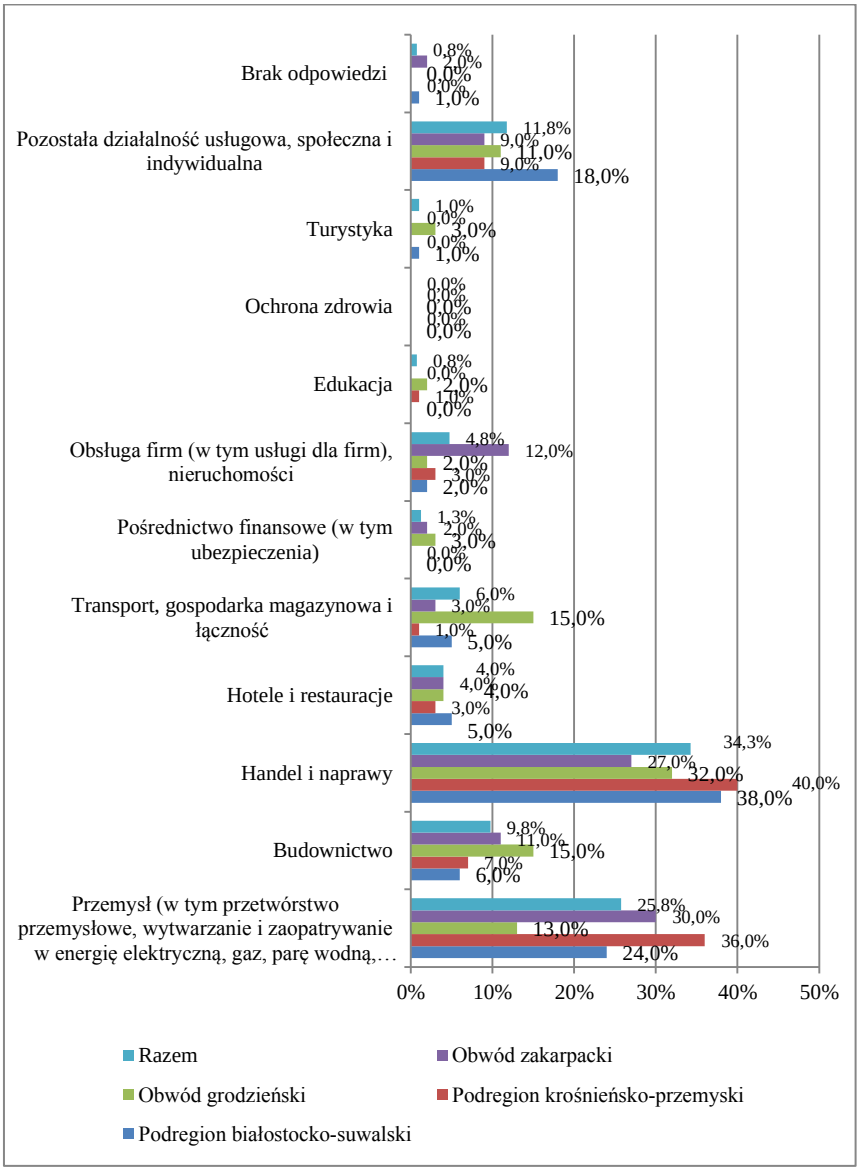

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań CATI, N=400.

Charakterystyka respondentów reprezentujących poszczególne badane formy okazała się zgodna z założeniami doboru próby. Wśród przedstawicieli przedsiębiorstw udzielających odpowiedzi na pytania

największy odsetek stanowili dyrektorzy (30,5%) i właściciele firm (30,0%) (wykres 37.). W dalszej kolejności były to osoby piastujące stanowiska kierownicze (27,8%), w mniejszym stopniu członkowie zarządu (5,0%) oraz osoby, które zajmowały inne stanowiska w firmie.

Wykres 37. Stanowisko zajmowane w firmie

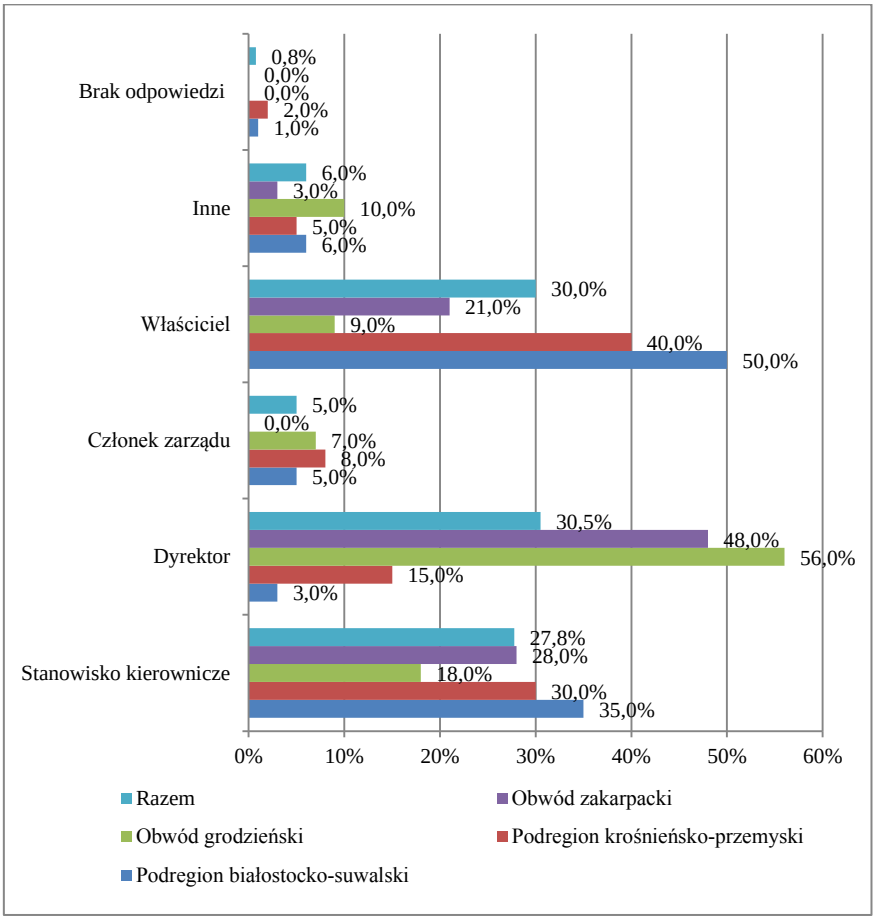

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań CATI, N=400.

W ramach opisu charakterystyki respondentów określono płeć osób pełniących w firmach stanowiska kierownicze i udzielających wywiadów (wykres 38.).

Wykres 38. Podział właścicieli przedsiębiorstw ze względu na płeć

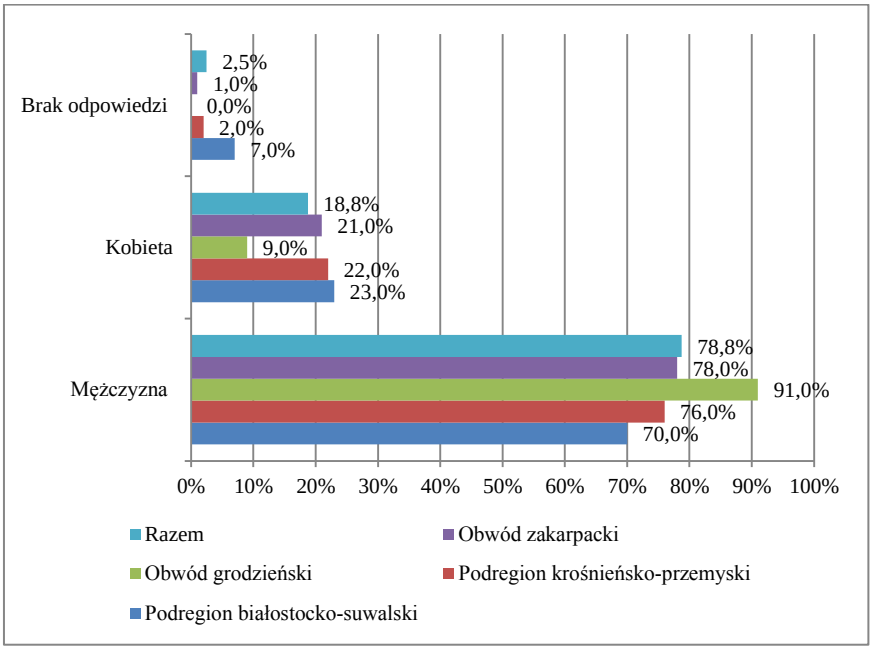

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań CATI, N=400.

Okazuje się, iż zdecydowaną większość respondentów w każdym z czterech badanych obszarów stanowili mężczyźni – średnia dla czterech regionów wyniosła 78,8%. Największą dysproporcją charakteryzował się obwód grodzieński, gdzie kobiety stanowiły zaledwie 9% respondentów. Powyższy wynik pośrednio świadczy o niskiej reprezentacji kobiet na stanowiskach kierowniczych w małych i średnich przedsiębiorstwach w badanych obszarach przygranicznych.

ROZDZIAŁ 3.
STAN WSPÓŁPRACY TRANSGRANICZNEJ

3.1. Formy internacjonalizacji

Punktem wyjścia do oceny potencjału rozwoju współpracy transgranicznej małych i średnich przedsiębiorstw w czterech analizowanych obszarach była diagnoza ogólnego aktualnego stanu umiędzynarodowienia badanych podmiotów, jak i tej części internacjonalizacji, która była realizowana w stosunku do sąsiadującego po drugiej stronie regionu przygranicznego. Uwzględniono przy tym szerokie spektrum form internacjonalizacji. Na wykresie 39. przedstawiono wyniki odpowiedzi uzyskane od całej badanej próby 400 przedsiębiorstw we wszystkich badanych podobszarach, a zatem w podregionie białostocko-suwalskim, podregionie krośnieńsko-przemyskim, obwodzie zakarpackim i obwodzie grodzieńskim. Charakterystyczne, iż aż prawie 30% z badanych podmiotów nie udzieliło odpowiedzi na pytanie o to, w jakich formach prowadzą swoją działalność na rynkach zagranicznych. Należy to interpretować, iż właśnie taka grupa, czyli niecała jedna trzecia badanych przedsiębiorstw dotychczas nie podlega żadnym formom internacjonalizacji. Przewidziane w badaniu formy internacjonalizacji wykraczały poza klasyczne formy w większości badań, uwzględniając formy związane z wymianą informacji (udział w konferencjach, czy strona internetowa w językach obcych). Jednak gdyby pominąć te dodatkowe formy internacjonalizacji i ograniczyć się do klasycznych i najczęściej występujących jak import, eksport, to uzyskane wyniki stanu internacjonalizacji nie odbiegają istotnie od odnotowywanych w badaniach ogólnopolskich[42]. Wśród firm, które wskazały na doświadczenie odnośnie stosowanych form internacjonalizacji, najbardziej popularny jest eksport bezpośredni (25,50%), import bezpośredni (25,00%) oraz import przez kra-

[42] W badaniu PARP na ogólnopolskiej reprezentatywnej próbie przedsiębiorstw stwierdzono, iż co piąta firma mikro (20,5%) (bez samozatrudnionych), co trzecia firma mała (31,0%) i prawie co druga średnia (45,8%) prowadzi działalność międzynarodową. Zob. B. Plawgo i inni, *Ewaluacja potencjału eksportowego przedsiębiorstw w Polsce*, Raport PARP, Warszawa 2015, materiał niepublikowany.

jowych pośredników (24,50%). Biorąc pod uwagę, iż w niniejszym badaniu nie stosowano próby reprezentatywnej, nie można tych wyników uogólniać i ściśle porównywać z danymi z badań reprezentatywnych. Warto jednak przywołać wyniki udziału eksporterów i importerów w populacji przedsiębiorstw w Polsce (tabela 54.).

Tabela 54. Udział eksporterów i importerów w populacji przedsiębiorstw w Polsce wg wielkości

	Mikro	**Małe**	**Średnie**	**MSP**	**Duże**	**Ogółem**
Eksporterzy	12,8%	23,5%	40,2%	13,4%	48,8%	**13,7%**
Importerzy	12,9%	21,7%	29,6%	13,3%	42,9%	**13,5%**

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badania CATI (n=4824). Zob. B. Plawgo i inni, *Ewaluacja potencjału eksportowego przedsiębiorstw w Polsce*, Raport PARP, Warszawa 2015, materiał niepublikowany.

Biorąc pod uwagę, iż w obecnym badaniu w próbie badawczej dominowały firmy małe i średnie można uznać, iż wystąpił zbliżony poziom ich internacjonalizacji do wyników stanu internacjonalizacji przedsiębiorstw w Polsce (dane o udziale eksporterów i importerów) świadczą, iż przedsiębiorstwa w badanych podregionach są w ramach podstawowych form internacjonalizacji umiędzynarodowione na podobnym poziomie, jak przedsiębiorstwa średnie w Polsce, co w pewnym stopniu można interpretować jako niewykorzystywanie położenia transgranicznego w swoich strategiach biznesowych.

Warto odnotować, iż zidentyfikowano szereg form internacjonalizacji związanych z wymianą informacji, co może mieć związek z przygraniczną lokalizacją firm. Spośród badanych firm 19,25% posiada stronę internetową w innych językach, 16% uczestniczy w międzynarodowej wymianie informacji (konferencje, wyjazdy). Ważne jest także ustalenie, iż 9% badanych kupuje zagraniczne licencje i technologie, co można ocenić jako wskaźnik stosunkowo wysoki mając na uwadze, iż jedynie jedna czwarta badanych należy do sektora produkcyjnego najbardziej uzależnionego od technologii.

Hipotezę o niewielkim wpływie przygranicznego położenia na proces internacjonalizacji badanych przedsiębiorstw potwierdzają odpowiedzi respondentów na temat udziału współpracy w sferze poszczególnych form internacjonalizacji z partnerami z sąsiedniego regionu transgranicznego (wykres 39.). Okazało się, iż tylko niewielki odsetek przedstawionych powyżej form internacjonalizacji stosowany jest w odniesieniu do obszarów transgranicznych. Eksport bezpośredni do partnerów na obszarze transgranicznym stosuje 6,5% badanych firm, zaś eksport pośredni przez krajowych pośredników 4%. W zakresie importu z obszaru

transgranicznego 7,25% respondentów stosuje import bezpośredni, a 4,74% import przez krajowych pośredników. Niski udział podmiotów stosujących import i eksport w stosunku do obszarów transgranicznych wskazuje na niepełne wykorzystywanie potencjału współpracy transgranicznej. Ten niewykorzystany potencjał rysuje się jeszcze bardziej wyraźnie w świetle wcześniej przywoływanych danych na temat przeciętnie stosunkowo wysokiego – porównywalnego do danych ogólnokrajowych (w Polsce) wyników internacjonalizacji przedsiębiorstw. Zatem istotny potencjał internacjonalizacji nie znajduje wyraźnego odzwierciedlenia w wynikach współpracy transgranicznej.

O niewykorzystaniu potencjału współpracy transgranicznej świadczą bardzo niskie wskazania na stosowanie takich form internacjonalizacji w stosunku do obszaru transgranicznego, jak: strony internetowe w innych językach (1,75%), udział w międzynarodowej wymianie informacji (konferencje, wyjazdy studyjne, szkolenia (3,0%), zakup licencji technologii (0,25%), zatrudnianie zagranicznych pracowników (0,75%), kooperacja produkcyjna z partnerem zagranicznym (2,0%). Co szczególnie ważne, powyższe formy umiędzynarodowienie wśród badanych firm nie są wcale tak rzadkie (wykres 39.), jednak wyraźnie nie są skierowane na partnerów w obszarze transgranicznym. Można wprawdzie w stosunku do formy, jaką stanowi nabywanie technologii i zakup licencji skonstatować, iż brane pod uwagę regiony jako raczej słabo rozwinięte nie dysponują konkurencyjnymi w skali światowej technologiami, co ogranicza możliwość wzajemnej współpracy. Jednak w odniesieniu do pozostałych form, zróżnicowanie warunków w poszczególnych regionach nie powinno stanowić barier, a raczej czynnik sprzyjający kooperacji.

Na tle ogólnej sytuacji stanu internacjonalizacji przedsiębiorstw w czterech badanych podregionach warto dokonać analizy występujących zróżnicowań i specyfiki internacjonalizacji w ramach poszczególnych podregionów. Dane na temat podregionu białostocko-suwalskiego zostały zaprezentowane na wykresie 40.

Wykres 39. Formy internacjonalizacji, w tym w układzie z regionem transgranicznym w podregionie białostocko-suwalskim, podregionie krośnieńsko-przemyskim, obwodzie zakarpackim i obwodzie grodzieńskim

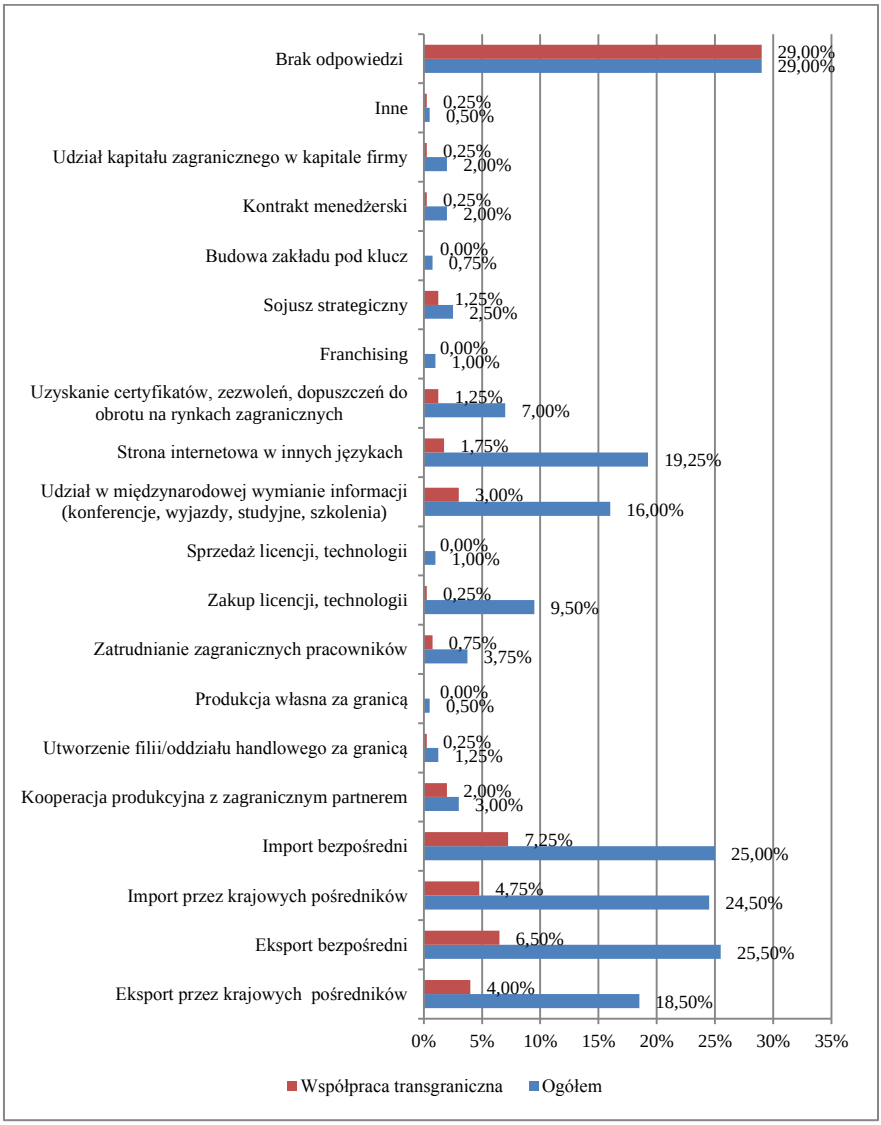

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań CATI, N=400.

Szczególną uwagę zwraca fakt, iż wśród badanych przedsiębiorstw prowadzących działalność gospodarczą na terenie podregionu białostoc-

ko-suwalskiego niemal połowa nie udzieliła odpowiedzi na pytanie dotyczące najczęściej stosowanych form internacjonalizacji (wykres 40.). Zatem można ostrożnie wnioskować (ze względu na niereprezentatywność próby badawczej), iż przeciętny stan internacjonalizacji przedsiębiorstw w tym regionie jest bardzo niski, w tym nie wykorzystują one przygranicznego położenia.

Co czwarta firma prowadzi eksport bezpośredni swoich produktów, zaś niemal co piąta zajmuje się importem bezpośrednim. Eksportem pośrednim zajmuje się nieco mniej, bo 16% badanych przedsiębiorstw, natomiast import z pośrednictwem innych podmiotów jest stosowany przez 15% badanych. Zaledwie 13% posiada strony internetowe w językach obcych, a niespełna co dziesiąte przedsiębiorstwo (9%) posiada niezbędne certyfikaty czy zezwolenia do obrotu na rynkach zagranicznych. Zatem dane o prostych formach internacjonalizacji wskazują, iż część firm z podregionu właściwie odnajduje się na rynkach zagranicznych i nie odbiega w tym zakresie od wartość uzyskanych w całej próbie badawczej.

W stosunku do rynku obwodu grodzieńskiego stosowany jest niewielki odsetek przedstawionych wyżej form internacjonalizacji. Tylko 7% badanych przedsiębiorstw z podregionu białostocko-suwalskiego realizuje eksport bezpośredni na rynek grodzieński, a kolejne 3% wykorzystuje eksport pośredni. Również import wykorzystywany jest w niewielkim stopniu. Zaledwie co dwudzieste przedsiębiorstwo prowadzi import bezpośredni i import przez krajowych pośredników. Jedynie 2% podmiotów ma odpowiednie certyfikaty i zezwolenia dotyczące rynku białoruskiego, kolejne 2% zatrudnia zagranicznych pracowników z tego obwodu. Zaledwie po jednej odpowiedzi udzielono odnośnie zakupu licencji/technologii oraz strony internetowej w języku obcym. Zaangażowanie przedsiębiorstw z podregionu białostocko-suwalskiego w wymianę transgraniczną można ocenić jako nieco niższe niż średnio wykazane w całej badanej próbie przedsiębiorstw z czterech podregionów.

Wykres 40. Formy internacjonalizacji przedsiębiorstw podregionu białostocko-suwalskiego, w tym w układzie z regionem transgranicznym z obwodem grodzieńskim

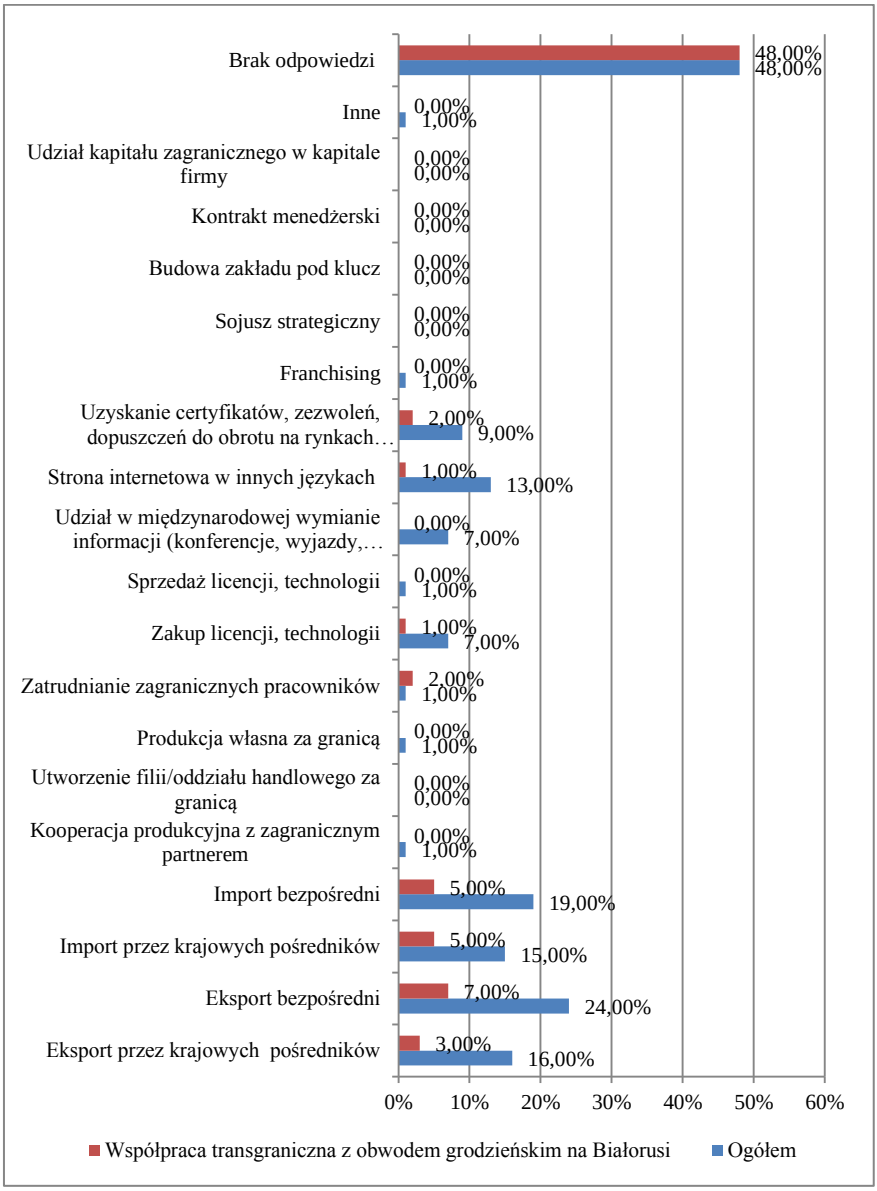

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań CATI, N=100.

Na tle wyników uzyskanych w całej próbie, a szczególnie w podregionie białostocko-suwalskim ogólny stan internacjonalizacji przedsiębiorstw w podregionie krośnieńsko-przemyskim należy ocenić zdecydowanie pozytywnie. Tylko jedna czwarta firm działających w podregionie krośnieńsko-przemyskim nie ustosunkowała się do pytania o stosowanych formach internacjonalizacji (wykres 41.). Eksport bezpośredni stosuje aż 40% badanych, a import bezpośredni 29%. Wyniki te jednoznacznie potwierdzają najwyższy poziom umiędzynarodowienia gospodarki województwa rzeszowskiego na tle pozostałych regionów zidentyfikowany w rozdziale wcześniejszym dotyczącym charakterystyki badanych regionów. Interesujące jest przy tym z punktu widzenia celów niniejszego badania, w jakim stopniu ten wysoki poziom internacjonalizacji jest związany z wykorzystaniem przygranicznego położenia, a w jakim jest determinowany innymi czynnikami.

Na tak postawione pytanie warto spojrzeć przez charakterystyczny pryzmat odpowiedzi respondentów na temat wykorzystywania strony internetowej w innych językach. Tę formę ogółem stosuje aż 46% przedsiębiorstw z podregionu krośnieńsko-przemyskiego. Jednak strona internetowa w języku ukraińskim występuje zaledwie u 3% badanych przedsiębiorstw. Jednoznacznie wskazuje to z jednej strony na wysoką międzynarodową orientację przedsiębiorstw dyskutowanego podregionu, ale jednocześnie na brak zainteresowania współpracą transgraniczną. Powyższą konstatację podtrzymują dane o wynikach eksportu i importu z obwodem zakarpackim.

Jeśli chodzi o eksport bezpośredni do obwodu zakarpackiego, to zajmuje się nim 7% firm, a 9% przy wykorzystaniu krajowych pośredników. Firm w podregionie krośnieńsko-przemyskim, które korzystają z bezpośredniego importu dóbr i usług jest 29%, z kolei 25% korzysta z importu przy pomocy krajowych pośredników. W odniesieniu do obwodu zakarpackiego import kształtuje się na zdecydowanie niższym poziomie – import bezpośredni wykorzystuje zaledwie 5% przedsiębiorstw, a pośredni 4% (wykres 41.). Dane te są nawet niższe niż średnio w całej badanej próbie, co przy wysokim poziomie internacjonalizacji przedsiębiorstw podregionu krośnieńsko-przemyskiego świadczy o ich niskiej orientacji na współpracę transgraniczną, pomimo znacznego potencjału do internacjonalizacji.

Badanie wykazało, iż poziom umiędzynarodowienia przedsiębiorstw obwodu grodzieńskiego jest bardzo wysoki. Jedynie 4% badanych firm nie wskazało na choćby jedną wykorzystywaną z możliwych form internacjonalizacji.

Wykres 41. Formy internacjonalizacji przedsiębiorstw podregionu krośnieńsko-przemyskiego, w tym w układzie z regionem transgranicznym z obwodem zakarpackim

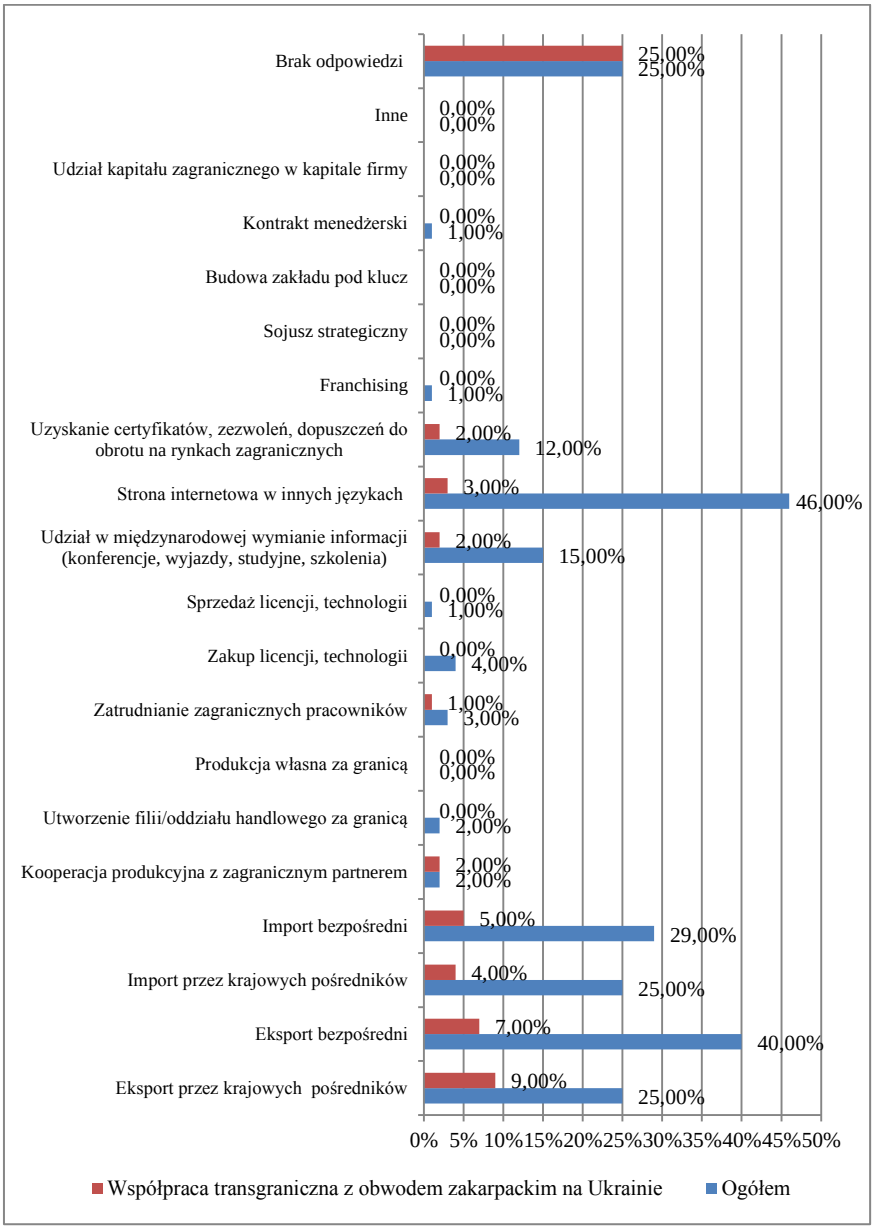

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań CATI, N=100.

Duży udział przedsiębiorstw umiędzynarodowionych w badanej próbie może wynikać z silnych powiązań gospodarczych Republiki Białorusi w ramach Wspólnoty Niepodległych Państw. Najczęściej stosowaną przez firmy obwodu grodzieńskiego formą internacjonalizacji jest import przy pomocy krajowych pośredników, który stosowany jest przez 40% przedsiębiorstw (wykres 42.).

Z kolei aż 38% przedsiębiorstw importuje towary bezpośrednio. Odsetek firm eksportujących towary jest o połowę niższy i wynosi – 17%, jeśli chodzi o bezpośredni i 16% eksport przez krajowych pośredników. Jedna trzecia przedsiębiorstw obwodu grodzieńskiego bierze udział w międzynarodowej wymianie informacji, a 24% kupuje licencje i technologie. Powyższe dane odzwierciedlają ogólną sytuację gospodarczą Białorusi omawianą w rozdziale 2, a związaną z wysokim zapotrzebowaniem importowym i ograniczonymi zdolnościami do eksportu towarów i usług, co prowadzi do deficytu w bilansie obrotów. Wydaje się, iż ta sytuacja powinna motywować białoruskie przedsiębiorstwa do nawiązywania współpracy transgranicznej, z jednej strony bezpośrednio w celu poprawy wyników eksportu, z drugiej zaś w celu trwałego podniesienia konkurencyjności produkcji.

W odniesieniu do podregionu białostocko-suwalskiego formy internacjonalizacji wykorzystywane są przez białoruskie przedsiębiorstwa w zdecydowanie mniejszym stopniu niż w stosunku do ogółu rynków zewnętrznych. Niemniej jednak dość duża część, bo niemal co piąta firma, importuje bezpośrednio towary z tego obszaru, a co dziesiąta wykorzystuje do tego krajowych pośredników. Również niemal co dziesiąte przedsiębiorstwo bierze udział w transgranicznej wymianie informacji. Nastawienie firm białoruskich na wymianę transgraniczną wydaje się silniejsze niż odpowiednich partnerów po drugiej stronie granicy. Przedsiębiorstwa białoruskie stanowią atrakcyjnych partnerów dla firm z podregionu białostocko-suwalskiego ze względu na swój znaczny potencjał importowy. Wśród czterech analizowanych podregionów firmy obwodu zakarpackiego wykazują najniższy stopień internacjonalizacji, w tym powiązań transgranicznych. Aż 39% przedstawicieli przedsiębiorstw działających na terenie obwodu zakarpackiego nie udzieliło odpowiedzi na pytanie dotyczące form internacjonalizacji (wykres 43.).

Udział przedsiębiorstw nie podlegających internacjonalizacji jest więc nawet nieco wyższy niż w podregionie białostocko-suwalskim. Poziom zaangażowania w działalność eksportową i importową nie odbiega także od skromnych wyników podregionu białostocko-suwalskiego.

Wykres 42. Formy internacjonalizacji przedsiębiorstw obwodu grodzieńskiego, w tym w układzie z regionem transgranicznym podregionem białostocko-suwalskim

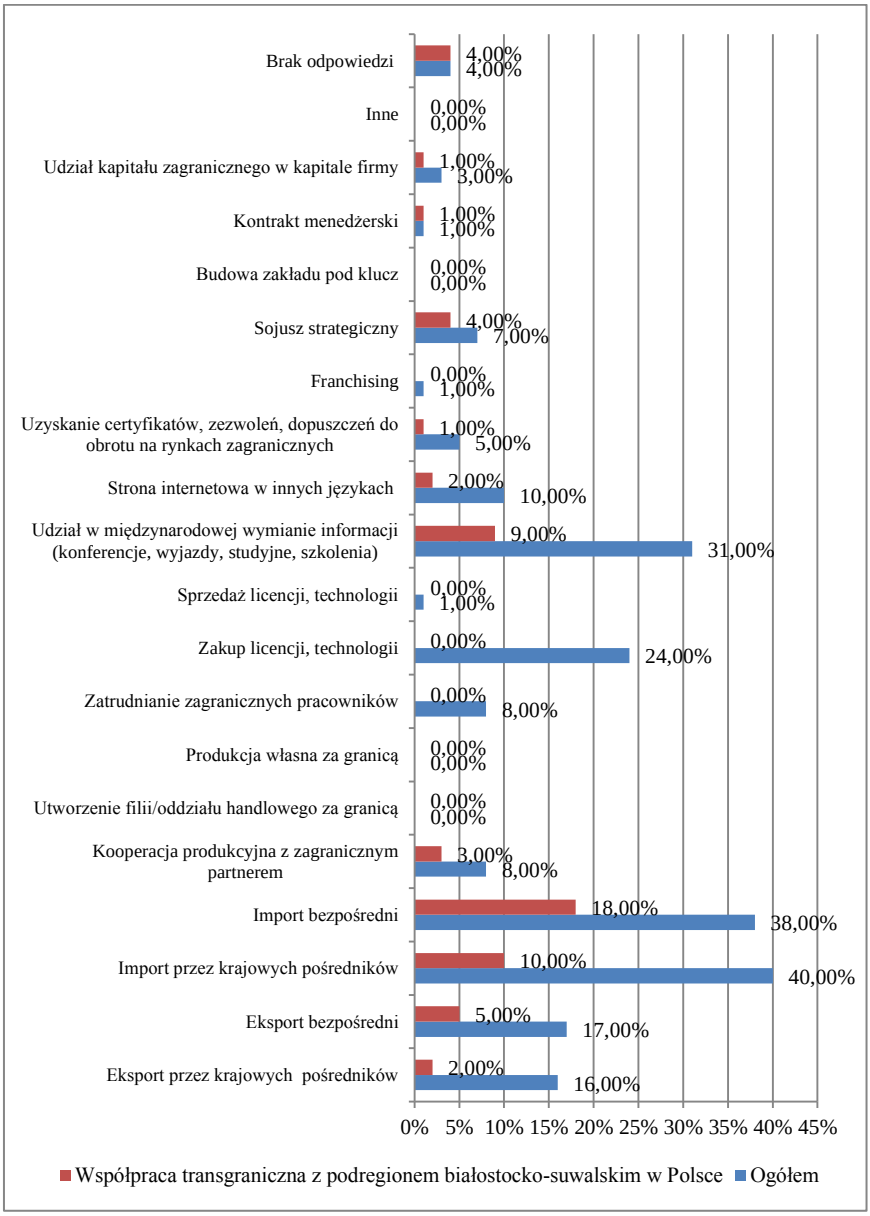

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań CATI, N=100.

Co piąta firma (21%) z terenu obwodu zakarpackiego eksportuje towary i usługi bezpośrednio, a 17% wykorzystuje do tego celu krajowych pośredników. Jeśli chodzi o import, to nieco wyższy wskaźnik osiągnął import przez krajowych pośredników – 18%, a w sposób bezpośredni towary i usługi importowane są przez 14% ukraińskich przedsiębiorców obwodu.

Jednak inne wskaźniki umiędzynarodowienia kształtują się na niskim poziomie. Co dziesiąte przedsiębiorstwo z obwodu zakarpackiego bierze udział w międzynarodowej wymianie informacji, a 8% posiada stronę internetową w innych językach. Bardzo niski jest przy tym udział firm uczestniczących w wymianie transgranicznej z podregionem krośnieńsko-przemyskim (wykres 43.).

Liczba oraz stopień wykorzystywania form internacjonalizacji przez ukraińskie przedsiębiorstwa obwodu zakarpackiego w stosunku do firm podregionu krośnieńsko-przemyskiego są zdecydowanie niższe niż te odnoszące się do internacjonalizacji w ogóle. Jedynie 7% przedsiębiorstw eksportuje bezpośrednio towary i usługi na teren podregionu krośnieńsko-przemyskiego, a 2% wykorzystuje do tego celu krajowych pośredników. Zaledwie jedna firma wskazała, że importuje towary i usługi z obszaru transgranicznego. Podobnie jedno przedsiębiorstwo wskazało, że posiada stronę internetową w języku polskim, również jedno wskazanie dotyczyło udziału w transgranicznej wymianie informacji.

Przedsiębiorstwa obwodu zakarpackiego zdecydowanie w zbyt małym stopniu wykorzystują potencjał współpracy transgranicznej z podregionem krośnieńsko-przemyskim. Świadczy o tym silna dysproporcja na niekorzyść obwodu zakarpackiego w zakresie poziomu internacjonalizacji i zaangażowania w transakcje transregionalne w stosunku do przedsiębiorstw sąsiadującego regionu po polskiej stronie granicy.

Wykres 43. Formy internacjonalizacji przedsiębiorstw obwodu zakarpackiego, w tym w układzie z regionem transgranicznym podregionem krośnieńsko-przemyskim

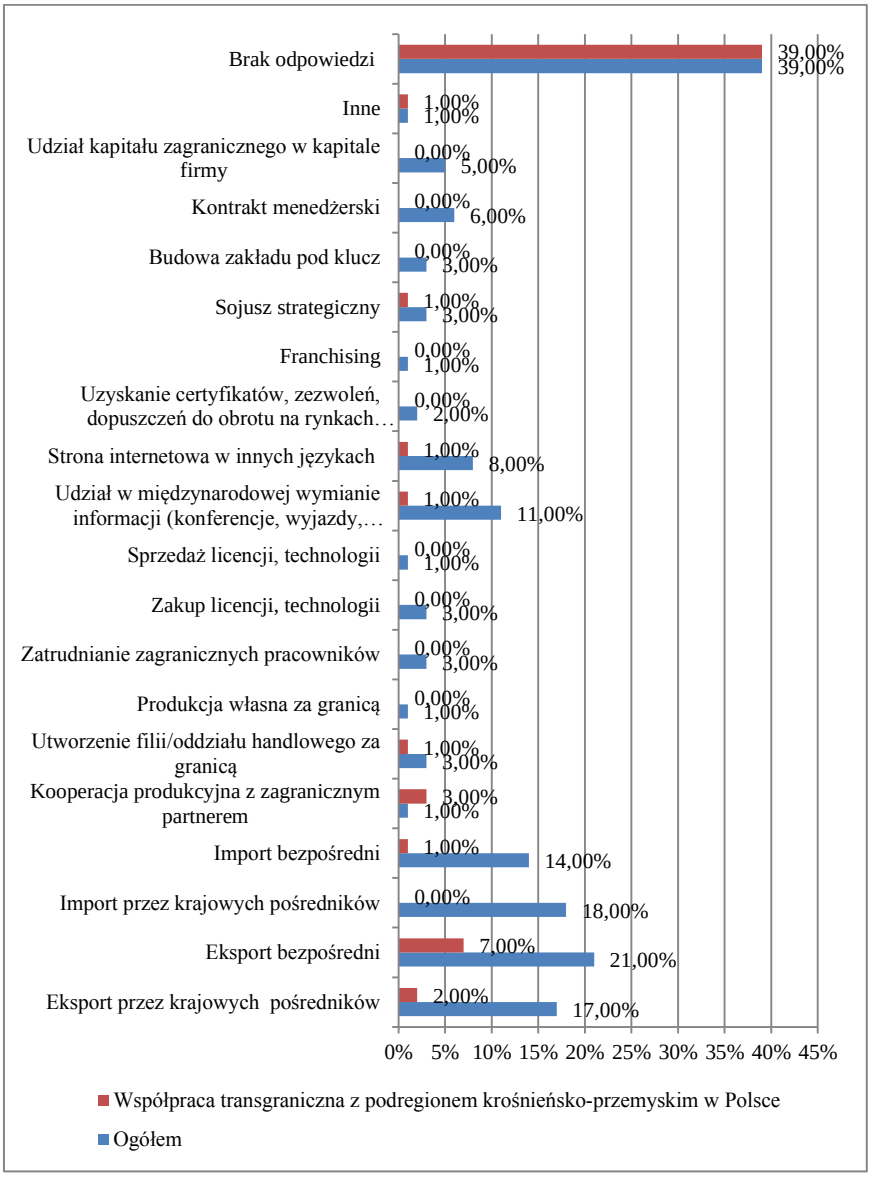

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań CATI, N=100.

3.2. Rynki zbytu

Stan i znaczenie współpracy transgranicznej można ocenić na podstawie analizy geografii rynków, na których przedsiębiorstwa lokują swoje produkty i usługi. W ramach badania przedsiębiorcy byli proszeni o wskazanie rynków, na jakich lokują swoje produkty oraz oszacowanie, w jakiej części sprzedaż ich firm lokowana jest na poszczególnych typach rynków. Dane dla całej badanej próby firm w czterech podregionach zaprezentowano na wykresie 44. Głównym rynkiem, na którym sprzedawane są produkty i usługi badanych przedsiębiorstw z czterech regionów, jest rynek lokalny. Ponad 70% przedsiębiorstw sprzedaje na ten rynek, a udział sprzedaży na tym rynku w sprzedaży tych firm ogółem kształtuje się na poziomie nieco ponad 60%. Ponad połowa przedsiębiorstw sprzedaje produkty i usługi na rynku regionalnym, przy czym obroty na nim są zdecydowanie mniejsze i stanowią średnio nieco ponad 32% obrotów firm operujących na tym rynku. Na rynku krajowym swoimi produktami czy usługami handluje niespełna połowa przedsiębiorstw, które średnio sprzedają na ten rynek 36,57% sprzedaży ogółem. Na rynku transgranicznym swoje produkty czy usługi oferuje nieco ponad 12% badanych przedsiębiorstw, które realizują przeciętnie 15% sprzedaży.

Wykres 44. Rynki, na których sprzedawane są produkty/usługi (średnia dla czterech regionów)

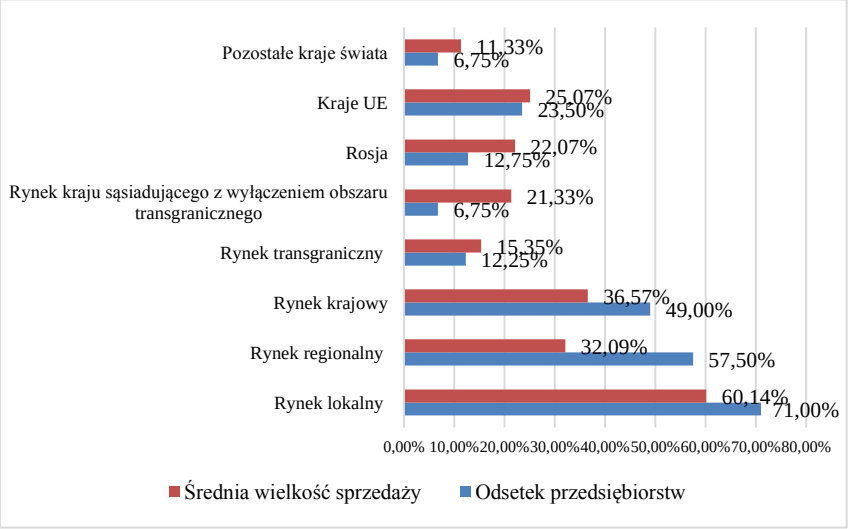

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań CATI. N=400.

Rynek transgraniczny dla całej badanej populacji przedsiębiorstw jest jednym z najmniej znaczących. Świadczy o tym niewielki udział przedsiębiorstw lokujących na nim swoje produkty (ok. 12%), jak i udział sprzedaży tych firm na tym rynku (ok. 15%). Wartości te niewiele tylko przewyższają dane dla odległych rynków światowych. Świadczy to o niewykorzystywaniu przez badane przedsiębiorstwa potencjału współpracy transgranicznej.

Sytuacja kierunków zbytu w układzie różnych typów rynków nieco inaczej wygląda w poszczególnych badanych podregionach. Rynek lokalny to główny rynek zbytu przedsiębiorstw podregionu białostocko-suwalskiego (wykres 45.). Duża część firm, bo aż 77% realizuje na nim dwie trzecie sprzedaży.

Wykres 45. Rynki, na których sprzedawane są produkty/usługi (podregion białostocko-suwalski)

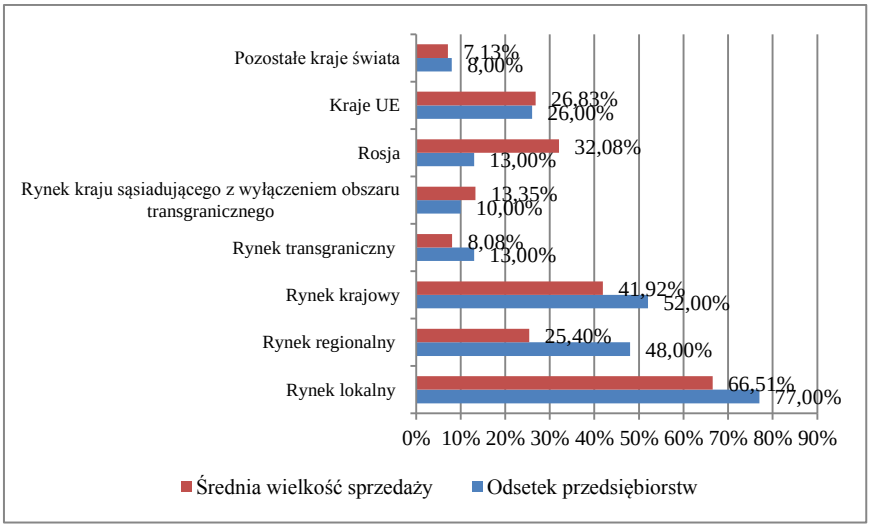

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań CATI. N=100.

Uzależnienie badanych w tym regionie przedsiębiorstw od najbliższego rynku lokalnego jest więc wyższe niż w całej badanej próbie w czterech podregionach. Kolejnym istotnym rynkiem sprzedaży dla przedsiębiorstw podregionu jest rynek krajowy, na którym sprzedaży dokonuje ponad połowa badanych. Na tym rynku dokonywane jest średnio niemal 42% sprzedaży ogółem. Niespełna połowa badanych (48%) sprzedaje produkty i usługi na rynku regionalnym, przy czym obroty na nim stanowią jedynie 25,40% ogólnej ich sprzedaży. Rynek transgraniczny jest rynkiem zbytu dla zaledwie 13% przedsiębiorstw. Ponadto,

sprzedaż na rynek transgraniczny stanowi niewielki (8,08%) udział w sprzedaży ogółem firm tam operujących. Warto zauważyć, iż w przypadku podregionu białostocko-suwalskiego zorientowanie przedsiębiorstw na rynek transgraniczny jest niższe niż w całej badanej populacji podmiotów z czterech podregionów transgranicznych.

Podobnie jak w podregionie białostocko-suwalskim, wśród przedsiębiorstw podregionu krośnieńsko-przemyskiego głównym rynkiem, na którym dokonywana jest sprzedaż, jest rynek lokalny (wykres 46.). Dwie trzecie przedsiębiorstw dokonuje średnio niespełna 60% sprzedaży produktów i usług. Udział sprzedaży na tym rynku jest jednak nieco niższy niż w podregionie białostocko-suwalskim. Kolejnym co do wielkości rynkiem, na którym przedsiębiorstwa z Podkarpacia dokonują sprzedaży, jest rynek krajowy. Udział sprzedaży 56% podmiotów wyniósł średnio 42,71%. Zgodnie z wcześniejszymi wynikami analiz zarówno w rozdziale 2 (charakterystyka badanych regionów), jak i form internacjonalizacji, wysoki okazał się udział rynków zagranicznych w sprzedaży przedsiębiorstw z województwa podkarpackiego. Aż 37% przedsiębiorstw z południowo-wschodniej Polski uzyskuje nieco ponad 27% udziału w sprzedaży ogółem oferując produkty i usługi na rynek europejski. Warto podkreślić także stosunkowo duże znaczenie rynku transgranicznego. Funkcjonuje na nim aż 27% badanych, choć sprzedaje tylko 15,15% wartości sprzedaży ogółem, a więc nieznacznie tylko więcej niż średnio w próbie przedsiębiorstw czterech podregionów. Ponownie najwyżej stan umiędzynarodowienia, tym razem w formie aktywnej obsługi rynków zagranicznych, dotyczył przedsiębiorstw z podregionu krośnieńsko-przemyskiego. Ich zaangażowanie w wymianę transgraniczną także jest stosunkowo wysokie w płaszczyźnie udziału firm zaangażowanych w taką współprace, jednak jest jeszcze ograniczone pod względem realizowanej skali sprzedaży.

Koncentracja na rynku lokalnym okazała się także charakterystyczna dla badanych firm z obwodu grodzieńskiego. Cztery piąte z nich (80%) oferuje produkty i usługi na rynku lokalnym, uzyskując tu ponad połowę wartości w sprzedaży ogółem (wykres 47.). Dwie trzecie firm sprzedaje na rynku regionalnym, z którego pozyskuje jednak zaledwie 14,61% wartości sprzedaży ogółem. Trzecim co do znaczenia rynkiem zbytu jest rynek krajowy, z którego korzysta ponad połowa firm uzyskując niespełna jedną czwartą wartości sprzedaży. Tradycyjne powiązania gospodarcze sprawiają, iż ważnym rynkiem pozostaje rynek rosyjski, gdzie 25% przedsiębiorstw oferuje produkty i usługi, uzyskując jednak zaledwie niespełna 6% wartości sprzedaży. Na rynek transgraniczny swoje produkty i usługi oferuje zaledwie 7% firm obwodu grodzieńskiego, udział

sprzedaży na rynek transgraniczny jest przy tym znikomy i wynosi tylko 0,65%.

Wykres 46. Rynki, na których sprzedawane są produkty/usługi (podregion krośnieńsko-przemyski)

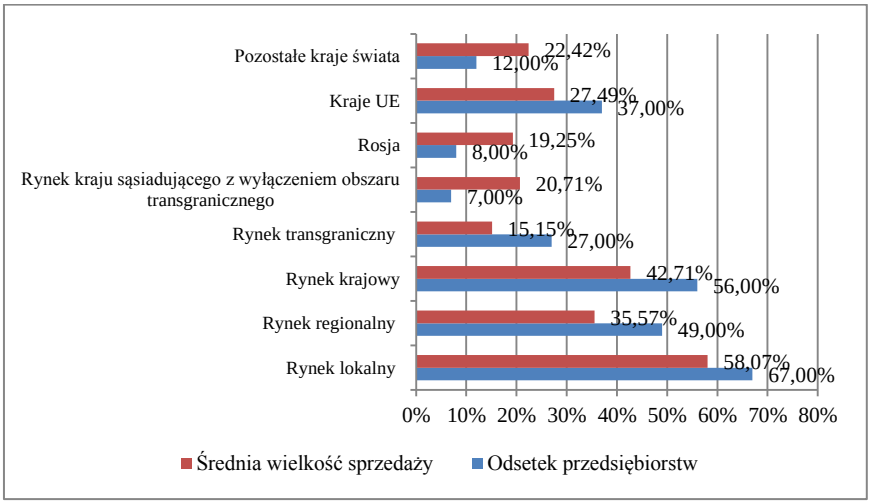

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań CATI. N=100.

Wykres 47. Rynki, na których sprzedawane są produkty/usługi (obwód grodzieński)

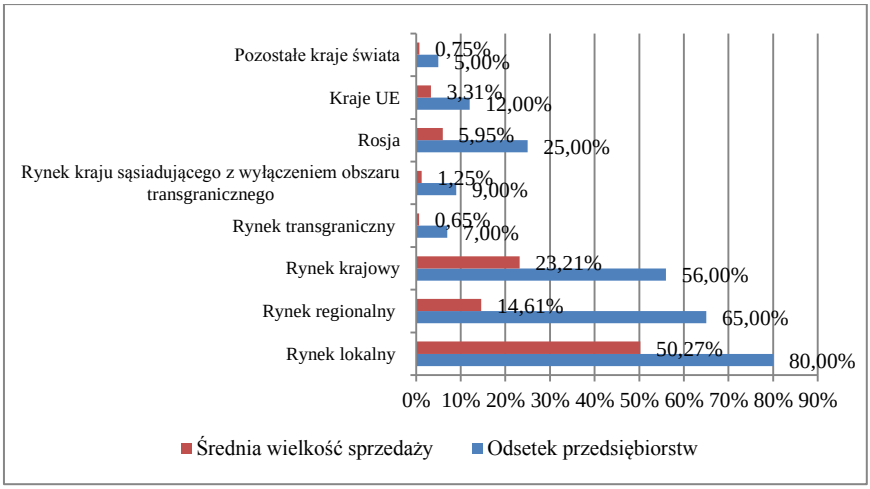

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań CATI. N=100.

Rynek transgraniczny w kategoriach lokowania na nim produktów i usług w przypadku przedsiębiorstw obwodu grodzieńskiego jest obsługiwany w stopniu minimalnym. Wydaje się jednak, iż względnie w stosunku do realizowanych obrotów liczba firm dokonujących ekspansji transgranicznej świadczy, że firmy obwodu zaczynają poszukiwać swoich szans na pobliskim rynku podregionu białostocko-suwalskiego. Ta powoli rozpoczynająca się być może ekspansja powinna być wzmacniana i promowana przez instytucje publiczne po obu stronach granicy.

Przedsiębiorstwa obwodu zakarpackiego głównie sprzedają swoje produkty i usługi na rynku lokalnym (60% przedsiębiorstw z 65,70% udziałem) oraz rynku regionalnym (68% firm i 52,77% udziałów ze sprzedaży ogółem) (wykres 48.). Trzecim co do wielkości rynkiem zbytu jest rynek krajowy. Jedna trzecia przedsiębiorstw oferuje na nim swoje produkty i usługi, czerpiąc z tego prawie 40,00% udziałów w ogólnej sprzedaży. Rynek transgraniczny podregionu krośnieńsko-przemyskiego obsługiwany jest w minimalnym zakresie, jedynie dwie firmy (2%) dostarczają tu swoje produkty bądź usługi. Warto zauważyć, iż podmioty te są jednak w stanie lokować tu znaczny udział swoich obrotów, bo średnio 37,5%. Wyraźnie rysuje się wniosek o niewykorzystywaniu w ekspansji firm z obwodu zakarpackiego rynku transgranicznego.

Wykres 48. Rynki, na których sprzedawane są produkty/usługi (obwód zakarpacki)

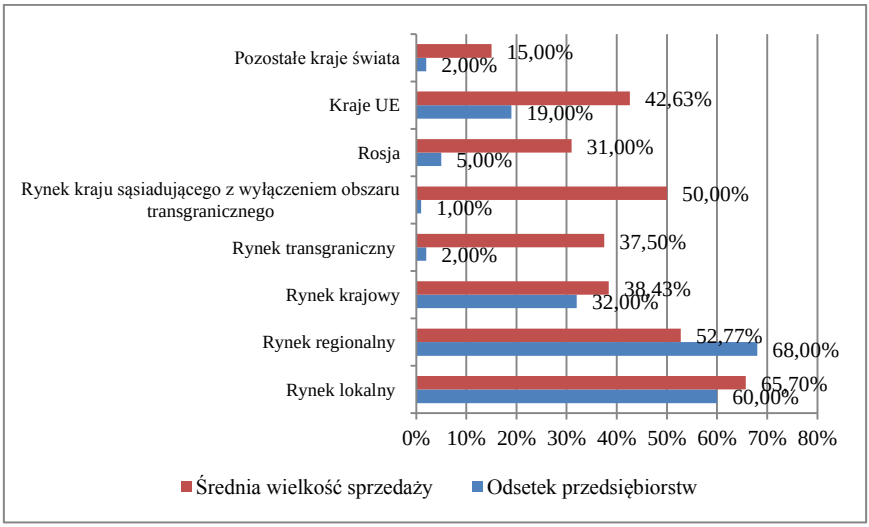

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań CATI. N=100

3.3. Rynki zaopatrzenia

Możliwości współpracy transgranicznej nie ograniczają się do ekspansji rynkowej na pobliski rynek zagraniczny. Korzystne dla firm, wzmacniające ich konkurencyjność na rynku wewnętrznym i na rynkach krajów trzecich może być czerpanie zaopatrzenia z rynku transgranicznego. W badaniu uwzględniono kwestie rynków, z jakich czerpią zaopatrzenie przedsiębiorstwa w czterech podregionach. Zbiorcze wyniki analiz dla całej próby 400 podmiotów przedstawiono na wykresie 49.

Wykres 49. Rynki zaopatrzenia (średnia dla czterech regionów)

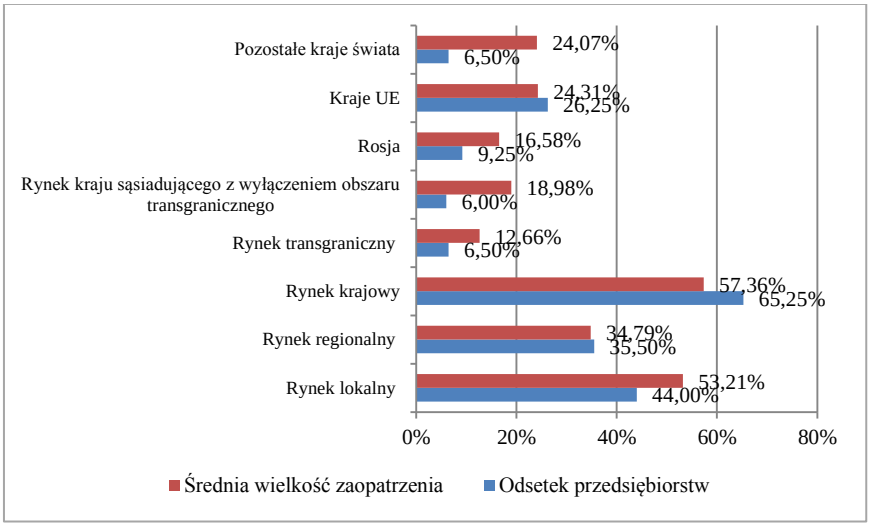

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań CATI. N=400.

Największy odsetek przedsiębiorstw z czterech badanych regionów pozyskuje bieżące zaopatrzenie z rynku krajowego (wykres 49.). Średnia wielkość tego zaopatrzenia wynosi nieco ponad 57% w ogólnym zaopatrzeniu. Kolejnym rynkiem, z którego w dużym stopniu przedsiębiorstwa czerpią bieżące zaopatrzenie, jest rynek lokalny, gdzie 44% przedsiębiorstw dokonuje przeciętnie 53,21% bieżącego zaopatrzenia. Również rynek regionalny cieszy się dość dużą popularnością. W regionie bieżących zakupów dokonuje średnio 35,50% przedsiębiorstw, uzupełniając swoje bieżące potrzeby w niespełna 35% wartości całego zaopatrzenia. Jeśli chodzi o rynek transgraniczny, to bieżące zaopatrzenie pozyskiwane jest na nim przez 6,50% przedsiębiorców, którzy kupują przeciętnie niespełna 13,00% bieżącego zapotrzebowania. Można zauważyć, iż w kategoriach źródeł zaopatrzenia rynek transgraniczny odgrywa jeszcze

mniejszą role niż w wymiarze ekspansji rynkowej badanych przedsiębiorstw. Zapewne firmy nie dostrzegają możliwości poprawy swojej konkurencyjności dzięki pozyskiwaniu z bliskich rynków zagranicznych konkurencyjnych zasobów. Prawdopodobnie przynajmniej po części jest to spowodowane barierami informacyjnymi, gdyż analiza charakterystyki poszczególnych regionów wykazała na istnienie na ich obszarach wzajemnie komplementarnych zasobów, na przykład zasobów surowcowych, czy potencjalnie zdolnych do kooperacji branż gospodarczych.

Przedsiębiorstwa działające w podregionie białostocko-suwalskim w głównej mierze dokonują bieżących zakupów na rynku krajowym (wykres 50.). Z tego rynku pozyskiwane jest przeciętnie 71,19% zaopatrzenia przez 72% firm. Na rynku lokalnym zaopatruje się 43% firm, zaspokajając ponad 55% bieżących potrzeb. Z rynku transgranicznego bieżące zaopatrzenie pozyskuje zaledwie 3,00% przedsiębiorstw, czyli 3 z badanych 100 przedsiębiorstw. Co ciekawe, firmy te przeciętnie uzupełniają 35% bieżącego zaopatrzenia na rynku obwodu grodzieńskiego. Jeszcze ciekawiej wygląda sytuacja kraju sąsiadującego z wyłączeniem regionu transgranicznego, a zatem na Białorusi z wyłączeniem obwodu grodzieńskiego. Na tym rynku bieżące zaopatrzenie uzupełnia 5 przedsiębiorstw, zaspokajając z niego 58% ogólnego bieżącego zaopatrzenia. Nawet biorąc pod uwagę łączne zaopatrzenie czerpane z Białorusi można ocenić, iż firmy podregionu białostocko-suwalskiego w niedostatecznym stopniu wykorzystują możliwości podnoszenia swojej konkurencyjności dzięki pozyskiwaniu zaopatrzenia na rynku transgranicznym. Rynek transgraniczny jako źródło zaopatrzenia jest niewiele ważniejszy niż rynki odległych „pozostałych krajów świata". Z tych rynków bieżące zaopatrzenie pozyskuje 6% przedsiębiorstw, zaspokajając swoje potrzeby w ponad połowie.

Firmy podregionu krośnieńsko-przemyskiego bieżące zaopatrzenie uzupełniają przede wszystkim na rynku krajowym (wykres 51.). Zakupów dokonuje 88% przedsiębiorstw, które uzupełniają w ponad 77% bieżące zapotrzebowanie. Warto zauważyć, iż pozyskiwanie zaopatrzenia na szerszym rynku krajowym w większym zakresie przez firmy z analizowanego podregionu sprzyja ich wyższej konkurencyjności. Podobnie wysoki udział zaopatrzenia jest z rynków zagranicznych, gdzie 39% firm uzupełnia 23% swoich bieżących potrzeb dokonując zakupów na rynkach krajów Unii Europejskiej.

Wykres 50. Rynki zaopatrzenia (podregion białostocko-suwalski)

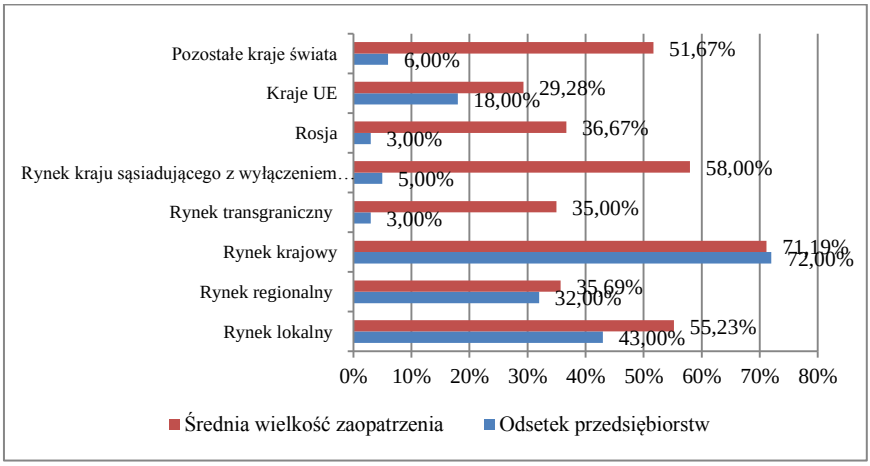

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań CATI. N=100.

W całej badanej próbie nie stwierdzono natomiast wykorzystania w przedsiębiorstwach podregionu krośnieńsko-przemyskiego bieżącego zaopatrzenia pozyskiwanego z obwodu zakarpackiego. Na stan ten wpływają zapewne wzmiankowane bariery informacyjne co do możliwości pozyskiwania atrakcyjnego zaopatrzenia z rynku transgranicznego.

Wykres 51. Rynki zaopatrzenia (podregion krośnieńsko-przemyski)

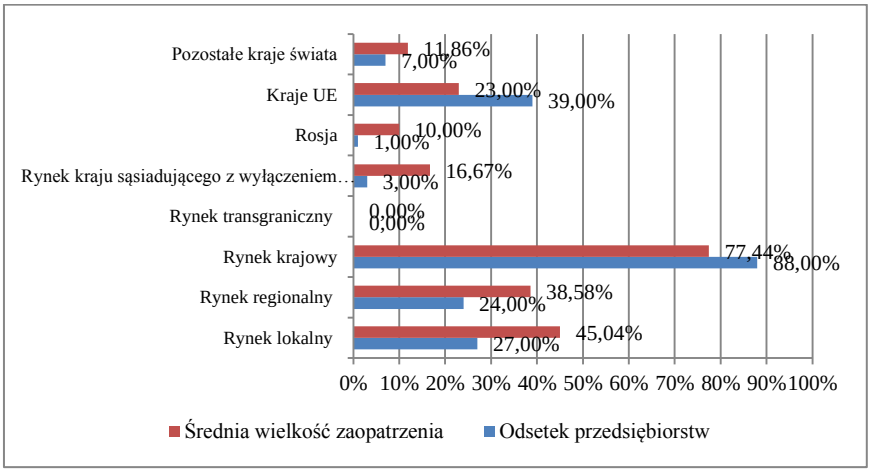

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań CATI. N=100.

Największy odsetek przedsiębiorstw obwodu grodzieńskiego pozyskuje bieżące zaopatrzenie z rynku krajowego (56% firm), jednak zaspokajają one zaledwie przeciętnie 23,21% ogólnego zapotrzebowania (wykres 52.). W największym stopniu bieżące zaopatrzenie jest zaspokajane na rynku lokalnym – 54% firm dokonuje zakupów zaspokajających ponad połowę bieżących potrzeb. Niespełna jedna trzecia przedsiębiorstw pozyskuje bieżące zaopatrzenie z rynku rosyjskiego oraz rynku krajów Unii Europejskiej. Niemniej jednak z tych rynków zaspokajana jest niewielka część bieżącego zaopatrzenia. W przypadku rynku rosyjskiego jest to niespełna 6%, a w przypadku krajów UE nieco ponad 3% ogólnego bieżącego zapotrzebowania firm. Interesująca sytuacja rysuje się w firmach obwodu grodzieńskiego w zakresie wykorzystania zaopatrzenia pochodzącego z podregionu białostocko-suwalskiego, czyli regionu transgranicznego. Na pozyskiwanie zaopatrzenia z tego kierunku zwróciło uwagę aż 21% badanych, jednak przeciętna wartość zaopatrzenia czerpanego z tego rynku wśród tych firm wyniosła jedynie 0,65%. W sensie wartości zaopatrzenia można stwierdzić, iż przedsiębiorstwa obwodu grodzieńskiego jedynie w marginalnym stopniu wykorzystują rynek transgraniczny. Jednak znaczny udział firm dokonujących rozpoznania tego rynku świadczy o zapewne rosnącym zainteresowaniu rynkiem transgranicznym.

Wykres 52. Rynki zaopatrzenia (obwód grodzieński)

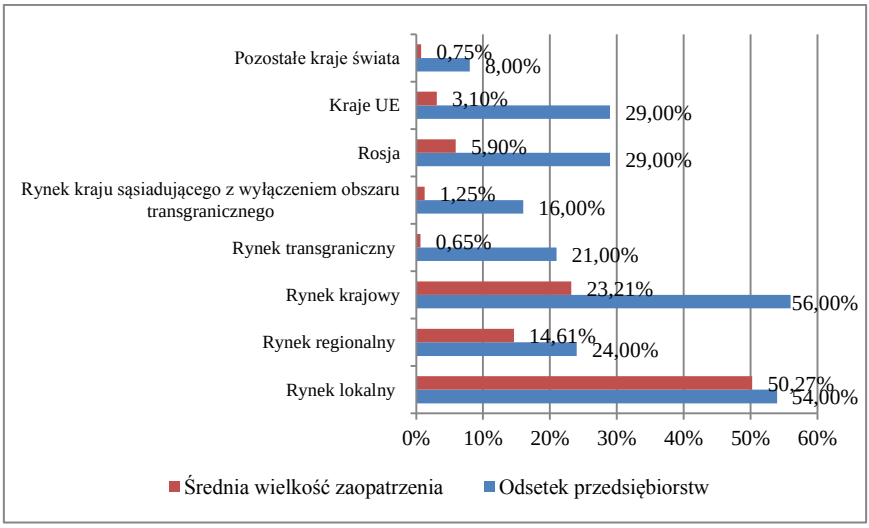

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań CATI. N=100.

Przedsiębiorstwa obwodu zakarpackiego pozyskują bieżące zaopatrzenie głównie z trzech rynków – lokalnego, regionalnego i krajowego (wykres 53.). Bieżącego zaopatrzenia na rynku lokalnym dokonuje 52% firm, zaspokajając nieco ponad 62% bieżących potrzeb. Jeśli chodzi o rynek regionalny, to bieżące zaopatrzenie pozyskuje 62% przedsiębiorstw, zaspokajając nieco ponad połowę bieżących potrzeb. W przypadku rynku krajowego bieżących zakupów dokonuje 45% przedsiębiorstw uzupełniając swoje aktualne zapotrzebowanie w ponad 57%. Co ciekawe, średnio co piąta firma uzupełnia swoje bieżące potrzeby na rynkach krajów Unii Europejskiej, zaspokajając przeciętnie ponad 40% bieżącego zapotrzebowania. Z rynku transgranicznego bieżące zaopatrzenie pozyskują zaledwie dwie firmy, uzupełniając 15% ogólnego zapotrzebowania. Należy wnioskować o marginalnym znaczeniu rynku transgranicznego jako źródła zaopatrzenia dla przedsiębiorstw obwodu zakarpackiego.

Wykres 53. Rynki zaopatrzenia (obwód zakarpacki)

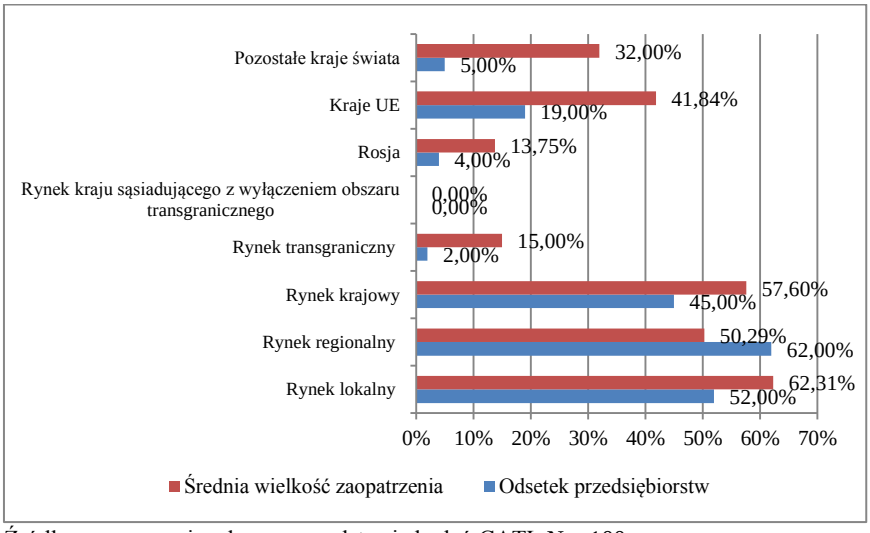

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań CATI. N = 100.

Współpraca transgraniczna może oznaczać nie tylko współdziałania w sferze bieżącej sprzedaży czy zaopatrzenia. Dla kształtowania trwałej konkurencyjności przedsiębiorstw kluczowe znaczenie posiada zaopatrzenie inwestycyjne. W tym przypadku przedsiębiorstwa starają się pozyskiwać zaopatrzenie reprezentujące możliwie najnowocześniejszą technologię. Rozpatrywane subregiony charakteryzują się raczej niskim poziomem rozwoju i w ograniczonym stopniu mogą być lokalizacją dla

przedsiębiorstw wiodących jako dostawcy nowoczesnego zaopatrzenia inwestycyjnego. Stąd nie należy oczekiwać zbyt intensywnej wymiany transgranicznej w tym zakresie. Jednak pewne elementy współdziałania w tym zakresie mogą wystąpić i wspierać konkurencyjności współpracujących przedsiębiorstw.

3.4. Rynki zaopatrzenia inwestycyjnego

Zaopatrzenie inwestycyjne, rozumiane jako zakup maszyn, urządzeń czy technologii, w czterech badanych regionach pochodzi przede wszystkim z rynku krajowego (wykres 54.). Z tego kierunku niespełna 70% przedsiębiorstw pozyskuje prawie 68% zaopatrzenia inwestycyjnego. Na rynku lokalnym w zakupy inwestycyjne zaopatruje się 22,25% badanych przedsiębiorstw, a średni udział tegoż zaopatrzenia wynosi nieco ponad 60%. Jedna czwarta przedsiębiorstw dokonuje zakupów inwestycyjnych w krajach Unii Europejskiej zaspokajając średnio 44,04% ogólnego zapotrzebowania inwestycyjnego. Powyższa struktura zaopatrzenia odpowiada wzmiankowanemu wyżej dążeniu do pozyskania środków inwestycyjnych o możliwie wysokiej nowoczesności i wykorzystywaniu w tym celu bardziej odległych rynków. Tym niemniej 3,75% przedsiębiorstw zadeklarowało, iż korzysta z rynków transgranicznych i czerpie z nich średnio 23,77% wartości zaopatrzenia inwestycyjnego. Oznacza to, iż istnieją choć ograniczone możliwości współpracy transgranicznej także w sferze zaopatrzenia inwestycyjnego.

Przedsiębiorstwa podregionu białostocko-suwalskiego dokonują zaopatrzenia inwestycyjnego przede wszystkim na rynku krajowym (76% firm zaspokaja średnio 85,86% zapotrzebowania inwestycyjnego) (wykres 55.). Jedno przedsiębiorstwo pozyskuje zaopatrzenie inwestycyjne z Rosji, które zaspokaja połowę ogólnego zapotrzebowania. Z rynku krajów Unii Europejskiej pochodzi zaopatrzenie inwestycyjne średnio co piątego przedsiębiorstwa, które przeciętnie zaspokajają 60% ogólnego zapotrzebowania. Co ciekawe dwie firmy wskazały, że w 90% zapotrzebowania inwestycyjnego dokonuje na rynku transgranicznym. Rynek transgraniczny ma zatem w stosunku do ogółu badanych przedsiębiorstw w podregionie białostocko-suwalskim minimalne znaczenie jako źródło zaopatrzenia inwestycyjnego, przy czym nieliczne przykłady wykazują, iż może być to potencjalnie interesujące źródło zaopatrzenia przynajmniej dla części przedsiębiorstw.

Wykres 54. Rynki pochodzenia zaopatrzenia inwestycyjnego (średnia dla czterech regionów)

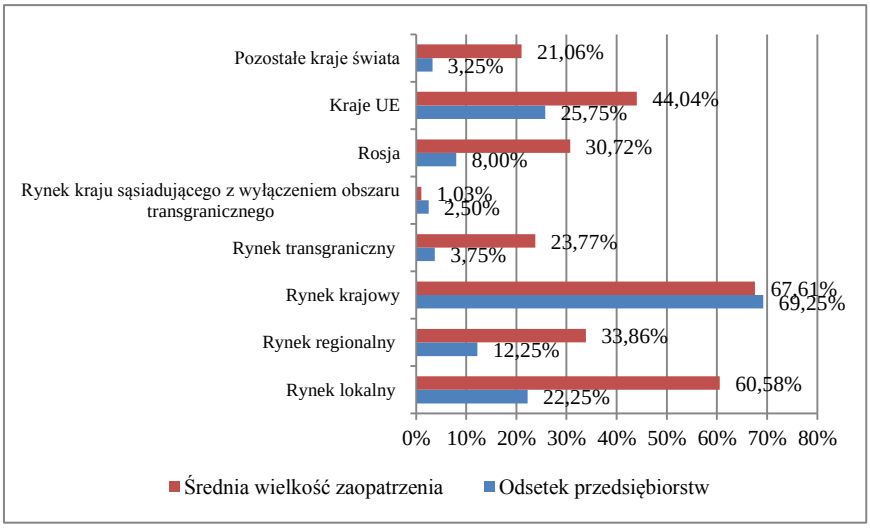

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań CATI. N=400.

Wykres 55. Rynki pochodzenia zaopatrzenia inwestycyjnego (podregion białostocko-suwalski)

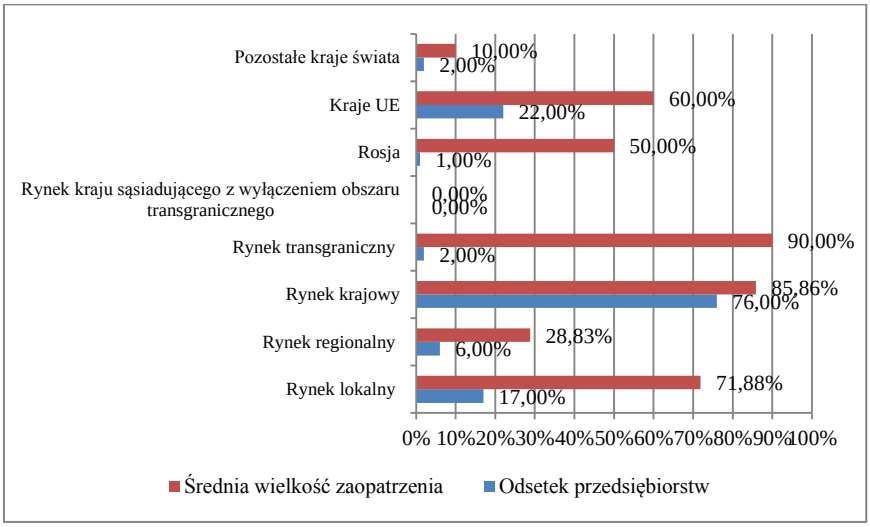

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań CATI. N=100.

Wśród przedsiębiorstw podregionu krośnieńsko-przemyskiego głównym rynkiem, z którego pochodzi zaopatrzenie inwestycyjne jest rynek krajowy (wykres 56.). Z niego korzysta 86% firm, zaspokajając również 86% ogólnego zapotrzebowania. Z rynku krajów Unii Europejskiej pochodzi zaopatrzenie 16% przedsiębiorstw, przy czym średnia wielkość tego zaopatrzenia wynosi nieco ponad 50%. Żadna z badanych firm podregionu krośnieńsko-przemyskiego nie pozyskuje zaopatrzenia inwestycyjnego z rynku transgranicznego ani z kraju sąsiadującego, z wyłączeniem obszaru transgranicznego.

Wykres 56. Rynki pochodzenia zaopatrzenie inwestycyjnego (podregion krośnieńsko-przemyski)

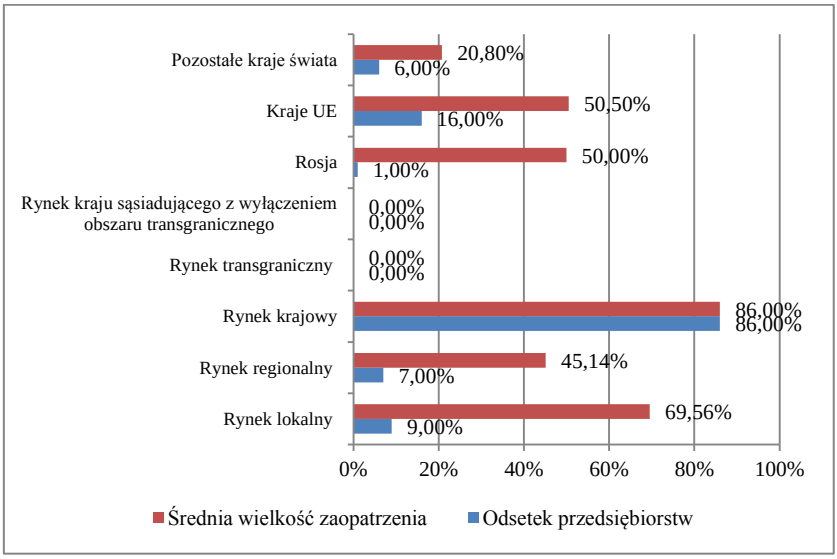

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań CATI. N=100.

Zaopatrzenie inwestycyjne przedsiębiorstw obwodu grodzieńskiego pochodzi w głównej mierze z rynku krajowego, na którym zakupów inwestycyjnych dokonuje 65% firm, średnio zaspokajając niespełna 30% całości zapotrzebowania (wykres 57.). Prawie jedna trzecia firm (32%) dokonuje zakupów inwestycyjnych na rynku lokalnym, zaspokajając niespełna jedną trzecią całości zaopatrzenia. Co trzecie grodzieńskie przedsiębiorstwo pozyskuje zaopatrzenie inwestycyjne z rynków krajów Unii Europejskiej, przy czym średnia wielkość tegoż zaopatrzenia wynosi nieco ponad 13%. Na pozyskiwanie zaopatrzenia inwestycyjnego z rynku transgranicznego wskazało aż 13 firm, przy czym średnia wielkość tego zaopatrzenia wyniosła niewiele bo zaledwie 5,08%. Przykład

przedsiębiorstw obwodu grodzieńskiego potwierdza, iż choć zakres współpracy transgranicznej w sferze zaopatrzenia inwestycyjnego nie jest obecnie duży, to współpraca ta może się rozwijać.

Wykres 57. Rynki pochodzenia zaopatrzenia inwestycyjnego (obwód grodzieński)

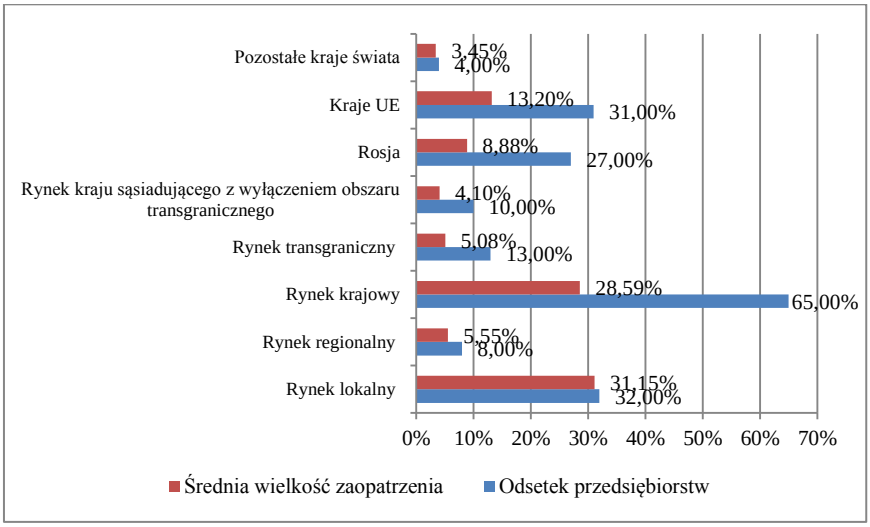

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań CATI. N=100

Połowa przedsiębiorstw obwodu zakarpackiego w głównej mierze dokonuje zakupów inwestycyjnych na rynku krajowym, zaspokajając niespełna 70% całości zapotrzebowania (wykres 58.). Kraje Unii Europejskiej są rynkiem, z którego 34% firm pozyskuje nieco ponad połowę zaopatrzenia inwestycyjnego. Z rynku lokalnego i regionalnego zaopatrzenie inwestycyjne pozyskuje około jednej trzeciej firm obwodu zakarpackiego, przy czym zakupy z rynku lokalnego zaspokajają niemal 70% całości zaopatrzenia, a z rynku regionalnego nieco ponad 55%. Żadne z przedsiębiorstw nie pozyskuje zaopatrzenia inwestycyjnego z podregionu krośnieńsko-przemyskiego i ogólnie z Polski. Biorąc pod uwagę nawet skromne doświadczenia przedsiębiorstw z obwodu grodzieńskiego można stwierdzić, iż firmy obwodu zakarpackiego nie wykorzystują potencjału współpracy w zakresie zapewnienia zaopatrzenia inwestycyjnego z regionu transgranicznego. Tym bardziej, iż struktura przedsiębiorstw przygranicznego województwa rzeszowskiego i ich wysoki poziom internacjonalizacji wskazują, iż mogą one być źródłem atrakcyjnego zaopatrzenia inwestycyjnego.

Wykres 58. Rynki pochodzenia zaopatrzenia inwestycyjnego (obwód zakarpacki)

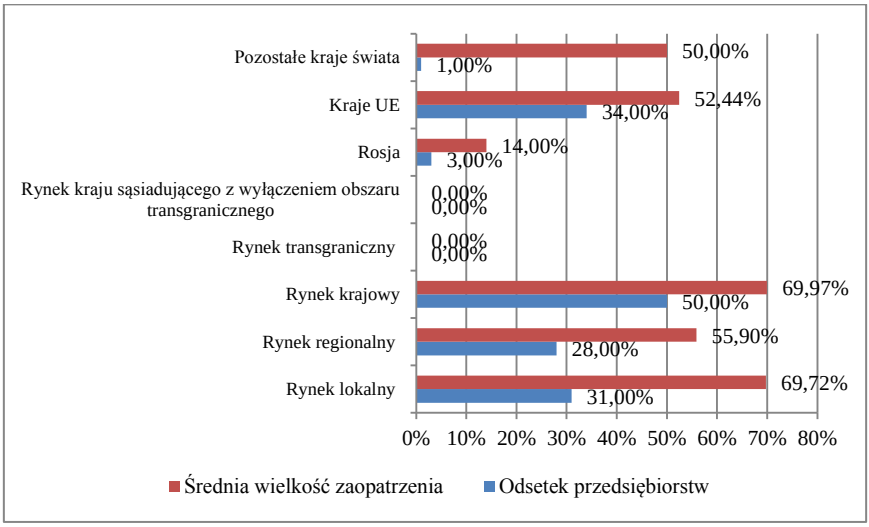

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań CATI. N=100.

3.5. Współpraca z partnerami

We współczesnych warunkach przedsiębiorstwa dążą do kształtowania relacji współdziałania z podmiotami ze swego otoczenia. Powiazania wykraczające swoim charakterem poza transakcje czysto rynkowe mogą zapewnić dostęp do niezbędnych zasobów pozwalających utrzymać konkurencyjność także w wymiarze międzynarodowym. Dążenia te prowadzą do pojawienia się nowych struktur gospodarczych o charakterze sieciowym, takich jak na przykład klastry gospodarcze[43]. Relacje współdziałania, a nawet struktury sieciowe mogą wykraczać poza granice narodowe i wiązać przedsiębiorstwa i inne podmioty w wymiarze międzynarodowym, w tym szczególnie ze względu na bliskość geograficzną w układzie transgraniczny. W związku z powyższym kwestia utrzymywania relacji współdziałania przedsiębiorstw, w tym współdziałania w układach transgranicznych, stała się przedmiotem niniejszego badania.

[43] Zob. na przykład: B. Plawgo, *Wpływ struktur klastrowych na konkurencyjność przedsiębiorstw*, [w:] *Granice strukturalnej złożoności organizacji*, A. Sopińska, S. Gregorczuk (red.), Oficyna Wydawnicza Szkoła Główna Handlowa, Warszawa 2014, s. 119-130; B. Plawgo, *Klastry: stan i perspektywy rozwoju w województwie podlaskim*, Białostocka Fundacja Kształcenia Kadr, Białystok 2014; B. Plawgo, *Benchmarking klastrów w Polsce - edycja 2014: raport z badania*, Polska Agencja Rozwoju Przedsiębiorczości, Warszawa 2014.

Przedsiębiorstwa z czterech badanych obszarów prowadząc działalność gospodarczą współpracowały w ciągu ostatnich 3 lat z różnymi typami podmiotów (wykres 59.). Najczęściej współpraca ta dotyczy klientów z terenu kraju (68,5%), dostawców (63%) oraz innych przedsiębiorstw prowadzących zbliżony rodzaj działalności (48,25%). Ten ostatni typ relacji współdziałania, który prowadzony jest z aktualnymi bądź potencjalnymi konkurentami świadczy o stosunkowo wysokim poziomie zrozumienia wśród badanych przedsiębiorstw co do podejmowania współdziałania jako instrumentu zwiększania konkurencyjności. Takie postawy i działania mogą prowadzić do wykształcenia się wysoce konkurencyjnych klastrów gospodarczych. Niestety, skłonność do współpracy z placówkami naukowymi (5,75%), czy ośrodkami transferu technologii (2,75%) okazuje się już niska, a byłaby potrzebna do kształtowania się innowacyjnych struktur klastrowych.

Kooperacja przedsiębiorstw z podmiotami mającymi siedzibę w kraju sąsiedzkim występuje stosunkowo rzadko. Podobnie jak w układzie krajowym dotyczy przede wszystkim współpracy z dostawcami z rynku transgranicznego (18%), z klientami (16%) oraz z innymi przedsiębiorstwami prowadzącymi zbliżony rodzaj działalności (11,75%). Interesujące, że 5% respondentów współpracuje ze szkołami wyższymi z regionów transgranicznych. Choć obecnie nie jest to udział wysoki, to wskazuje na potencjał rozwoju współpracy transgranicznej przedsiębiorstw nie tylko w ramach dostawców, odbiorców i konkurentów, ale także z jednostkami naukowymi i potencjalnie innymi partnerami. Można dostrzec już pierwsze podstawowe tworzące się relacje współdziałania w układach transgranicznych, natomiast rysuje się jednocześnie szeroka przestrzeń do rozwoju tych relacji pomiędzy różnymi typami podmiotów.

Firmy podregionu białostocko-suwalskiego przede wszystkim współpracują z klientami (80%) i z dostawcami (71%) (wykres 60.). Ważnym partnerem są inne przedsiębiorstwa, które realizują zbliżony rodzaj działalności. Współpracuje z nimi 64% badanych przedsiębiorstw. Warto zauważyć wysoką skłonność do zachowań kooperacyjnych także w układach konkurencyjnych. Zapewne jest to związane z pewną już tradycją rozwoju struktur klastrowych w Polsce i w województwie podlaskim. Kolejną istotną grupą podmiotów, z którymi mają kontakt firmy są instytucje finansowe. Wskazała na nie połowa respondentów. Zdecydowanie mniej, bo 15% podmiotów, z którymi jest realizowana współpraca, to jednostki samorządowe i rządowe. Jako niski należy ocenić poziom współdziałania z podmiotami sfery B+R.

Wykres 59. Współpraca z partnerami (średnia dla 4 regionów)

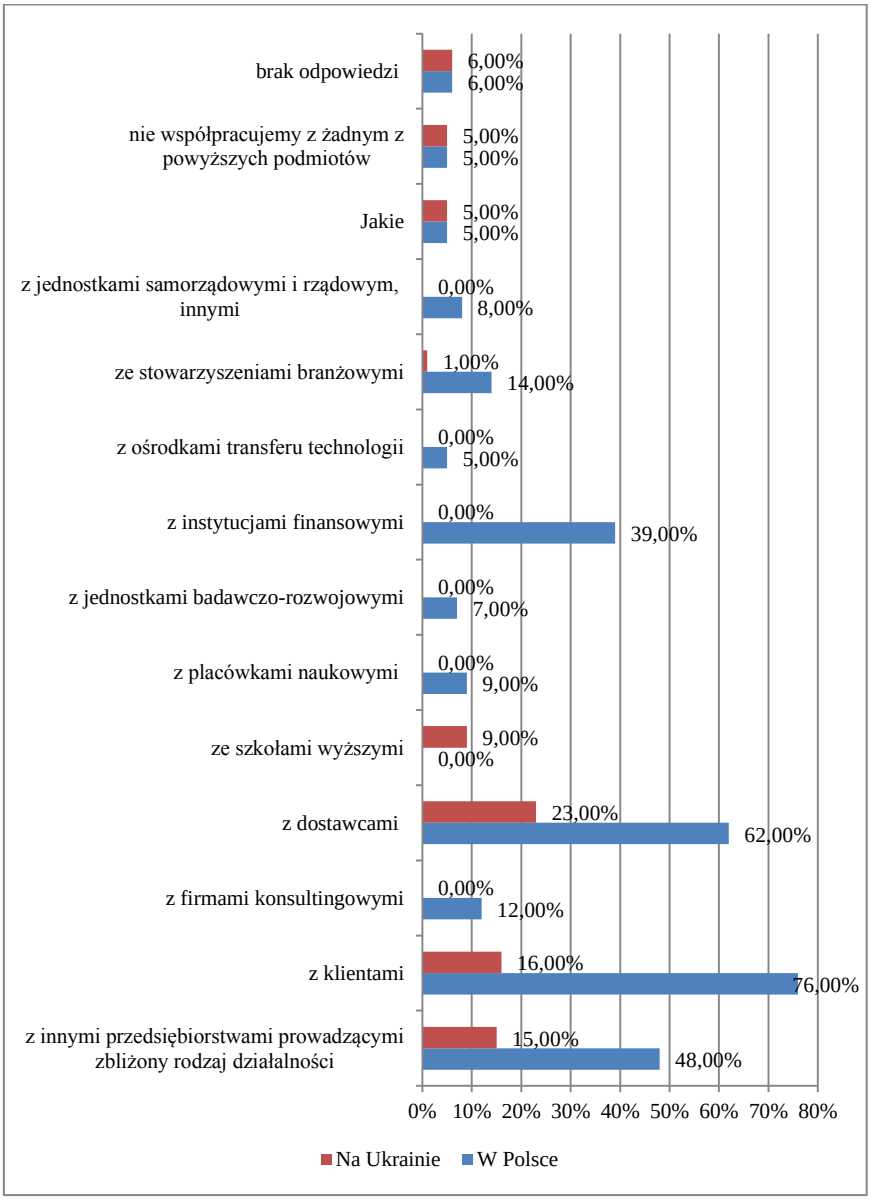

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań CATI. N=400.

Wykres 60. Współpraca z partnerami (podregion białostocko-suwalski)

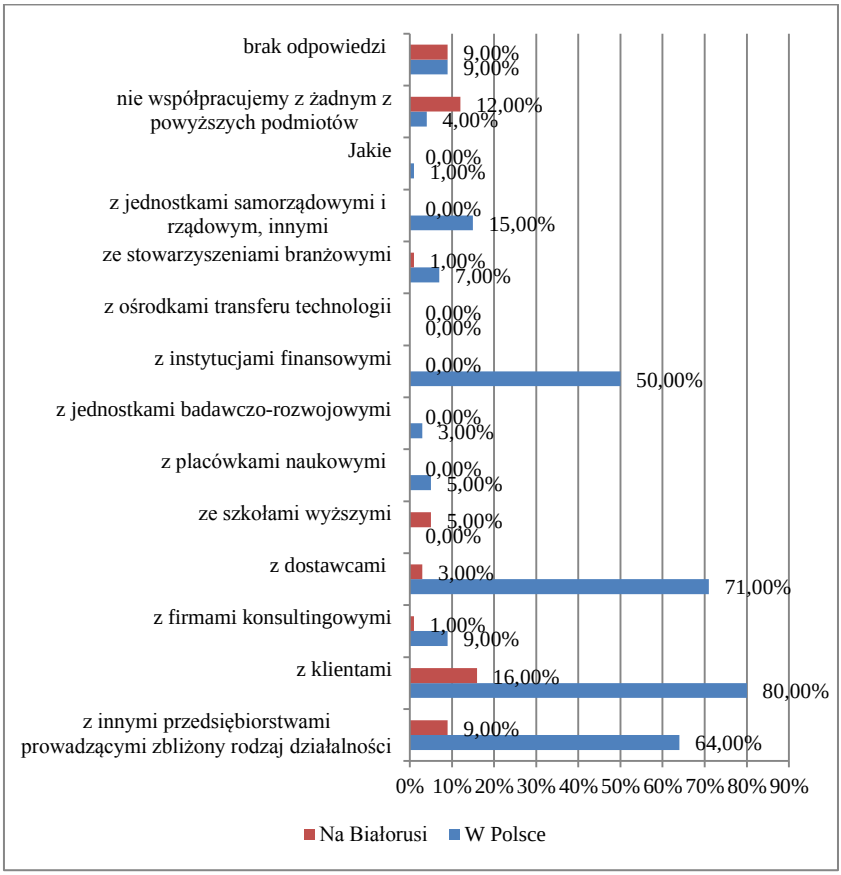

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań CATI. N=100.

Kooperacja przedsiębiorstw z podregionu białostocko-suwalskiego z podmiotami na terenie Białorusi jest wysoce ograniczona. Najczęściej współpracowano z klientami (16%) oraz innymi przedsiębiorstwami prowadzącymi podobny rodzaj działalności (9%). Zaledwie 3% współpracuje z dostawcami, zaś po jednym podmiocie wskazało na kontakty z firmami konsultingowymi, czy ze stowarzyszeniami branżowymi. Ciekawe, że 5% wskazało na współpracę z uczelniami wyższymi na Białorusi, co potwierdza istnienie możliwości kształtowania relacji współdziałania w układzie transgranicznym pomiędzy przedsiębiorstwami i innymi podmiotami.

Przedsiębiorstwa z podregionu krośnieńsko-przemyskiego w okresie ostatnich trzech lat współpracowały na rynku polskim głównie z klien-

tami (76%), dostawcami (62%) oraz innymi przedsiębiorstwami prowadzącymi podobny profil działalności (48%) (wykres 61.). Dość wysoki odsetek (39%) respondentów współpracuje również z instytucjami finansowymi. Relatywnie niski był poziom współpracy badanych przedsiębiorstw z jednostkami rządowymi i samorządami (8%), jednostkami badawczo-rozwojowymi (7%) oraz ośrodkami transferu technologii (5%). Choć cytowane wskazania i tak nieco przekraczają wyniki osiągane przez firmy podregionu białostocko-suwalskiego.

Wykres 61. Współpraca z partnerami (podregion krośnieńsko-przemyski)

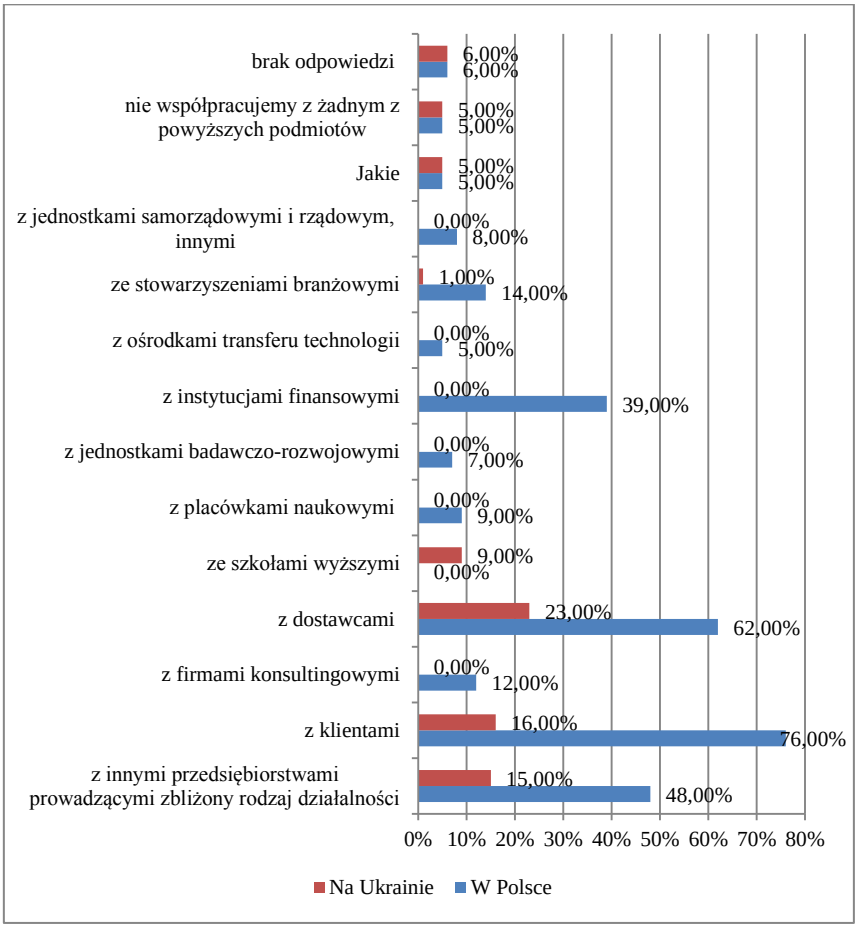

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań CATI. N=100.

W okresie ostatnich trzech lat niski był poziom współpracy badanych przedsiębiorstw z podmiotami z Ukrainy. Wystąpiły *de facto* jedy-

nie cztery grupy podmiotów, z którymi podkarpackie przedsiębiorstwa współpracowały. W największym stopniu (23%) współpracowano z dostawcami z Ukrainy, w dalszej kolejności z klientami (16%) oraz innymi przedsiębiorstwami prowadzącymi zbliżony rodzaj działalności (15%). Niemal co dziesiąte przedsiębiorstwo współpracuje ze szkołami wyższymi z terenu obwodu zakarpackiego, a jedna firma wskazała współpracę ze stowarzyszeniami branżowymi. Poziom współpracy przedsiębiorstw podregionu krośnieńsko-przemyskiego z partnerami z Ukrainy można ocenić jako stosunkowo niski, ale wyższy niż firm z podregionu białostocko-suwalskiego. Wystąpiła przy tym współpraca w układach konkurencyjnych oraz znacząca współpraca z uczelniami wyższymi.

Na Białorusi objęte badaniami firmy najczęściej współpracują z dostawcami (68% respondentów), z klientami (56%) oraz z przedsiębiorstwami prowadzącymi zbliżony rodzaj działalności (45%) (wykres 62.). Znacznie wyższy niż w przedsiębiorstwach polskich okazał się udział współpracy z jednostkami samorządowymi i rządowymi (33%). Podobnie jak w innych regionach po polskiej stronie granicy, również w obwodzie grodzieńskim najmniej popularna jest współpraca z jednostkami badawczo-rozwojowymi (3%) czy ośrodkami transferu technologii (4%). Niezależnie nawet od różnic w ustroju gospodarczym można ocenić, iż generalna skłonność białoruskich przedsiębiorstw do kooperacji wydaje się nie niższa niż w polskich regionach, co dobrze wróży możliwościom zacieśniania współpracy transgranicznej.

Stosunkowo wysokie okazały się wskazania białoruskich przedsiębiorstw biorących udział w badaniu na utrzymywanie relacji współdziałania z partnerami w Polsce. Szczególnie współpraca z dostawcami z terenu transgranicznego jest popularna wśród przedsiębiorstw obwodu grodzieńskiego – wskazuje na nią 44% respondentów. Z przedsiębiorstwami prowadzącymi zbliżony rodzaj działalności na terenie transgranicznym współpracuje co piąte białoruskie przedsiębiorstwo (20%), a z klientami 16%. Co interesujące, 4% wskazało na współpracę z polskimi jednostkami samorządowymi i rządowymi oraz 4% na współpracę z polskimi instytucjami finansowymi. Przykład firm obwodu grodzieńskiego wskazuje na znaczne możliwości nawiązywania kontaktów transgranicznych przedsiębiorstw z różnymi typami podmiotów po drugiej stronie granicy.

Wykres 62. Współpraca z partnerami (obwód grodzieński)

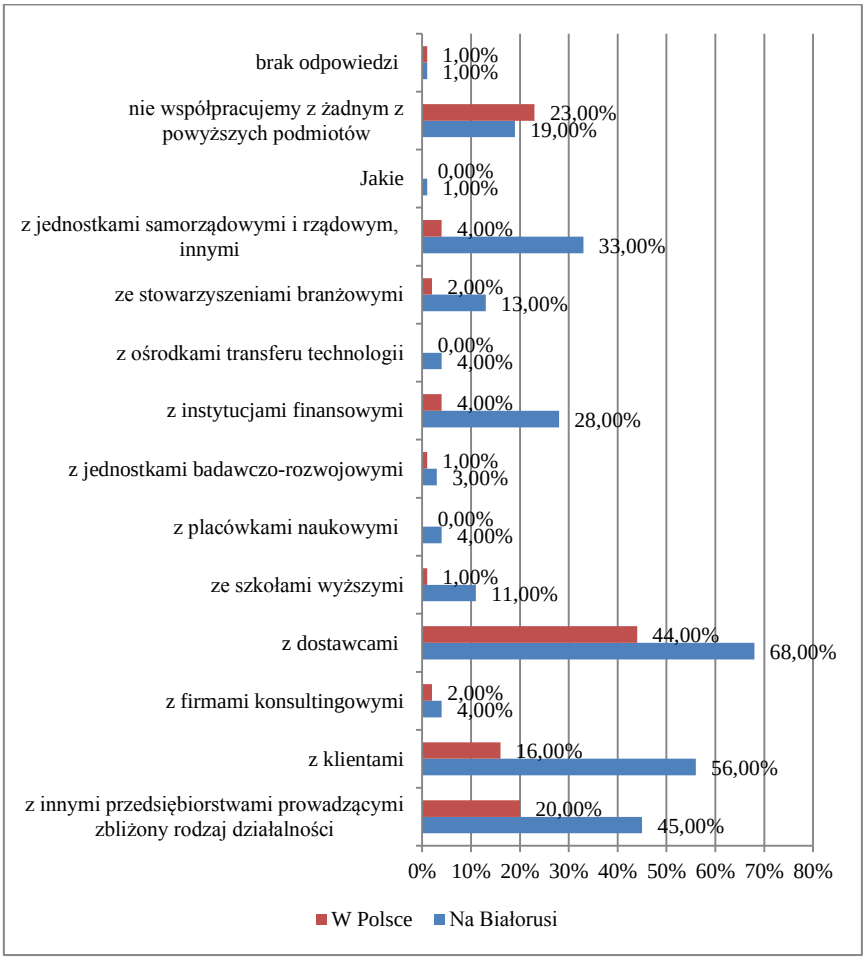

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań CATI. N=100.

Ankietowane firmy z obwodu zakarpackiego głównie współpracują z klientami (62%), dostawcami (51%) i innymi firmami, prowadzącymi podobną działalność – współpracuje z nimi 36% ankietowanych firm (wykres 63.). Kolejną ważną grupą podmiotów, z którymi firmy utrzymują kontakt, są instytucje finansowe (23%). Ogólną skłonność przedsiębiorstw ukraińskich do utrzymywania relacji współdziałania można ocenić nieco niżej w stosunku do podmiotów z pozostałych badanych podregionów. Tym niemniej także wśród tej grupy firm występują relacje współdziałania i to także z konkurentami.

Wykres 63. Współpraca z partnerami (obwód zakarpacki)

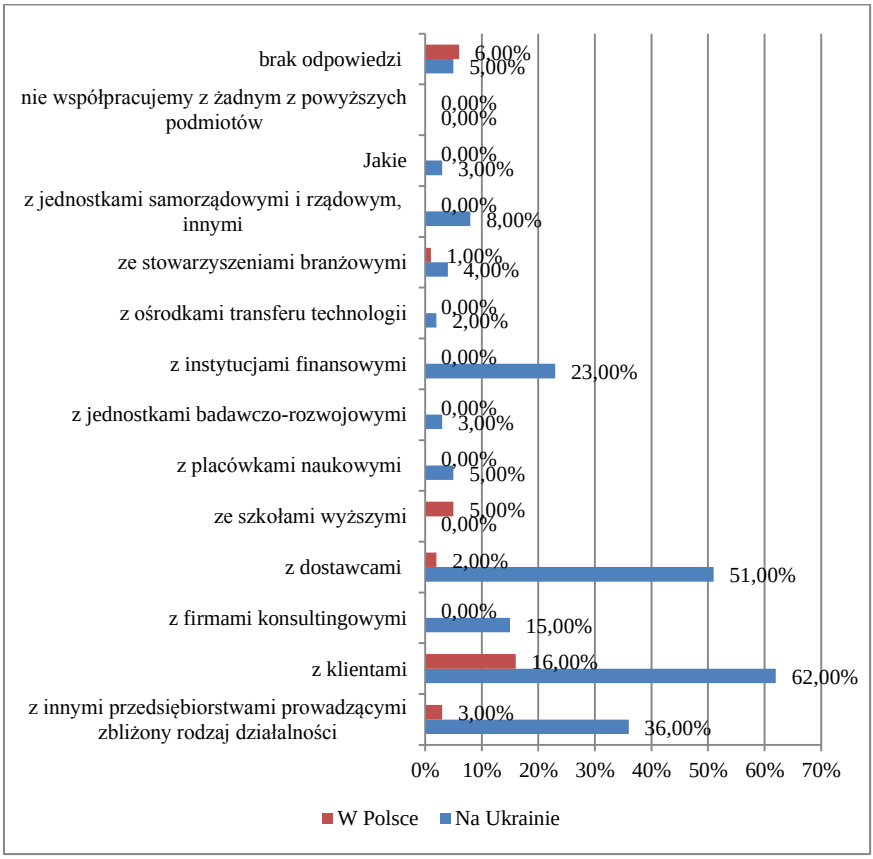

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań CATI. N=100.

Zdecydowanie najsłabiej wypadają firmy z odwodu zakarpackiego w zakresie częstotliwości podejmowania współdziałania z podmiotami w regionie transgranicznym. Jedynie 16 firm współpracuje z klientami z obszaru transgranicznego, 5 ze szkołami wyższymi, 3 z innymi przedsiębiorstwami prowadzącymi zbliżony rodzaj działalności, a zaledwie dwie firmy z dostawcami. Jedno przedsiębiorstwo wskazało na współpracę ze stowarzyszeniami branżowymi w Polsce. Przedsiębiorstwa obwodu zakarpackiego zdecydowanie najsłabiej wykorzystują potencjał nawiązywania relacji współdziałania, w tym współdziałania w układzie transgranicznym. Warto by upowszechniać wśród firm obwodu polskie pozytywne doświadczenia z sieciowaniem przedsiębiorstw, w tym z rozwojem struktur klastrowych.

ROZDZIAŁ 4.
WSPÓŁPRACA TRANSGRANICZNA A INNOWACYJNOŚĆ PRZEDSIĘBIORSTW

4.1. Poziom innowacyjności

Obecnie jednym z najważniejszych, jeśli nie najważniejszym wyzwaniem, przed jakim stają wszystkie przedsiębiorstwa, w tym małe i średnie, jest utrzymanie wysokiej innowacyjności. Tylko dzięki innowacyjności można utrzymać konkurencyjność na globalizujących sią rynkach w warunkach silnej presji konkurentów z krajów o niskich kosztach wytwarzania. Rozwój działalności innowacyjnej, w tym szczególnie badawczo-rozwojowej, stał się priorytetem Strategii Europa 2020 i obecnego okresu programowania funduszy europejskich. Można zakładać, iż współpraca transgraniczna jest w stanie także sprzyjać innowacyjności przedsiębiorstw, które dzieląc się doświadczeniami i zasobami mogą osiągać wyższy potencjał innowacyjny. W związku z tym zarówno aktualny stan procesów innowacyjnych, jak i w szczególności źródła wiedzy o nowych rozwiązaniach stały się przedmiotem badania.

Wyniki badania wykazały stosunkowo wysoki deklarowany przez respondentów poziom innowacyjności 400 przedsiębiorstw w czterech podregionach (wykres 64.). W ostatnich 3 latach działalności niemal połowa (46,80%) przedsiębiorstw wprowadziła nowe lub istotnie ulepszone produkty lub usługi. Najwięcej tego typu innowacji wprowadziły firmy z podregionu krośnieńsko-przemyskiego (57%) oraz obwodu zakarpackiego (56%). W pozostałych dwóch badanych obszarach po 37% firm zastosowało ten rodzaj innowacji. Wprowadzanie innowacji produktowych jest ważne dla przedsiębiorstw we wszystkich analizowanych podregionach.

Równie duży odsetek przedsiębiorstw wprowadził zmiany w procesie wytwarzania lub dostarczania usług. Średnia dla czterech regionów wyniosła 46,80%, z czego ten rodzaj innowacji był najbardziej popularny wśród przedsiębiorstw podregionu krośnieńsko-przemyskiego (56% wskazań) oraz obwodu grodzieńskiego (55%). Ten rodzaj innowacji był najrzadziej stosowany w obwodzie zakarpackim, gdzie jedna trzecia firm

zastosowała go w ciągu ostatnich trzech lat. Wyniki te potwierdzają diagnozę z rozdziału 2, dotyczącą potrzeb modernizacji bazy wytwórczej ukraińskich przedsiębiorstw.

Średnio co trzecia firma z badanych czterech obszarów w ostatnich trzech latach wprowadziła zmiany w organizacji oraz w marketingu firmy.

Generalnie najwyższy poziom innowacyjności wykazują firmy z regionu krośnieńsko-podkarpackiego. Nie występują jednak wyraźne silne różnice generalnej oceny procesów innowacyjnych. Są one prowadzone we wszystkich badanych regionach, choć poszczególne rodzaje innowacji są wdrażane z nieco różną intensywnością w poszczególny regionach. Można na tej podstawie wnioskować, iż procesy innowacyjne stanowią potencjalną ważną i obiecującą płaszczyznę współpracy transgranicznej, ze względu na nieco różne doświadczenia i kompetencje przedsiębiorstw pochodzących z poszczególnych obszarów.

Wykres 64. Poziom innowacyjności przedsiębiorstw (innowacje wdrożone w ciągu ostatnich 3 lat)

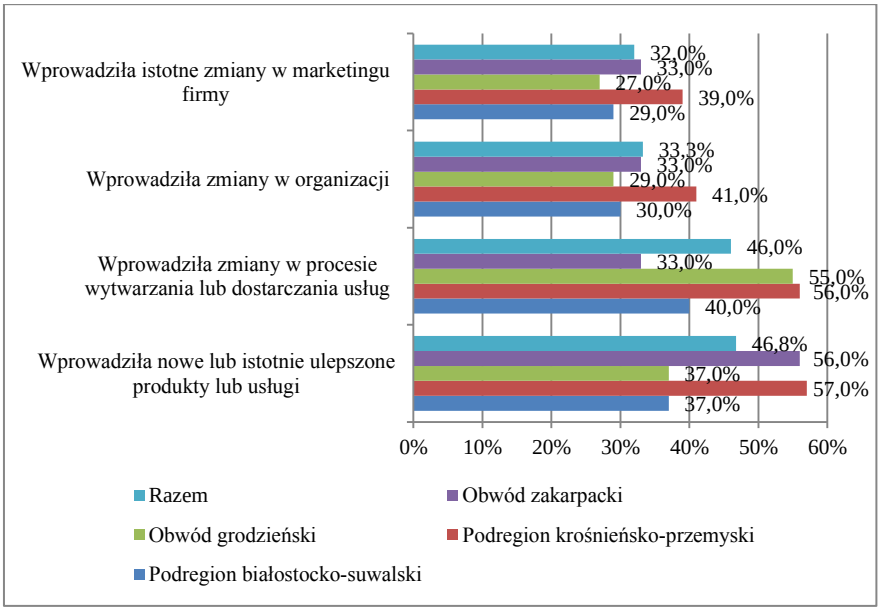

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań CATI. N=400.

4.2. Źródła wiedzy o nowych rozwiązaniach

Procesy innowacyjne są warunkowane w dużym stopniu dostępem do źródeł wiedzy o nowych rozwiązaniach. Takim źródłem mogą być podmioty w danym kraju, ale i zlokalizowane w regionie transgranicznym. Respondentów zapytano o źródło, z którego czerpią wiedzę na temat nowych rozwiązań (wykres 65.). W odniesieniu do podmiotów krajowych co trzecie przedsiębiorstwo wskazało trzy główne źródła, w ramach których się znaleźli konkurenci (33,25% wskazań), wiedza z badań rynku i marketingu (32,75%) oraz liderzy w branży (32%). Również istotnym źródłem wiedzy okazała się prasa branżowa (28,50%) i klienci (25,50%). Źródła wiedzy o nowych rozwiązaniach, które wykorzystują badane firmy, można ocenić jako zróżnicowane, choć z niewielkim udziałem ośrodków naukowych (6% wskazań).

Wykres 65. Źródła wiedzy o nowych rozwiązaniach i sposobach działania w branży (średnia dla 4 regionów)

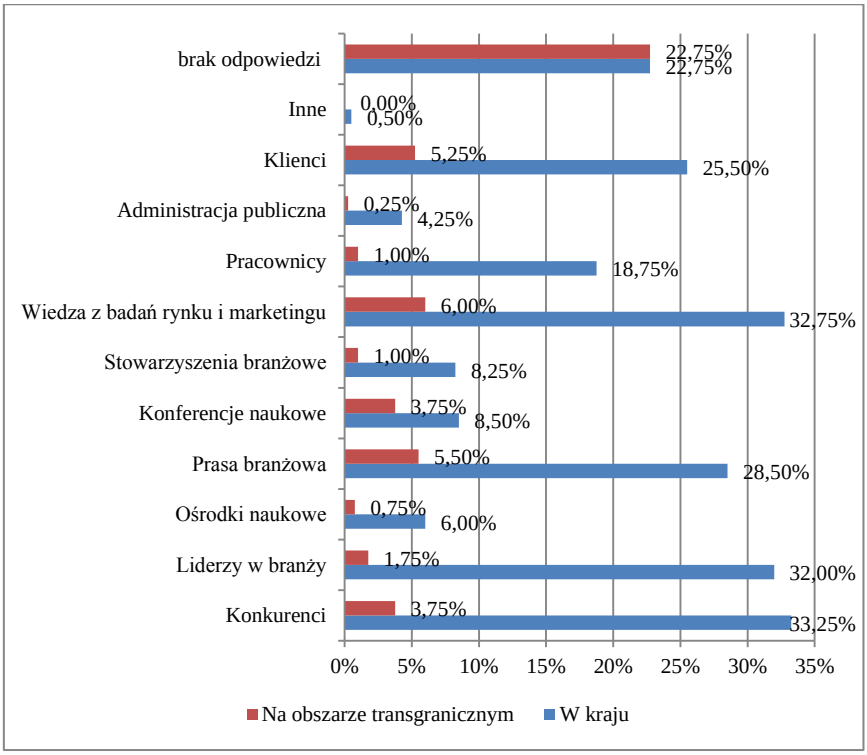

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań CATI. N=400.

Niestety, pozyskiwanie wiedzy o nowych rozwiązaniach z obszaru transgranicznego ocenić trzeba jako rzadkie. Jedynie 6,00% respondentów czerpie wiedzę o nowych rozwiązaniach z badań rynku i marketingu pochodzących z obszaru transgranicznego, nieco ponad 5% z prasy branżowej oraz od klientów związanych z regionem w sąsiednim kraju.

Wśród źródeł innowacji stosowanych przez przedsiębiorstwa z podregionu białostocko-suwalskiego szczególnie często stosowanym jest wiedza pochodząca od konkurencji (37% wskazań) oraz prasa branżowa (33%) (wykres 66.). Informacje potrzebne do wprowadzenia nowych rozwiązań niemal jedna trzecia badanych firm uzyskuje od klientów. Nieco mniej, bo 28% prowadzi proces naśladownictwa liderów branżowych. Jedna piąta firm jako źródło swoich innowacyjnych zmian wskazała pracowników swojego przedsiębiorstwa. Do najrzadszych źródeł wiedzy o nowych rozwiązaniach i sposobach działania w branży respondenci z podregionu białostocko-suwalskiego zaliczyli: stowarzyszenia branżowe (9%), ośrodki naukowe (7%) oraz administrację publiczną (6%).

Wykres 66. Źródła wiedzy o nowych rozwiązaniach i sposobach działania w branży (podregion białostocko-suwalski)

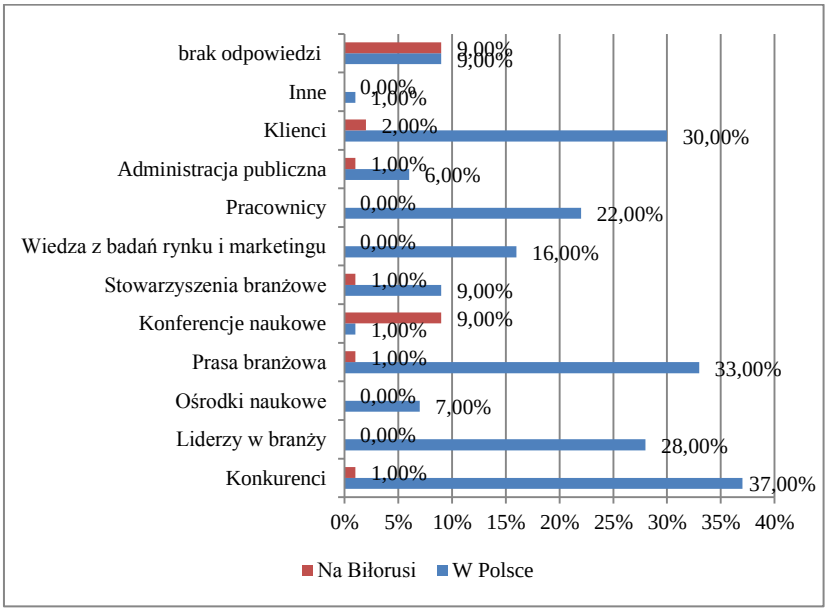

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań CATI. N=100.

W przedsiębiorstwach podregionu białostocko-suwalskiego zwraca uwagę istotnie mniejsze wykorzystanie niż w innych badanych regionach źródła wiedzy, jakim jest „wiedza z badań rynku i marketingu", co świadczy o rzadszym wykorzystywaniu profesjonalnych narzędzi marketingowych.

Zakres wykorzystania przez przedsiębiorstwa podregionu białostocko-suwalskiego źródeł wiedzy o innowacjach z obszaru obwodu grodzieńskiego należy uznać za minimalny. Dwóch respondentów stwierdziło, że korzystało z wiedzy klientów z obwodu grodzieńskiego. Po jednym wskazaniu odnotowano na takie źródła, jak: prasa branżowa, stowarzyszenia branżowe, administracja publiczna oraz konkurencja. Interesujące, iż niemal co dziesiąty respondent wskazał konferencje naukowe. Może to być jednak interpretowane również w ten sposób, że przedsiębiorcy bezpośrednio zetknęli się z wiedzą o białoruskich innowacyjnych rozwiązaniach na konferencjach, które odbywały się przynajmniej po części w Polsce. Niewątpliwie organizacja konferencji czy to po stronie polskiej, czy białoruskiej już przynosi wymierne rezultaty w zakresie transferu wiedzy na potrzeby innowacji.

Najpopularniejszym źródłem wiedzy o nowych rozwiązaniach i sposobach działania w branży wśród przedsiębiorstw z podregionu krośnieńsko-przemyskiego była prasa branżowa (49% odpowiedzi) (wykres 67.). W dalszej kolejności respondenci wskazywali na liderów w branży (28%), konkurentów (26%), klientów (24%) i dane z badań marketingowych (22%). Najmniej popularnymi źródłami wiedzy o nowych rozwiązaniach i sposobach działania w branży były ośrodki naukowe (10%) oraz konferencje naukowe (8%).

Udział wykorzystania transgranicznych źródeł wiedzy o nowych rozwiązaniach w przedsiębiorstwach podregionu krośnieńsko-przemyskiego choć generalnie niski przewyższa w tym zakresie wyniki przedsiębiorstw z podregionu białostocko-suwalskiego. Wśród źródeł wiedzy czerpanych z obwodu zakarpackiego podkarpackie podmioty wskazywały przede wszystkim klientów (17%), prasę branżową (14%) i konkurencję (8%). Warto zwrócić uwagę na wykorzystanie prasy branżowej, co wskazuje na możliwość czerpania ze zróżnicowanych źródeł wiedzy często rzadko wykorzystywanych przez firmy z innych regionów.

Spośród źródeł informacji, z których grodzieńskie przedsiębiorstwa czerpały wiedzę na temat nowych rozwiązań i sposobach działania w branży, najpopularniejszym okazała się wiedza z badań rynku i marketingu, na którą wskazało 38% respondentów (wykres 68.). Takie profesjonalne podejście silnie kontrastuje ze stosowanym i wyżej opisanym

w odniesieniu do transgranicznego regionu białostocko-suwalskiego. Nie bez znaczenia dla wprowadzania innowacji jest również czerpanie wiedzy od liderów w branży (27%), konkurentów (24%) oraz pracowników (22%).

Wykres 67. Źródła wiedzy o nowych rozwiązaniach i sposobach działania w branży (podregion krośnieńsko-przemyski)

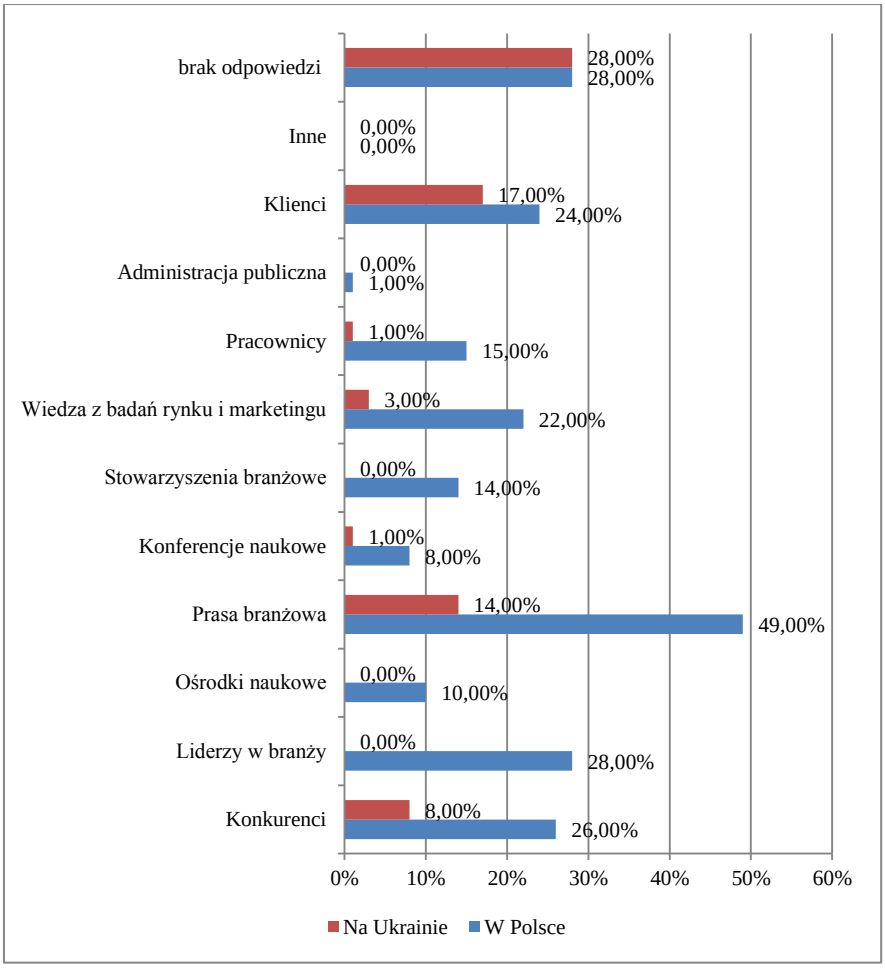

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań CATI. N=100.

Wykres 68. Źródła wiedzy o nowych rozwiązaniach i sposobach działania w branży (obwód grodzieński)

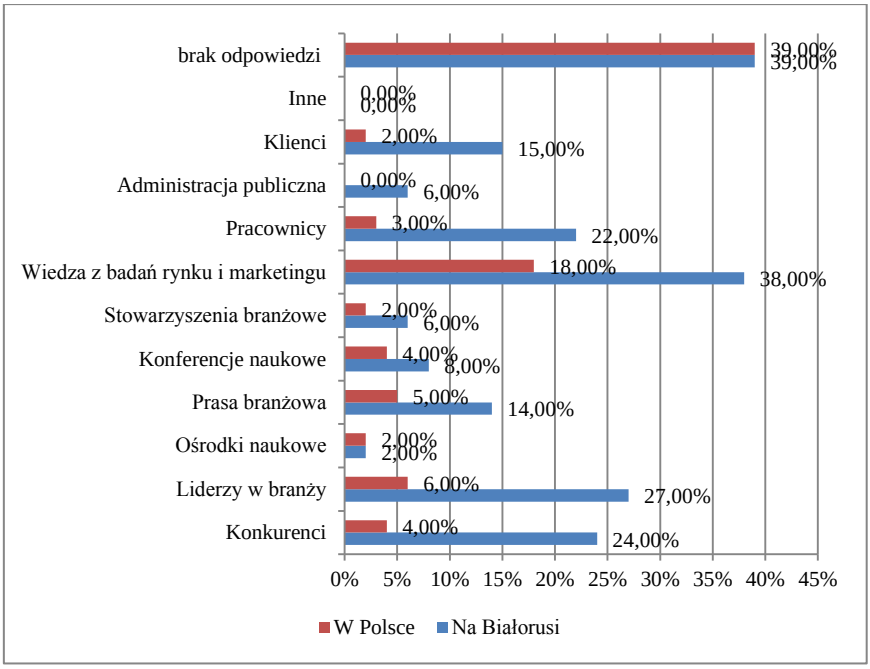

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań CATI. N=100.

Co godne podkreślenia, również w przypadku źródeł informacji czerpanych z rynku polskiego najpopularniejszym jest wiedza z badań rynku i marketingu, na którą wskazało 18% badanych przedsiębiorstw w obwodzie grodzieńskim. W mniejszym stopniu są wykorzystywane informacje od liderów rynku (6%) oraz prasa branżowa (5%).

Najpopularniejszym źródłem wiedzy o nowych rozwiązaniach i sposobach działania w branży wśród przedsiębiorstw z obwodu zakarpackiego, podobnie jak w obwodzie grodzieńskim, były badania rynku i marketingu (wykres 69.). Z tego źródła korzysta aż 55% badanych firm. Niewiele mniejszą popularnością cieszyło się czerpanie wiedzy od konkurencji (46%) oraz liderów w branży (45%). W najmniejszym stopniu wiedzę o innowacyjnych rozwiązaniach czerpano z administracji publicznej oraz ze stowarzyszeń branżowych (po 4% respondentów w obu przypadkach).

Wykres 69. Źródła wiedzy o nowych rozwiązaniach i sposobach działania w branży (obwód zakarpacki)

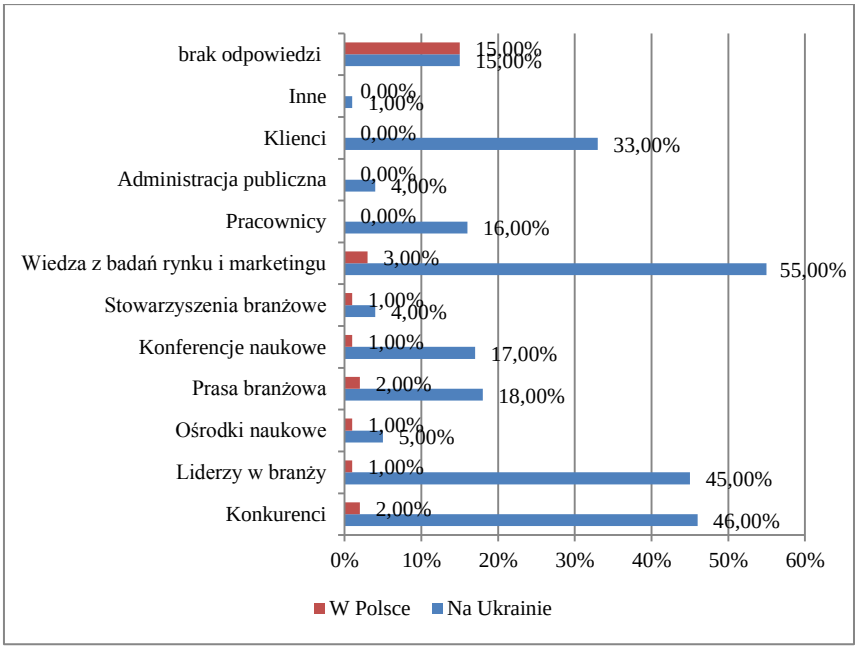

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań CATI. N=100.

O ile krajowe źródła informacji dla działalności innowacyjnej przedsiębiorstw obwodu zakarpackiego można ocenić jako zróżnicowane i stosunkowo bogate, to firmy zakarpackie prawie nie korzystają ze źródeł po drugiej stronie granicy, czyli z podregionu krośnieńsko-przemyskiego.

Można ogólnie podsumować, iż przedsiębiorstwa badanych podregionów w niedostatecznym stopniu wykorzystują źródła wiedzy o nowych rozwiązaniach zlokalizowane w regionach transgranicznych. Jednocześnie ograniczone, ale też zróżnicowane doświadczenia wskazują na możliwości szerokiego wykorzystania wiedzy z regionów przygranicznych w kraju sąsiednim. Firmy wykazały możliwości korzystania z wiedzy dostawców, odbiorców, konkurentów, wiedzy z badań rynku i marketingu, ale także konferencji naukowych czy prasy branżowej.

ROZDZIAŁ 5.
WSPÓŁPRACA TRANSGRANICZNA A KONKURENCYJNOŚĆ PRZEDSIĘBIORSTW

5.1. Możliwy wpływ współpracy transgranicznej na potencjał konkurencyjny przedsiębiorstw

Rozważania dotyczące znaczenia współpracy transgranicznej małych i średnich przedsiębiorstw dla wzrostu gospodarczego nie mogą pominąć stanu potencjału konkurencyjnego przedsiębiorstw na badanych obszarach przygranicznych i potencjalnego wpływu współpracy na ten potencjał. Przedstawiciele przedsiębiorstw byli proszeni o ocenę poszczególnych elementów składających się na koncepcję potencjału konkurencyjnego przedsiębiorstwa[44] w kategoriach, czy dany element stanowi mocną czy słabą stronę danego przedsiębiorstwa. Jednocześnie byli proszeni o ocenę, czy występuje możliwość pozytywnego oddziaływania współpracy transgranicznej na dany element potencjału konkurencyjnego. Pozytywne odpowiedzi na powyższe pytania zostały uwidocznione na wykresie 70.

Przedsiębiorcy z badanych czterech obszarów za mocne strony swojego potencjału konkurencyjnego uznali przede wszystkim znajomość potrzeb klientów (76,75% wskazań), *image* (renomę) firmy oraz kulturę organizacyjną istniejącą w przedsiębiorstwie (w obu przypadkach ponad 70% badanych przedsiębiorstw skłoniło się do wskazania tych czynników jako swojej przewagi) (wykres 70.). Jednocześnie 68,50% respondentów uznało, że współpraca transgraniczna pozytywnie wpływa na znajomość potrzeb klientów, kolejne 56% uznało, iż pozytywnie oddziałuje na wizerunek firmy, a dokładnie połowa stwierdziła, że ma ona wpływ na kulturę organizacyjną przedsiębiorstwa.

---

[44] O koncepcji potencjału konkurencyjności przedsiębiorstwa zob.: M.J. Stankiewicz, *Konkurencyjność przedsiębiorstw. Budowanie konkurencyjności przedsiębiorstw w warunkach globalizacji*, TNOiK, Toruń 2005.

Wykres 70. Stan mocnych stron potencjału konkurencyjnego przedsiębiorstw oraz możliwości ich wzmocnienia na drodze współpracy transgranicznej (średnia dla czterech regionów)

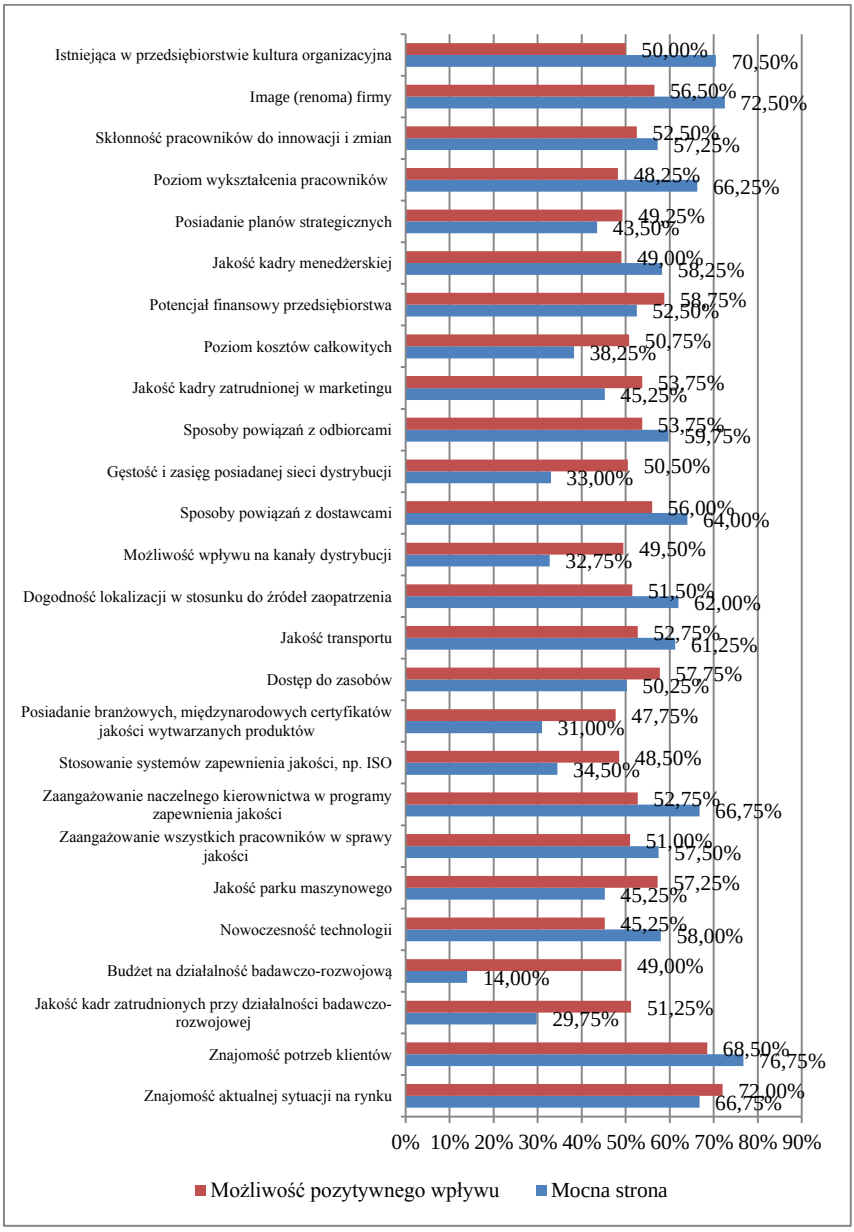

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań CATI. N=400.

Wpływ współpracy transgranicznej na potencjał konkurencyjny badanych firm może być najwyższy w tych aspektach, w których aktualny potencjał przedsiębiorstw jest stosunkowo niski, a postrzegana siła możliwego oddziaływania współpracy duża. Taka sytuacja ma miejsce w przypadku takich aspektów potencjału konkurencyjnego, jak: jakość kadr zatrudnionych przy działalności badawczo-rozwojowej, możliwość wpływu na kanały dystrybucji, budżet na działalność badawczo-rozwojową, stosowanie systemów zapewnienia jakości, posiadanie branżowych, międzynarodowych certyfikatów, dostęp do zasobów, poziom kosztów całkowitych, gęstość i zasięg posiadanej sieci dystrybucji, posiadanie planów strategicznych.

Respondenci z podregionu białostocko-suwalskiego za najsilniejsze mocne strony swojego potencjału konkurencyjnego uznali znajomość potrzeb klientów (87% wskazań), zaangażowanie naczelnego kierownictwa w programy zapewnienia jakości (82%) oraz zaangażowanie wszystkich pracowników w sprawy jakości (81%) (wykres 71.). Współpraca transgraniczna przyczynia się, zdaniem 56% badanych, do możliwości wzmocnienia znajomości potrzeb klientów. Natomiast jeśli chodzi o dwie pozostałe mocne strony, to 40% przedsiębiorców uznało, że współpraca transgraniczna z partnerami na Białorusi wpływa na możliwości ich wzmocnienia. Najmniej respondentów (19%) wskazało na budżet na działalność badawczo-rozwojową jako na mocną stronę przedsiębiorstwa. Jednocześnie 35% uznało, iż współpraca transgraniczna może przyczynić się do zwiększenia nakładów na działalność B+R.

Generalnie przedsiębiorcy z podregionu białostocko-suwalskiego wysoko ocenili większość elementów potencjału konkurencyjnego, a raczej niżej możliwości oddziaływania na niego współpracy transgranicznej. Jednak w odniesieniu do niektórych elementów można dostrzec w ich opiniach znacząca rolę, którą może odegrać współpraca transgraniczna we wzmacnianiu konkurencyjności. Przede wszystkim dotyczy to takich obszarów, jak: nowoczesność technologii, budżet na działalność badawczo-rozwojową, jakość kadr zatrudnionych przy działalności badawczo-rozwojowej, możliwość wpływu na kanały dystrybucji.

Wykres 71. Stan mocnych stron potencjału konkurencyjnego przedsiębiorstw oraz możliwości ich wzmocnienia na drodze współpracy transgranicznej (podregion białostocko-suwalski)

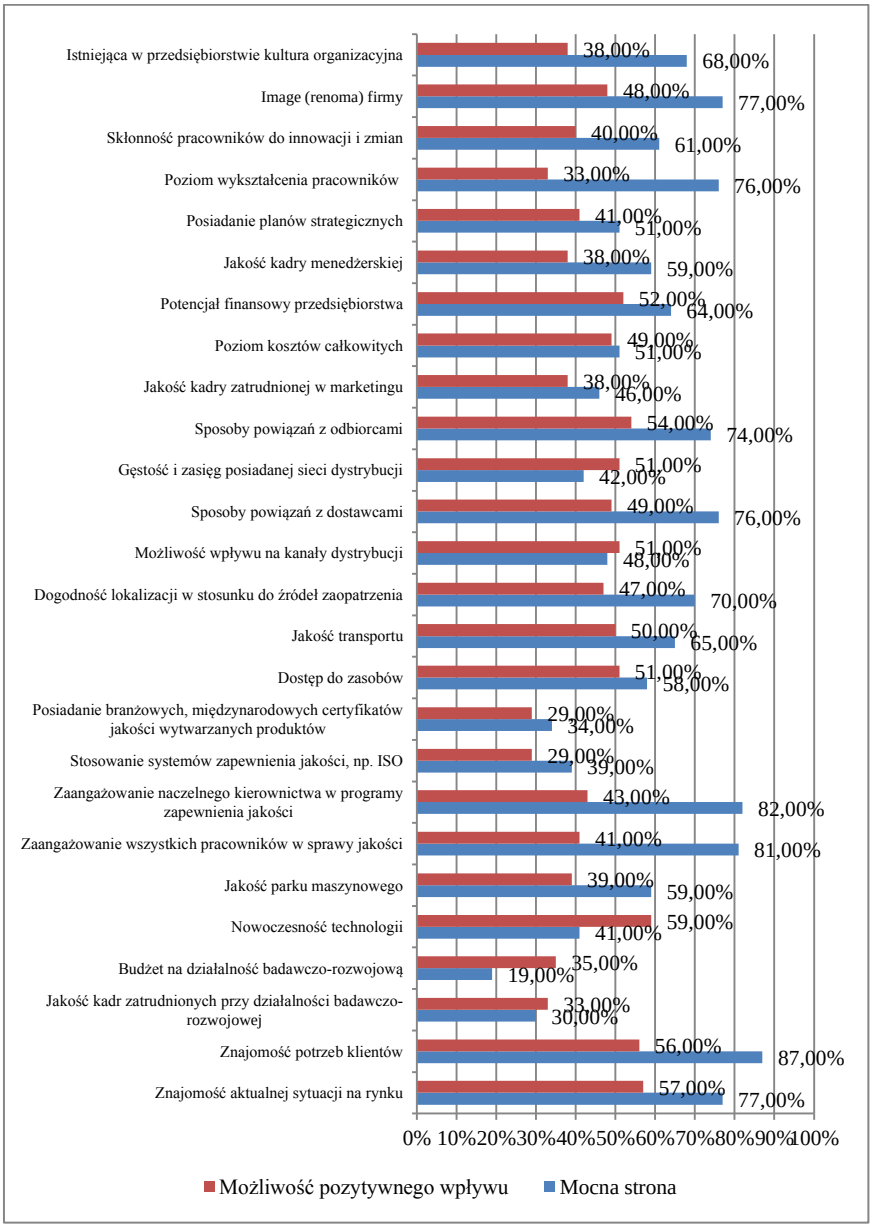

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań CATI. N=100.

Istniejąca w przedsiębiorstwie kultura organizacyjna (95%), zaangażowanie naczelnego kierownictwa w programy zapewnienia jakości (93%) oraz *image* (renoma) firmy (92%) to trzy główne mocne strony, na które wskazują przedsiębiorcy z podregionu krośnieńsko-przemyskiego (wykres 72.). Jednocześnie respondenci uznali, że współpraca transgraniczna zdecydowanie pozytywnie oddziałuje na te trzy czynniki (w każdej kategorii niespełna 90% uznało, że ma ona możliwość pozytywnego wpływu na te aspekty działania przedsiębiorstwa). Podobnie jak wśród przedsiębiorstw z Podlasia, respondenci z podregionu krośnieńsko-przemyskiego za najsłabszą stronę firmy uznali budżet na działalność badawczo-rozwojową. Zaledwie 15% respondentów uznało ten aspekt za mocną stronę przedsiębiorstwa. Jednocześnie ponad połowa z nich uznała, że współpraca transgraniczna powinna pozytywnie wpłynąć na ten aspekt działalności firmy.

Opinie przedsiębiorców z podregionu krośnieńsko-przemyskiego co do stanu składników potencjału konkurencyjnego są wysoce optymistyczne, bardziej nawet niż przedsiębiorców z województwa podlaskiego. Jednocześnie jednak przypisują oni bardzo duże możliwości współpracy transgranicznej w zakresie pozytywnego oddziaływania na zdecydowaną większość aspektów potencjału konkurencyjnego. Biorąc pod uwagę różnice w ocenie stanu aktualnego i potencjalnego wpływu współpracy na poszczególne elementy można wskazać kluczowe aspekty współpracy transgranicznej dla konkurencyjności podkarpackich przedsiębiorstw: posiadanie planów strategicznych, jakość kadry menedżerskiej, posiadany potencjał finansowy, poziom kosztów całkowitych, gęstość i zasięg posiadanej sieci dystrybucji, możliwości wpływu na kanały dystrybucji, posiadanie branżowych i międzynarodowych certyfikatów, jakość parku maszynowego oraz budżet na działalność badawczo-rozwojową, jakość kadr zatrudnionych przy działalności badawczo-rozwojowej.

Przedsiębiorcy obwodu grodzieńskiego w zdecydowanej większości (86%) uznali, że mocną stroną przedsiębiorstwa jest znajomość potrzeb klientów (wykres 73.). Jednocześnie 62% wśród nich stwierdziło, że współpraca transgraniczna może pozytywnie wpływać na ten aspekt działalności firmy. Kolejną mocną stroną białoruskich podmiotów jest znajomość aktualnej sytuacji na rynku, na którą zwróciło uwagę 81% respondentów. Wśród nich 68% badanych wskazało, że na drodze współpracy transgranicznej jest możliwość pozytywnego wpływu na ten aspekt działalności przedsiębiorstwa. Istniejąca kultura organizacyjna w firmie to kolejna kategoria, którą respondenci uznali za mocną stronę (80% wskazań).

Wykres 72. Stan mocnych stron potencjału konkurencyjnego przedsiębiorstw oraz możliwości ich wzmocnienia na drodze współpracy transgranicznej (podregion krośnieńsko-przemyski)

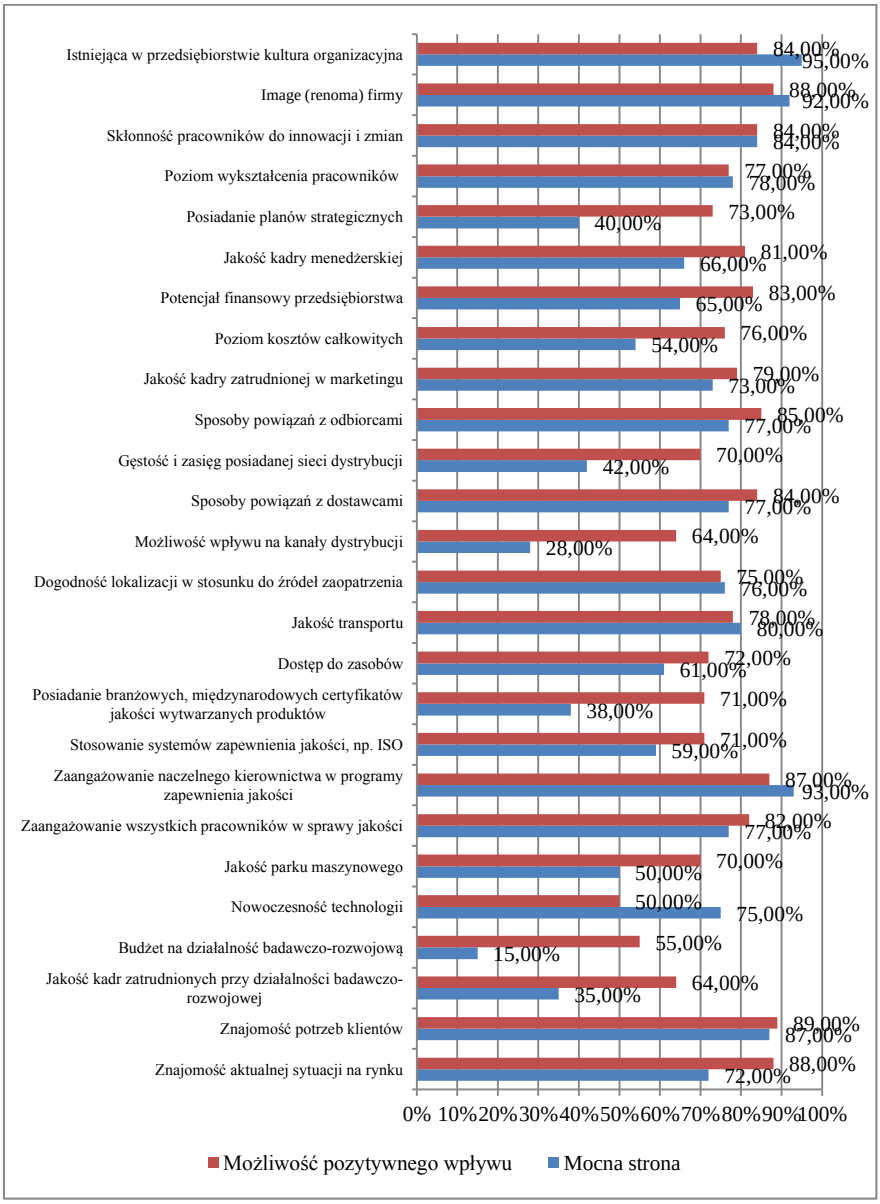

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań CATI. N=100.

Wykres 73. Stan mocnych stron potencjału konkurencyjnego przedsiębiorstw oraz możliwości ich wzmocnienia na drodze współpracy transgranicznej (obwód grodzieński)

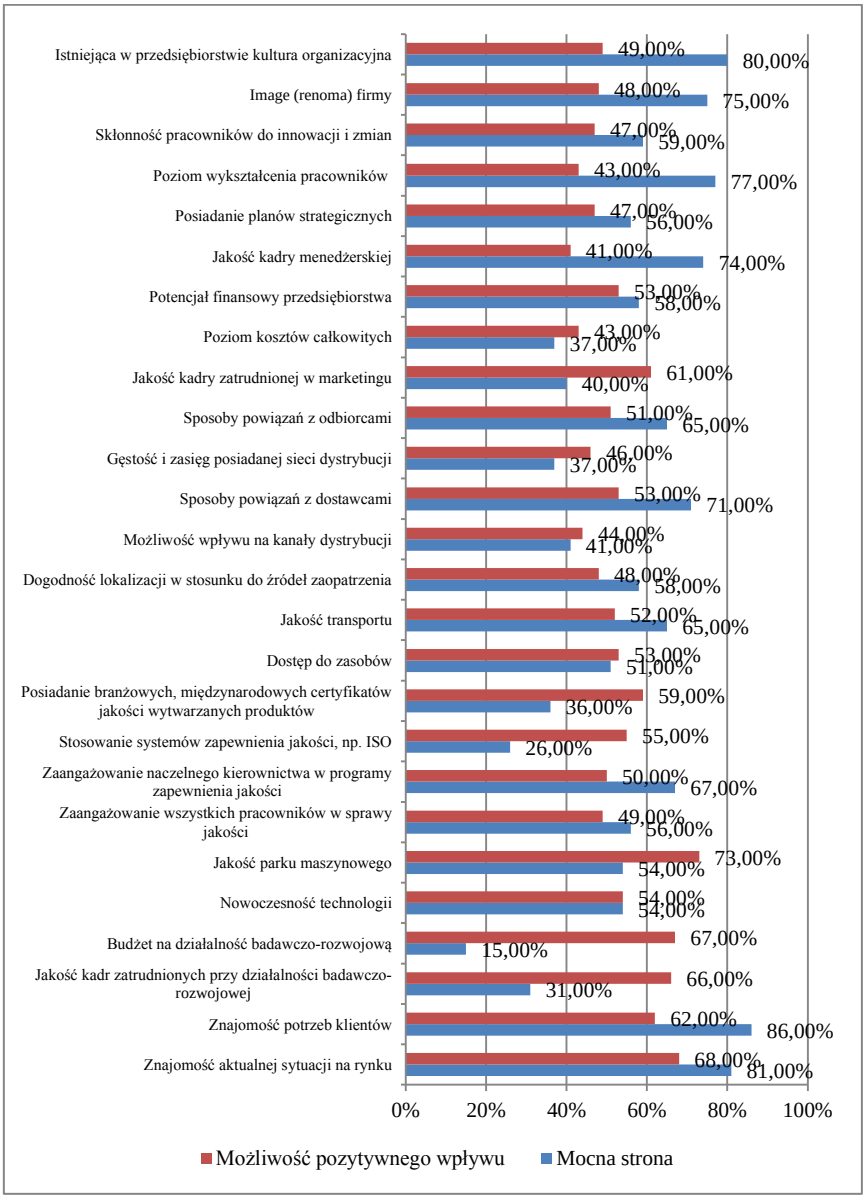

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań CATI. N=100.

Jednocześnie prawie połowa z nich uznała, że współpraca transgraniczna może pozytywnie na nią wpłynąć. Budżet na działalność badawczo-rozwojową to znów najsłabsza kategoria działalności firmy. Zaledwie 15% grodzieńskich przedsiębiorców wskazało na budżet jako na mocną stronę, z czego 67% z nich uznało, że współpraca transgraniczna może przyczynić się do poprawy tego aspektu funkcjonowania przedsiębiorstwa.

Uwzględniając pewne słabości w strukturze elementów potencjału konkurencyjnego badanych przedsiębiorstw białoruskich, a jednocześnie opinie respondentów o możliwościach oddziaływania na nie współpracy transgranicznej można wskazać szczególnie istotne aspekty możliwej poprawy konkurencyjności dzięki rozwojowi współpracy. Należą do nich: poziom kosztów całkowitych, jakość kadry zatrudnionej w marketingu, gęstość i zasięg posiadanej sieci dystrybucji, możliwości wpływu na kanały dystrybucji, posiadanie branżowych i międzynarodowych certyfikatów, stosowanie systemów zapewnienia jakości, jakość parku maszynowego oraz budżet na działalność badawczo-rozwojową, jakość kadr zatrudnionych przy działalności badawczo-rozwojowej.

Przedstawiciele przedsiębiorstw obwodu zakarpackiego, w porównaniu z pozostałymi regionami objętymi badaniem, są zdecydowanie bardziej sceptyczni, jeśli chodzi o ocenę mocnych stron potencjału konkurencyjnego swoich przedsiębiorstw (wykres 74.). Wśród tych najsilniejszych aspektów potencjału konkurencyjnego wymienili: nowoczesność technologii (62% wskazań), znajomość potrzeb klientów (47%) oraz *image* (renoma) firmy (46%). Jednocześnie należy zaznaczyć, iż w przypadku nowoczesności technologii jedynie 18% przedsiębiorstw uznało, że współpraca transgraniczna może pozytywnie wpłynąć na ten aspekt działalności firmy. Zdaniem 67% respondentów współpraca transgraniczna może pozytywnie wpłynąć na znajomość potrzeb klientów. Podobnie jak w przypadku pozostałych trzech regionów, przedsiębiorstwa z obwodu zakarpackiego za najsłabszą stronę uznały budżet na działalność badawczo-rozwojową. Zaledwie 7% respondentów wskazało na tę kategorię w kontekście mocnych stron przedsiębiorstwa. Jednocześnie 39% z nich uznało, że współpraca transgraniczna może pozytywnie wpływać na ten aspekt działalności firmy.

Wykres 74. Stan mocnych stron potencjału konkurencyjnego przedsiębiorstw oraz możliwości ich wzmocnienia na drodze współpracy transgranicznej (obwód zakarpacki)

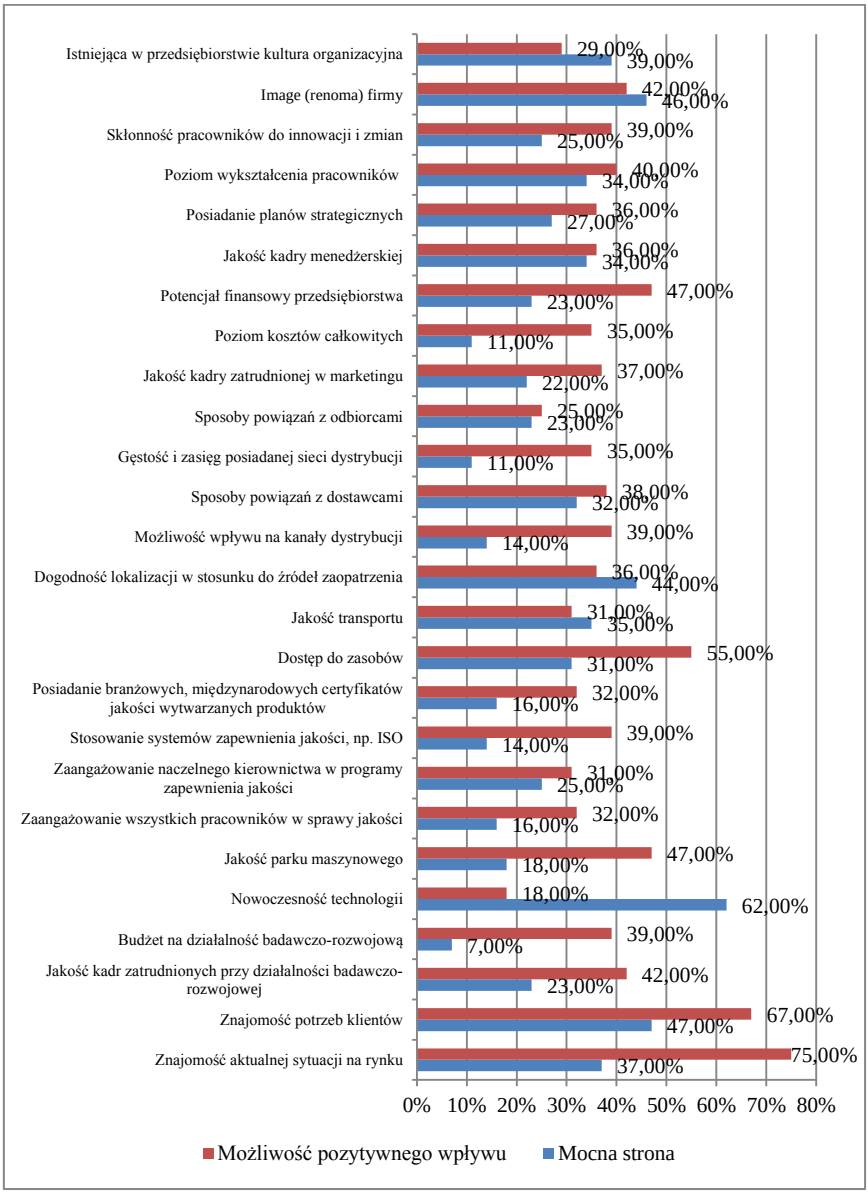

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań CATI. N=100.

Biorąc pod uwagę niskie oceny poszczególnych aspektów potencjału konkurencyjnego swoich przedsiębiorstw przez respondentów w obwodzie zakarpackim, a jednocześnie docenianie potencjalnego wpływu współpracy transgranicznej na ich umacnianie można wnioskować o możliwym szerokim wpływie takiej współpracy na konkurencyjność przedsiębiorstw na Ukrainie. Szczególnie duże pozytywne znaczenie współpraca transgraniczna może mieć w kontekście takich aspektów, jak: potencjał finansowy przedsiębiorstwa, poziom kosztów całkowitych, jakość kadry zatrudnionej w marketingu, gęstość i zasięg posiadanej sieci dystrybucji, możliwość wpływu na kanały dystrybucji, dostęp do zasobów, stosowanie systemów zapewnienia jakości, posiadanie branżowych, międzynarodowych certyfikatów, zaangażowanie wszystkich pracowników w sprawy jakości, jakość parku maszynowego, jakość kadr zatrudnionych przy działalności badawczo-rozwojowej, budżet na działalność badawczo-rozwojową, znajomość potrzeb klientów, znajomość aktualnej sytuacji na rynku.

5.2. Możliwy wpływ współpracy transgranicznej na instrumenty konkurowania przedsiębiorstw

Zajęcie pożądanej przez przedsiębiorstwo pozycji konkurencyjnej na rynku zależy od dyskutowanego wyżej potencjału konkurencyjnego, ale nie bezpośrednio, lecz poprzez stosowanie pokreślonych instrumentów konkurowania[45]. Stosowanie określonych instrumentów konkurowania można oprzeć nie tylko na zasobach wewnętrznych (potencjale konkurencyjnym), ale także na zasobach zewnętrznych również w przypadku działalności w sferze internacjonalizacji[46]. Współpracę transgraniczną można traktować w tym kontekście jako formę pozyskiwania dodatkowych zasobów zewnętrznych umożliwiających zastosowanie określonych instrumentów konkurowania. Przedstawiciele przedsiębiorstw byli proszeni o ocenę poszczególnych instrumentów konkurowania w kategoriach, czy określony instrument stanowi mocną czy słabą stronę danego przedsiębiorstwa. Jednocześnie respondenci byli proszeni o ocenę, czy występuje możliwość pozytywnego oddziaływania współpracy transgranicznej na dany instrument konkurowania. Pozytywne odpowie-

[45] O koncepcji instrumentów konkurowania zob.: M.J. Stankiewicz, *Konkurencyjność przedsiębiorstw...*, op. cit.

[46] Zob. B. Plawgo, *Zachowania małych i średnich przedsiębiorstw w procesie internacjonalizacji*, Instytut Organizacji i Zarzżdzania w Przemyśle ORGMASZ, Warszawa 2004.

dzi na powyższe pytania uzyskane w całej badanej populacji czterech regionów zostały uwidocznione na wykresie 75.

Zdecydowana większość badanych przedsiębiorstw (89%) uznała, że jakość produktów jest mocną stroną ich firmy. Jednocześnie niemal 70% stwierdziło, że współpraca transgraniczna może mieć pozytywny wpływ na jakość oferowanych przez nie produktów. Kolejnym instrumentem konkurowania, który został uznany przez 80,50% przedsiębiorstw za mocną stronę jest cena. Jednocześnie, podobnie jak przy poprzedniej kategorii, 70% respondentów uznało, że współpraca transgraniczna może pozytywnie wpłynąć na ten instrument konkurowania. Wizerunek firmy to trzeci instrument konkurowania stosowany przez przedsiębiorstwa, który został uznany za mocną stronę przez większość respondentów (78,75%). Przy czym niemal 75% przedsiębiorców uznała, że współpraca transgraniczna może się przyczynić do jeszcze lepszego wykreowania wizerunku firmy. Za najsłabszy instrument konkurowania przedsiębiorcy uznali rozbudzanie nieznanych dotychczas potrzeb (kreowanie potrzeb). Jako mocną stronę wskazało na ten aspekt nieco ponad 36% respondentów, przy czym ponad połowa stwierdziła, że współpraca transgraniczna może mieć pozytywny wpływ na ten instrument konkurowania.

Możliwości wpływu współpracy transgranicznej na zdolność do wykorzystania określonych instrumentów konkurowania są największe w odniesieniu do tych instrumentów, których aktualne wykorzystanie jest jeszcze ograniczone, a współpraca transgraniczna tworzy warunki (zapewnia dostęp do zasobów) umożliwiające intensyfikowanie ich wykorzystania. W odniesieniu do całej populacji przedsiębiorstw z taką sytuacją mamy do czynienia szczególnie w przypadku takich instrumentów, jak: częstsze od innych wprowadzanie na rynek nowych wyrobów, rozbudzanie nieznanych dotychczas potrzeb (kreowanie potrzeb), promocja sprzedaży, odmienność oferowanych produktów, reklama, zapewnienie klientom dogodnego dostępu do produktów, ceny usług posprzedażnych.

Wykres 75. Stan mocnych stron stosowanych przez przedsiębiorstwa instrumentów konkurowania i możliwość pozytywnego oddziaływania na nie współpracy transgranicznej (średnia dla czterech regionów)

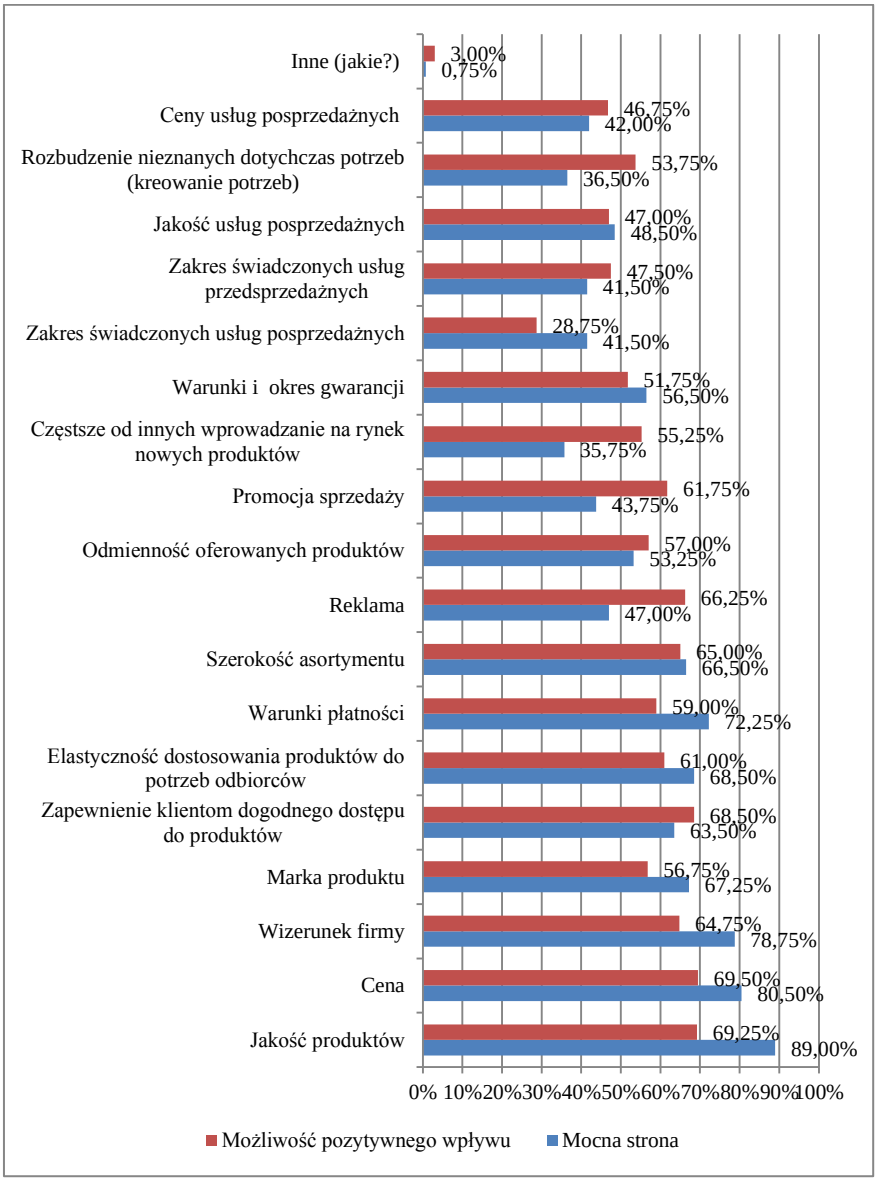

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań CATI. N=400.

Przedsiębiorcy z podregionu białostocko-suwalskiego uznali, że cena jest zdecydowanie mocną stroną ich firm (92% wskazań) (wykres 76.). Jednocześnie 58% stwierdziło, że współpraca transgraniczna może pozytywnie oddziaływać na ten instrument konkurowania. Jakość produktów również została przypisana do zdecydowanie mocnych stron. Ogromna większość, bo 90% respondentów przychyliło się do tego stanowiska, jednocześnie 52% uznało, że współpraca transgraniczna może pozytywnie wpłynąć na podniesienie jakości oferowanych przez nich produktów czy usług. Prawie tyle samo, bo 88% badanych przedsiębiorców jako mocną stronę własnego biznesu uznało elastyczność dostosowania produktów do potrzeb klientów oraz wizerunek firmy. Jeśli chodzi o wpływ współpracy transgranicznej na te dwa instrumenty konkurowania, to 64% badanych stwierdziło, że współpraca może pozytywnie wpłynąć na elastyczność dostosowania produktów do potrzeb klientów, a 51% stanęło na stanowisku, że może poprawić wizerunek firmy. Jako raczej słabe strony przedsiębiorstw zostały wskazane następujące instrumenty konkurowania: zakres świadczonych usług posprzedażowych (45% uznało to za mocną stronę), częstsze od innych wprowadzanie na rynek nowych produktów (43% wskazało to jako mocną stronę) oraz rozbudzenie nieznanych dotychczas potrzeb (kreowanie potrzeb) (43% jako mocna strona). Według respondentów współpraca transgraniczna może pozytywnie oddziaływać na te trzy instrumenty konkurowania w nieco mniejszym stopniu.

Przedsiębiorcy podregionu białostocko-suwalskiego wyraźnie wyżej ocenili swoją zdolność do stosowania instrumentów konkurowania niż potencjalny wpływ współpracy transgranicznej na te instrumenty. Kierując się takimi ocenami można zauważyć, że tylko w nielicznych przypadkach występuje wyższa ocenia możliwości wpływu współpracy nad opinią o stanie danego instrumentu tworzącą dużą przestrzeń do pozytywnego oddziaływania współpracy transgranicznej. Dotyczy to takich instrumentów, jak: zapewnienie klientom dogodnego dostępu do produktów oraz częstsze od innych wprowadzanie na rynek nowych produktów, a także rozbudzanie nieznanych dotychczas potrzeb (kreowanie potrzeb).

Wykres 76. Stan mocnych stron stosowanych przez przedsiębiorstwa instrumentów konkurowania i możliwość pozytywnego oddziaływania na nie współpracy transgranicznej (podregion białostocko-suwalski)

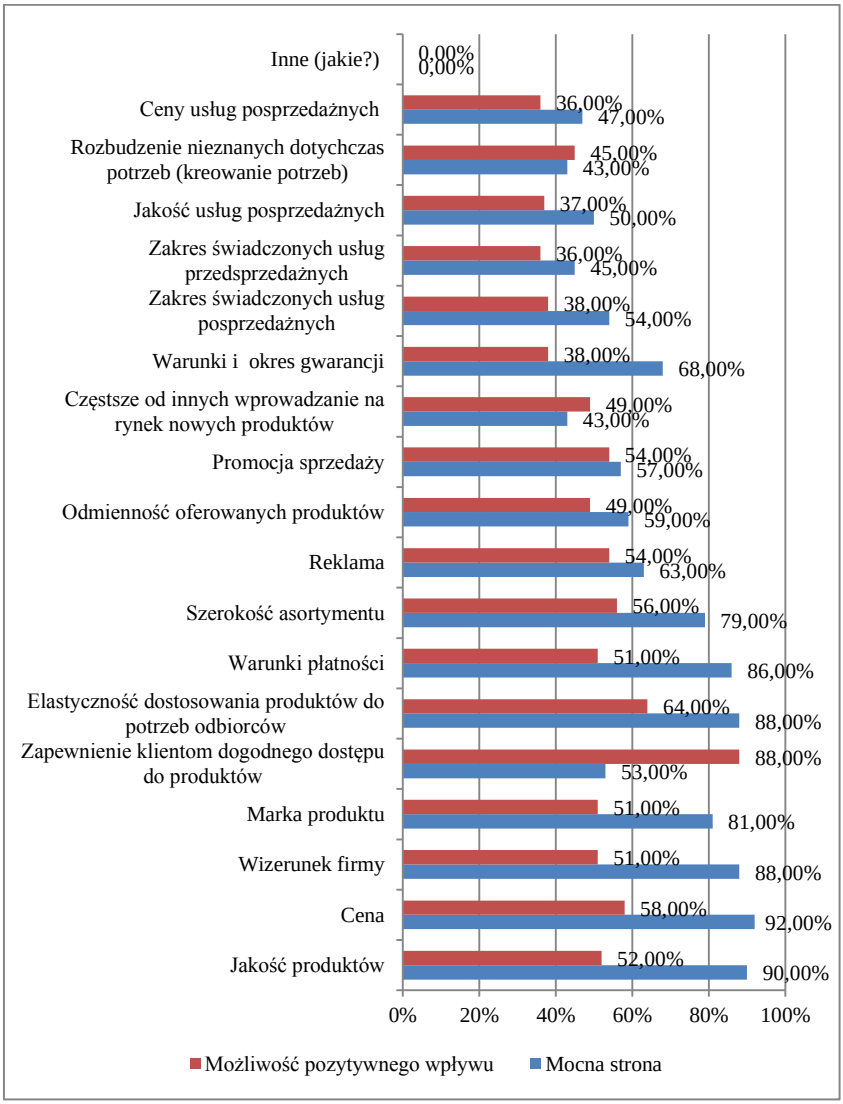

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań CATI. N=100.

Przedsiębiorcy podregionu krośnieńsko-przemyskiego wskazali dużo mocnych stron stosowanych przez nich instrumentów konkurowania (wykres 77.).

Wykres 77. Stan mocnych stron stosowanych przez przedsiębiorstwa instrumentów konkurowania i możliwość pozytywnego oddziaływania na nie współpracy transgranicznej (podregion krośnieńsko-przemyski)

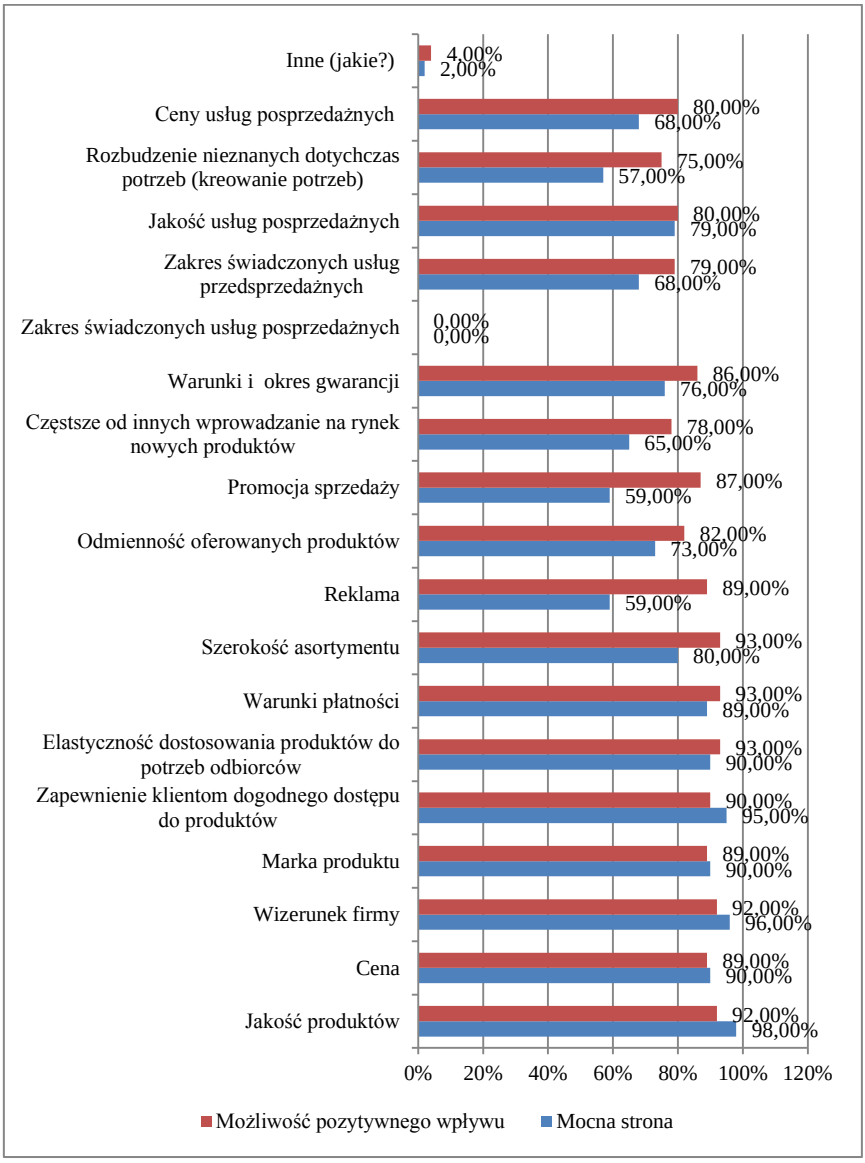

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań CATI. N=100.

Niemalże wszyscy jednogłośnie uznali, że jakość produktów jest mocną stroną przedsiębiorstwa (98% wskazań), przy czym 92% uznało, że współpraca transgraniczna może pozytywnie wpłynąć na ten instrument konkurowania. Jedynie cztery podmioty nie wskazały jako mocną stronę wizerunku firmy, a zdecydowana większość respondentów przychyliła się do stwierdzenia, że współpraca transgraniczna może pozytywnie oddziaływać na *image* przedsiębiorstwa. Zapewnienie klientom dogodnego dostępu do produktów to kolejny instrument konkurowania, który został uznany za mocną stronę przez zdecydowaną większość przedsiębiorców (95%), przy czym 90% stanęło na stanowisku, że współpraca transgraniczna mogłaby pozytywnie oddziaływać na ten instrument konkurowania.

Niewątpliwie oceny wykorzystania instrumentów konkurowania przez firmy z podregionu krośnieńsko-przemyskiego są nader optymistyczne. Jednak równocześnie przedsiębiorcy równie wysoko ocenili możliwości pozytywnego oddziaływania współpracy transgranicznej na te instrumenty. W konsekwencji należy wnioskować, iż w ich opinii współpraca transgraniczna może wzmocnić możliwość stosowania praktycznie wszystkich instrumentów konkurowania. Jednakże warto podkreślić jej znaczenie w przypadkach, gdzie autoocena stanu instrumentu była nieco niższa niż przeciętnie, to jest: ceny usług posprzedażnych, rozbudzanie nieznanych dotychczas potrzeb (kreowanie potrzeb), zakres świadczonych usług posprzedażnych, warunki i okres gwarancji, częstsze od innych wprowadzanie na rynek nowych wyrobów, promocja sprzedaży, odmienność oferowanych produktów, reklama.

Wśród mocnych stron stosowanych przez przedsiębiorstwa obwodu grodzieńskiego instrumentów konkurowania należy wymienić przede wszystkim jakość produktów, na którą wskazało 87% respondentów. Jednocześnie 62% stwierdziło, że współpraca transgraniczna może pozytywnie wpłynąć na poprawę jakości produktu.

Kolejnym instrumentem konkurowania, który został uznany za mocną stronę grodzieńskich podmiotów jest cena – 79% wskazań, przy czym niespełna 70% uznało, że współpraca może pozytywnie wpłynąć na cenę oferowanych produktów. Dość duży odsetek badanych (73%) wskazał na warunki płatności jako instrument, którego wykorzystanie stanowi mocną stronę przedsiębiorstwa. Jednocześnie 59% uznało, że współpraca transgraniczna może pozytywnie wpłynąć na ten instrument konkurowania. Grodzieńskie przedsiębiorstwa raczej nie wprowadzają częściej niż inne pomioty nowych produktów na rynek. Ten instrument konkurowania został uznany za słabą stronę (73% wskazań jako słaba strona), przy czym 56% respondentów uznało, że współpraca transgraniczna może

przyczynić się do zwiększenia częstotliwości wypuszczania nowych produktów na rynek.

W przypadku przedsiębiorstw obwodu grodzieńskiego daje się zauważyć, iż koncentrują się one na wykorzystaniu niektórych wzmiankowanych instrumentów konkurowania, przy raczej ograniczonym stosowaniu pozostałych. Respondenci dostrzegają jednak znaczący potencjalny wpływ współpracy transgranicznej nie tylko na te instrumenty, które często wykorzystują, ale i na pozostałe. Stąd rysują się szerokie możliwości wzmacniania wykorzystania instrumentów konkurowania dzięki rozwojowi współpracy transgranicznej. Można tu przywołać tylko niektóre przykłady takich instrumentów: ceny usług posprzedażnych, rozbudzanie nieznanych dotychczas potrzeb (kreowanie potrzeb), częstsze od innych wprowadzanie na rynek nowych wyrobów, częstsze od innych wprowadzanie na rynek nowych produktów, promocja sprzedaży, odmienność oferowanych produktów, reklama.

Przedsiębiorstwa obwodu zakarpackiego konkurują przede wszystkim za pomocą jakości produktów. Aż 81% respondentów uznało, że ten instrument konkurowania jest ich mocną stroną, przy czym 71% skłoniło się ku stwierdzeniu, że współpraca transgraniczna może pozytywnie oddziaływać na poprawianie jakości oferowanych przez nich produktów. Jako mocną stronę zauważają oni również zakres świadczonych usług posprzedażnych (74% wskazań), przy czym zaledwie niespełna jedna trzecia uznała, że współpraca transgraniczna mogłaby pozytywnie oddziaływać na ten instrument konkurowania. Wśród słabych stron przedsiębiorcy Zakarpacia wskazują na rozbudzanie dotychczas nieznanych potrzeb (kreowanie potrzeb) (84% wskazań na słabą stronę) oraz częstsze od innych wprowadzanie produktów na rynek (92% wskazań na słabą stronę instrumentu). Jednocześnie około jedna trzecia respondentów uznała, że współpraca transgraniczna może przyczynić się do częstszego wprowadzania produktu na rynek czy umiejętności kreowania potrzeb klientów.

Wykres 78. Stan mocnych stron stosowanych przez przedsiębiorstwa instrumentów konkurowania i możliwość pozytywnego oddziaływania na nie współpracy transgranicznej (obwód grodzieński)

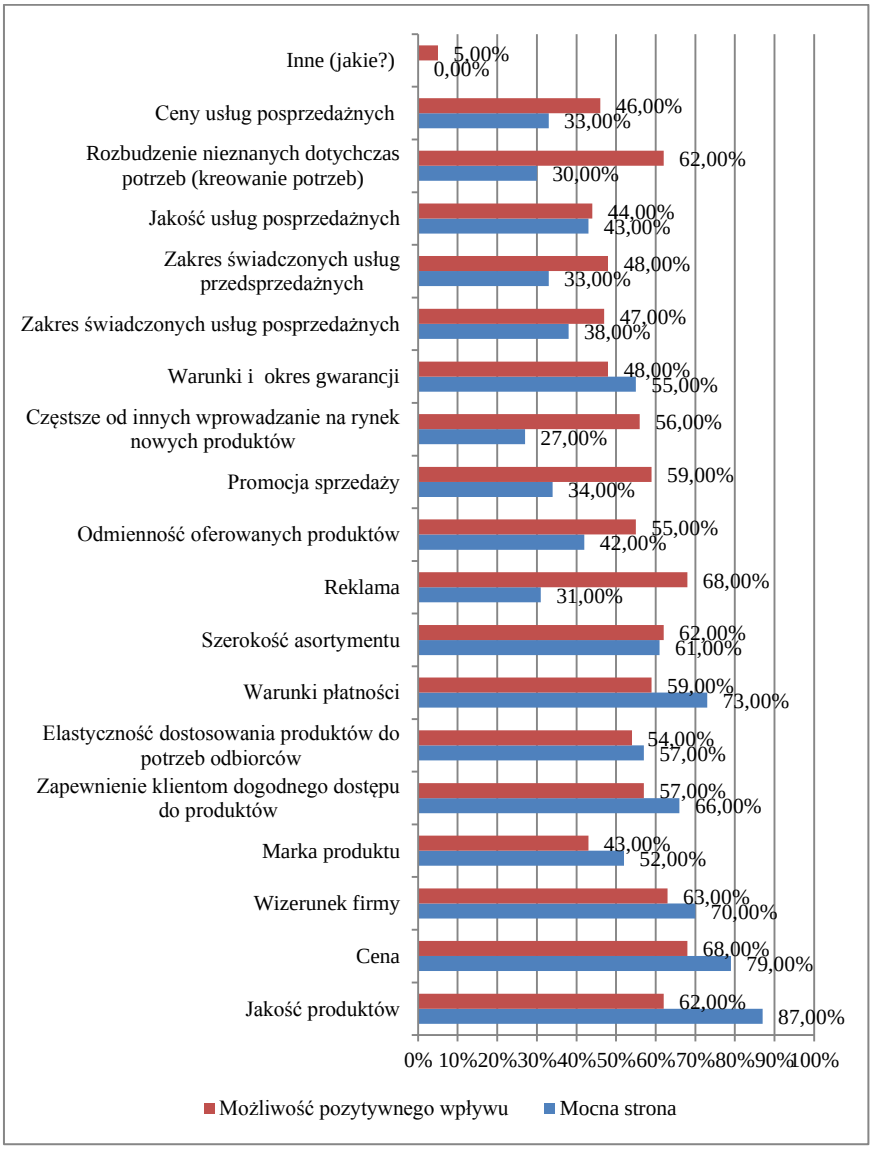

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań CATI. N=100.

Wykres 79. Stan mocnych stron stosowanych przez przedsiębiorstwa instrumentów konkurowania i możliwość pozytywnego oddziaływania na nie współpracy transgranicznej (obwód zakarpacki)

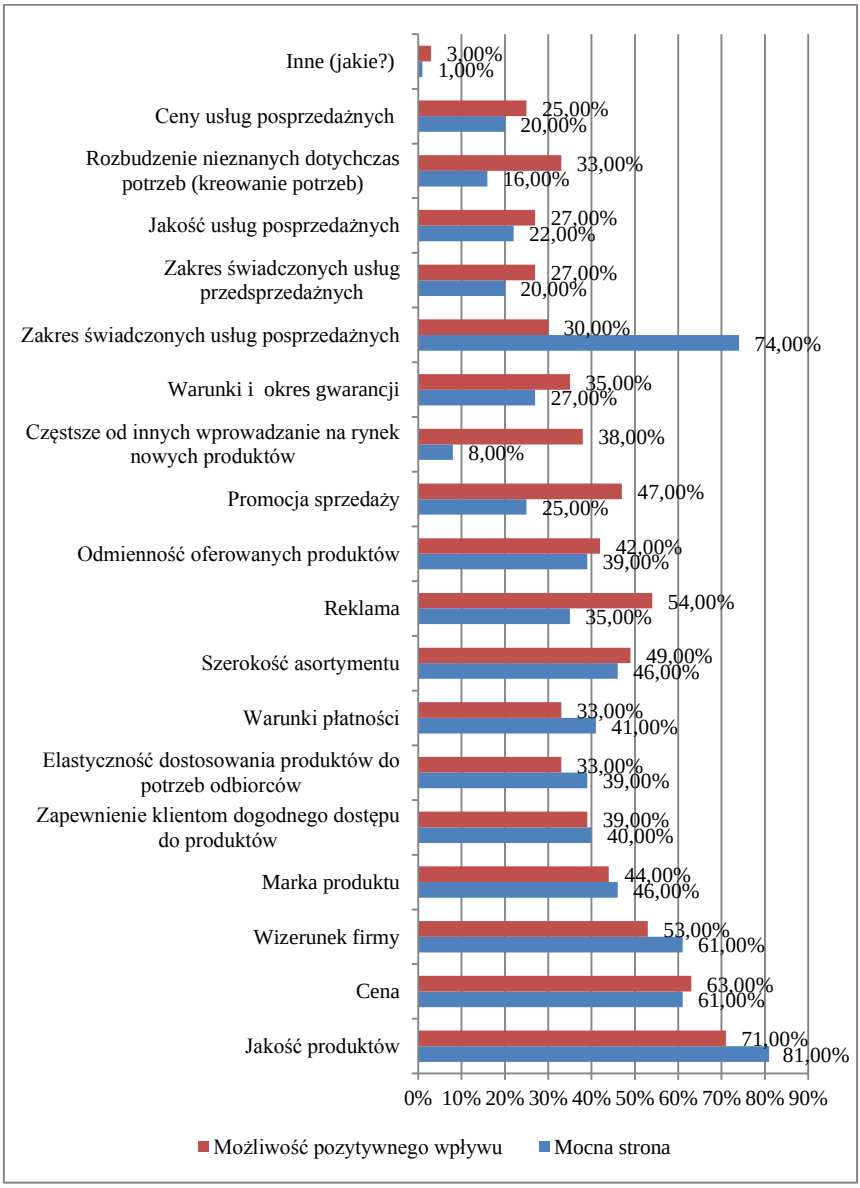

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań CATI. N=100.

Spośród czterech analizowanych podregionów przedsiębiorcy Zakarpacia najbardziej ostrożnie oceniają stan wykorzystywanych instrumentów konkurowania. Także w sposób wyważony oceniają potencjalny wpływ współpracy transgranicznej na możliwości zintensyfikowania wykorzystania poszczególnych instrumentów. Tym niemniej w przypadku niektórych instrumentów, dotychczas słabo wykorzystywanych rysują się znaczne możliwości ich wzmocnienia dzięki współpracy transgranicznej. Dotyczy to przede wszystkim: częstszego od innych wprowadzania na rynek nowych wyrobów, rozbudzania nieznanych dotychczas potrzeb (kreowanie potrzeb), promocji sprzedaży, reklamy, warunków i okresu gwarancji, ceny usług posprzedażnych, odmienność oferowanych produktów.

ROZDZIAŁ 6.
BARIERY I KORZYŚCI WSPÓŁPRACY TRANSGRANICZNEJ PRZEDSIĘBIORSTW

6.1. Bariery współpracy międzynarodowej, w tym transgranicznej

Odnotowywane wyżej ograniczone wykorzystanie współpracy transgranicznej zarówno od strony rynków zbytu, jak i zaopatrzenia, czy też współpracy w zakresie innowacji nasuwa pytanie, jakie są bariery ekspansji przedsiębiorstw na inne rynki, w tym na rynek transgraniczny. Pytanie skierowane do badanych przedsiębiorstw odnosiło się do napotykanych barier w procesie ekspansji na inne rynki, w tym na rynek transgraniczny, przy czym respondenci określali siłę wpływu danej bariery na proces ekspansji oceniając ją w skali od 0 do 2, gdzie 0 – „brak wpływu", 1 – „duży wpływ", 2 – „bardzo duży wpływ". Wyniki odpowiedzi zostały zaprezentowane na wykresie 80.

Zdaniem badanych największą przeszkodą są bariery formalnoprawne na rynku docelowym. Średnia dla czterech badanych regionów wyniosła 1,08, co świadczy o tym, że przedsiębiorstwa uznają obwarowania prawne za istotną przeszkodę w poszerzaniu działalności o nowe rynki. Duży wpływ na proces ekspansji na inne rynki ma również zmienność waluty krajowej względem walut obcych, średnia dla czterech regionów wyniosła w tym przypadku 1,0. Najmniej istotną barierą okazał się niewystarczający poziom znajomości rynku docelowego (średnia 0,67). Warto zauważyć, że przedsiębiorstwa z podregionu krośnieńsko-przemyskiego najwyżej oceniały wpływ poszczególnych barier na ekspansję firmy na nowe rynki. Z kolei najmniejszy wpływ tym barierom przypisywały podmioty z obwodu grodzieńskiego. Przedsiębiorstwa podregionu białostocko-suwalskiego nieco podobnie jak obwodu grodzieńskiego w stosunkowo małym stopniu dostrzegają bariery ekspansji, przy czym za najsilniejszą uznają uregulowania formalnoprawne na rynku docelowym (0,98). Natomiast w stopniu przeciętnym na tle pozo-

stałych regionów bariery są postrzegane przez firmy z obwodu zakarpackiego.

Wykres 80. Bariery w procesie ekspansji na inne rynki, w tym na rynek transgraniczny

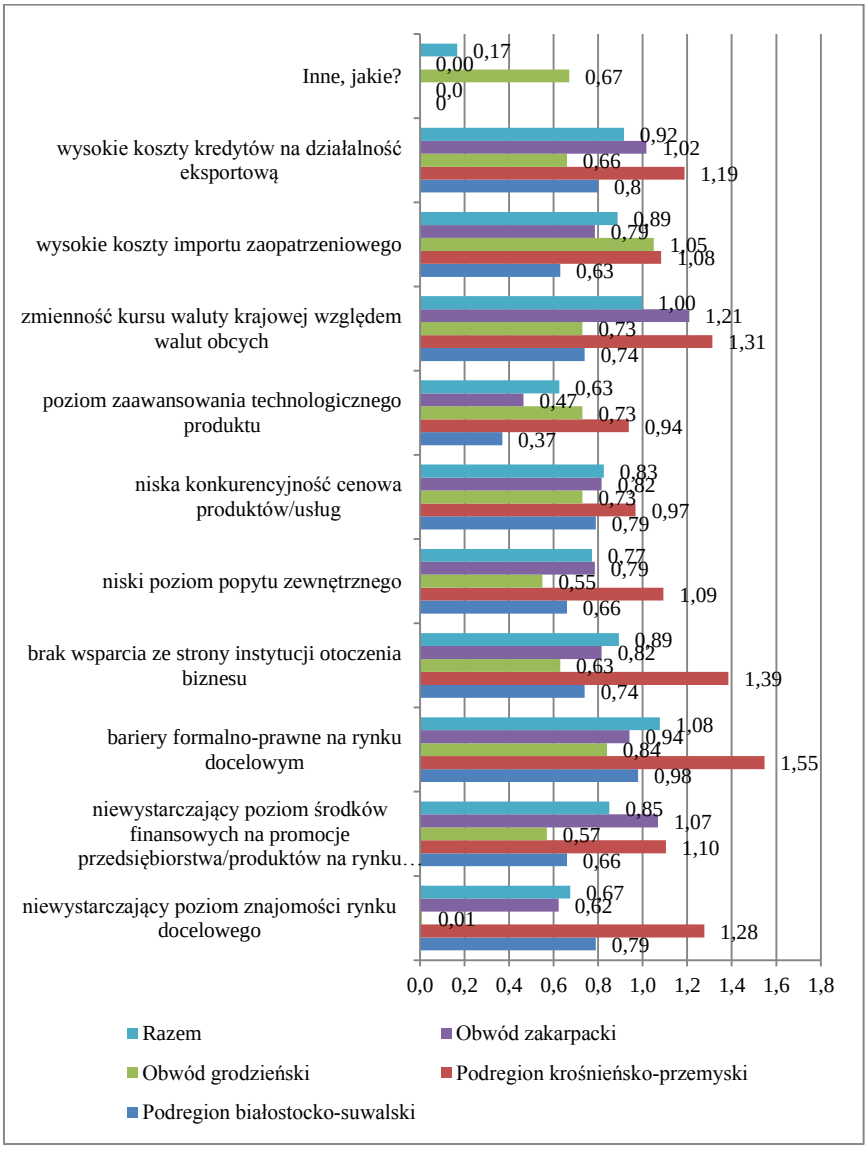

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań CATI. N=400.

Główną barierą jest w ich przypadku zmienność kursu walutowego (średnia 1,21), ale duże znaczenia ma także niewystarczający poziom środków finansowych na promocję przedsiębiorstwa/produktu na rynku docelowym (średnia 1,07) oraz wysokie koszty kredytów (1,02) i dopiero na kolejnej pozycji znalazły się bariery formalnoprawne na rynku docelowym.

6.2. Korzyści ze współpracy transgranicznej

Pomimo istnienia różnego typu barier współpraca transgraniczna małych i średnich przedsiębiorstw może się rozwijać pod warunkiem dostrzegania określonych korzyści wynikających z jej prowadzenia. Problemem jest nie tylko zidentyfikowanie obiektywnie istniejących korzyści, ale także ustalenie, czy są one elementem świadomości potencjalnie zainteresowanych przedsiębiorców. Respondenci badania oceniali możliwość wystąpienia szeregu potencjalnych korzyści wynikających z kooperacji transgranicznej w stosunku do ich przedsiębiorstwa w skali od -2 do +2, gdzie -2 oznaczało „zdecydowanie się nie zgadzam", -1 „nie zgadzam się", 0 „nie mam zdania", +1 „zgadzam się" i +2 „zdecydowanie się zgadzam".

Jedna trzecia przedsiębiorców (33,07% opinii „zdecydowanie zgadzam się") z czterech badanych regionów uznała, że największą korzyścią wynikającą ze współpracy transgranicznej może być dostęp do rynków zbytu po drugiej stronie granicy (wykres 81.). Kolejne 31% zgodziło się z tym stwierdzeniem. Inną potencjalną korzyścią, którą dostrzegają badane podmioty jest dostęp do nowoczesnych technologii. Zdecydowanie z tym stwierdzeniem zgadza się niespełna 23% badanych, a kolejne prawie 27% przychyla się do tego stanowiska. Trzecią, najbardziej dostrzeganą korzyścią wynikającą ze współpracy transgranicznej jest dostęp do tańszych źródeł zaopatrzenia (21,91% „zdecydowanie zgadza się" z tym stwierdzeniem; 27,58 – „zgadza się"). Średnie wyniki dla czterech regionów wskazują, iż współpraca transgraniczna, zdaniem respondentów, nie przyczyni się do pozyskania tańszej siły roboczej – ponad 21% respondentów „nie zgadza się" z tym stwierdzeniem, a prawie 17% zdecydowanie jest przekonanych, że kooperacja transgraniczna nie wpłynie na dostępność tańszej siły roboczej. Warto zaznaczyć, iż do większości stwierdzeń niemal połowa respondentów nie ustosunkowała się. To ostatnie świadczy dobitnie o stosunkowo powszechnym braku wiedzy o potencjalnych korzyściach ze współpracy transgranicznej. Przy ocenie wpływu współpracy transgranicznej na przedsiębiorstwo w wymiarze dostępu do tańszej siły roboczej oraz dostępu do

tańszych źródeł zaopatrzenia brak zdania wystąpił u jednej trzeciej respondentów. W pozostałych aspektach aż co drugi badany nie był w stanie ocenić, czy dany czynnik wpłynie na jego firmę i deklarował „nie mam zdania". Niewątpliwie należy wnioskować o potrzebie upowszechniania wiedzy o korzyściach współpracy transgranicznej wśród przedsiębiorców.

Wykres 81. Potencjalne korzyści współpracy transgranicznej (średnia dla czterech regionów)

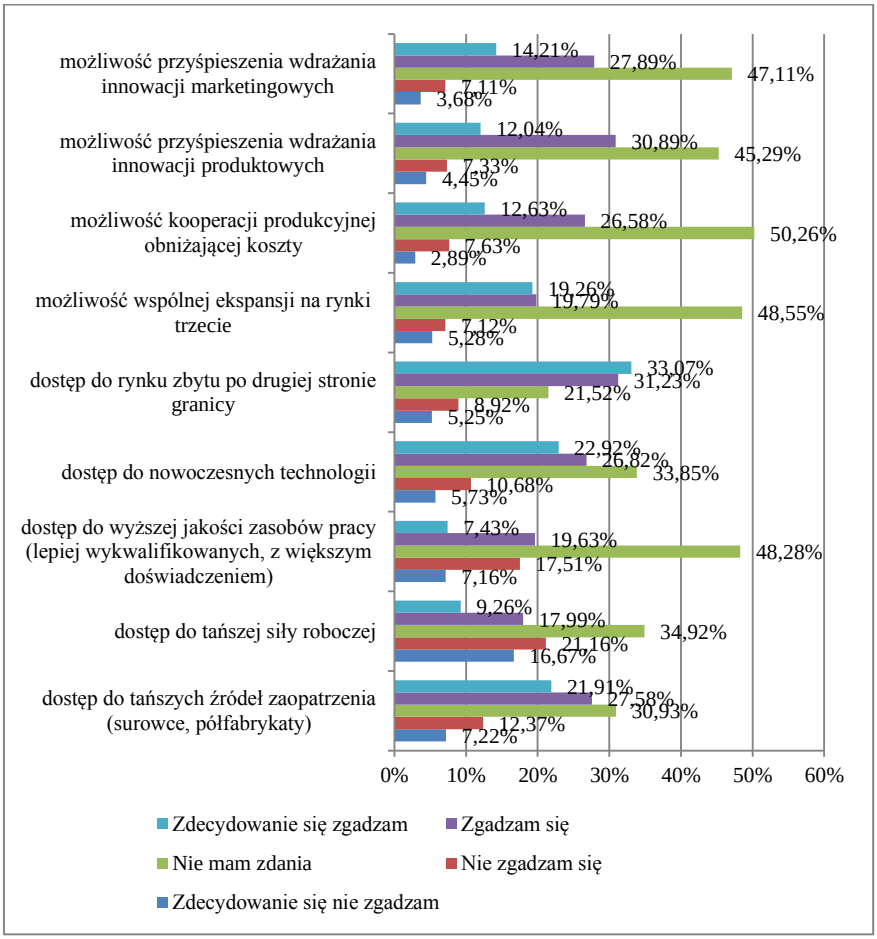

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań CATI. N=400.

Powyższa analiza odpowiedzi dotyczących ocen potencjalnych korzyści współpracy transgranicznej dokonana dla całej badanej populacji przedsiębiorstw z czterech podregionów może nie być miarodajna, gdyż przesłanki współpracy mogą się istotnie różnić w poszczególnych regionach. Co więcej, właśnie zróżnicowanie sytuacji przedsiębiorstw, ich zasobów i kompetencji stanowi kluczowy argument na rzecz współpracy transgranicznej. Dzięki takiemu zróżnicowaniu na drodze współpracy przedsiębiorstwa mogą zyskiwać dostęp do zasobów, które są dla nich szczególnie cenne, oferując w zamian zasoby stosunkowo dla nich łatwo dostępne. Konieczna jest więc równoczesna analiza percepcji korzyści współpracy transgranicznej w poszczególnych badanych podregionach.

Wśród przedsiębiorstw podregionu białostocko-suwalskiego dominuje przekonanie, że współpraca transgraniczna z obwodem grodzieńskim przede wszystkim umożliwi dostęp do rynku zbytu po drugiej stronie granicy (wykres 82.). Trzy czwarte respondentów „zgadza się" z tym stwierdzeniem, w tym ponad połowa jest o tym zdecydowanie przekonana. Pozostałe korzyści zostały już dostrzeżone w znacznie mniejszym stopniu. Największą potencjalną korzyść, którą dostrzegają podlascy przedsiębiorcy, stanowi dostęp do tańszych źródeł zaopatrzenia (27,84% „zdecydowanie się z tym zgadza"; 20,62% „zgadza się").

Przedsiębiorcy podregionu białostocko-suwalskiego we współpracy transgranicznej nie upatrują korzyści w dostępie do wyższej jakości zasobów pracy (15,63% „zdecydowanie się nie zgadza"; 22,92% „nie zgadza się"). Również dostęp do nowoczesnych technologii nie został zakwalifikowany w większości jako potencjalna korzyść, która mogłaby zaistnieć w wyniku współpracy transgranicznej. Z tym stwierdzeniem „zdecydowanie nie zgodziło się" niespełna 15% respondentów, a kolejny niemal co trzeci badany „nie zgodził się" z tym zdaniem. Poziom braku opinii na temat poszczególnych potencjalnych korzyści współpracy transgranicznej wśród przedsiębiorców podregionu białostocko-suwalskiego jest niestety wysoki, zbliżony do wyników w całej badanej populacji.

Wykres 82. Potencjalne korzyści współpracy transgranicznej (podregion białostocko-suwalski)

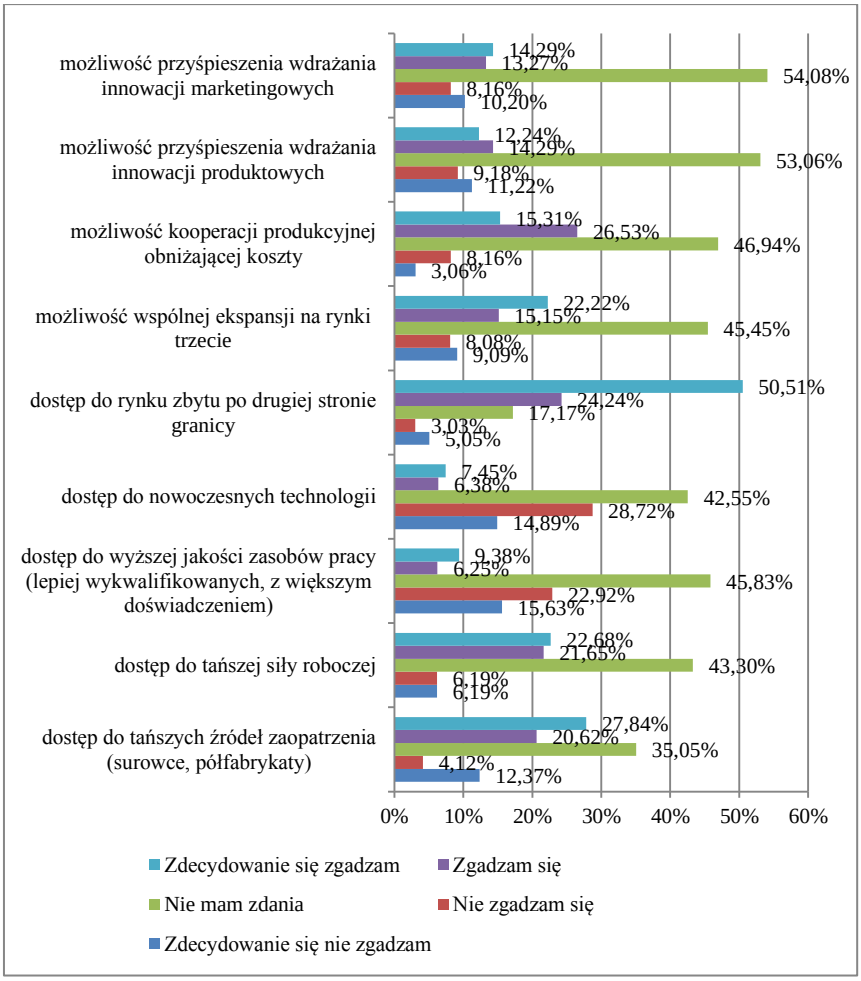

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań CATI. N=100.

Przedsiębiorcy podregionu krośnieńsko-przemyskiego w większości przypadków „nie mieli zdania" w odniesieniu do korzyści, jakie mogą potencjalnie wystąpić przy nawiązaniu współpracy transgranicznej (wykres 83.). Poziom braku opinii o korzyściach współpracy transgranicznej w podregionie jest bardzo wysoki na tle wypowiedzi przedsiębiorców z pozostałych regionów. W stosunku do większości aspektów korzyści, aż dwie trzecie respondentów „nie miało zdania" co do ich wpływu na przedsiębiorstwo. Szczególnie w podregionie krośnieńsko-przemyskim

zasadne jest upowszechnianie wiedzy o potencjalnych korzyściach współpracy transgranicznej.

Wśród potencjalnych korzyści współpracy transgranicznej dostrzeżonych przez firmy z Podkarpacia wyróżnić można dostęp do rynku zbytu po drugiej stronie granicy. Z tym stwierdzeniem „zdecydowanie zgadza się" średnio co trzeci respondent, a co czwarty „zgadza się". Dostęp do tańszej siły roboczej to kolejna korzyść, która, zdaniem przedsiębiorców z podregionu krośnieńsko-przemyskiego, może potencjalnie wystąpić przy nawiązaniu współpracy transgranicznej. Ponad 8% respondentów uznało, że kooperacja z obwodem zakarpackim zdecydowanie może przyczynić się do pozyskania tańszej siły roboczej, a kolejne ponad 36% zgodziło się z tym stanowiskiem. Ogólnie jednak poziom postrzegania korzyści ze współpracy transgranicznej w regionie krośnieńsko-przemyskim można ocenić jako niski, na co kluczowy wpływ ma brak wiedzy i przez to wstrzymywanie się przez respondentów z wyrażaniem zdecydowanych opinii.

Ogólny poziom percepcji korzyści współpracy transgranicznej w całej badanej próbie przedsiębiorstw jest najwyższy wśród przedsiębiorców obwodu grodzieńskiego. Dostrzegają oni wiele różnorodnych korzyści, które potencjalnie mogą wystąpić w ich przedsiębiorstwach przy nawiązaniu współpracy transgranicznej (wykres 84.). Najczęściej wskazują na dostęp do nowoczesnych technologii. Tę korzyść dostrzega ponad 80% firm, z czego 46% jest o tym zdecydowanie przekonanych. Dostęp do tańszych źródeł zaopatrzenia oraz dostęp do rynku zbytu po drugiej stronie granicy to kolejne dwie korzyści, które zdaniem ponad 70% białoruskich przedsiębiorców mogą potencjalnie wystąpić przy nawiązaniu współpracy z podregionem białostocko-suwalskim w Polsce. Przedsiębiorcy białoruscy dostrzegają także korzyści związane z wdrażaniem innowacji zarówno marketingowych, jak i produktowych czy produkcyjnych obniżających koszty wytwarzania. Natomiast zgodnie z danymi statystycznymi przedsiębiorcy z obwodu grodzieńskiego zdecydowanie (20%) lub raczej (22%) nie zgadzają się ze stwierdzeniem, że współpraca transgraniczna umożliwi im dostęp do tańszej siły roboczej.

Wykres 83. Potencjalne korzyści współpracy transgranicznej (podregion krośnieńsko-przemyski)

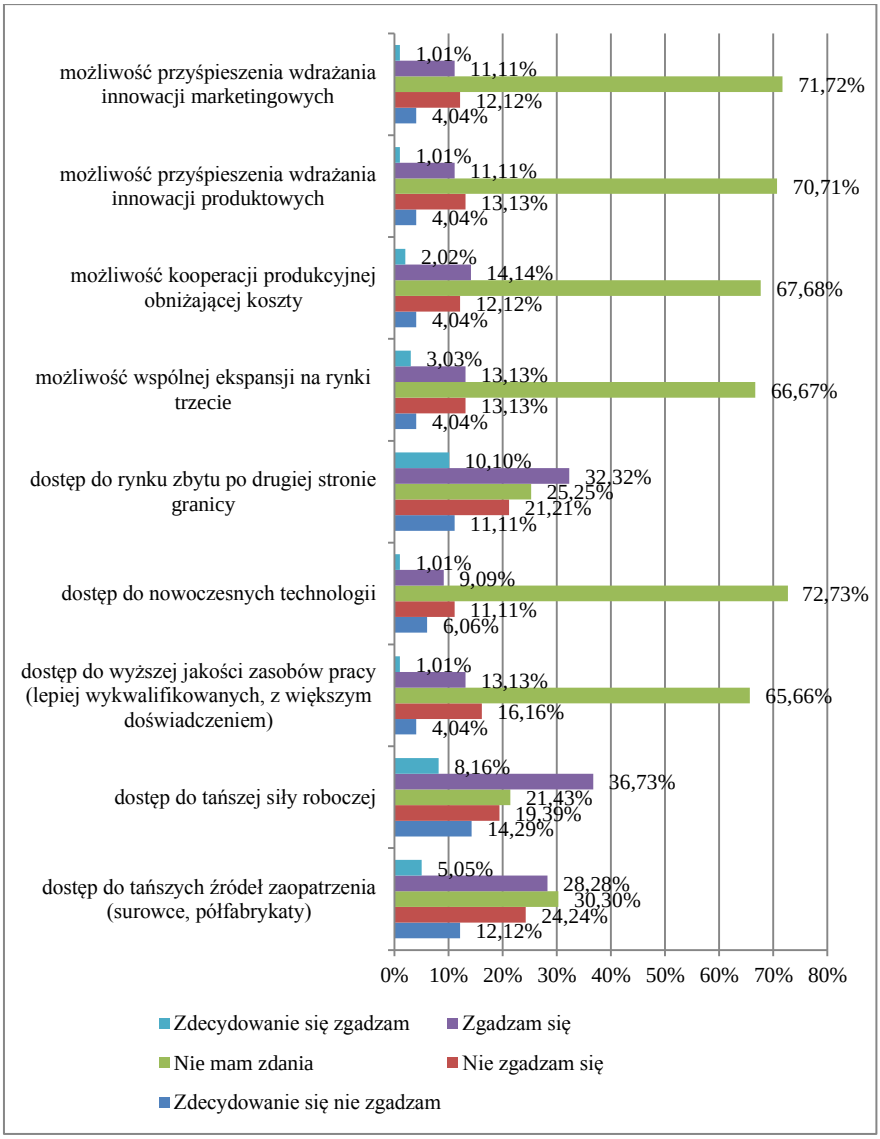

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań CATI. N=100.

Wykres 84. Potencjalne korzyści współpracy transgranicznej (obwód grodzieński)

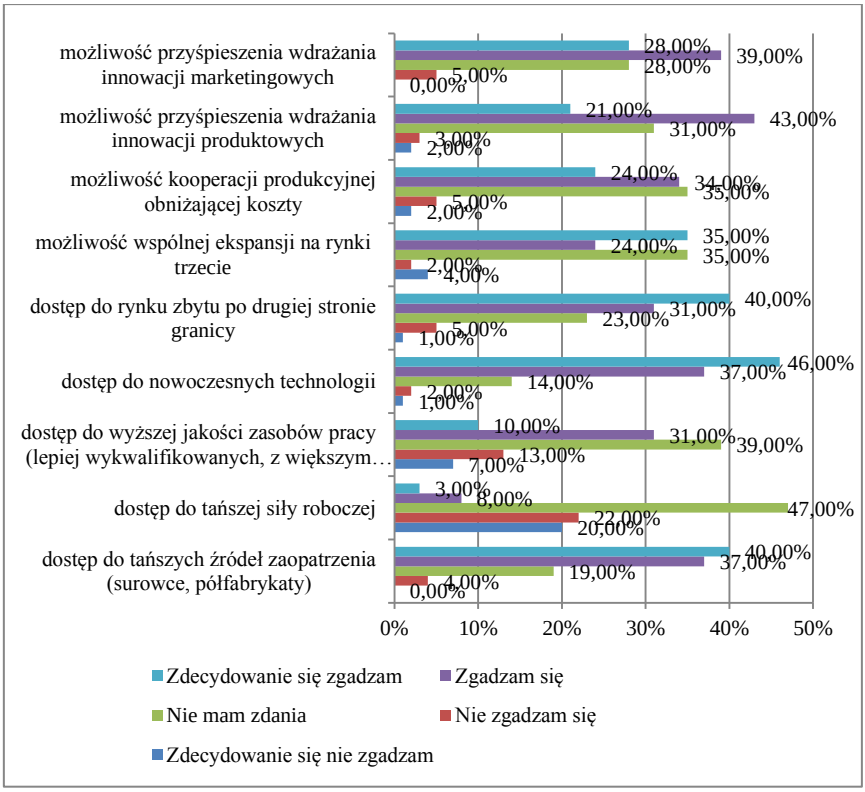

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań CATI. N=100.

Respondenci z obwodu zakarpackiego wyrażali generalnie wysoką ocenę potencjalnych korzyści ze współpracy transgranicznej, przy czym w odróżnieniu od przedstawicieli obwodu grodzieńskiego dominowały nieco ostrożniejsze opinie „zgadzam się" w stosunku do opinii „zdecydowanie zgadzam się". Wśród przedsiębiorców obwodu zakarpackiego największy odsetek (34% - „zdecydowanie" i 51% - „zgadza się" ze stwierdzeniem) uznał, że współpraca transgraniczna może ułatwić dostęp do nowoczesnych technologii (wykres 85.). Kolejną korzyścią, która może potencjalnie wystąpić przy zacieśnieniu współpracy z podregionem krośnieńsko-przemyskim w Polsce jest dostęp do rynku zbytu Podkarpacia. Z tym stwierdzeniem „zdecydowanie zgadza się" co czwarty badany, a kolejne 32% „zgadza się". Przedsiębiorcy podobnie jak w przypadku obwodu grodzieńskiego wysoko ocenili możliwości wpływu

współpracy transgranicznej na innowacyjność swoich przedsiębiorstw. Natomiast dostęp do tańszej siły roboczej jest tym stwierdzeniem, z którym większość respondentów (56%, w tym 23% „zdecydowanie") „się nie zgodziła", co także potwierdza dane statystyczne na ten temat.

Wykres 85. Potencjalne korzyści współpracy transgranicznej (obwód zakarpacki)

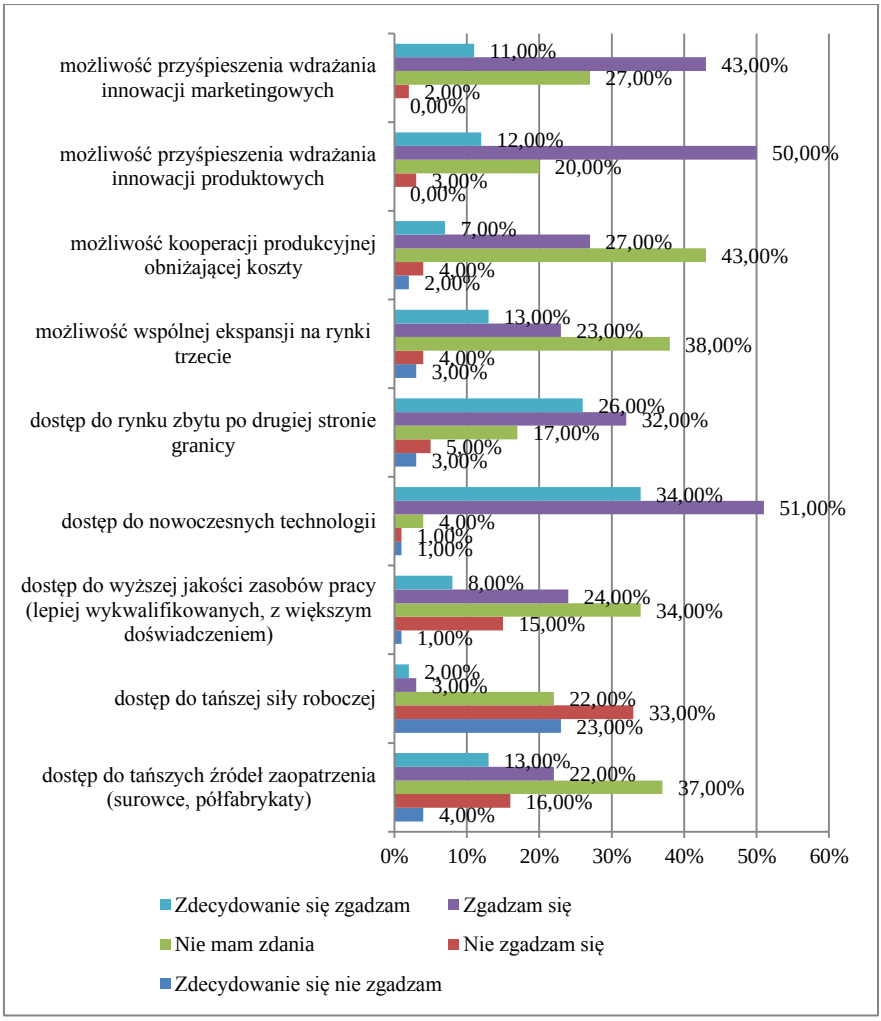

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań CATI. N=100.

Przedsiębiorcy biorący udział w badaniu mogli swobodnie wskazać na dodatkowe, ich zdaniem, występujące korzyści ze współpracy transgranicznej. W przypadku firm z podregionu białostocko-suwalskiego i krośnieńsko-przemyskiego łącznie do najczęściej wymienianych innych korzyści wynikających ze współpracy transgranicznej zaliczano przede wszystkim pozyskanie nowych klientów z obszaru transgranicznego (36 wskazań) oraz wzrost sprzedaży i zysków (10 wskazań). Pojawiały się również odpowiedzi dotyczące zmniejszenia kosztów (5 odpowiedzi). Niektórzy z respondentów z województwa podlaskiego wskazywali, że dzięki współpracy będą mieć łącznie dostęp do siły roboczej oraz źródeł zaopatrzenia w surowce czy półfabrykaty w niższych cenach niż te na rynku rodzimym. Przedsiębiorcy z obwodu zakarpackiego w swobodnych wypowiedziach na temat korzyści wskazali na zwiększenie produkcji (15 odpowiedzi) i inwestycji (5 odpowiedzi). Nie wykluczono, że do istotnych korzyści warto zaliczyć rozszerzenie bazy istniejących usług (4 odpowiedzi), poprawę asortymentu (3 odpowiedzi) i wprowadzenie nowych technologii energooszczędnych i budowlanych (3 odpowiedzi). Uznano, że w warunkach wprowadzania nowych technologii istnieje potrzeba ich poznania (2 odpowiedzi).

Podsumowując analizę percepcji korzyści współpracy transgranicznej przez przedsiębiorców należy zauważyć, iż nieco inaczej rozkładają się one w regionach polskich, a inaczej w regionach Białorusi i Ukrainy. W polskich regionach przedsiębiorcy przede wszystkim oczekują poszerzenia rynku zbytu na swoje wyroby oraz pozyskiwania tańszych źródeł zaopatrzenia, a w części choć w mniejszym zakresie dostępu do tańszej siły roboczej. W przypadku regionów po wschodniej stronie granicy na czoło postrzeganych korzyści zdecydowanie wysuwa się dostęp do technologii, który wiąże się też z oczekiwaniem przyspieszenia procesów innowacyjnych. Na drugim miejscu dopiero pojawia się oczekiwanie poszerzenia rynków zbytu. Takie oczekiwania przedsiębiorców są zrozumiałe, oparte na obiektywnym stanie gospodarek regionalnych i tworzą doskonałą płaszczyznę do rozwoju wzajemnie korzystnej współpracy transgranicznej.

ROZDZIAŁ 7.
WSPÓŁPRACA TRANSGRANICZNA A ROZWÓJ REGIONALNY

7.1. Korzyści współpracy transgranicznej dla rozwoju regionalnego

Dotychczas analizie poddawany był wpływ współpracy transgranicznej na przedsiębiorstwa. Współpracę transgraniczną można jednak rozpatrywać szerzej z perspektywy procesów rozwoju regionalnego. Rozwój regionalny jest pojęciem szerszym, obejmującym ilościowe i jakościowe pozytywne zmiany w strukturze społeczno-gospodarczej określonego regionu. Niewątpliwie rozwój przedsiębiorstw, czy nawet szerzej wzrost gospodarczy są ważnym elementem rozwoju regionalnego, ale nie wyczerpują pełnego znaczenia tego pojęcia. Przedmiotem badania była analiza postrzegania współpracy transgranicznej jako czynnika rozwoju poszczególnych badanych regionów.

W całej badanej populacji przedsiębiorstw wśród najczęściej wymienianych potencjalnych korzyści, które mogą wystąpić w regionie dzięki współpracy transgranicznej wymieniano przede wszystkim wzajemne poznanie się (wykres 86.). Średnio 87,50% respondentów wskazało, iż jest to niewątpliwie korzyść wynikająca ze współpracy; przy czym przedsiębiorstwa z obwodu grodzieńskiego i podregionu krośnieńsko-przemyskiego w nieco większym stopniu zauważyły tę dobrą stronę rozwoju współpracy transgranicznej (92% wskazań). W najmniejszym stopniu (choć także przy wysokim odsetku wskazań – 80%) tę korzyść zauważyły przedsiębiorstwa z obwodu zakarpackiego.

Wykres 86. Wpływ współpracy transgranicznej na rozwój regionu

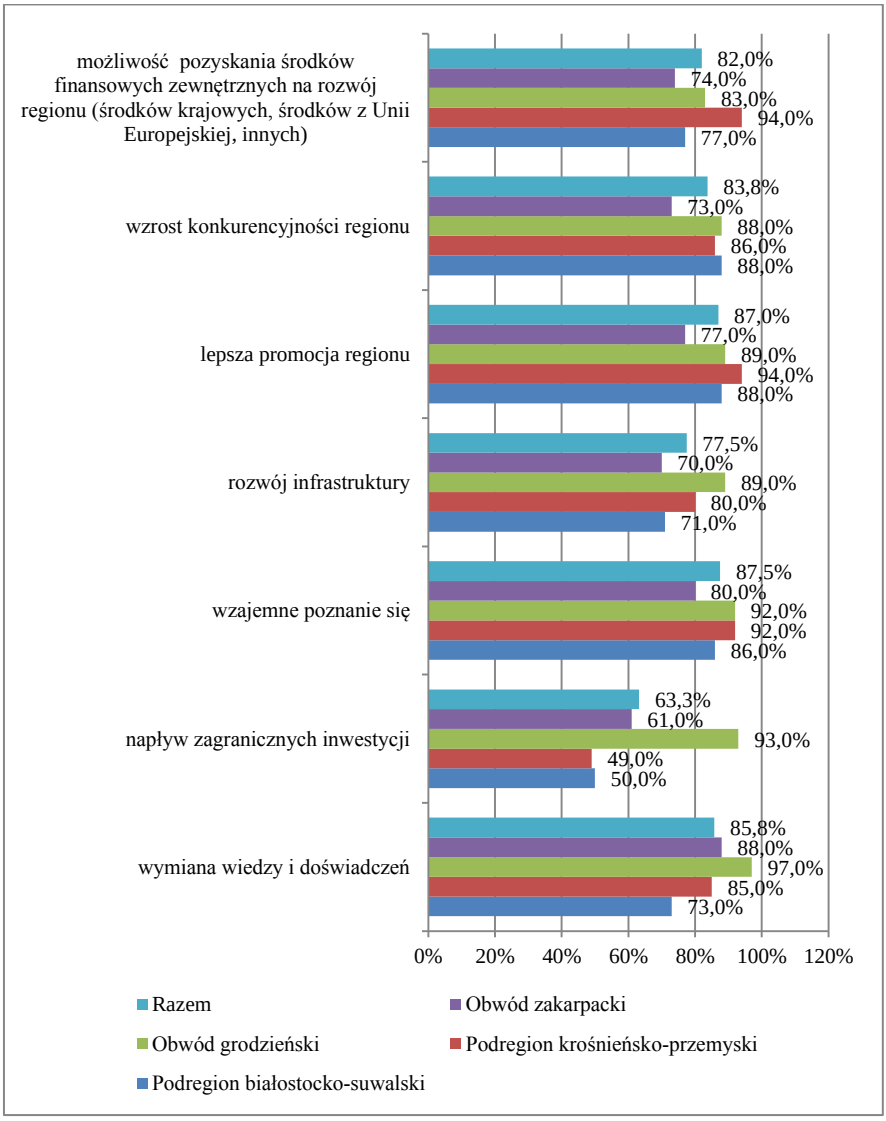

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań CATI. N=400.

Kolejną korzyścią, którą zdecydowanie dostrzegły badane przedsiębiorstwa była lepsza promocja regionu (średnio 87% wskazań). Wśród czterech badanych obszarów to firmy z podregionu krośnieńsko-przemyskiego w największym stopniu zwróciły uwagę na ten pozytywny

aspekt współpracy transgranicznej (94% wskazań). Najrzadziej tę korzyść dostrzegały podmioty z obwodu zakarpackiego (77% odpowiedzi).

Wymiana wiedzy i doświadczeń to trzecia korzyść, którą w dużym stopniu dostrzegają przedsiębiorcy z badanych obszarów. Średnia wskazań dla tej kategorii wyniosła 85,80%. Najbardziej na tego typu bonus wynikający ze współpracy transgranicznej liczą firmy z obwodu grodzieńskiego (97%), natomiast w najmniejszym stopniu tę korzyść dostrzegają podmioty z podregionu białostocko-suwalskiego (73%).

Średnio w najmniejszym stopniu jako korzyść z rozwoju współpracy transgranicznej dostrzegany jest napływ zagranicznych inwestycji. Średnia dla czterech regionów w tym przypadku wyniosła 63,30%, przy czym na tego typu wpływ liczą zdecydowanie przedsiębiorcy obwodu grodzieńskiego (93% wskazań). Ograniczenie oczekiwań co do napływu inwestycji zagranicznych szczególnie w polskich regionach wynika zapewne ze świadomości ograniczoności potencjału finansowego regionów transgranicznych.

Można zauważyć, iż w badaniu ujawniła się zdecydowanie pozytywna opinia badanych przedsiębiorców co do możliwości wpływu współpracy transgranicznej na rozwój regionalny. Świadczą o tym wysokie odsetki wskazań na oczekiwania pozytywnych skutków współpracy transgranicznej w takich aspektach, jak: wzrost konkurencyjności regionu (83,8%), lepsza promocja regionu (87%), wymiana wiedzy i doświadczeń (85,8%), czy możliwości pozyskania dodatkowych środków finansowych (82%).

7.2. Bariery współpracy transgranicznej

Wyżej były dyskutowane bariery współpracy transgranicznej przedsiębiorstw. Obecnie w kontekście dyskusji nad wpływem współpracy transgranicznej na rozwój regionalny warto ponownie wrócić do kwestii barier, ale już w wymiarze nie pojedynczych podmiotów, lecz regionów. Jeśli całe regiony mogą korzystać z pozytywnego wpływu współpracy transgranicznej to warto rozważyć, jakie mogą występować ograniczenia czy utrudnienia hamujące procesy współpracy ponad granicami.

W ramach opracowywania koncepcji badania przyjęto, iż potencjalnie może występować 7 podstawowych wymiarów/grup barier utrudniających współprace transgraniczna (wykres 87.). Przy czym w ramach każdej z tych grup wyodrębniono z kolei szereg szczegółowych czynników/bariery, które negatywnie mogą oddziaływać na możliwość nawiązywania i utrzymywania współpracy transgranicznej pomiędzy regionami i ich podmiotami. Respondenci badania byli proszeni o wskazanie,

które czynniki szczegółowe ich zdaniem utrudniają współpracę transgraniczną, w szczególności przedsiębiorstw w danym subregionie. Analiza odpowiedzi pozwoliła nie tylko wskazać częstotliwość wskazywania barier szczegółowych, ale także znaczenie wzmiankowanych grup barier w ramach siedmiu kategorii (wykres 87.). Wśród wymienionych grup przeszkód średnio najwięcej wskazań dotyczyło ograniczeń formalnoprawnych (średnia dla czterech regionów wyniosła 64,80%). W największym stopniu dostrzegają tę barierę przedsiębiorstwa z podregionu krośnieńsko-przemyskiego (80,80% wskazań), z kolei w obwodzie zakarpackim tę trudność dostrzega niespełna połowa przedsiębiorców.

Kolejną grupą barier, które w największym stopniu utrudniają współpracę transgraniczną, są ograniczenia gospodarcze (średnio 58,30% wskazań). O 10% mniej, niż wyliczona dla czterech regionów średnia, wskazań wystąpiło w podregionie białostocko-suwalskim, natomiast aż niemal 78% przedsiębiorstw z podregionu krośnieńsko-przemyskiego uznało tę grupę barier za istotną przeszkodę we współpracy transgranicznej.

Ograniczenia społeczne to grupa barier, która w najmniejszym stopniu jest dostrzegana przez badane przedsiębiorstwa. Średnia dla czterech regionów wyniosła 29,80%.

Lepsze zrozumienie natury odczuwanych barier regionalnej współpracy transgranicznej wymaga przyjrzenia się szczegółowym czynnikom wskazywanym przez respondentów w ramach poszczególnych grup barier.

Warto przy tym rozpocząć od ograniczeń formalnoprawnych, które łącznie zostały uznane za najważniejsze. Wśród ograniczeń formalnoprawnych największą barierą jest niestabilność przepisów, którą średnio zauważa 70,00% badanych firm (wykres 88.). Niemalże równie istotną przeszkodą utrudniającą współpracę transgraniczną przedsiębiorstw jest nieprecyzyjność lub brak spójnych przepisów (67,50%) oraz skomplikowana procedura uzyskiwania środków pomocowych (66,30%). Co interesujące, największa liczba wskazań odnosząca się do ograniczeń formalnoprawnych wystąpiła wśród przedsiębiorstw z podregionu krośnieńsko-przemyskiego, natomiast ograniczenia te w najmniejszym stopniu dostrzegają przedsiębiorstwa z obwodu zakarpackiego.

Wykres 87. Bariery utrudniające regionalną współpracę transgraniczną (średnia dla 4 regionów)

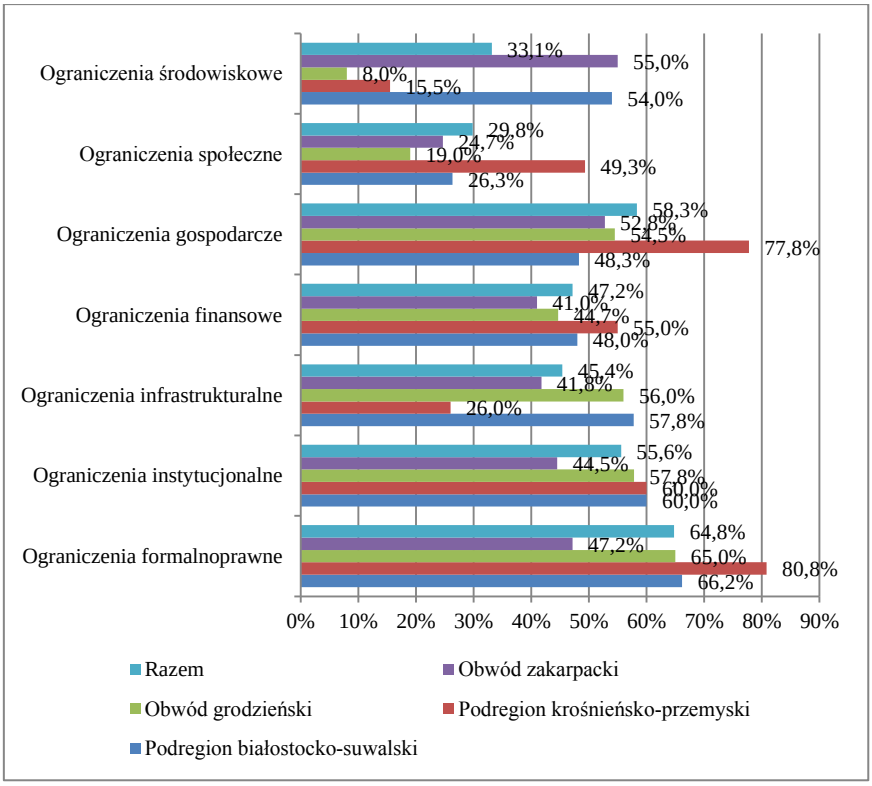

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań CATI. N=400.

Wśród ograniczeń instytucjonalnych, w opinii respondentów, szczególnymi problemami mogą być: słabo rozwinięty system informacji (średnio 68,8% wskazań), mała aktywność urzędów w nawiązaniu współpracy (68,5%) oraz słaba koordynacja między instytucjami w zakresie współpracy (67,3%) (wykres 89.). Podobnie jak w przypadku ograniczeń formalnoprawnych, również i ograniczenia instytucjonalne w najmniejszym stopniu dostrzegane są przez przedsiębiorstwa działające na terenie obwodu zakarpackiego. Analizując odpowiedzi przedsiębiorstw w obszarze barier instytucjonalnych można dostrzec, iż ich ocena wpływu władz publicznych na współpracę transgraniczną jest raczej negatywna. Dotyczy to praktycznie wszystkich regionów (w najmniejszym stopniu zakarpackiego). Pokonanie tych barier leży w gestii insty-

tucji publicznych w poszczególnych regionach, ale może być także przedmiotem współpracy tych instytucji w układzie transgranicznym.

Wykres 88. Ograniczenia formalnoprawne

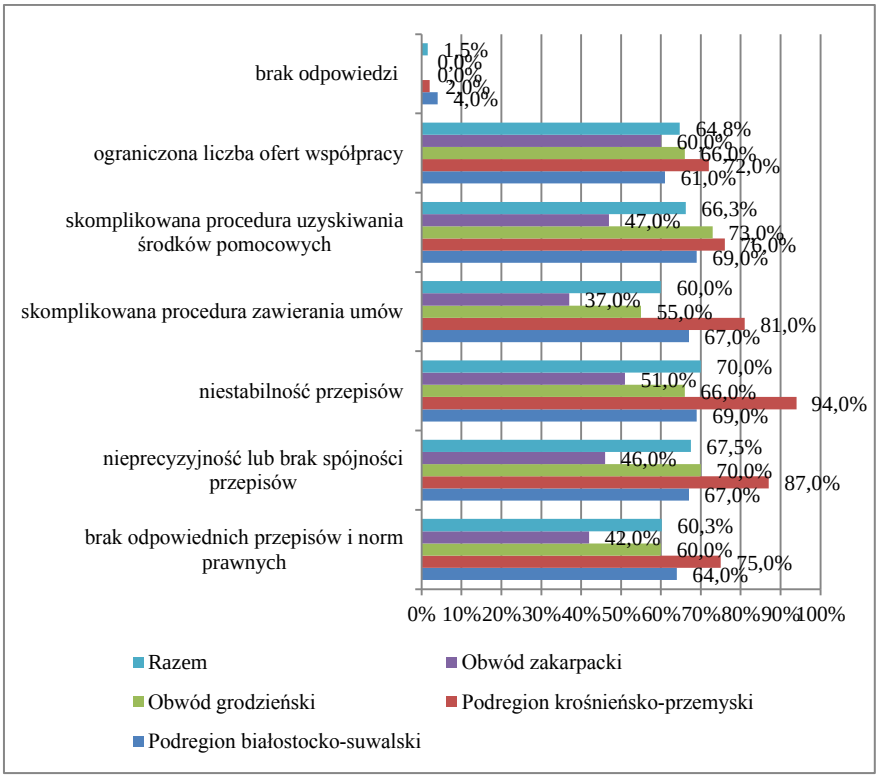

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań CATI. N=400.

Ograniczenia infrastrukturalne jako grupa zostały średnio dostrzeżone przez 45,5% respondentów (wykres 90.), a więc znalazły się na dosyć odległym miejscu za ograniczeniami formalnoprawnymi i instytucjonalnymi, ale także za ograniczeniami finansowymi i gospodarczymi. Przeciętnie wszystkie szczegółowe bariery wymienione wśród ograniczeń infrastrukturalnych ukształtowały się na poziomie 45% wskazań (wykres 90.). Niemniej jednak nieco większą liczbę wskazań uzyskał niedorozwój infrastruktury komunikacyjnej (średnia 47,30%), a najmniejszy odsetek uzyskała słaba dostępność komunikacyjna przejść granicznych (43,80%). Przedsiębiorstwa z obwodu grodzieńskiego szczególnie zwracają uwagę na małą liczbę i przepustowość przejść granicznych jako czynnik utrudniający rozwój współpracy transgranicznej (73% wskazań).

Przedsiębiorstwa podregionu krośnieńsko-przemyskiego wyraźnie słabiej od innych odczuwają bariery infrastrukturalne.

Wykres 89. Ograniczenie instytucjonalne

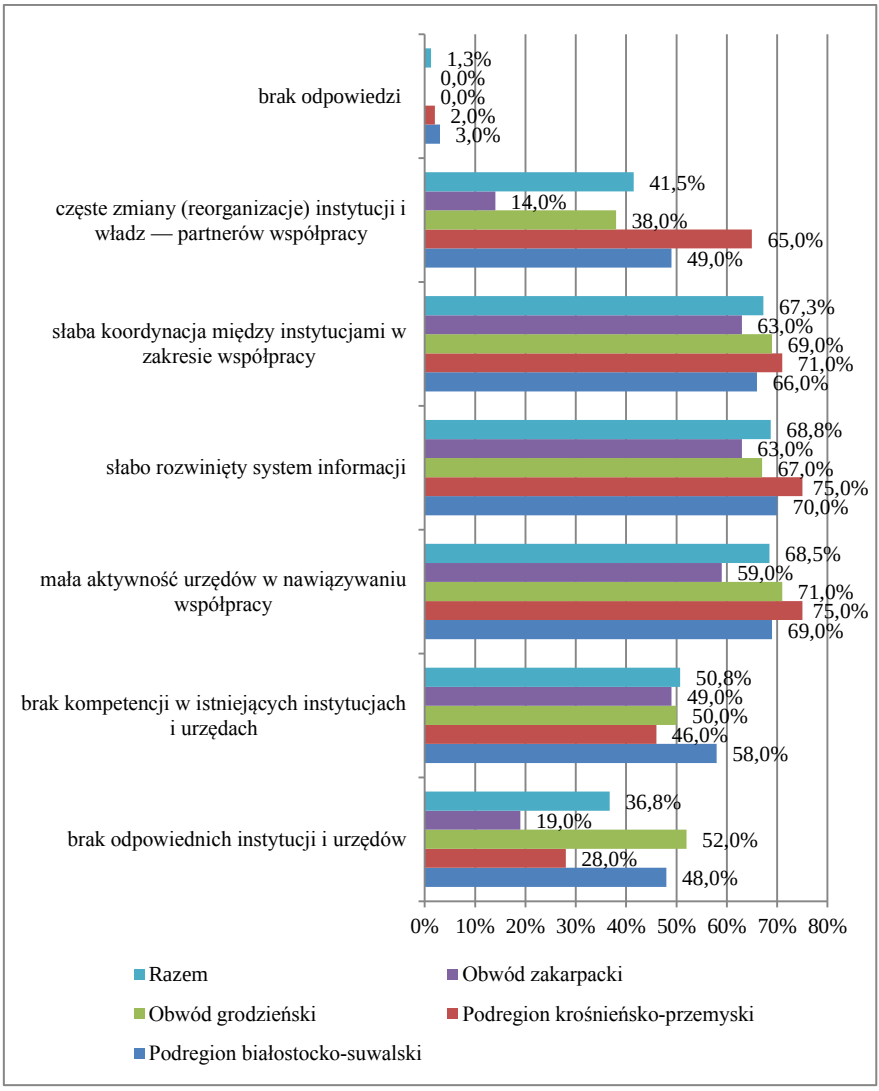

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań CATI. N=400.

Wykres 90. Ograniczenia infrastrukturalne

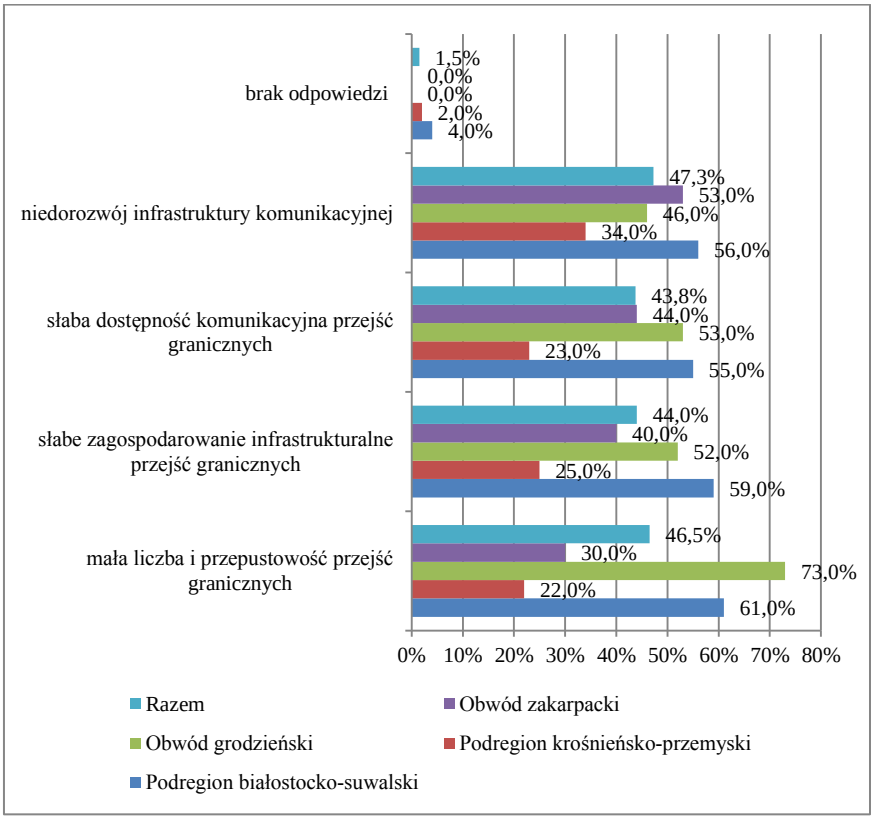

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań CATI. N=400.

Wśród barier finansowych najczęściej wskazywany jest brak systemu zabezpieczeń finansowych transakcji handlowych z partnerami zagranicznymi (średnio 54% wskazań) (wykres 91.). Co ciekawe, przedsiębiorstwa polskie w większym stopniu odnoszą się do tego ograniczenia. W podregionie białostocko-suwalskim 63% przedsiębiorstw uznało, że ta bariera występuje, natomiast w podregionie krośnieńsko-przemyskim aż niemal trzy czwarte firm stwierdziło, że ma do czynienia z tego typu utrudnieniem. Zatem najsilniej barierę tę dostrzegają najbardziej umiędzynarodowione przedsiębiorstwa z podregionu krośnieńsko-przemyskiego. Zapewne odczuwanie tej bariery wiąże się z szerszymi doświadczeniami na rynkach zagranicznych. Natomiast barierę w postaci braku środków własnych najsilniej odczuwają przedsiębiorcy z obwodu zakarpackiego. Przeciętnie najmniejszy problem, uśredniając wyniki

dla czterech obszarów, stanowi niska sprawność systemu rozliczeń finansowych (37,30%).

Wykres 91. Ograniczenia finansowe

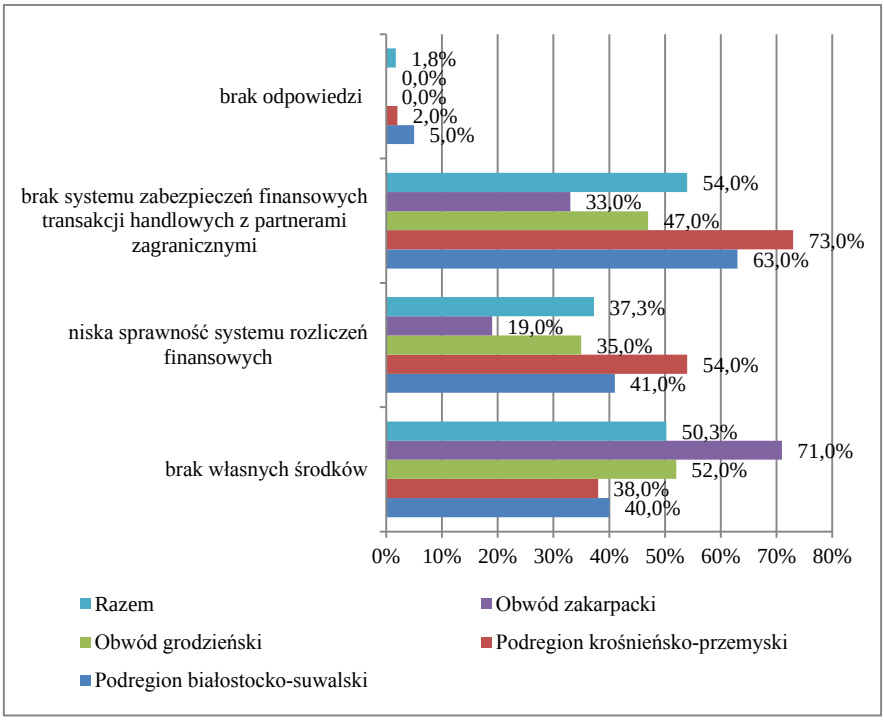

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań CATI. N=400.

Uwzględniając najsilniej odczuwaną barierę finansową przez przedsiębiorstwa z czterech podregionów, jaką jest brak systemu zabezpieczeń finansowych transakcji z partnerami zagranicznymi, można postulować w tym względzie podejmowanie działań na szczeblu regionalnym, także w ramach współpracy transgranicznej. Można myśleć o stworzeniu regionalnych instytucji finansowych realizujących takie zadani, ale niewątpliwie potrzebne jest upowszechnianie informacji o systemie wsparcia eksportu funkcjonującym w Polsce, obejmującym takie instrumenty finansowe, jak kredyty eksportowe czy ubezpieczenia kontraktów eksportowych.

Najpoważniejszym ograniczeniem gospodarczym wskazanym przez badane przedsiębiorstwa okazała się odmienność systemów gospodarczych (średnia 73% wskazań) (wykres 92.). Co ciekawe, najwięcej wskazań wystąpiło w podregionie krośnieńsko-przemyskim (87%) oraz

obwodzie zakarpackim (79%). Przedsiębiorstwa prowadzące działalność w południowo-wschodniej Polsce w dużym stopniu zauważają ograniczenia gospodarcze utrudniające współpracę transgraniczną. Odsetek wskazań w każdej kategorii kształtował się na poziomie 70% bądź więcej. W przypadku bariery, jaką jest brak równorzędnych/odpowiednich partnerów po drugiej stronie granicy ujawniła się silna asymetria opinii po obu stronach granicy w przypadku obwodu zakarpackiego i podregionu krośnieńsko-przemyskiego. O ile w pierwszym na barierę tę zwróciło uwagę 19% badanych, to w drugim aż 78%. Po części może faktycznie wynikać to z różnic w potencjale i potrzebach przedsiębiorstw, ale zapewne jest też przynajmniej po części konsekwencją braku wzajemnej wiedzy, co było już wyżej identyfikowane.

Wykres 92. Ograniczenia gospodarcze

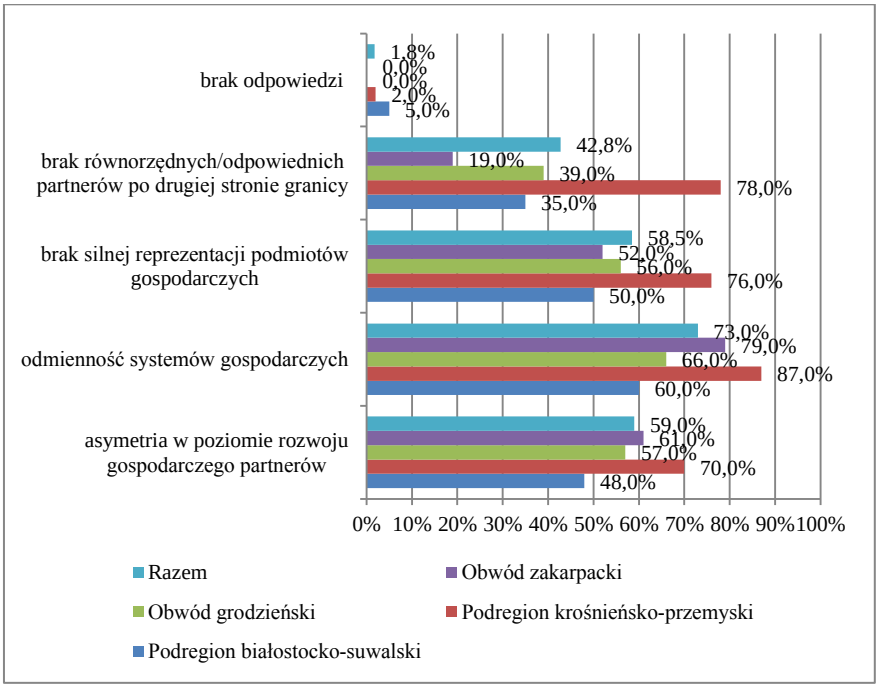

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań CATI. N=400.

Ograniczenia zaklasyfikowane do grupy „gospodarcze" są dostrzegane we wszystkich regionach przez przeciętnie połowę respondentów. Nie mogą być zatem lekceważone. Jednak to, że nie dostrzega ich co drugi respondent świadczy, iż nie są to ograniczenia uniemożliwiające współpracę. Można nawet postawić hipotezę, iż siła odczuwania tych barier jest tym większa, im mniejsze doświadczenia we wzajemnej współpracy

transgranicznej. Aby zweryfikować taką hipotezę należałoby przeprowadzić jednak dalsze badania, także o charakterze jakościowym.

Ograniczenia społeczne dostrzegane są zdecydowanie rzadziej niż te uprzednio wymieniane. Przeciętnie największym utrudnieniem w tej grupie ograniczeń jest słaba znajomość języka partnera (średnia 39,50%) (wykres 93.). Około jedna trzecia respondentów zauważa też negatywne stereotypy sąsiadów, przy czym średnią tę zdecydowanie zawyża niemal 70% wskazań przedsiębiorstw z podregionu krośnieńsko-przemyskiego. Firmy z pozostałych badanych obszarów odnoszą się do tej bariery zdecydowanie ostrożniej. Można ocenić, iż przedsiębiorcy biorący udział w badaniu nie uważają aspektów społecznych za bariery współpracy transgranicznej. Jest to wysoce pozytywna konstatacja, sugerująca dobre warunki do rozwoju współpracy transgranicznej w przyszłości.

Wykres 93. Ograniczenia społeczne

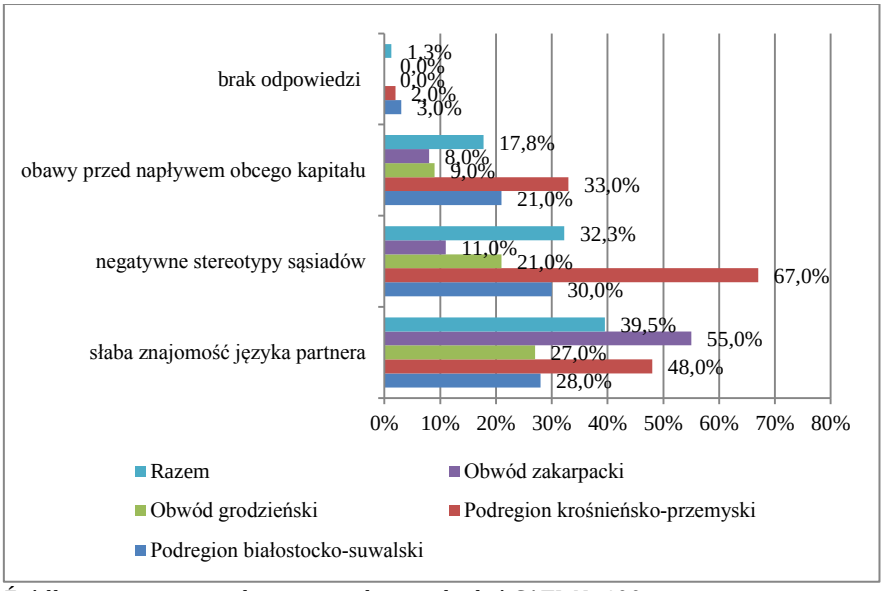

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań CATI. N=400.

Podobnie jak ograniczenia społeczne, także ograniczenia środowiskowe są postrzegane w większości przypadków jako mało istotne (wykres 94.). Jedynie duża odległość jest utrudnieniem dla mniej więcej co czwartego przedsiębiorstwa z podregionu krośnieńsko-przemyskiego oraz obwodu zakarpackiego. Średnio w czterech regionach co piąty respondent uznał, że utrudnia to współpracę transgraniczną. Przeszkody naturalnie nie stanowią ograniczenia we współpracy transgranicznej. Średnio jedynie 6,30% przedsiębiorców uznało to za ograniczenia. Naj-

większy odsetek respondentów (12%) skłaniających się ku stwierdzeniu, że istnieją przeszkody naturalne, które utrudniają współpracę transgraniczną wystąpił w podregionie białostocko-suwalskim.

Wykres 94. Ograniczenia środowiskowe

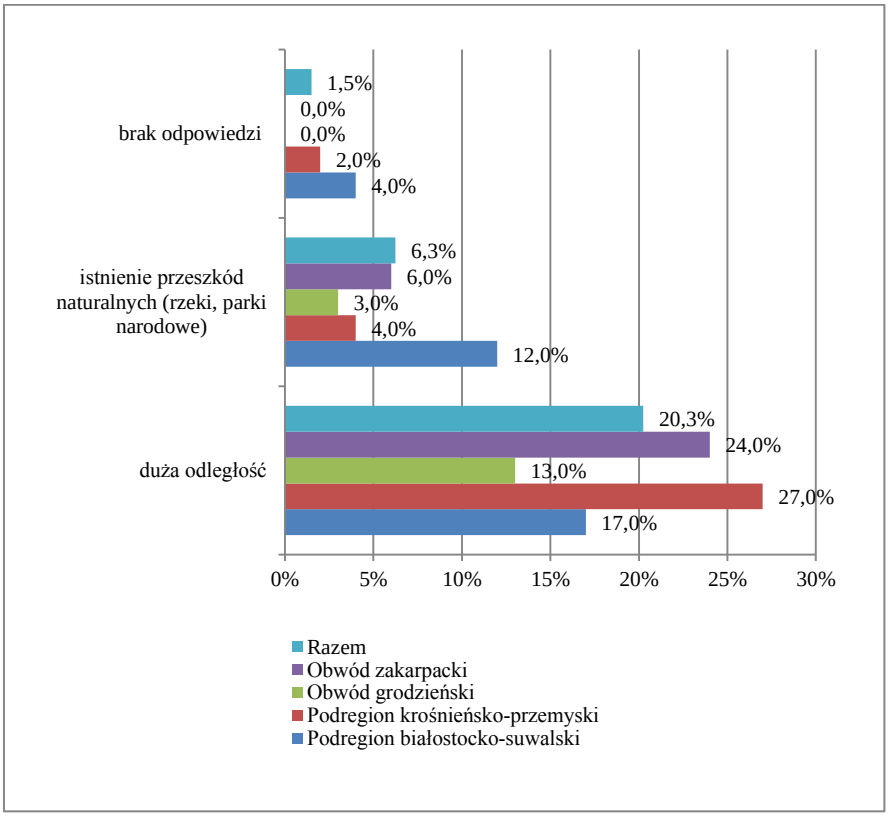

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań CATI. N=400.

Identyfikacji kluczowych barier współpracy transgranicznej powinny towarzyszyć działania je eliminujące na różnych szczeblach władz publicznych. Przykładowo szczególnie uciążliwe bariery formalnoprawne mogą być znoszone przede wszystkim na poziomie krajowym, po części dotyczy to także barier infrastrukturalnych. W odniesieniu do tego typu barier zadaniem władz regionalnych jest wpływanie na władze krajowe w kierunku dokonywania zmian korzystnych dla współpracy transgranicznej. Natomiast w przypadku zidentyfikowanych silnych barier instytucjonalnych głównym wymiarem działań powinien być szczebel regionalny i lokalny oraz współpracy władz publicznych w układzie transgranicznym.

ROZDZIAŁ 8.
POTRZEBY W ZAKRESIE WSPARCIA WSPÓŁPRACY TRANSGRANICZNEJ

Niezależnie od aktualnego stanu współpracy transgranicznej małych i średnich przedsiębiorstw istotnym pytaniem pozostaje to, czy przedsiębiorcy uważają, że współpraca pomiędzy przedsiębiorstwami powinna być rozwijana. Na pytanie, czy w układzie transgranicznym istnieją potrzeby rozwoju współpracy w ramach całej próby badawczej negatywnie odpowiedziało jedynie 13% respondentów. Najwięcej negatywnych opinii wystąpiło w podregionie krośnieńsko-przemyskim (26%) (wykres 95.). Na tej podstawie można stwierdzić, iż badani przedsiębiorcy jednoznacznie opowiadają się za rozwojem współpracy transgranicznej przedsiębiorstw. Przedstawiciele przedsiębiorstw pozytywnie opiniujący potrzebę rozwoju współpracy jednocześnie wypowiedzieli się na temat najbardziej pożądanych modeli takiej współpracy. Średnio co czwarty badany wskazał, że najbardziej pożądanym modelem współpracy transgranicznej jest współpraca pomiędzy jednostkami gospodarczymi o podobnym profilu działalności. W takim modelu można mówić o partnerskiej kooperacji produkcyjnej, łączącej możliwości potencjalnych konkurentów dla wzmocnienia wspólnej pozycji na rynku. Nieco mniej (16,50%) respondentów uważa, że najbardziej należy wspierać współpracę w ramach łańcucha produkcyjnego na linii dostawca–producent–dystrybutor. W takim modelu współpraca transgraniczna przyczyniałaby się przede wszystkim do ograniczania kosztów i w ten sposób poprawy konkurencyjności cenowej łańcucha wytwórczego funkcjonującego w układzie transgranicznym. Należałoby oczekiwać, że poszczególne regiony zajęłyby w takim łańcuchu pozycje wynikające z dążenia do minimalizacji kosztów. Niemal połowa badanych przedsiębiorstw uznała, że istnieje potrzeba rozwoju współpracy przedsiębiorstw zarówno w ramach łańcucha produkcji, na przykład jak pomiędzy jednostkami gospodarczymi o podobnym profilu działalności (wykres 95.). Ta dominująca opinia może być odbierana jako przejaw dążenia do wykorzystania różnych możliwych źródeł przewagi konkurencyjnej dzięki współpracy transgranicznej, nie ograniczających się do optymalizacji kosztów.

Nie wystąpiły przy tym silne zróżnicowania opinii pomiędzy przedsiębiorstwami poszczególnych regionów. Takie wyniki badania dowodzą wysokiej świadomości przedsiębiorców co do zasadności wspierania współpracy transgranicznej przedsiębiorstw, która prowadziłaby do wszechstronnego wzrostu ich konkurencyjności.

Wykres 95. Potrzeby rozwoju współpracy przedsiębiorstw w układzie transgranicznym

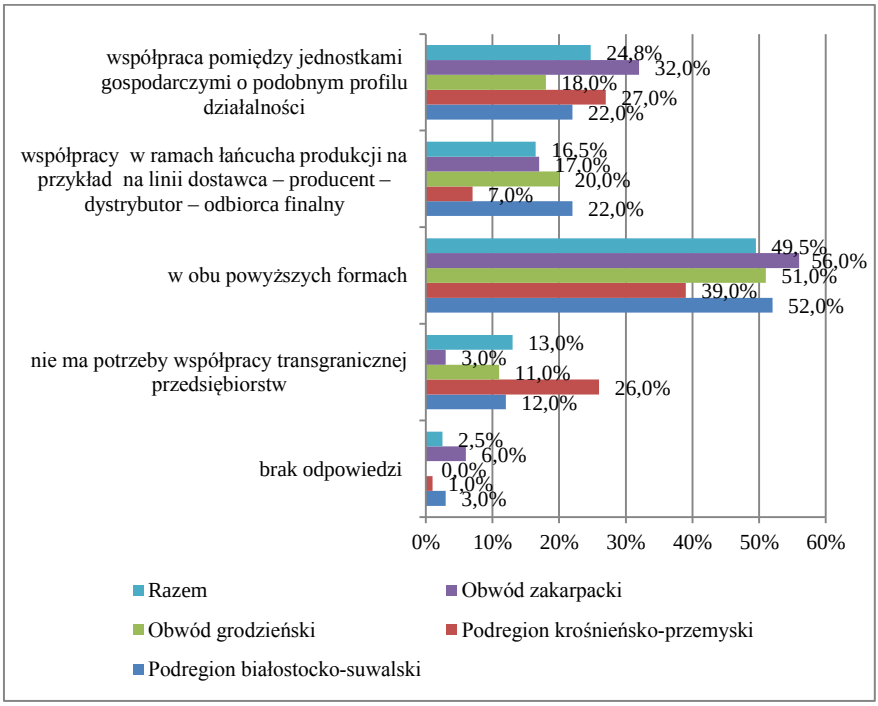

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań CATI. N=400.

Pozytywne opinie co do zasadności wspierania współpracy przedsiębiorstw w układach transgranicznych powodują, iż zasadne jest formułowanie pytania dotyczącego tego, jakiego typu partnerami w obszarze transgranicznym zainteresowane byłyby badane przedsiębiorstwa. Okazuje się, iż przedsiębiorcy w największym stopniu poszukują do współpracy firmy o tym samym profilu działalności i potencjale (wykres 96.). Średnia dla czterech obszarów kształtuje się na poziomie nieco ponad 43%. Niespełna co czwarty przedsiębiorca poszukuje firm o większych rozmiarach i potencjale, ale nadal o tym samym profilu działalności. Taki rozkład odpowiedzi wyraźnie potwierdza, iż firmy zainteresowane

są przede wszystkim (bo łącznie w 67,6%) znalezieniem partnera do działań kooperacyjnych, który cechowałby się podobnym lub większym potencjałem niż dana firma. Ponadto co dziesiąta firma chce nawiązać współpracę z mniejszym podmiotem działającym w tej samej branży. Kooperacja w sferze produkcji, ale i usług wybija się zatem na czoło preferencji odnośnie strategii współpracy transgranicznej badanych przedsiębiorstw. Około jedna piąta przedsiębiorstw poszukuje potencjalnych dostawców zaopatrzenia, półproduktów. Podobnie jedna piąta poszukuje potencjalnych odbiorców wyrobów i usług oferowanych przez przedsiębiorstwo. Zatem kooperacja w łańcuchu wytwórczym także jest w sferze zainteresowania przedsiębiorców, ale w zdecydowanie mniejszym stopniu niż kooperacja wytwórcza. Mniejszym zainteresowaniem cieszy się poszukiwanie współpracy z instytucjami otoczenia biznesu i władzami lokalnymi (średnia w obu przypadkach to zaledwie 4,50%).

Głównymi promotorami współpracy mogą stawać się władze lokalne. W badaniu sformułowano pytanie dotyczące zadań, jakie w zakresie rozwoju współpracy transgranicznej powinny realizować samorządy lokalne (władze lokalne). Dwie trzecie respondentów uznało, że głównym zadaniem władz lokalnych powinny być działania informacyjne, a także uproszczenie procedur administracyjnych oraz zmniejszenie skutków różnic w systemach prawnych po obu stronach granicy (wykres 97.). Średnio po 44% przedsiębiorców stanęło na stanowisku, że zadaniem samorządu lokalnego w procesie rozwoju współpracy transgranicznej powinno być tworzenie infrastruktury oraz wspieranie potrzeb finansowych związanych ze współpracą transgraniczną. Wśród najrzadziej wymienianych obszarów, w ramach których przedsiębiorcy oczekują wsparcia ze strony władz lokalnych, znalazło się tworzenie studiów dotyczących planów rozwoju obszarów przygranicznych traktowanych jako zintegrowane jednostki geograficzne (średnio 10% wskazań) oraz wspieranie współpracy w dziedzinie ochrony zdrowia (6,50%).

Wykres 96. Pożądani partnerzy współpracy transgranicznej

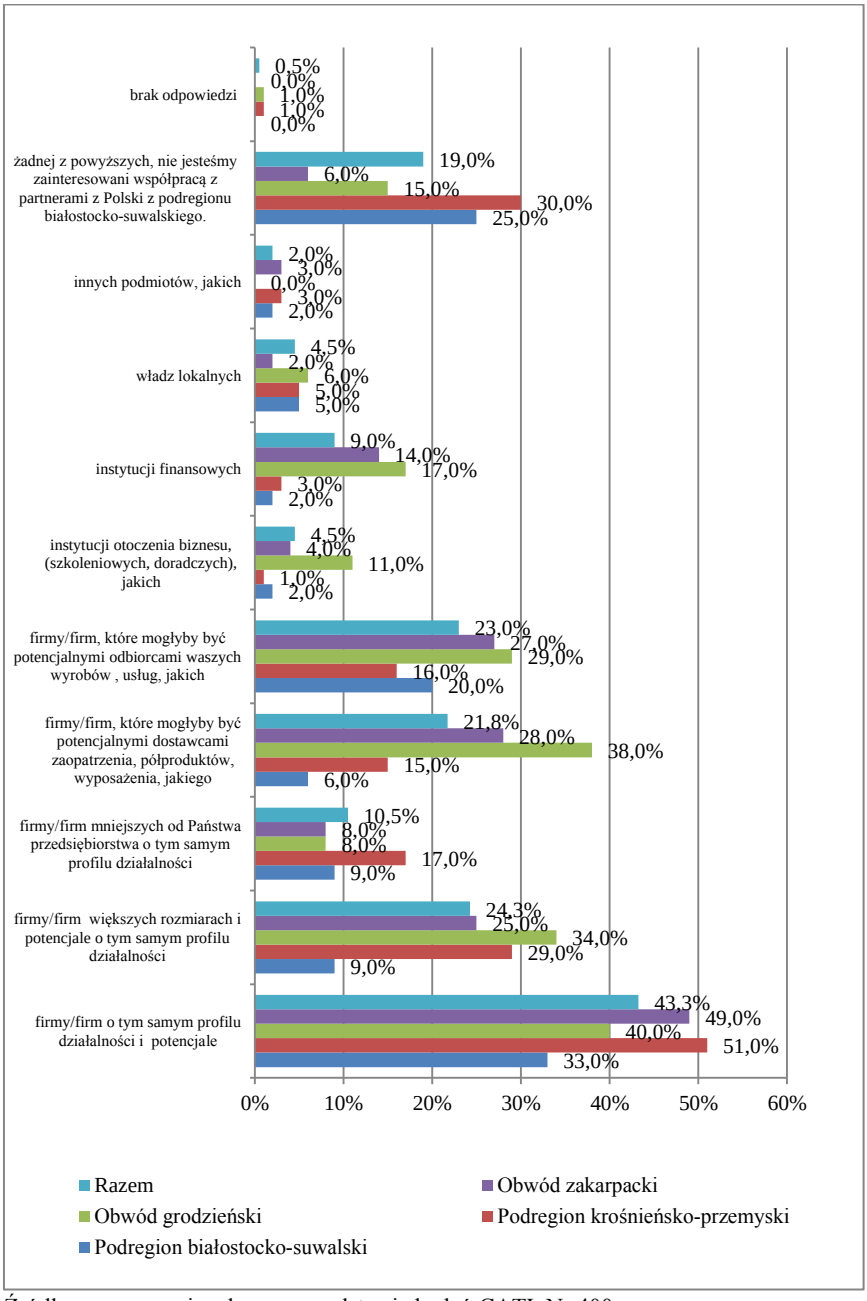

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań CATI. N=400.

Wykres 97. Zadania samorządów lokalnych (władz lokalnych) w zakresie rozwoju współpracy transgranicznej

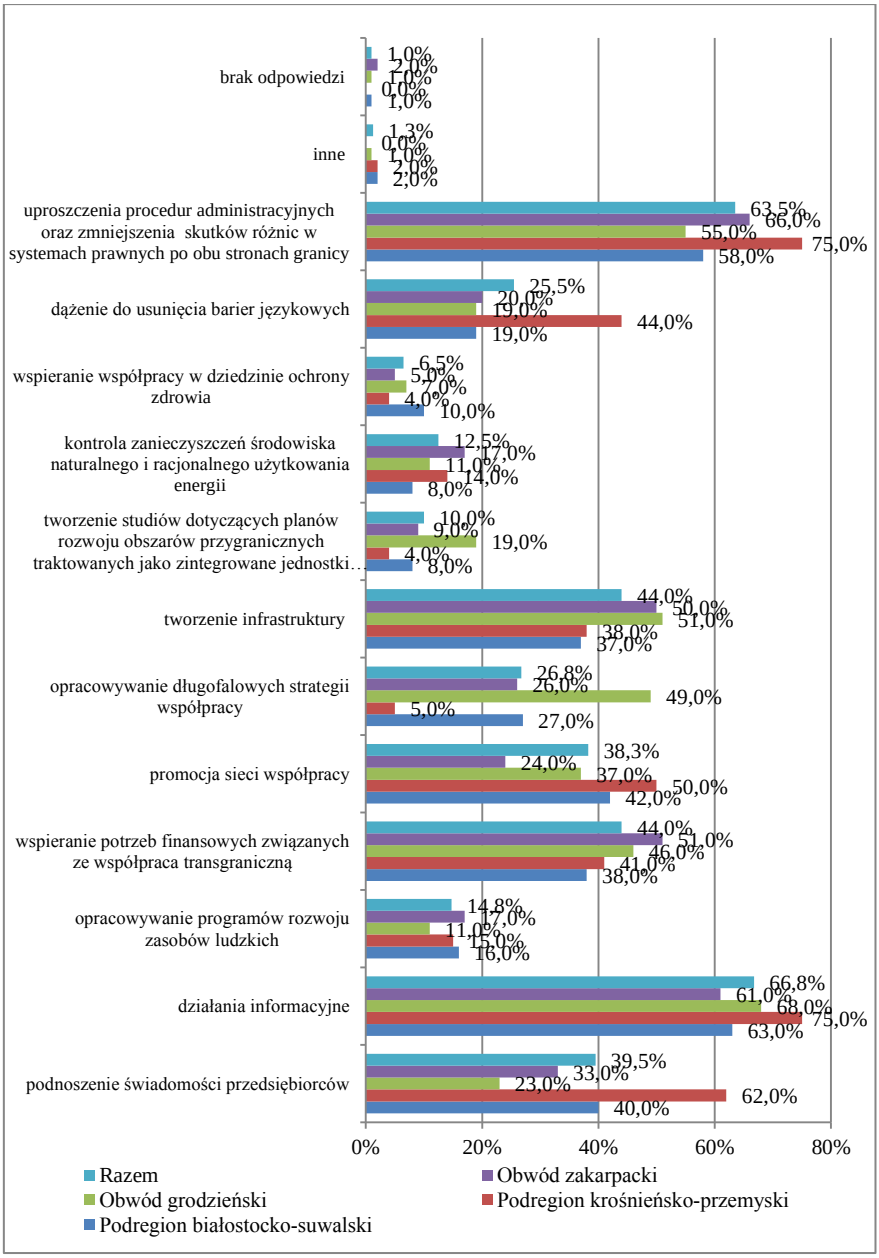

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań CATI. N=400.

Opinie przedsiębiorców co do pożądanych zadań władz lokalnych w zakresie rozwoju współpracy transgranicznej w poszczególnych badanych podregionach okazały się zaskakująco zbliżone. Tym niemniej wystąpiły pewne zróżnicowania. Na przykład przedsiębiorcy z podregionu krośnieńsko-przemyskiego zdecydowanie w większym stopniu (62%) docenili znaczenie podnoszenia świadomości przedsiębiorców niż respondenci w pozostałych regionach. Co znamienne, faktycznie wcześniej relacjonowane odpowiedzi tej grupy przedsiębiorców wskazywały na ich niską wiedzę o na przykład korzyściach współpracy transgranicznej (wykres 83.), czy silne postrzeganie barier współpracy transgranicznej (wykres 80.). Przedsiębiorcy z regionu podkarpackiego także w większym stopniu podkreślili dążenie do usuwania barier językowych (44%). Innym przykładem zróżnicowań jest silniejsze wsparcie zadania w postaci opracowania długofalowej współpracy, które najbardziej docenili przedsiębiorcy z obwodu grodzieńskiego (49%).

Niezależnie od ogólnie dyskutowanych zadań władz lokalnych w sferze promocji współpracy transgranicznej pojawia się kwestia bezpośrednich potrzeb wsparcia z ich strony oczekiwanych przez przedsiębiorców. Prawie dwie trzecie firm oczekuje od władz wsparcia w zakresie organizacji targów, wystaw dla firm krajowych na terenie transgranicznym, a nieco ponad połowa organizacji targów i wystaw organizowanych w regionie dla firm z obszaru transgranicznego (wykres 98.). Podobnie po około 45% firm oczekuje wsparcia w obszarze promowania gospodarki/ przedsiębiorstw po drugiej stronie granicy oraz pomocy w nawiązywaniu kontaktów czy poszukiwaniu partnerów. Najmniejszego wsparcia przedsiębiorcy oczekują w zakresie wspierania współpracy zagranicznej w określonych branżach posiadających największy potencjał (średnio zaledwie 4,80%). Nie wystąpiły przy tym istotne różnice w oczekiwaniach firm w poszczególnych czterech badanych podregionach.

W badaniu poproszono respondentów z poszczególnych podregionów o wskazanie maksymalnie 5 branż ze swojego regionu, które stanowią jego mocne strony i tworzą jednocześnie największy potencjał do rozwoju współpracy transgranicznej. W całej próbie analizowanych regionów transgranicznych za takie mocne strony tworzące potencjał do współpracy w największym stopniu uznano rolnictwo, leśnictwo, łowiectwo i rybactwo (przeciętnie 64% wskazań) oraz handel hurtowy i detaliczny (63,50%) (wykres 99.). Dość duży potencjał tworzący możliwości współpracy transgranicznej respondenci widzą w branży budownictwo (43,80% wskazań). Informacja i komunikacja to branża, która została

wskazana jako mocna strona przez najmniejszą liczbę przedsiębiorstw (średnio 3,50%).

Wykres 98. Oczekiwane wsparcie przedsiębiorstw

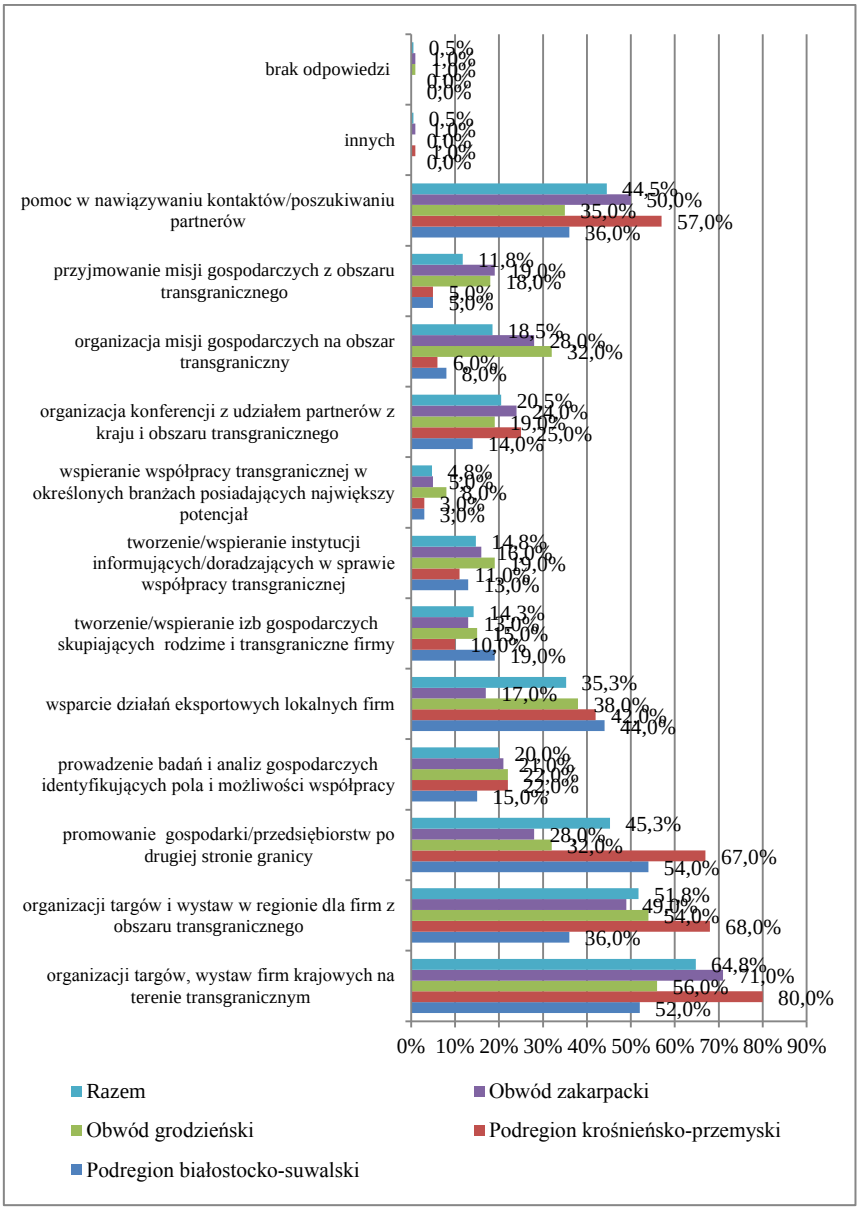

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań CATI. N=400.

Wykres 99. Branże tworzące potencjał do współpracy

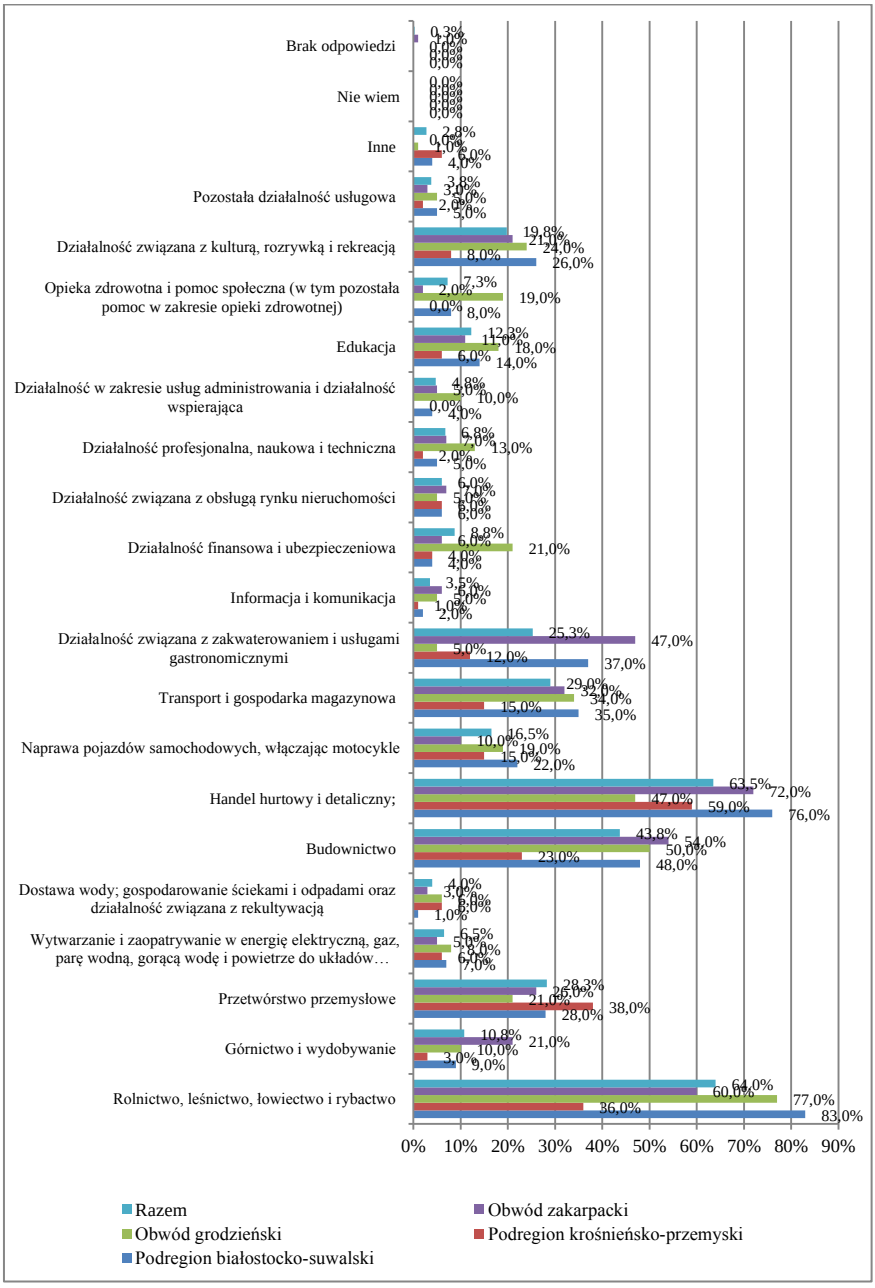

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań CATI. N=400.

Powyższe zestawienie lepiej jednak odczytywać nie według wartości średnich w całej próbie, lecz najważniejszych branż wskazanych przez respondentów z danego podregionu. W takim ujęciu można wskazać na następujące branże w poszczególnych regionach:

Obwód zakarpacki – branże o potencjale współpracy transgranicznej:

1) Handel hurtowy i detaliczny
2) Rolnictwo, leśnictwo, łowiectwo, rybactwo
3) Budownictwo
4) Działalność związana z zakwaterowaniem i usługami gastronomicznymi
5) Transport i gospodarka magazynowa

Obwód grodzieński – branże o potencjale współpracy transgranicznej:

1) Rolnictwo, leśnictwo, łowiectwo i rybactwo
2) Budownictwo
3) Handel hurtowy i detaliczny
4) Transport i gospodarka magazynowa
5) Działalność związana z kulturą, rozrywką i rekreacją

Podregion krośnieńsko-przemyski – branże o potencjale współpracy transgranicznej:

1) Handel hurtowy i detaliczny
2) Przetwórstwo przemysłowe
3) Rolnictwo, leśnictwo, łowiectwo i rybactwo
4) Budownictwo
5) Transport i gospodarka magazynowa

Podregion białostocko-suwalski – branże o potencjale współpracy transgranicznej:

1) Rolnictwo, leśnictwo, łowiectwo i rybactwo
2) Handel hurtowy i detaliczny
3) Budownictwo
4) Działalność związana z zakwaterowaniem i usługami gastronomicznymi
5) Transport i gospodarka magazynowa

ROZDZIAŁ 9.
WNIOSKI

1) W ujęciu wartości PKB badane cztery podregiony posiadają zróżnicowany potencjał gospodarczy.

W przeliczeniu na euro wartość PKB podregionu białostocko-suwalskiego w roku 2013 wyniosła 6346,45 mln euro i było to o 2,4% więcej niż w 2012 roku. Wartość ta była jednocześnie wyższa o 15,3% w stosunku do PKB dla podregionu krośnieńsko-przemyskiego, o 28,6% wyższa niż poziom PKB wygenerowany w 2013 roku w obwodzie grodzieńskim oraz aż o blisko 70% od wartości PKB wytworzonego w roku 2013 w obwodzie zakarpackim. Wzajemna relacja wytworzonego PKB w analizowanych podregionach utrzymuje się na przestrzeni ostatnich sześciu lat na porównywalnym poziomie. Jedynie w przypadku obwodu zakarpackiego nastąpił spadek w wytworzonym PKB w roku 2013 w stosunku do roku 2012 o ponad 3%. Jednakże w okresie 2010-2013 najwyższą dynamikę ciągłego wzrostu PKB należy odnotować w przypadku obwodu grodzieńskiego. Z kolei obwód zakarpacki odnotował jeszcze większe wzrosty PKB w latach 2010-2012. Liderem gospodarczym w wymiarze bezwzględnego poziomu PKB, jak i PKB *per capita* pozostaje podregion białostocko-suwalski. Na drugim miejscu plasuje się podregion krośnieńsko-przemyski, zaś na trzecim obwód grodzieński.

2) Zróżnicowana sytuacja w poszczególnych regionach transgranicznych w zakresie wolnych zasobów pracy siły roboczej i poziomów średnich wynagrodzeń tworzy pole do współpracy przedsiębiorstw. Podregion białostocko-suwalski charakteryzuje się, tuż za podregionem krośnieńsko-przemyskim, najwyższym poziomem bezrobocia rejestrowanego spośród czterech analizowanych podregionów. Jednocześnie średnie wynagrodzenia w polskich regionach są znacznie wyższe niż w obwodzie grodzieńskim, a szczególnie zakarpackim.

Występują silne zróżnicowania, jeśli chodzi o stopę rejestrowanego bezrobocia wśród czterech analizowanych regionów. Najwyższe bezrobocie w roku 2013 odnotowano w regionie krośnieńsko-przemyskim (17,3%), na drugim miejscu uplasował się podregion białostocko-suwalski z bezrobocie na poziomie 15,1%. Bezrobocie w regionie zakarpackim było wówczas znacząco niższe, bo na poziomie 8,2%. Natomiast w obwodzie grodzieńskim praktycznie nie istniało bezrobocie, gdyż jego wskaźnik szacowano na poziomie 0,5%. Szacowana wartość przeciętnego miesięcznego wynagrodzenie brutto w sektorze przedsiębiorstw w podregionie białostocko-suwalskim w 2013 roku wyniosła 3429,7 zł (827 euro), co było wartością najwyższą spośród czterech analizowanych regionów. Średnie miesięczne wynagrodzenie w obwodzie zakarpackim w 2013 roku stanowiło zaledwie 31,4% wartości średniego miesięcznego nominalnego wynagrodzenia regionu białostocko-suwalskiego. Średnie miesięczne nominalne wynagrodzenie w podregionie krośnieńsko-przemyskim stanowiło 90,5% białostocko-suwalskiego, a w obwodzie grodzieńskim wskaźnik ten ukształtował się na poziomie 46,9%.

3) Zdecydowanym liderem w wymianie zagranicznej jest województwo podkarpackie, pozostałe regiony (województwo podlaskie oraz obwody grodzieński i zakarpacki) dysponują podobnym potencjał w zakresie obrotów w handlu zagraniczny.

Należy stwierdzić, iż zestawiając wartość obrotów handlowych województwa podlaskiego z wartością obrotów handlowych innych analizowanych regionów to plasuje się ono na podobnym – niskim poziomie, jak obwód grodzieński i obwód zakarpacki. Bezapelacyjnym liderem spośród analizowanych regionów jest województwo podkarpackie, którego wartość obrotów handlowych z zagranicą w 2013 roku w relacji do obrotów handlowych województwa podlaskiego wyniosła 257,4%. Dla porównania obroty handlowe obwodu zakarpackiego z zagranicą w 2013 roku stanowiły wartościowo 78% obrotów województwa podlaskiego w tym samym okresie. Ten sam wskaźnik dla obwodu grodzieńskiego wyniósł 87,1%. Dynamika zamian wielkości obrotów handlowych we wszystkich analizowanych regionach jest w okresie 2010-2012 zbliżona.

4) Poziom internacjonalizacji przedsiębiorstw mierzony wykorzystaniem jej różnych form w czterech badanych regionach

transgranicznych nie odbiega dodatnio od stanu internacjonalizacji w całym kraju, co oznacza niewykorzystanie przygranicznego położenia.

Badanie wykazało przeciętny poziom internacjonalizacji przedsiębiorstw, w ramach którego niecała jedna trzeciej badanych firm nie podlega żadnym formom internacjonalizacji. Wśród firm, które wskazały na doświadczenie odnośnie stosowanych form internacjonalizacji, najbardziej popularny jest eksport bezpośredni (25,50%), import bezpośredni (25,00%) oraz import przez krajowych pośredników (24,50%). Zbliżony poziom ich internacjonalizacji do wyników stanu internacjonalizacji przedsiębiorstw w Polsce (dane o udziale eksporterów i importerów) świadczą, iż przedsiębiorstwa w badanych podregionach są w ramach podstawowych form internacjonalizacji umiędzynarodowione na podobnym poziomie, jak przedsiębiorstwa średnio w Polsce, co można interpretować jako niewykorzystywanie położenia transgranicznego w swoich zachowaniach biznesowych. O niewykorzystaniu potencjału współpracy transgranicznej świadczą bardzo niskie wskazania na stosowanie takich pośrednich form internacjonalizacji w stosunku do obszaru transgranicznego, jak: strony internetowe w innych językach (1,75%), udział w międzynarodowej wymianie informacji (konferencje, wyjazdy studyjne, szkolenia (3%), zakup licencji technologii (0,25%), zatrudnianie zagranicznych pracowników (0,75%), kooperacja produkcyjna z partnerem zagranicznym (2,0%).

5) Poziom powiazań importowo-eksportowych w układach transgranicznych jest niski.

Eksport bezpośredni do partnerów na obszarze transgranicznym stosuje 6,5% badanych firm, zaś eksport pośredni przez krajowych pośredników 4,0%. W zakresie importu z obszaru transgranicznego 7,25% respondentów stosuje import bezpośredni, a 4,74% import przez krajowych pośredników). Niski udział podmiotów stosujących import i eksportu w stosunku do obszarów transgranicznych wskazuje na niepełne wykorzystywanie potencjału współpracy. Ten niewykorzystany potencjał rysuje się wyraźnie w świetle porównywalnych do danych krajowych (w Polsce) wyników internacjonalizacji przedsiębiorstw w stosunku do wszystkich rynków zagranicznych. Zatem istotny potencjał internacjona-

lizacji nie znajduje wyraźnego odzwierciedlenia w wynikach współpracy transgranicznej.

6) Występują zróżnicowania w zakresie stanu internacjonalizacji i postaw wobec internacjonalizacji w czterech badanych podregionach.

Zaangażowanie przedsiębiorstw z podregionu białostocko-suwalskiego w wymianę transgraniczną można ocenić jako nieco niższe, niż średnio wykazane w całej badanej próbie przedsiębiorstw z czterech podregionów. Najsilniej są zinternacjonalizowane przedsiębiorstwa regionu krośnieńsko-przemyskiego. Jednak dane o ich powiązaniach z regionem transgranicznym są nawet niższe niż średnio w całej badanej próbie, co przy wysokim poziomie internacjonalizacji przedsiębiorstw podregionu krośnieńsko-przemyskiego świadczy o ich niskiej orientacji na współpracę transgraniczną pomimo znacznego potencjału do internacjonalizacji. Nastawienie firm białoruskich na wymianę transgraniczną wydaje się silniejsze niż odpowiednich partnerów po drugiej stronie granicy. Przedsiębiorstwa białoruskie stanowią atrakcyjnych partnerów dla firm z podregionu białostocko-suwalskiego ze względu na swój znaczny potencjał importowy. Wśród czterech analizowanych podregionów firmy obwodu zakarpackiego wykazują najniższy stopień internacjonalizacji, w tym powiazań transgranicznych. Przedsiębiorstwa obwodu zakarpackiego zdecydowanie w zbyt małym stopniu wykorzystują potencjał współpracy transgranicznej z podregionem krośnieńsko-przemyskim. Świadczy o tym silna dysproporcja na niekorzyść obwodu zakarpackiego w zakresie poziomu internacjonalizacji i zaangażowania w transakcje transregionalne w stosunku do przedsiębiorstw sąsiadującego regionu po polskiej stronie granicy.

7) Rynek transgraniczny dla całej badanej populacji przedsiębiorstw jest jednym z najmniej znaczących. Przedsiębiorstwa regionów przygranicznych koncentrują się na rynkach lokalnych nie wykorzystując potencjału rynków transgranicznych. Najlepsze wyniki w tym zakresie osiągają firmy z podregionu krośnieńsko-przemyskiego, najgorsze z obwodu zakarpackiego.

W badanej próbie udział przedsiębiorstw lokujących na rynkach transgranicznych jakiekolwiek swoje produkty bądź usługi jest wysoce ograniczony (ok. 12%), wśród tych przedsiębiorstw udział sprzedaży na tym rynku także nie jest wysoki (ok. 15%). Wartości te niewiele tylko przewyższają dane dotyczące ekspansji badanych przedsiębiorstw na odległe rynki światowe. Świadczy to o niewykorzystywaniu przez badane przedsiębiorstwa potencjału współpracy transgranicznej. Warto zauważyć, iż w przypadku podregionu białostocko-suwalskiego zorientowanie przedsiębiorstw na rynek transgraniczny jest niższe niż w całej badanej populacji podmiotów z czterech podregionów transgranicznych. Najwyżej stan umiędzynarodowienia w formie aktywnej obsługi rynków zagranicznych odnotowują przedsiębiorstwa z podregionu krośnieńsko-przemyskiego. Ich zaangażowanie w wymianę transgraniczną jest stosunkowo wysokie w wymiarze liczby firm zaangażowanych w taką współpracę, jednak jeszcze ograniczone pod względem realizowanej skali sprzedaży. W przypadku przedsiębiorstw obwodu grodzieńskiego rynek transgraniczny w kategoriach lokowania na nim produktów i usług jest obsługiwany w stopniu minimalnym. Wydaje się jednak, iż względnie – w stosunku do realizowanych obrotów – liczba firm dokonujących ekspansji transgranicznej świadczy, że firmy obwodu zaczynają poszukiwać swoich szans na pobliskim rynku podregionu białostocko-suwalskiego. W przypadku obwodu zakarpackiego rynek transgraniczny podregionu krośnieńsko-przemyskiego obsługiwany jest w minimalnym zakresie.

8) Firmy podregionu białostocko-suwalskiego w niedostatecznym stopniu wykorzystują możliwości podnoszenia swojej konkurencyjności dzięki pozyskiwaniu zaopatrzenia na rynku transgranicznym. W kategoriach źródeł zaopatrzenia rynek transgraniczny odgrywa marginalną rolę (mniejszą niż w wymiarze ekspansji rynkowej).

W całej badanej próbie nie stwierdzono wykorzystania w przedsiębiorstwach podregionu krośnieńsko-przemyskiego bieżącego zaopatrzenia pozyskiwanego z obwodu zakarpackiego. W sensie wartości zaopatrzenia można stwierdzić, iż przedsiębiorstwa obwodu grodzieńskiego jedynie w marginalnym stopniu wykorzystują rynek transgraniczny. Jednak znaczny udział firm dokonujących rozpoznania z tego rynku świadczy o rosnącym zainteresowaniu rynkiem transgranicznym.

W odniesieniu do firm obwodu zakarpackiego należy wnioskować o marginalnym znaczeniu rynku transgranicznego jako źródła zaopatrzania. Firmy ze wszystkich czterech podregionów nie dostrzegają możliwości poprawy swojej konkurencyjności dzięki pozyskiwaniu z bliskich rynków zagranicznych konkurencyjnych zasobów. Prawdopodobnie przynajmniej po części jest to spowodowane barierami informacyjnymi, gdyż analiza charakterystyki poszczególnych regionów wykazała na istnienie na ich obszarach wzajemnie komplementarnych zasobów na przykład bazy surowcowej, czy potencjalnie zdolnych do kooperacji branż gospodarczych.

9) Zaopatrzenie inwestycyjne w układach transgranicznych ma marginalne znaczenie, przy czym występują istotne zróżnicowania w poszczególnych podregionach.

Rynek transgraniczny w stosunku do ogółu badanych przedsiębiorstw w podregionie białostocko-suwalskim ma minimalne znaczenie jako źródło zaopatrzenia inwestycyjnego. Przykłady nielicznych podmiotów wykazują jednak, iż obwód grodzieński może być interesującym źródłem zaopatrzenia inwestycyjnego. Żadna z badanych firm podregionu krośnieńsko-przemyskiego nie pozyskuje zaopatrzenia inwestycyjnego z rynku transgranicznego ani z całej Ukrainy. Przykład przedsiębiorstw obwodu grodzieńskiego potwierdza, iż choć zakres ich współpracy transgranicznej w sferze zaopatrzenia inwestycyjnego nie jest obecnie duży, to współpraca ta występuje. W przypadku obwodu zakarpackiego nie zidentyfikowano przykładów zaopatrzenia inwestycyjnego z podregionu krośnieńsko-przemyskiego i ogólnie z Polski. Biorąc pod uwagę nawet skromne doświadczenia przedsiębiorstw z obwodu grodzieńskiego można stwierdzić, iż firmy obwodu zakarpackiego nie wykorzystują potencjału współpracy w zakresie zapewnienia zaopatrzenia inwestycyjnego z regionu transgranicznego. Tym bardziej, iż struktura przedsiębiorstw przygranicznego województwa rzeszowskiego i ich wysoki poziom internacjonalizacji wskazują, iż mogą one być źródłem atrakcyjnego zaopatrzenia inwestycyjnego.

10) Kooperacja przedsiębiorstw z podmiotami mającymi siedzibę w kraju sąsiedzkim jest jeszcze ograniczona, można jednak zidentyfikować przykłady współpracy nie tylko w układach handlowych, ale także z uczelniami wyższymi.

Współpraca z podmiotami z pobliskiego regionu transgranicznego (podobnie jak w układzie krajowym) dotyczy w badanej populacji przedsiębiorstw przede wszystkim relacji z dostawcami (18% wskazań), z klientami (16%) oraz z innymi przedsiębiorstwami prowadzącymi zbliżony rodzaj działalności (11,75%). Interesujące, że 5% respondentów współpracuje ze szkołami wyższymi z regionów transgranicznych. Choć obecnie udział podmiotów posiadających relacje transgraniczne nie jest wysoki, to wskazuje na potencjał rozwoju współpracy transgranicznej przedsiębiorstw nie tylko z kontrahentami handlowymi, ale także z jednostkami naukowymi i potencjalnie innymi partnerami. Kooperacja przedsiębiorstw z podregionu białostocko-suwalskiego z podmiotami na terenie Białorusi jest wysoce ograniczona. Poziom współpracy przedsiębiorstw podregionu krośnieńsko-przemyskiego z partnerami z Ukrainy można ocenić jako stosunkowo niski, ale wyższy niż firm z podregionu białostocko-suwalskiego. Wystąpiła przy tym współpraca w układach konkurencyjnych oraz znacząca współpraca z uczelniami wyższymi. Niezależnie nawet od różnic w ustroju gospodarczym można ocenić, iż generalna skłonność białoruskich przedsiębiorstw do kooperacji wydaje się nie niższa niż w polskich regionach, co dobrze wróży możliwościom zacieśniania współpracy transgranicznej. Przykład firm obwodu grodzieńskiego wskazuje na znaczne możliwości nawiązywania kontaktów transgranicznych z różnymi typami podmiotów po drugiej stronie granicy. Przedsiębiorstwa obwodu zakarpackiego zdecydowanie najsłabiej wykorzystują potencjał nawiązywania relacji współdziałania, w tym współdziałania w układzie transgranicznym. Warto by upowszechniać wśród firm obwodu polskie pozytywne doświadczenia z sieciowaniem przedsiębiorstw, w tym z rozwojem struktur klastrowych.

11) Przedsiębiorstwa we wszystkich badanych regionach doceniają znaczenie innowacyjności. Pozyskiwanie wiedzy o nowych rozwiązaniach z obszaru transgranicznego ocenić trzeba jako rzadkie, występują jednak w tym zakresie zróżnicowane doświadczenia w poszczególnych regionach, które mogą stać się przedmiotem wzajemnej wymiany.

Najwyższy poziom innowacyjności wykazują firmy z regionu krośnieńsko-podkarpackiego. We wszystkich analizowanych regionach nie występują jednak silne różnice generalnej oceny procesów innowacyjnych. Działania proinnowacyjne są prowadzone we wszystkich badanych regionach, choć poszczególne rodzaje innowacji (produktowe, proceso-

we, organizacyjne, marketingowe) są wdrażane z odmienną intensywnością. Można na tej podstawie wnioskować, iż procesy innowacyjne stanowią potencjalną, ważną i obiecującą płaszczyznę współpracy transgranicznej, ze względu na nieco różne doświadczenia i kompetencje przedsiębiorstw pochodzących z poszczególnych obszarów.

Źródła wiedzy o nowych rozwiązaniach, które wykorzystują badane firmy, można ocenić jako zróżnicowane, choć z niewielkim udziałem tych wywodzących się z obszarów transgranicznych. Udział wykorzystania transgranicznych źródeł wiedzy o nowych rozwiązaniach w przedsiębiorstwach podregionu krośnieńsko-przemyskiego choć generalnie niski, przewyższa w tym zakresie wyniki przedsiębiorstw z podregionu białostocko-suwalskiego. Warto zwrócić uwagę na wykorzystanie prasy branżowej, co wskazuje na możliwość czerpania ze zróżnicowanych źródeł wiedzy rzadko wykorzystywanych przez firmy z innych regionów. Przedsiębiorcy podregionu białostocko-suwalskiego częściej z kolei wykorzystują udział w konferencjach jako formę pozyskania wiedzy z regionu transgranicznego. Natomiast przedsiębiorcy w obwodzie grodzieńskim najczęściej wykorzystują wiedzę z badań rynku i marketingu, na którą wskazało 18,00% badanych przedsiębiorstw. Firmy zakarpackie prawie nie korzystają ze źródeł po drugiej stronie granicy, czyli z podregionu krośnieńsko-przemyskiego. Można ogólnie podsumować, iż przedsiębiorstwa badanych podregionów w niedostatecznym stopniu wykorzystują źródła wiedzy o nowych rozwiązaniach zlokalizowane w regionach transgranicznych. Jednocześnie ograniczone, ale też zróżnicowane doświadczenia wskazują na możliwości szerokiego wykorzystania wiedzy z regionów przygranicznych w kraju sąsiednim. Firmy wykazały możliwości korzystania z wiedzy dostawców, odbiorców, konkurentów, wiedzy z badań rynku i marketingu, ale także konferencji naukowych czy prasy branżowej.

12) Współpraca transgraniczna może mieć wpływ na poprawę stanu potencjału konkurencyjnego przedsiębiorstw.

Wpływ współpracy transgranicznej na potencjał konkurencyjny firm może być najwyższy w tych aspektach, w których aktualny potencjał przedsiębiorstw jest stosunkowo niski, a siła możliwego oddziaływania współpracy duża. W odniesieni do całej badanej populacji przedsiębiorstw sytuacja tego typu ma miejsce przede wszystkim w przypadku następujących wymiarów potencjału konkurencyjnego: możliwość wpływu na kanały dystrybucji, budżet na działalność badawczo-rozwojową, jakość kadr zatrudnionych przy działalności badawczo-

rozwojowej, stosowanie systemów zapewnienia jakości, posiadanie branżowych i międzynarodowych certyfikatów, dostęp do zasobów, poziom kosztów całkowitych, gęstość i zasięg posiadanej sieci dystrybucji, posiadanie planów strategicznych.

Przedsiębiorcy z podregionu białostocko-suwalskiego wysoko ocenili większość elementów potencjału konkurencyjnego, a niżej możliwości oddziaływania na niego współpracy transgranicznej. Jednak w odniesieniu do niektórych elementów można dostrzec w ich opiniach znacząca rolę, którą może odegrać współpraca transgraniczna we wzmacnianiu konkurencyjności. Przede wszystkim dotyczy to takich obszarów, jak: nowoczesność technologii, budżet na działalność badawczo-rozwojową, jakość kadr zatrudnionych przy działalności badawczo-rozwojowej, możliwość wpływu na kanały dystrybucji. Opinie przedsiębiorców z podregionu krośnieńsko-przemyskiego co do stanu składników potencjału konkurencyjnego są wysoce optymistyczne, bardziej nawet niż przedsiębiorców z województwa podlaskiego. Jednocześnie jednak przypisują oni bardzo duże znaczenie współpracy transgranicznej w zakresie pozytywnego oddziaływania na zdecydowaną większość wymiarów potencjału konkurencyjnego. Biorąc pod uwagę różnice w ocenach stanu aktualnego poszczególnych składników potencjału konkurencyjnego i wpływu na nie współpracy można wskazać jako priorytetowe: posiadanie planów strategicznych, jakość kadry menedżerskiej, posiadany potencjał finansowy, poziom kosztów całkowitych, gęstość i zasięg posiadanej sieci dystrybucji, możliwości wpływu na kanały dystrybucji, posiadanie branżowych i międzynarodowych certyfikatów, jakość parku maszynowego oraz budżet na działalność badawczo-rozwojową, jakość kadr zatrudnionych przy działalności badawczo-rozwojowej. Uwzględniając słabości w strukturze elementów potencjału konkurencyjnego badanych przedsiębiorstw białoruskich, a jednocześnie opinie respondentów o możliwościach oddziaływania na nie współpracy transgranicznej można wskazać szczególnie istotne aspekty możliwej poprawy konkurencyjności, dzięki rozwojowi współpracy, należą do nich: poziom kosztów całkowitych, jakość kadry zatrudnionej w marketingu, gęstość i zasięg posiadanej sieci dystrybucji, możliwości wpływu na kanały dystrybucji, posiadanie branżowych i międzynarodowych certyfikatów, stosowanie systemów zapewnienia jakości, jakość parku maszynowego oraz budżet na działalność badawczo-rozwojową, jakość kadr zatrudnionych przy działalności badawczo-rozwojowej. Przedstawiciele przedsiębiorstw obwodu zakarpackiego, w porównaniu z pozostałymi regionami objętymi badaniem, są zdecydowanie bardziej sceptyczni, jeśli chodzi o ocenę mocnych stron potencjału konkurencyjnego swoich przedsię-

biorstw. Biorąc pod uwagę niskie oceny poszczególnych aspektów potencjału konkurencyjnego w obwodzie zakarpackim, a jednocześnie docenianie przez respondentów potencjalnego wpływu współpracy transgranicznej na ich umacnianie można wnioskować o znaczącym, potencjalnym wpływie takiej współpracy na konkurencyjność przedsiębiorstw na Ukrainie. Szczególnie duże pozytywne znaczenie współpraca transgraniczna może mieć w kontekście takich płaszczyzn potencjału konkurencyjnego, jak: potencjał finansowy przedsiębiorstwa, poziom kosztów całkowitych, jakość kadry zatrudnionej w marketingu, gęstość i zasięg posiadanej sieci dystrybucji, możliwość wpływu na kanały dystrybucji, dostęp do zasobów, stosowanie systemów zapewnienia jakości, posiadanie branżowych, międzynarodowych certyfikatów, zaangażowanie wszystkich pracowników w sprawy jakości, jakość parku maszynowego, jakość kadr zatrudnionych przy działalności badawczo-rozwojowej, budżet na działalność badawczo-rozwojową, znajomość potrzeb klientów, znajomość aktualnej sytuacji na rynku.

13) Współpraca transgraniczna może mieć wpływ na zdolność przedsiębiorstw do wykorzystywania instrumentów konkurowania, a przez to na poprawę pozycji konkurencyjnej przedsiębiorstw.

Możliwości wpływu współpracy transgranicznej na zdolność do wykorzystania określonych instrumentów konkurowania są największe w odniesieniu do tych instrumentów, których aktualne wykorzystanie jest jeszcze ograniczone, a współpraca transgraniczna tworzy warunki (zapewnia dostęp do zasobów) umożliwiające intensyfikowania ich wykorzystania. W odniesieniu do całej populacji przedsiębiorstw z taką sytuacją mamy do czynienia szczególnie w przypadku następujących instrumentów: częstsze od innych wprowadzanie na rynek nowych wyrobów, rozbudzanie nieznanych dotychczas potrzeb (kreowanie potrzeb), promocja sprzedaży, odmienność oferowanych produktów, reklama, zapewnienie klientom dogodnego dostępu do produktów, ceny usług posprzedażnych.

Przedsiębiorcy podregionu białostocko-suwalskiego wyraźnie wyżej ocenili swoją zdolność do stosowania instrumentów konkurowania niż potencjalny wpływ współpracy transgranicznej na te instrumenty. Kierując się takimi ocenami można zauważyć, że tylko w nielicznych przypadkach występuje wyższa ocena możliwości wpływu współpracy niż opinia o stanie danego instrumentu tworząca większą przestrzeń do pozytywnego oddziaływania współpracy transgranicznej. Dotyczy to takich instrumentów, jak: zapewnienie klientom dogodnego dostępu do produk-

tów oraz częstsze od innych wprowadzanie na rynek nowych produktów, a także rozbudzanie nieznanych dotychczas potrzeb (kreowanie potrzeb). Oceny wykorzystania instrumentów konkurowania przez firmy z podregionu krośnieńsko-przemyskiego są nader optymistyczne. Równocześnie przedsiębiorcy równie wysoko ocenili możliwości pozytywnego oddziaływania współpracy transgranicznej na te instrumenty. W konsekwencji należy wnioskować, iż w ich opinii współpraca transgraniczna posiada potencjał wzmocnienia stosowania praktycznie wszystkich instrumentów konkurowania. Jednakże warto znaczenie takiej współpracy podkreślić w przypadkach, gdzie autoocena stanu instrumentu była nieco niższa niż przeciętnie, czyli takich, jak: ceny usług posprzedażnych, rozbudzanie nieznanych dotychczas potrzeb (kreowanie potrzeb), zakres świadczonych usług posprzedażnych, warunki i okres gwarancji, częstsze od innych wprowadzanie na rynek nowych wyrobów, promocja sprzedaży, odmienność oferowanych produktów, reklama. W przypadku przedsiębiorstw obwodu grodzieńskiego daje się zauważyć, iż koncentrują się one na wykorzystaniu nielicznych instrumentów konkurowania. Respondenci dostrzegają jednak znaczący potencjalny wpływ współpracy transgranicznej nie tylko na te instrumenty, które często wykorzystują, ale i na pozostałe. Stąd rysują się szerokie możliwości wzmacniania wykorzystania instrumentów konkurowania dzięki rozwojowi współpracy transgranicznej. Można tu przywołać tylko niektóre przykłady takich instrumentów, na których zdolność stosowania współpraca transgraniczna może mieć istotny wpływ: ceny usług posprzedażnych, rozbudzanie nieznanych dotychczas potrzeb (kreowanie potrzeb), częstsze od innych wprowadzanie na rynek nowych wyrobów, częstsze od innych wprowadzanie na rynek nowych produktów, promocja sprzedaży, odmienność oferowanych produktów, reklama. Spośród czterech analizowanych podregionów przedsiębiorcy Zakarpacia najbardziej ostrożnie oceniają stan wykorzystywanych instrumentów konkurowania. Także w sposób wyważony oceniają potencjalny wpływ współpracy transgranicznej na możliwości zintensyfikowania stosowania poszczególnych instrumentów. Tym niemniej w przypadku niektórych instrumentów, dotychczas słabo wykorzystywanych, rysują się znaczne możliwości ich wzmocnienia dzięki współpracy transgranicznej. Dotyczy to przede wszystkim: częstszego od innych wprowadzania na rynek nowych wyrobów, rozbudzania nieznanych dotychczas potrzeb (kreowanie potrzeb), promocji sprzedaży, reklamy, warunków i okresu gwarancji, ceny usług posprzedażnych, odmienność oferowanych produktów.

14) Stan zrozumienia korzyści współpracy transgranicznej dla przedsiębiorstw wśród badanych respondentów jest niepełny. Percepcja korzyści współpracy transgranicznej przez przedsiębiorców nieco inaczej rozkłada się w regionach polskich, a inaczej w regionach Białorusi i Ukrainy. W polskich regionach przedsiębiorcy przede wszystkim oczekują poszerzenia rynku zbytu na swoje wyroby oraz pozyskiwania tańszych źródeł zaopatrzenia, a w części, choć w mniejszym zakresie dostępu do tańszej siły roboczej. W przypadku regionów po wschodniej stronie granicy na czoło postrzeganych korzyści zdecydowanie wysuwa się dostęp do technologii, który wiąże się też z oczekiwaniem przyspieszenia procesów innowacyjnych. Dopiero na drugim miejscu pojawia się oczekiwanie poszerzenia rynków zbytu. Takie oczekiwania przedsiębiorców są zrozumiałe, oparte na obiektywnym stanie gospodarek regionalnych i tworzą doskonałą płaszczyznę do rozwoju wzajemnie korzystnej współpracy transgranicznej.

Ogólny poziom percepcji korzyści współpracy transgranicznej w całej badanej próbie przedsiębiorstw jest najwyższy wśród przedsiębiorców obwodu grodzieńskiego. Najczęściej wskazują na dostęp do nowoczesnych technologii. Dostęp do tańszych źródeł zaopatrzenia oraz dostęp do rynku zbytu po drugiej stronie granicy to kolejne dwie najważniejsze spodziewane korzyści. Przedsiębiorcy białoruscy dostrzegają także korzyści związane z wdrażaniem innowacji zarówno marketingowych, jak i produktowych czy produkcyjnych obniżających koszty wytwarzania. Respondenci z obwodu zakarpackiego wyrażali generalnie wysoką ocenę potencjalnych korzyści ze współpracy transgranicznej, przy czym w odróżnieniu od przedstawicieli obwodu grodzieńskiego dominowały nieco ostrożniejsze opinie „zgadzam się" w stosunku do opinii „zdecydowanie zgadzam się". Wśród przedsiębiorców obwodu zakarpackiego najwyższy odsetek uznał, że współpraca transgraniczna może ułatwić dostęp do nowoczesnych technologii. Kolejną korzyścią, która może potencjalnie wystąpić przy zacieśnieniu współpracy z podregionem krośnieńsko-przemyskim w Polsce, jest dostęp do rynku zbytu Podkarpacia. Przedsiębiorcy podobnie jak w przypadku obwodu grodzieńskiego wysoko ocenili możliwości wpływu współpracy transgranicznej na innowacyjność swoich przedsiębiorstw. Wśród przedsiębiorstw podregionu białostocko-suwalskiego dominuje przekonanie, że współpraca transgraniczna z obwodem grodzieńskim przede wszystkim

umożliwi dostęp do rynku zbytu po drugiej stronie granicy. Inną ważną korzyścią, którą dostrzegają podlascy przedsiębiorcy, jest dostęp do tańszych źródeł zaopatrzenia. Poziom braku opinii na temat poszczególnych potencjalnych korzyści współpracy transgranicznej wśród przedsiębiorców podregionu białostocko-suwalskiego jest niestety wysoki, zbliżony do wyników w całej badanej populacji. Poziom braku opinii o korzyściach współpracy transgranicznej w podregionie krośnieńsko-przemyskim jest bardzo wysoki na tle wypowiedzi przedsiębiorców z pozostałych regionów. W stosunku do większości aspektów korzyści, aż dwie trzecie respondentów nie miało zdania co do ich wpływu na przedsiębiorstwo. Szczególnie w podregionie krośnieńsko-przemyskim zasadne jest upowszechnianie wiedzy o potencjalnych korzyściach współpracy transgranicznej.

15) Współpraca transgraniczna może przynieść znaczące korzyści w wymiarze rozwoju regionalnego.

W badaniu ujawniła się zdecydowanie pozytywna opinia przedsiębiorców co do możliwości wpływu współpracy transgranicznej na rozwój regionalny. Świadczy o tym wysoki odsetek wskazań na oczekiwania pozytywnych skutków współpracy transgranicznej w takich aspektach, jak: wzrost konkurencyjności regionu (83,8%), lepsza promocja regionu (87%), wymiana wiedzy i doświadczeń (85,8%), czy możliwość pozyskania dodatkowych środków finansowych (82%).

16) Do najważniejszych barier współpracy transgranicznej można zaliczyć bariery formalnoprawne i bariery gospodarcze. Z punktu widzenia możliwości oddziaływania na poziomie regionalnym szczególne znaczenie posiadają bariery instytucjonalne. Pokonanie tych barier leży w gestii instytucji publicznych w poszczególnych regionach, ale może być także przedmiotem współpracy tych instytucji w układzie transgranicznym. Dotychczasowa ocena wpływu władz publicznych na współpracę transgraniczną jest raczej negatywna. Natomiast w opiniach przedsiębiorców ograniczenia infrastrukturalne, społeczne, finansowe czy środowiskowe nie tworzą silnych barier w zakresie rozwoju współpracy transgranicznej.

Wśród wymienionych grup barier najwięcej wskazań dotyczyło ograniczeń formalnoprawnych (średnia dla czterech regionów wyniosła 64,80%). Kolejną grupą barier, które w największym stopniu utrudniają współpracę transgraniczną, są ograniczenia gospodarcze. Wśród ograniczeń formalnoprawnych największą barierą jest niestabilność przepisów, którą średnio zauważa 70,00% badanych firm. Niemalże równie istotną przeszkodą utrudniającą współpracę transgraniczną przedsiębiorstw jest nieprecyzyjność lub brak spójnych przepisów (67,50%) oraz skomplikowana procedura uzyskiwania środków pomocowych (66,30%). Co interesujące, największa liczba wskazań odnosząca się do ograniczeń formalnoprawnych wystąpiła wśród przedsiębiorstw z podregionu krośnieńsko-przemyskiego, natomiast ograniczenia te w najmniejszym stopniu dostrzegają przedsiębiorstwa z obwodu zakarpackiego. Najpoważniejszym ograniczeniem gospodarczym wskazanym przez badane przedsiębiorstwa okazała się odmienność systemów gospodarczych. W przypadku bariery, jaką jest brak równorzędnych/odpowiednich partnerów po drugiej stronie granicy ujawniła się silna asymetria opinii po obu stronach granicy w przypadku obwodu zakarpackiego i podregionu krośnieńsko-przemyskiego. O ile w pierwszym na barierę tę zwróciło uwagę 19% badanych, to w drugim aż 78%. Po części może to faktycznie wynikać z różnic w potencjale i potrzebach przedsiębiorstw, ale zapewne jest też i konsekwencją niedostatecznej wiedzy o partnerach. Wśród ograniczeń instytucjonalnych, w opinii respondentów, szczególnymi problemami mogą być: słabo rozwinięty system informacji (średnio 68,8% wskazań), mała aktywność urzędów w nawiązaniu współpracy (68,5%) oraz słaba koordynacja między instytucjami w zakresie współpracy (67,3%). Analizując odpowiedzi przedsiębiorstw w obszarze barier instytucjonalnych można dostrzec, iż ich ocena wpływu władz publicznych na współpracę transgraniczną jest raczej negatywna. Dotyczy to praktycznie wszystkich regionów (w najmniejszym stopniu zakarpackiego). Pokonanie tych barier leży w gestii instytucji publicznych w poszczególnych regionach, ale może być także przedmiotem współpracy tych instytucji w układzie transgranicznym. Ograniczenia infrastrukturalne jako grupa zostały średnio dostrzeżone przez 45,5% respondentów, a więc znalazły się na dosyć odległym miejscu za ograniczeniami formalnoprawnymi i instytucjonalnymi, ale także za ograniczeniami finansowymi i gospodarczymi. Przy czym przedsiębiorstwa podregionu krośnieńsko-przemyskiego wyraźnie słabiej od innych odczuwają bariery infrastrukturalne. Wśród barier finansowych najczęściej wskazywany jest brak systemu zabezpieczeń finansowych transakcji handlowych z partnerami zagranicznymi. Można w tym kontekście postulować

stworzenie regionalnych instytucji finansowych realizujących takie zadanie, ale niewątpliwie potrzebne jest upowszechnianie informacji o systemie wsparcia eksportu funkcjonującym w Polsce, obejmującym takie instrumenty finansowe, jak kredyty eksportowe czy ubezpieczenia kontraktów eksportowych. Ograniczenia społeczne dostrzegane są zdecydowanie rzadziej niż te wyżej wymieniane. Można ocenić, iż przedsiębiorcy biorący udział w badaniu nie uważają aspektów społecznych za bariery współpracy transgranicznej. Jest to wysoce pozytywna konstatacja sugerująca dobre warunki do rozwoju współpracy transgranicznej w przyszłości. Podobnie jak ograniczenia społeczne, także ograniczenia środowiskowe są postrzegane w większości przypadków jako mało istotne. Jedynie duża odległość jest utrudnieniem dla mniej więcej co czwartego przedsiębiorstwa z podregionu krośnieńsko-przemyskiego oraz obwodu zakarpackiego. Przeszkody naturalnie nie stanowią ograniczenia we współpracy transgranicznej. Identyfikacji kluczowych barier współpracy transgranicznej powinny towarzyszyć działania je eliminujące na różnych szczeblach władz publicznych. Przykładowo szczególnie uciążliwe bariery formalnoprawne mogą być znoszone przede wszystkim na poziomie krajowym, po części dotyczy to także barier infrastrukturalnych. W odniesieniu do tego typu barier zadaniem władz regionalnych jest wpływanie na władze krajowe w kierunku dokonywania zmian korzystnych dla współpracy transgranicznej. Natomiast w przypadku zidentyfikowanych silnych barier instytucjonalnych głównym wymiarem działań powinien być szczebel, regionalny i lokalny oraz współpracy władz publicznych w układzie transgranicznym.

17) Przedsiębiorcy opowiadają się za rozwojem współpracy transgranicznej przedsiębiorstw. Wynikają z tego szerokie potrzeby w zakresie wsparcia współpracy transgranicznej.

Dążenie do rozwoju kooperacji w sferze produkcji, ale i usług wybija się na czoło preferencji odnośnie strategii współpracy transgranicznej badanych przedsiębiorstw. Około jedna piąta przedsiębiorstw poszukuje potencjalnych dostawców zaopatrzenia, półproduktów. Podobnie jedna piąta poszukuje potencjalnych odbiorców wyrobów i usług oferowanych przez przedsiębiorstwo. Zatem kooperacja w łańcuchu wytwórczym także jest w sferze zainteresowania przedsiębiorców, ale w zdecydowanie mniejszym stopniu niż kooperacja wytwórcza. Mniejszym zainteresowaniem cieszy się poszukiwanie współpracy z instytucjami otoczenia biznesu i władzami lokalnymi (średnia w obu przypadkach to zaledwie

4,50%). Dwie trzecie respondentów uznało, że głównym zadaniem władz lokalnych powinny być działania informacyjne, a także uproszczenie procedur administracyjnych oraz zmniejszenie skutków różnic w systemach prawnych po obu stronach granicy. Średnio po 44,00% przedsiębiorców stanęło na stanowisku, że zadaniem samorządu lokalnego w procesie rozwoju współpracy transgranicznej powinno być tworzenie infrastruktury oraz wspieranie potrzeb finansowych związanych ze współpracą transgraniczną. Respondenci z podregionu krośnieńsko-przemyskiego zdecydowanie w większym stopniu (62%) docenili znaczenie podnoszenia świadomości przedsiębiorców niż respondenci w pozostałych regionach. Prawie dwie trzecie firm oczekuje od władz wsparcia w zakresie organizacji targów, wystaw dla firm krajowych na terenie transgranicznym, a nieco ponad połowa organizacji targów i wystaw organizowanych w regionie dla firm z obszaru transgranicznego. Podobnie po około 45% firm oczekuje wsparcia w obszarze promowania gospodarki/przedsiębiorstw po drugiej stronie granicy oraz pomocy w nawiązywaniu kontaktów czy poszukiwaniu partnerów.

18) W poszczególnych podregionach występują branże posiadające największy potencjał do rozwoju współpracy transgranicznej.

Na podstawie opinii przedsiębiorców zebranych w trakcie badania można stwierdzić, iż w podregionie białostocko-suwalskim barażami o największym potencjale do rozwoju współpracy transgranicznej są: rolnictwo, leśnictwo, łowiectwo i rybactwo, handel hurtowy i detaliczny, budownictwo, działalność związana z zakwaterowaniem i usługami gastronomicznymi, transport i gospodarka magazynowa.

W podregionie krośnieńsko-przemyskim największe znaczenie we współpracy transgranicznej mogą odgrywać takie branże, jak: handel hurtowy i detaliczny, przetwórstwo przemysłowe, rolnictwo, leśnictwo, łowiectwo i rybactwo, budownictwo, transport i gospodarka magazynowa.

BIBLIOGRAFIA

1. Bank Danych Lokalnych, stat.gov.pl.
2. Błachut B., Cierpiał-Wolan M., Koprowicz D., *Analiza rozwoju społeczno-gospodarczego województwa podkarpackiego w latach 2009-2013. Analizy statystyczne*, Urząd Statystyczny w Rzeszowie, Rzeszów 2014.
3. *Diagnoza stanu i możliwości rozwoju Transgranicznego Klastra Tufów Zeolitowych*, Rzeszów 2014.
4. *Działalność podmiotów gospodarczych obwodu zakarpackiego. Zbiór statystyczny*, Użhorod 2011, Główny Urząd Statystyki Obwodu Zakarpackiego.
5. *Działalność podmiotów gospodarczych obwodu zakarpackiego. Zbiór statystyczny*, Użhorod 2012, Główny Urząd Statystyki Obwodu Zakarpackiego.
6. *Działalność podmiotów gospodarczych obwodu zakarpackiego. Zbiór statystyczny*, Użhorod 2013, Główny Urząd Statystyki Obwodu Zakarpackiego.
7. Europejski Instrument Sąsiedztwa i Partnerstwa, Wrota Podlasia, www.wrotapodlasia.pl/pl/ue/europejski_instrument_partnerstwa_sasiedztwa/, data dostępu: 10.10.2013 r.
8. Górniak A. (red.), *Handel zagraniczny w Polsce i Małopolsce w 2011 roku*, Urząd Marszałkowski Województwa Małopolskiego, Kraków 2012.
9. *Działalność podmiotów gospodarczych obwodu zakarpackiego. Zbiór statystyczny*, Użhorod 2011, Główny Urząd Statystyki Obwodu Zakarpackiego.
10. *Działalność podmiotów gospodarczych obwodu zakarpackiego. Zbiór statystyczny*, Użhorod 2012, Główny Urząd Statystyki Obwodu Zakarpackiego.
11. *Działalność podmiotów gospodarczych obwodu zakarpackiego. Zbiór statystyczny*, Użhorod 2013, Główny Urząd Statystyki Obwodu Zakarpackiego.
12. *Handel zagraniczny w Polsce i Małopolsce w 2010 roku*, Kraków 2011.

13. *Handel zagraniczny w Polsce i Małopolsce w 2011 roku*, Kraków 2012.
14. *Handel zagraniczny w Polsce i Małopolsce w 2013 roku*, Kraków 2014.
15. Klimczuk A., Raport Desk Research pt. *„Samorządowa i obywatelska współpraca transgraniczna w województwie podlaskim. Przegląd literatury i dokumentów strategicznych”*, Białystok październik 2013.
16. Komornicki T., Szejgiec B., *Handel zagraniczny. Znaczenie dla gospodarki Polski Wschodniej*, Ekspertyza wykonana na zlecenie Ministerstwa Rozwoju Regionalnego na potrzeby aktualizacji Strategii rozwoju społeczno-gospodarczego Polski Wschodniej do roku 2020, Warszawa 2013.
17. Kowalski B., Tymański B.H. (red.), *Analiza potencjału eksportowego województwa lubelskiego pod kątem przystawalności do popytu na rynkach Unii Celnej Rosja-Białoruś-Kazachstan oraz Ukrainy*, Instytut Technologii Administracji Publicznej sp. z o.o., Lublin grudzień 2012.
18. Liczba bezrobotnych zarejestrowanych oraz stopa bezrobocia według województw, podregionów i powiatów – grudzień 2013, http://old.stat.gov.pl/gus/5840_1487_PLK_HTML.htm?action=show_archive, data dostępu: 05.07.2014 r.
19. Materiały własnych badań autora w okresie realizacji Krajowego projektu wsparcia rozwoju małej i średniej przedsiębiorczości na Ukrainie w latach 2003-2006.
20. O stanie i perspektywach rozwoju przedsiębiorczości na Ukrainie. Narodowy referat *[Nacionalna dopowid]*, Kijów 2009, DKRPU.
21. Plawgo B., *Wpływ polityki spójności na rozwój Polski Wschodniej*, [w:] *Jak Polska wykorzystała środki Unii Europejskiej*, J.P. Gieorgica (red.), Wydawnictwo Polskie Stowarzyszenie Prointegracyjne Europa, Warszawa 2014.
22. Podmioty gospodarki narodowej w rejestrze REGON w województwie podlaskim. Stan na koniec 2013 r., Urząd Statystyczny w Białymstoku, Białystok luty 2014.
23. Podsumowanie działalności przemysłu obwodu za styczeń-grudzień 2013 roku, EKSPRES-WYPUSK, Główny Urząd Statystyki Obwodu Zakarpackiego.
24. *Praca w obwodzie zakarpackim. Zbiór statystyczny*, Użhorod 2012, Główny Urząd Statystyki Obwodu Zakarpackiego.
25. *Praca w obwodzie zakarpackim. Zbiór statystyczny*, Użhorod 2014 Główny Urząd Statystyki Obwodu Zakarpackiego.

26. *Produkcja przemysłowa obwodu. Zbiór statystyczny*, Użhorod 2012, Główny Urząd Statystyki Obwodu Zakarpackiego.
27. Produkt Krajowy Brutto. Rachunki regionalne w 2009 r., Urząd Statystyczny w Katowicach, Katowice 2011.
28. Produkt Krajowy Brutto. Rachunki regionalne w 2010 r., Urząd Statystyczny w Katowicach, Katowice 2012.
29. Produkt Krajowy Brutto. Rachunki regionalne w 2011 r., Urząd Statystyczny w Katowicach, Katowice 2013.
30. Program Współpracy Transgranicznej Polska-Białoruś-Ukraina 2007-2013: Projekty zakontraktowane z naborów, www.pl-by-ua.eu/pl,5, data dostępu: 10.09.2014 r.
31. Raport o sytuacji społeczno-gospodarczej województwa podlaskiego w 2013 r., Urząd Statystyczny w Białymstoku, Białystok, maj 2014.
32. Rocznik Statystyczny Województwa Podlaskiego 2010, Urząd Statystyczny w Białymstoku, Białystok 2010.
33. Rocznik Statystyczny Województwa Podlaskiego 2011, Urząd Statystyczny w Białymstoku, Białystok 2011.
34. Rocznik Statystyczny Województwa Podlaskiego 2012, Urząd Statystyczny w Białymstoku, Białystok 2012.
35. *Rocznik Statystyczny Ukraina w liczbach w 2013 roku*, Państwowy Urząd Statystyczny Ukrainy, Kijów 2014.
36. Strategia rozwoju gminy Suwałki na lata 2000-2015, Naczelna Organizacja Techniczna w Suwałkach, Suwałki 2000.
37. Strona www bialystokonline: http://www.bialystokonline .pl/bialostockie-firmy-w-rankingu-500-najwiekszych,artykul,77227,4,9.html, data dostępu: 12.08.2014 r.
38. Strona www Centrum Obsługi Inwestorów i Eksporterów w Białymstoku, http://podlaskie.coie.gov.pl/pl/dla-inwestorow/, data dostępu: 15.08.2014 r.
39. Strona www czasopisma „Polityka”, *Lista 500 Polityki. Lista największych polskich firm. 100 największych eksporterów w 2012 r.*, http://www.lista500.polityka.pl/rankings/show/region:10, data dostępu: 11.08.2014 r.
40. Strona www Ministerstwa Gospodarki, http://www.mg.gov.pl/ Wspieranie+przedsiebiorczosci/Instrumenty+rynku+wewnętrznego /Solvit, data dostępu: 14.08.2014 r.
41. Strona www Polskiej Agencji Informacji i Inwestycji Zagranicznych, Projekt „Tworzenie i rozwój sieci współpracy Centrów Obsługi Inwestora”, http://www.paiz.gov.pl/polska_wschodnia/sieci_COI.

42. Strona www Targiwbialymstoku.pl, http://www.targiwbialymstoku.pl/zagranica/index.html, data dostępu: 30.11.2014 r.
43. Strona www Urzędu Miasta w Suwałkach, Utworzenie Transgranicznego Centrum Obsługi Inwestorów i Eksporterów w Suwałkach, http://um.suwalki.pl/utworzenie-transgranicznego-centrum-obslugi-inwestorow-i-eksporterow-w-suwalkach/, data dostępu: 20.09.2014 r.
44. Strona www Wrotapodlasia.pl, Instytucje biznesowe, http://www.wrotapodlasia.pl/pl/gospodarka/twoja_firma/instytucje_biznesowe/, data dostępu: 05.08.2014 r.
45. Strona internetowa http://www.uz.ukrstat.gov.ua/, data dostępu: 05.08.2014 r.
46. Szadkowska E., *Województwo jako potencjalny podmiot współpracy transgranicznej*, [w:] M. Perkowski (red.), *Współpraca transgraniczna. Aspekty prawno-ekonomiczne*, Fundacja Prawo i Partnerstwo, Białystok 2010.
47. Thlon M. (red.), *Analiza dotycząca oferty inwestycyjnej Makroregionu Polski Wschodniej w ramach projektu „Tworzenie i Rozwój Sieci Współpracy Centrów Obsługi Inwestora"*, Polska Agencja Informacji i Inwestycji Zagranicznych, Warszawa 2014.
48. Uchwała Nr XXXVII/480/06 Sejmiku Województwa Podlaskiego z dnia 10 kwietnia 2006 r. w sprawie Priorytetów Współpracy Zagranicznej Województwa Podlaskiego, www.wrotapodlasia.pl/NR/rdonlyres/75329163-5284-4087-9125-02A043187E67/0/PriorytetyWsp%C3%B3lpracyZagranicznej.doc data dostępu: 10.10.2013 r.
49. *Ukraina w liczbach w 2013 roku*, Państwowy Urząd Statystyczny Ukrainy, Kijów 2014.
50. Ustawą z dnia 15 września 2000 roku o przystępowaniu jednostek samorządu terytorialnego do międzynarodowych zrzeszeń społeczności lokalnych i regionalnych (Dz. U. Nr 91 z dnia 28 października 2000 roku, poz. 1009 z późn. zm.).
51. Ustawy z dnia 5 czerwca 1998 roku o samorządzie województwa, Dz.U. 1998 nr 91 poz. 576 z późn. zmianami.
52. Województwo podlaskie 2008, Urząd Statystyczny w Białymstoku, Białystok 2008.
53. Województwo podlaskie 2009, Urząd Statystyczny w Białymstoku, Białystok 2009.
54. Województwo podlaskie 2010, Urząd Statystyczny w Białymstoku, Białystok 2010.

55. Województwo podlaskie 2011, Urząd Statystyczny w Białymstoku, Białystok 2011.
56. Województwo podlaskie 2012, Urząd Statystyczny w Białymstoku, Białystok 2012.
57. Województwo podlaskie 2013, Urząd Statystyczny w Białymstoku, Białystok 2013.
58. Województwo podlaskie 2013. Podregiony. Powiaty. Gminy, Urząd Statystyczny w Białymstoku, Białystok 2013.
59. Wstępne szacunki produktu krajowego brutto według województw w 2012 r. (opracowanie eksperymentalne), Urząd Statystyczny w Katowicach, Katowice, 30 stycznia 2014.
60. Wstępne szacunki produktu krajowego brutto według województw w 2013 r., Urząd Statystyczny w Katowicach, Katowice, 27 stycznia 2015.

SPIS TABEL

Tabela 1. PKB w latach 2008-2013 w Polsce i podregionie białostocko-suwalskim oraz w podregionach objętych badaniem (w mln zł, w mln euro; w cenach bieżących; w %) 30
Tabela 2. Produkt krajowy brutto w przeliczeniu na jednego mieszkańca w Polsce oraz podregionach objętych badaniem w latach 2008-2013 (w zł, w euro; w %, w cenach bieżących) 34
Tabela 3. Wartość dodana brutto w Polsce i podregionie białostocko-suwalskim w latach 2008-2012 (mln zł, mln euro, ceny bieżące)..... 37
Tabela 4. Przeciętne zatrudnienie w Polsce i w województwie podlaskim w latach 2008-2013 38
Tabela 5. Przeciętne zatrudnienie według sekcji PKD 2007 w województwie podlaskim w latach 2008-2013 40
Tabela 6. Liczba bezrobotnych zarejestrownaych w powiatowych urzędach pracy w podregionie białostocko-suwalskim w latach 2008-2013 (stan na 31XII) 41
Tabela 7. Poziom bezrobocia w Polsce w województwie podlaskim oraz w analizowanych regionach w latach 2008-2013..... 42
Tabela 8. Przeciętne miesięczne wynagrodzenie brutto w sektorze przedsiębiorstw w Polsce i w województwie podlaskim w latach 2008-2013 43
Tabela 9. Przeciętne miesięczne wynagrodzenie brutto w sektorze przedsiębiorstw w podregionie białostockim, suwalskim, krośnieńskim, przemyskim w latach 2008-2013..... 44
Tabela 10. Poziom średniego miesięcznego nominalnego wynagrodzenia w analizowanych podregionach w 2013 roku w euro, w % 45
Tabela 11. Podmioty gospodarki narodowej w rejestrze REGON (stan w dniu 31 XII) w Polsce, województwie podlaskim i podregionie białostocko-suwalskim w latach 2008-2013 50

Tabela 12. Przychody, koszty oraz wyniki finansowe podmiotów w województwie podlaskim w roku 2012 i 2013 (w mln zł) 52
Tabela 13. Podstawowe wskaźniki ekonomiczno-finansowe podmiotów objętych badaniem w województwie podlaskim (w %) 54
Tabela 14. Rozmiar eksportu i importu w województwie podlaskim oraz pozostałych analizowanych regionach w latach 2008-2013 (w mln USD; w %) 55
Tabela 15. Lista najważniejszych partnerów w eksporcie i imporcie województwa podlaskiego w 2013 roku w mln USD, w % 66
Tabela 16. Liderzy eksportu województwa podlaskiego w 2013 r. działający na rynku białoruskim i/lub ukraińskim 68
Tabela 17. Analiza SWOT potencjału współpracy transgranicznej podregionu białostocko-suwalskiego 83
Tabela 18. Produkt krajowy brutto w latach 2008-2013 na Białorusi i obwodzie grodzieńskim oraz w podregionach objętych badaniem (w mld rubli, w mln euro; w cenach bieżących)..... 85
Tabela 19. Produkt krajowy brutto w przeliczeniu na jednego mieszkańca w latach 2008-2013 na Białorusi oraz podregionach objętych badaniem (w zł, w euro; w cenach bieżących) 87
Tabela 20. Liczba ludności w wieku produkcyjnym, ludność aktywna zawodowo oraz poziom zatrudnienia w obwodzie grodzieńskim w latach 2008-2013 (w tys. osób)..... 89
Tabela 21. Wskaźniki koniunktury na rynku pracy obwodu grodzieńskiego..... 90
Tabela 22. Poziom bezrobocia w analizowanych regionach w latach 2008-2013..... 91
Tabela 23. Średnie miesięczne nominalne wynagrodzenie pracowników na Białorusi i w obwodzie grodzieńskim w latach 2008-2013 (tys. rubli, euro)..... 92
Tabela 24. Poziom średniego miesięcznego nominalnego wynagrodzenia w analizowanych podregionach w 2013 roku w euro (w %) 93
Tabela 25. Średnia liczba pracowników zatrudnionych w przemyśle oraz wielkość produkcji przemysłowej w obwodzie grodzieńskim w latach 2008-2013 (w tys. osób.; w mld rubli; mln euro) 94

Tabela 26. Udział obwodu grodzieńskiego w całości krajowej produkcji poszczególnych rodzajów produktów przemysłowych (w %) 96
Tabela 27. Podstawowe wskaźniki ekonomiczne działalności mikropodmiotów oraz małych podmiotów w obwodzie grodzieńskim w latach 2009-2013. 100
Tabela 28. Liczba podmiotów prowadzących działalność gospodarczą w obwodzie grodzieńskim wg struktury własności oraz rodzaju działalności na dzień 1.02.2014 r. 102
Tabela 29. Dochód ze sprzedaży produkcji, towarów, robót, usług w obszarze różnych rodzajów działalności gospodarczej (miliardy rubli; w cenach bieżących) 103
Tabela 30. Rentowność sprzedaży w odniesieniu do rodzajów działalności gospodarczej (w %) 104
Tabela 31. Podstawowe wyniki finansowe działalności podmiotów obwodu grodzieńskiego[1)] 104
Tabela 32. Rozmiar eksportu i importu w obwodzie grodzieńskim w latach 2008-2013 w mln USD (w %) 106
Tabela 33. Dane dotyczące handlu zagranicznego w odniesieniu do poszczególnych krajów w 2013 roku (dane szacunkowe) 109
Tabela 34. Analiza SWOT potencjału współpracy transgranicznej obwodu grodzieńskiego..... 114
Tabela 35. Produkt krajowy brutto w latach 2008-2013 w Polsce i w podregionie krośnieńsko-przemyskim (w mln zł i w mln euro; w cenach bieżących) 117
Tabela 36. Produkt krajowy brutto w przeliczeniu na jednego mieszkańca w latach 2008-2013 w Polsce oraz podregionach objętych badaniem (w zł, w euro; w %, w cenach bieżących) 118
Tabela 37. Wartość dodana brutto w Polsce i podregionie krośnieńsko-przemyskim w latach 2008-2012 (mln zł, mln euro, ceny bieżące) 120
Tabela 38. Przeciętne zatrudnienie w Polsce i w województwie podkarpackim w latach 2008-2013 121

Tabela 39. Liczba bezrobotnych w województwie podkarpackim i w podregionie krośnieńskim oraz przemyskim w latach 2010-2013 (liczba osób; %) 122
Tabela 40. Poziom bezrobocia w Polsce, województwie podkarpackim oraz w podregionie krośnieński i podregionie przemyskim w latach 2008-2013 122
Tabela 41. Przeciętne miesięczne wynagrodzenie brutto w sektorze przedsiębiorstw w Polsce i w województwie podkarpackim w latach 2008-2013 123
Tabela 42. Produkcja sprzedana przemysłu w województwie podkarpackim i podregionie krośnieńsko-przemyskim w latach 2010-2013 (w mln zł; mln euro, w %) 125
Tabela 43. Podmioty gospodarki narodowej w województwie podkarpackim i podregionie krośnieńsko-przemyskim według sektorów własności, form prawnych w 2013 roku 127
Tabela 44. Wybrane wskaźniki ekonomiczno-finansowe w badanych przedsiębiorstwach niefinansowych w województwie podkarpackim w latach 2012-2013 (w %) 130
Tabela 45. Rozmiar eksportu i importu w województwie podkarpackim oraz pozostałych analizowanych regionach w latach 2008-2013 w mln USD (w %) 131
Tabela 46. Analiza SWOT potencjału współpracy transgranicznej podregionu krośnieńsko-przemyskiego 135
Tabela 47. Produkt krajowy brutto w latach 2008-2013 na Ukrainie oraz w podregionach objętych badaniem (w mln hrywien, w mln euro; w cenach bieżących; w %) 137
Tabela 48. Produkt krajowy brutto w przeliczeniu na jednego mieszkańca w latach 2008-2013 w Polsce oraz podregionach objętych badaniem (w hrywnach, w euro; w %, w cenach bieżących) 138
Tabela 49. Wskaźniki rynku pracy dla obwodu zakarpackiego oraz poziom bezrobocia w analizowanych regionach w latach 2008-2013 .. 140
Tabela 50. Poziom średniego miesięcznego nominalnego wynagrodzenia w obwodzie zakarpackim 142

Tabela 51. Rozmiar eksportu i importu towarów w obwodzie w latach 2008-2013 w mln USD (w %) 150
Tabela 52. Bezpośrednie inwestycje zagraniczne w obwodzie zakarpackim wg kraju pochodzenia w latach 2011-2013 w (tys. dolarów USD) 156
Tabela 53. Analiza SWOT obwodu zakarpackiego pod względem współpracy transgranicznej 160
Tabela 54. Udział eksporterów i importerów w populacji przedsiębiorstw w Polsce wg wielkości 170

SPIS WYKRESÓW

Wykres 1. Produkt krajowy brutto w podregionie białostocko-suwalskim oraz podregionach objętych badaniem w latach 2008-2013 (w mln euro; w cenach bieżących) 32
Wykres 2. Dynamika zmian PKB w poszczególnych podregionach objętych badaniem w latach 2009-2013 w % 33
Wykres 3. Poziom PKB w przeliczeniu na jednego mieszkańca w poszczególnych podregionach objętych badaniem w latach 2008-2013 w euro 35
Wykres 4. Dynamika zmian PKB per capita w poszczególnych podregionach objętych badaniem w latach 2009-2013 w % 36
Wykres 5. Struktura wartości dodanej brutto według rodzajów działalności w podregionach białostockim i suwalskim w 2008 r. i w 2012 r. 38
Wykres 6. Dynamika produkcji sprzedanej przemysłu w Polsce i w województwie podlaskim w latach 2011-2013 (ceny stałe, 2010=100) 47
Wykres 7. Dynamika przeciętnego zatrudnienia w przemyśle w Polsce i w województwie podlaskim 2010 = 100 48
Wykres 8. Struktura podmiotów gospodarki narodowej według sekcji w województwie podlaskim w 2013 roku (stan w dniu 31 XII) ... 51
Wykres 9. Wartość obrotów handlu zagranicznego województwa podlaskiego w latach 2008-2013 (w mln USD) 57
Wykres 10. Dynamika eksportu i importu województwa podlaskiego w latach 2009-2013 58
Wykres 11. Poziom obrotów handlowych województwa podlaskiego w odniesieniu do obrotów handlowych pozostałych regionów w latach 2009-2013 w % (Podlaskie=100%) 59

Wykres 12. Dynamika zamian wielkości obrotów handlowych obwodu zakarpackiego na tle dynamiki obrotów handlowych pozostałych regionów w latach 2010-2013 60
Wykres 13. Poziom eksportu i importu województwa podlaskiego w odniesieniu do poziomu eksportu i importu pozostałych regionów w latach 2009-2013 w % (Podlaskie=100%) 61
Wykres 14. Struktura towarowa eksportu województwa podlaskiego w latach 2009, 2013 (w %)..... 62
Wykres 15. Struktura geograficzna eksportu województwa podlaskiego w 2009, 2012, 2013 r. (w mln USD, wartości w nawiasach w %)..... 63
Wykres 16. Struktura towarowa importu województwa podlaskiego w latach 2009, 2013 (w %)..... 64
Wykres 17. Struktura geograficzna importu województwa podlaskiego w 2009, 2012, 2013 r. (w mln USD, wartości w nawiasach w %)..... 65
Wykres 18. Dynamika zmian liczby ludności w wieku produkcyjnym, ludności aktywnej zawodowo oraz poziomu zatrudnienia w obwodzie grodzieńskim w latach 2008-2013 (rok poprzedni =100%) 90
Wykres 19. Poziom średniego miesięcznego nominalnego wynagrodzenia pracowników na Białorusi i w obwodzie grodzieńskim w latach 2008-2013 (w euro) 93
Wykres 20. Wartość handlu zagranicznego obwodu grodzieńskiego w latach 2008-2013 (w mln USD)..... 107
Wykres 21. Dynamika eksportu i importu obwodu grodzieńskiego w latach 2008-2013 107
Wykres 22. Struktura towarowa eksportu obwodu grodzieńskiego w 2012 roku..... 112
Wykres 23. Struktura wartości dodanej brutto według rodzajów działalności w podregionach krośnieńskim i przemyskim w roku 2008 i w roku 2012..... 120
Wykres 24. Wartość obrotów handlu zagranicznego województwa podkarpackiego w latach 2008-2013 (w mln USD) 133

Wykres 25. Dynamika eksportu i importu województwa podkarpackiego w latach 2010-2013 134
Wykres 26. Dynamika zmiany liczby pracowników MSP w obwodzie zakarpackim w latach 2010-2013 w tys. osób 142
Wykres 27. Dynamika zmian wielkości produkcji przemysłowej w obwodzie zakarpackim w latach 2008-2013 w odniesieniu do roku poprzedniego (w %) 144
Wykres 28. Dynamika zamian wielkości produkcji w poszczególnych rodzajach działalności przemysłowej w obwodzie zakarpackim w roku 2013 względem roku 2012 (w %) 145
Wykres 29. Dynamika zmian liczby MSP na Zakarpaciu w okresie ostatnich trzech lat (rok 2013 - prognoza) 148
Wykres 30. Wyniki finansowe małych przedsiębiorstw według branży w latach 2010-2013 (w tys. hrywien) 149
Wykres 31. Wartość handlu zagranicznego towarami obwodu zakarpackiego w latach 2008-2013 (w mln USD) 152
Wykres 32. Dynamika eksportu i importu obwodu zakarpackiego w latach 2009-2013 152
Wykres 33. Główne grupy eksportu towarów z obwodu zakarpackiego za okres od stycznia do sierpnia 2013 roku 154
Wykres 34. Struktura operacji eksportowo-importowych obwodu zakarpackiego w 2013 roku 155
Wykres 35. Wielkość przedsiębiorstw w poszczególnych obszarach ... 164
Wykres 36. Branża działalności przedsiębiorstw 165
Wykres 37. Stanowisko zajmowane w firmie 167
Wykres 38. Podział właścicieli przedsiębiorstw ze względu na płeć 168
Wykres 39. Formy internacjonalizacji, w tym w układzie z regionem transgranicznym w podregionie białostocko-suwalskim, podregionie krośnieńsko-przemyskim, obwodzie zakarpackim i obwodzie grodzieńskim 172
Wykres 40. Formy internacjonalizacji przedsiębiorstw podregionu białostocko-suwalskiego, w tym w układzie z regionem transgranicznym z obwodem grodzieńskim 174

Wykres 41. Formy internacjonalizacji przedsiębiorstw podregionu krośnieńsko-przemyskiego, w tym w układzie z regionem transgranicznym z obwodem zakarpackim..... 176
Wykres 42. Formy internacjonalizacji przedsiębiorstw obwodu grodzieńskiego, w tym w układzie z regionem transgranicznym podregionem białostocko-suwalskim 178
Wykres 43. Formy internacjonalizacji przedsiębiorstw obwodu zakarpackiego, w tym w układzie z regionem transgranicznym podregionem krośnieńsko-przemyskim..... 180
Wykres 44. Rynki, na których sprzedawane są produkty/usługi (średnia dla czterech regionów)..... 181
Wykres 45. Rynki, na których sprzedawane są produkty/usługi (podregion białostocko-suwalski) 182
Wykres 46. Rynki, na których sprzedawane są produkty/usługi (podregion krośnieńsko-przemyski)..... 184
Wykres 47. Rynki, na których sprzedawane są produkty/usługi (obwód grodzieński)..... 184
Wykres 48. Rynki, na których sprzedawane są produkty/usługi (obwód zakarpacki) 185
Wykres 49. Rynki zaopatrzenia (średnia dla czterech regionów) 186
Wykres 50. Rynki zaopatrzenia (podregion białostocko-suwalski) 188
Wykres 51. Rynki zaopatrzenia (podregion krośnieńsko-przemyski).. 188
Wykres 52. Rynki zaopatrzenia (obwód grodzieński)..... 189
Wykres 53. Rynki zaopatrzenia (obwód zakarpacki)..... 190
Wykres 54. Rynki pochodzenia zaopatrzenia inwestycyjnego (średnia dla czterech regionów)..... 192
Wykres 55. Rynki pochodzenia zaopatrzenia inwestycyjnego (podregion białostocko-suwalski) 192
Wykres 56. Rynki pochodzenia zaopatrzenie inwestycyjnego (podregion krośnieńsko-przemyski)..... 193
Wykres 57. Rynki pochodzenia zaopatrzenia inwestycyjnego (obwód grodzieński)..... 194
Wykres 58. Rynki pochodzenia zaopatrzenia inwestycyjnego (obwód zakarpacki) 195
Wykres 59. Współpraca z partnerami (średnia dla 4 regionów) 197

Wykres 60. Współpraca z partnerami (podregion białostocko-suwalski) 198
Wykres 61. Współpraca z partnerami (podregion krośnieńsko-przemyski) 199
Wykres 62. Współpraca z partnerami (obwód grodzieński) 201
Wykres 63. Współpraca z partnerami (obwód zakarpacki) 202
Wykres 64. Poziom innowacyjności przedsiębiorstw (innowacje wdrożone w ciągu ostatnich 3 lat) 204
Wykres 65. Źródła wiedzy o nowych rozwiązaniach i sposobach działania w branży (średnia dla 4 regionów) 205
Wykres 66. Źródła wiedzy o nowych rozwiązaniach i sposobach działania w branży (podregion białostocko-suwalski) 206
Wykres 67. Źródła wiedzy o nowych rozwiązaniach i sposobach działania w branży (podregion krośnieńsko-przemyski) 208
Wykres 68. Źródła wiedzy o nowych rozwiązaniach i sposobach działania w branży (obwód grodzieński) 209
Wykres 69. Źródła wiedzy o nowych rozwiązaniach i sposobach działania w branży (obwód zakarpacki) 210
Wykres 70. Stan mocnych stron potencjału konkurencyjnego przedsiębiorstw oraz możliwości ich wzmocnienia na drodze współpracy transgranicznej (średnia dla czterech regionów) 212
Wykres 71. Stan mocnych stron potencjału konkurencyjnego przedsiębiorstw oraz możliwości ich wzmocnienia na drodze współpracy transgranicznej (podregion białostocko-suwalski) 214
Wykres 72. Stan mocnych stron potencjału konkurencyjnego przedsiębiorstw oraz możliwości ich wzmocnienia na drodze współpracy transgranicznej (podregion krośnieńsko-przemyski) 216
Wykres 73. Stan mocnych stron potencjału konkurencyjnego przedsiębiorstw oraz możliwości ich wzmocnienia na drodze współpracy transgranicznej (obwód grodzieński) 217
Wykres 74. Stan mocnych stron potencjału konkurencyjnego przedsiębiorstw oraz możliwości ich wzmocnienia na drodze współpracy transgranicznej (obwód zakarpacki) 219
Wykres 75. Stan mocnych stron stosowanych przez przedsiębiorstwa instrumentów konkurowania i możliwość pozytywnego

oddziaływania na nie współpracy transgranicznej (średnia dla czterech regionów) 222
Wykres 76. Stan mocnych stron stosowanych przez przedsiębiorstwa instrumentów konkurowania i możliwość pozytywnego oddziaływania na nie współpracy transgranicznej (podregion białostocko-suwalski) 224
Wykres 77. Stan mocnych stron stosowanych przez przedsiębiorstwa instrumentów konkurowania i możliwość pozytywnego oddziaływania na nie współpracy transgranicznej (podregion krośnieńsko-przemyski) 225
Wykres 78. Stan mocnych stron stosowanych przez przedsiębiorstwa instrumentów konkurowania i możliwość pozytywnego oddziaływania na nie współpracy transgranicznej (obwód grodzieński) 228
Wykres 79. Stan mocnych stron stosowanych przez przedsiębiorstwa instrumentów konkurowania i możliwość pozytywnego oddziaływania na nie współpracy transgranicznej (obwód zakarpacki) 229
Wykres 80. Bariery w procesie ekspansji na inne rynki, w tym na rynek transgraniczny 232
Wykres 81. Potencjalne korzyści współpracy transgranicznej (średnia dla czterech regionów) 234
Wykres 82. Potencjalne korzyści współpracy transgranicznej (podregion białostocko-suwalski) 236
Wykres 83. Potencjalne korzyści współpracy transgranicznej (podregion krośnieńsko-przemyski) 238
Wykres 84. Potencjalne korzyści współpracy transgranicznej (obwód grodzieński) 239
Wykres 85. Potencjalne korzyści współpracy transgranicznej (obwód zakarpacki) 240
Wykres 86. Wpływ współpracy transgranicznej na rozwój regionu 244
Wykres 87. Bariery utrudniające regionalną współpracę transgraniczną (średnia dla 4 regionów) 247
Wykres 88. Ograniczenia formalnoprawne 248
Wykres 89. Ograniczenie instytucjonalne 249

Wykres 90. Ograniczenia infrastrukturalne..... 250
Wykres 91. Ograniczenia finansowe..... 251
Wykres 92. Ograniczenia gospodarcze 252
Wykres 93. Ograniczenia społeczne 253
Wykres 94. Ograniczenia środowiskowe 254
Wykres 95. Potrzeby rozwoju współpracy przedsiębiorstw w układzie transgranicznym..... 256
Wykres 96. Pożądani partnerzy współpracy transgranicznej 258
Wykres 97. Zadania samorządów lokalnych (władz lokalnych) w zakresie rozwoju współpracy transgranicznej 259
Wykres 98. Oczekiwane wsparcie przedsiębiorstw 261
Wykres 99. Branże tworzące potencjał do współpracy..... 262